E. LOVINESCU

T. MAIORESCU

ȘI

CONTEMPORANII LUI

I

V. ALECSANDRI, M. EMINESCU
A. D. XENOPOL

CASA ȘCOALELOR
1943

T. MAIORESCU

ŞI

CONTEMPORANII LUI

E. LOVINESCU

T. MAIORESCU
şi
CONTEMPORANII LUI

I

V. ALECSANDRI, M. EMINESCU, A. D. XENOPOL

CASA ŞCOALELOR
1943

PREFAȚĂ

In prefața monografiei mele asupra lui T. Maiorescu *apărută în 1940 la „Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II" scriam: „In afară de asta, un apropiat volum* „T. Maiorescu și contemporanii lui" *își propune să-i fixeze raporturile personale și literare cu cei din jur, prieteni sau dușmani (P. P. Carp, T. Rosetti, V. Alecsandri, Iacob Negruzzi, V. Pogor, M. Eminescu, I. Creangă, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, V. Conta, I. Slavici, Duiliu Zamfirescu, I. L. Caragiale, V. A. Urechia etc. etc.) nu numai cu scopuri informative ci și ca o contribuție de caracter psihologic". Apariția acestui volum era, prin urmare, anunțată de acum trei ani. E drept că în răstimp am mai publicat:*

1. P. P. Carp, critic literar și literat.

2. Antologia ideologiei junimiste.

3. T. Maiorescu și posteritatea lui critică.

volume ce aparțin acelorași preocupări „junimiste". Intîrzierea se explică însă și altfel ... De la primele explorări mi-am dat seama că acest studiu cuprinde virtualități mai mari de cît bănuisem la început. Pe pivotul lui T. Maiorescu se poate zugrăvi fresca întreagă a

celei mai însemnate mişcări culturale şi literare de la noi, a Junimii. *Prezenţa în guvern a unui maiorescian, d-l I. Petrovici, însufleţit de aceleaşi sentimente ca şi mine faţă de moştenirea spirituală a învăţătorului nostru, mi-a dat putinţa de a schiţa alt plan lucrării începute sumar încă acum trei ani.*

Primul volum al acestei serii nu cuprinde de cît studiul raporturilor a trei scriitori — V. Alecsandri, M. Eminescu, A. D. Xenopol — cu T. Maiorescu şi cu Junimea.

Dacă timpul şi timpurile o vor îngădui, nădăjduesc să duc la bun sfîrşit întreaga lucrare, cu materiale adunate de mult. Al doilea volum (Hasdeu, Gh. Panu, I. Negruzzi) e şi el pe cale de terminare.

E. Lovinescu

Aprilie 1943.

I

V. ALECSANDRI

I

V. ALECSANDRI

1. Atitudinea lui T. Maiorescu față de V. Alecsandri înainte de apariția Convorbirilor literare. *2.* „O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867" *și V. Alecsandri. 3. Nemulțumirea bardului.*

1) Pentru epoca de dinainte de apariția *Convorbirilor Literare* (1 Martie 1867) se poate fixa atitudinea tinerei societăți ieșene și cu deosebire a lui T. Maiorescu față de Vasile Alecsandri, din procesele verbale ale *Junimii* păstrate întîmplător pentru anul 1865. Se pare, totuși, că T. Maiorescu atacase și înainte producția literară a epocei, fără distincție, în „prelecțiunile" lui publice încă din iarna anului 1863 și 1864. Zece ani după aceia V. A. Urechia îl învinuia în articolul său *Noua direcție din Iași*[1]*):* „Cine nu-și amintește cum dumnealui în primele conferințe din Iași, în saloanele Băncii (e vorba de Banca Moldova) a început prin a propune arderea a toate încercărilor noastre literare fără deosebire de V. Alecsandri, pe care apoi tot d-lui l-a iertat

1) *Rev. contimp.* No. 6 din 1 August 1873, p. 542.

ca să-l puie alături de d-nii Bodnărescu, Eminescu şi alţii". Preţuirea lui V. Alecsandri în cercul *Junimii* pînă la măsura identificării va fi, de altfel, atacată de mulţi, şi chiar de N. Iorga, ca un act de oportunism[1]); ea răspundea, în adevăr, intereselor de prestigiu ale tinerii societăţi, ai cărei membri erau sau puţin cunoscuţi sau contestaţi. Cu două zeci de ani mai în vîrstă de cît întemeietorii *Junimii*, ajuns la meridianul vieţii, recunoscut de toţi ca unul din cei mai de seamă din scriitorii ţării, părtaş şi al mişcării paşoptiste şi al Unirii, V. Alecsandri constituia pentru tinerii junimişti un mare patronat literar. Inainte de apariţia revistei, a fost, totuşi, supus aceleiaş critice severe, iconoclaste, pe care o arătase faţă de întreaga literatură a înaintaşilor.

2) Din cercetarea *„Proceselor Verbale ale Junimii"*[2]) pe 1865/1866 vedem că în şedinţa de la 19 Oct. 1865 V. Pogor propunea să se alcătuiască, între altele, şi *„O antologie de poezii romîne, deja publicate, a căror valoare să fie însă în unanimitate recunoscută de toţi membrii societăţii prezenţi"*; în şedinţa următoare după lectura lui Schelitti, se aleseră pentru *Antologie* următoarele poezii din V. Alecsandri: 1) *Groza,* 2) *Andrei Popa,* 3) *Ceasul rău,* 4) *Cinel-cinel,* 5) *Dedicaţie,* 6) *Pescarul Bosforului,* 7) *De-aş fi iubit-o;* în şedinţa de la 31 Octombrie, în urma lecturii lui I. Negruzzi se mai aleseră *Făt-Logofăt* şi *Adio Moldovei;* în şedinţa de la 12 Noembrie, *Stelele, Doina, Barcarola.* Procesele verbale se întrerup aici; despre atmosfera discuţiilor în genere,

---

1) N. Iorga, O *viaţă de om,* I, p. 194.
2) I. E. Torouţiu, *Studii şi doc. literare,* IV. p. 429.

în cazul de faţă, asupra lui V. Alecsandri, avem următoarele informaţii:[1]) „Cînd veni rîndul lui Alecsandri (de care apăruse atunci numai *Doinele* şi *Lăcrămioarele)* şi poeziile propuse începuse a se analiza strofă cu strofă, mai mulţi din noi, a căror copilărie fusese alinată de melodioasele doine ale poetului nostru, protestarăm în contra acestui mod de a discuta. Mai ales Nicu Schelitti, mare admirator al lui Alecsandri, se plimba, roş la faţă, prin odaie şi zicea că o poezie nu se poate despica în acest chip, că Pogor vrea numai să se joace. că el nu ia treaba noastră în serios, sau, dacă o ia, că aici e prigonire evidentă. Cu toate strigătele noastre, numai două din *Doinele* lui Alecsandri trecură şi anume *Groza şi Ceasul rău*". Volumul proectat deveni, astfel, o simplă anexă la studiul lui T. Maiorescu: *„Poezia rumănă, cercetare critică urmată de o alegere de poezii"*[2]) tipărit întîi în *Convorbiri literare* şi devenit apoi *„O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867."*[3]) In această anexă, între cele „cîteva poezii mai bune" găsim reproduse următoarele: *„Dedicaţie (Steluţa), Cinel-cinel. Făt-Logofăt, Groza* şi *Marinarul,* număr egal cu cel al poeziilor lui Iacob Negruzzi.

3. La apariţia studiului lui T. Maiorescu, incepind chiar cu primul număr al revistei (1 Martie 1867), unii din poeţii criticaţi au răspuns prin publicistică. „Alecsandri, — ne spune Negruzzi[4]), s'a plins în particular de Maiorescu, către cunoscuţii săi, mai ales către mine".

1) I. Negruzzi: *Amintiri din „Junimea"*, p. 82.
2) Iassi, 1867.
3) C. L. (1867). p. 17, 38, 53, 61, 89, 101.
4) I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 85.

Nu se vede bine motivul întrucît criticul îl citează mai mult elogios. „Alecsandri, în frumoasa sa poezie *Groza,* deşteaptă cea mai vie impresie prin adjectivele pline de sensibilitate, cu care însoţeşte obiectele gîndirii". Urmează un lung citat cu „epitete" ce răspundeau esteticii timpului nu şi celei a noastre. Tot aşa e dată ca model poezia *„Dedicaţiune" (Steluţa)* pentru reînoirea unor imagini banale ca „stea dulce" prin celelalte cuvinte marcante: „tu care eşti pierdută în neagra veşnicie". In alt pasagiu, alături de Gr. Alexandrescu şi D. Bolintineanu, e trecut printre „poeţi adevăraţi". *Stelele* sunt reproduse în întregime ca „remarcabilă prin sobrietatea cuvintelor şi grabnica transiţie a gîndirii". Singură poezia *„Pescarul Bosforului"* este lăudată în cinci din strofele ei sub raportul „mişcării abundante a gîndirii"; numai strofa a şasea „reîntoarce gîndirea la aceleaşi lucruri şi slăbeşte efectul", aşa că, dacă s'ar elimina, „poezia ar cîştiga în efectul ei cel frumos."

II

1. Apropierea: schimbul de scrisori dintre I. Negruzzi și V. Alecsandri. 2. Primul contact; colaborația. 3. Probleme ortografice. 4. Articolul lui T. Maiorescu: „Asupra poeziei populare" *din 1868.*

1. Legătura lui V. Alecsandri cu *Convorbirile Literare* se face prin Iacob Negruzzi, de al cărui tată îl lega o veche prietenie. Trimițîndu-i la Mircești numerele apărute, acesta îl ruga să colaboreze, — punct de plecare al unei corespondențe ce s'a întins pe spațiul a două zeci de ani (2 Sept. 1867 — 3 Ian. 1888), din care s'au publicat pînă acum 170 scrisori ale lui V. Alecsandri numai[1]).

Recunoscînd în *Convorbiri literare* „sora *României literare*[2]) și tot odată avînd calitățile necesare unei foi ce țintește a desvolta gustul frumosului și a distrage spiritele din rătăcirile politice, sunt gata a vă da mîna cu

---

1) Autografele se găsesc la *Ac. Rom.* Ms. 808. Publicarea lor s'a făcut în *Conv. Lit.* 1 Martie 1895 și următoarele. Republicate de Il. Chendi și Eugenia Carcalechi, *Scrisori,* p. 25 și următoarele.

2) *România Literară,* sub direcția lui V. Alecsandri. Apăruse cu 12 ani înainte, la 1855.

toată inima" — îi răspunse poetul la 2 Sept. 1867, punînd, astfel, începutul unei colaborații ce n'avea să înceteze de cît odată cu moartea. Iată și o mică înțepătură la adresa lui T. Maiorescu: „Eu sunt atît de încîntat văzînd calea ce ați apucat, că vă promit să vă întovărășesc pe cît îmi va permite slăbirea pasurilor, și ca probă de bunăvoință vă alătur o mică poezie romînă.... nu rumănă. (Aș dori mult să știu pentru ce d. Maiorescu voește să facă din poporul romîn, un popor colorat, rumăn. Imi place a crede că d-lui nu are de scop a trata de „Peaux rouges" pe compatrioții d-sale". Se știe că una din rarele ciudățenii ale lui T. Maiorescu e de a fi adoptat și impus *Convorbirilor* forma de *Rumăn* în loc de *Romîn*.

2. Colaborația lui V. Alecsandri începe în numărul din 15 Oct. 1867, șapte luni de la apariția revistei, prin *Cîntecèle comice* însoțite de o introducere de generalități sub forma unei scrisori către „Domnul Redactor". Prezentarea *„Cîntecelelor"* fu încredințată lui *Stan Covrigarul*[1]); debutul se făcuse însă prin poezia *Tînăra Creolă*.[2]) La încheierea anului, poetul aprecia astfel revista în totalitatea ei: „D. Maiorescu,—scria el la 28. Febr. 1868, cu studiile sale serioase și interesante; d-nii Pogor, Corne, Scheletti, Pruncu, Șerbănescu etc. cu plăcutele lor încercări; dl. Leon Negruzzi cu talentul său de romancier, d. Ianov cu spiritualele sale cîntecele și dv. cu ingenioasele proverburi teatrale și cu gingașele versuri ce ați publicat în foaia *Convorbirilor*... formați o pleiadă nouă, căreia nu-i lipsește nici inspirarea, nici armonia,

1) C. L. — 1867 (I), p. 214.
2) C. L. — 1867 (I), p. 193.

nici ştiinţa, nici avantajul de a vedea în rîndul dv. o tînără muză, d-ra Matilda Cugler, care cîntă cu multă frăgezime".

Atitudinea lui T. Maiorescu, în deosebi, împotriva şcoalei ardelene o aprobă, ca una ce intra încă mai de mult în vederile lui. „Dl. Maiorescu, scrie el la 20 Martie 1868 [1]) — va face un mare serviciu limbii şi literaturii noastre, combătînd tendinţa transilvană de a poci sub cuvînt de a le latiniza orbeşte sau, mai bine zicînd, de a le braşoveni. D-lui, care e înzestrat cu un spirit analitic şi ajutat de cunoştinţe variate, ar nimeri foarte mult, dacă ar cerceta asemenea lucrările literare din Bucureşti, care mi se par cam hop de-o parte, după cum zice Romînul".

Adevărata colaboraţie a lui Alecsandri începe însă cu *Pastelurile* şi anume cu *Sfîrşitul de toamnă, Iarna, Viscolul,* la *Gura Sobei, Sania, Sfîrşitul iernii, Primăvara*[2]), dînd impresia unui V. Alecsandri nou — pe care are să şi-l însuşească revista ca pe un poet al ei propriu. El e dornic să ştie ce impresie au trezit la cerc poeziile lui şi e bucuros să afle buna primire ce li s'a făcut. Le trimite deci o „baniţă" de *Pasteluri.* Incă din 1869, Junimea îşi avea banchetele ei şi V. Alecsandri regreta într'o scrisoare de la 1 Noembrie că nu putuse participa, căci pentru dînsul *Junimea:* „va realiza adevărata Academie în privirea gustului, în privirea armoniei şi a esteticei, care trebue să prindă la formarea limbii noastre, căci, după părerea mea, pedanteriile Academiei

1) Il. Chendi şi Eugenia Carcalechi, *op. cit.*, p. 33.
2) *Conv. lit.* II, p. 33—36.

bucureştene vor rămînea de rîsul generaţiilor viitoare. Ardelenii, sub masca Romînismului, lucrează la desfrăţirea Romînilor, cătînd a rupe acel lanţ puternic ce leagă strîns pe Romînii din diferitele provinţii, limba strămoşească“.

3. Ortografia *Junimii* fusese fixată încă din desbaterile societăţii din 1865; la sfîrşitul lui 1871 se hotărî o revizuire a ei. „Venind la discuţie chestia ortografică şi societatea nevoind a se ocupa cu ea, se consemnează în procesul verbal al şedinţei din 24 Dec. 1871[1]), se decide a se aduna cîţiva din membri la d. I. Negruzzi în sara de 5 Ian. (Mercuri) pentru a se înţelege asupra acestui punct“ (Membrii sunt: Burlă, Paicu, Vîrgolici, Xenopol). Iar în şedinţa din 31 Dec. 1871: „Dîndu-se citire programului elaborat în şedinţa preparatorie dela I. Negruzzi se hotărăsc, în urma unor lungi discuţii, următoarele puncte“ Cităm cîteva: înlăturarea lui *u* mut, admiterea lui *x*, respingerea consoanelor duplicate, etc. Discuţiile mai urmară şi în şedinţele din 11 Febr. 1872, cînd se admite *z* în loc de *s* intervocalic sau de *d*.

Cu această ocazie, I. Negruzzi îl invită pe V. Alecsandri să ia parte la discuţie. Neputînd veni, el îşi trimite într'o lungă scrisoare din 8 Ian. 1872 propunerile, din care unele au fost ratificate de timp[2]). E mai ales împotriva terminaţiilor *ciune* şi *ţiune*, a lui *u*, dar admite, etimologic, şi pe *d* şi pe *z*; e pentru menţinerea lui *î*, *ă*; e împotriva duplicării consoanelor.

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 442.
2) V. Alecsandri, *Scrisori*, p. 54.

4. Dacă *O cercetare critică asupra poeziei romîne de la 1867* a fost scrisă înainte de venirea poetului la *Convorbiri,* articolul *Asupra poeziei noastre populare* s'a publicat după aceia. Intr'însul îşi fixează T. Maiorescu poziţia faţă de poezia populară şi faţă de V. Alecsandri, culegătorul ei: poziţie afirmată de mai multe ori şi rămasă neschimbată pînă la discursul său academic din 1909: „Cartea d-lui Alecsandri, declară el de la început, este şi va rămînea pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie şi totdeodată de limbă sănătoasă, de notiţe caracteristice asupra datinelor sociale, asupra istoriei naţionale şi, cu un cuvînt, asupra vieţii poporului romîn“ Caracterizare total adevărată, mai ales, în ceeace priveşte valoarea documentară, de psihologie etnică Formulîndu-şi o estetică în *O cercetare,* T. Maiorescu o şi aplică poeziei populare, incadrînd-o în teoriile lui. Lumea poate fi privită în două chipuri: prin intelect, prin reflecţia speculativă, — de unde iese ştiinţa; prin sensibilitate, de unde iese arta. Din lipsă de sensibilitate mulţi dintre poeţii noştri o înlocuesc prin reflecţie rece, prin simulare, prin calcule interesate. Distincţia aceasta e la baza criticei întregei poezii a timpului lipsită de inspiraţie, de sinceritate, poezie ocazională. „Meritul cel mare al poeziei populare stă în sinceritate şi dezinteresare“. „Nimic din toate aceste în poezia populară! exclamă el. Şi ce ambiţie calculatoare ar putea îndemna pe simplul sătean ca să-şi întrupeze simţirea în formă poetică. Ceea ce abundanţa tristeţii sau bucuriei i-a scos din adîncul inimii sale nu este nici odată al lui; în toate inimile îşi află un răsunet şi la toate le devine o proprietate; fapta lui devine fapta lor, el însuşi piere necunoscut. Cea mai adîncă simţire numai îl sileşte astfel a se arunca

afară din sine şi de aceia din poezia lui îţi vorbeşte însăşi durerea, însăşi bucuria, dar nu un individ care suferă, un individ care se bucură".

Problema e pusă pe sinceritatea simţirii; valabilă în multe cazuri, ea nu garantează o calitate estetică; sentimentele cele mai profunde nu găsesc adese o expresie egală. Personalitatea artistică, cum se exprimă exagerat poate Mihail Dragomirescu, ca semn de diferenţiare de T. Maiorescu, este deosebită de personalitatea umană: „Ambiţia calculatoare" e un element în bună parte indiferent; ceia ce importă e capacitatea de expresie. Nu e locul să insistăm aici asupra concepţiei lui T. Maiorescu despre poezia populară, în care „politica, declamările în contra absolutismului, reflecţiile manierate asupra divinităţii, imortalităţii, etc. nu ating cuprinsul lor sentimental şi nu silesc pe cititor a recădea din înălţimea impresiei poetice în mijlocul preocupaţiilor de toate zilele", ce intră în cadrul teoriilor expuse în *O cercetare*. Ceia ce ne interesează este meritul mare ce-l atribue lui V. Alecsandri în culegerea poeziei populare: T. Maiorescu nu era nici folklorist, nici cunoscător al poeziei populare; pentru dînsul nu există problema contribuţiei personale a poetului în refacerea folklorului, problemă astăzi atît de discutată şi controversată. Necunoscător al literaturii populare, el laudă, în deosebi, versurile ce s'au dovedit a fi opera lui V. Alecsandri şi nu a cîntăreţului anonim:

Dacă vrei dragoste aprinsă,
Adu-mi gura neatinsă,
Şi o inimă fecioară
Ca apa de la isvoară.

Ori:

Du-te 'n cale-ți, mergi cu bine
Făr' a te gîndi la mine,
Că e lumea 'ncăpătoare
Pentr'o pasăre ș'o floare!

Ori:

Eu la umbră, la răcoare
Am menire 'nfloritoare...

Adeziunea lui T. Maiorescu la poezia populară este, așadar, de natură mai mult principială, făcînd parte din teoriile lui estetice.

III

1. „Pastelurile"; impresia trezită la „Junimea". 2. Părerea lui A. D. Xenopol. 3. Părerea lui Samson Bodnărescu.

1. Impresia trezită de *„Pasteluri"* în cercul *Junimii* a fost, după cum am spus, vie. Ecoul succesului îl găsim în Iacob Negruzzi[1]): „Prin luna Martie 1868, scrie el, am primit o scrisoare de la Alecsandri, împreună cu un mare pachet de poezii intitulate: *Pasteluri: Sfîrşit de toamnă, Iarna, Gerul, Viscolul, la Gura Sobei, Sania,* etc. Ele mi-au sosit spre seară, într'o Vineri, prin un înadins trimes tocmai cînd era să fie o întrunire a *Junimii.* Nici n'am avut timpul să le citesc singur, ci le-am luat cu mine, aşa cum îmi sosise, foarte mulţumit că aveam pentru acea seară ceva nou şi interesant. *Pastelurile* lui Alecsandri făcură un mare efect în *Junimea,* ele s'au citit şi recitit de multe ori, apoi le-am publicat în capul întîiului număr următor al *Convorbirilor,* la 1 Aprilie 1868. In răspunsul meu am felicitat pe autor din partea societăţii noastre, făcîndu-i o dare de seamă amănunţită de toate cele ce se vorbise în acea seară în *Junimea.*

1) I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 111.

Alecsandri foarte sensibil la laudă ca şi la critică, era încîntat. Deşi trecuse iarna — singurul anotimp în care avea obiceiul şi dispoziţia de a lucra, în odaia sa caldă la gura sobei — el a desfăşurat chiar şi peste vară, contra deprinderilor sale, o activitate foarte mare, trimiţîndu-mi de la Mirceşti, tot la cîteva săptămîni, cîte un pachet întreg de pasteluri sau alte poezii. De pe atunci noi am considerat pe Alecsandri, precum s'a considerat şi el singur, ca membru al societăţii *Junimea*".

Doi ani şi jumătate după aceia Procesul-Verbal al şedinţii din 19 Noembrie 1871 înregistra încă: „Dl. Alecsandri citeşte poezii noi, pasteluri şi altele, toate primite cu mare aprobare a societăţii[1])". E drept că pentru unele pasteluri, din urmă, entuziasmul scăzuse. „Mi se pare că ai fost prea blînd pentru ultimele *Pasteluri* ale lui Alecsandri — îi scria I. Negruzzi lui A. D. Xenopol la 21 Martie 1869[2]). Sunt aceste poezii? (afară poate de *Fîntîna)* cel puţin în comparaţie cu cele întîi pasteluri ale sale? O! De n'ar fi scris versuri calului Doamnei Drean! Dar ştii că şi Homer doarme cîte odată".

2. In schimb, în aceeaş epocă, de la Berlin, A. D. Xenopol se revarsă în admiraţie[3]): „Poeziile lui Alecsandri, îi scria el lui I. Negruzzi la 17 Febr. 1869, şi mai ales *Concertul* sunt sublime. Le-am citit de zece ori şi tus patru, cîţi eram în casă, le-am mai recitit. Ce face frumuseţea acestei poezii, este descripţia acea minunată

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* IV, p. 444.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.* III, p. 376.
3) I. E. Torouţiu, *op. cit.* II, p. 71.

pusă în mişcare; nu mai puţin e de mirat cum a unit Alecsandri atîta spirit (viţ) cu atîta poezie dulce. Imi aduc aminte de versuri ca acestea:

Toporaşi ce se închină gingaşelor lăcrămioare

sau:

Şi duioase turturele cu dor lung, cu jale lungă

lîngă cestelalte:

Şi culbeci cari fac coarne purtîndu-şi casa în spinare
La ivirea lor poiana clocoteşte 'n hohot mare.
Singur macul roş la faţă, doarme dus pe cea lume

etc., etc." cu încă o pagină de comentarii entuziaste —

3. Şi Samson Bodnărescu, de la Viena, se pasionează şi se nedumereşte în faţa pastelurilor bardului: „Un Alecsandri adormise deja, îi scria el lui Iacob Negruzzi la 10 Mai 1868[1]), *Convorbirile* vin, îl trezesc şi îi smulg din inimă visurile noi. *Pastelurile* sunt, în adevăr, ceeace ziceţi dv. „focul de nou aprins în pieptul poetului, însă cu o lŭmină mai blîndă". I se pare totuşi că la mulţi poeţi procesul logic al gîndirii este înăbuşit de fantezie. Luînd apoi trei exemple din pasteluri:

1) *Frunzele cad,, sbor în aer, de a lor crengi se deslipesc*
Ca frumoasele iluzii dintr'un suflet omenesc[2]*)...*

2) *Din tuspatru părţi a lumii se ridic, rotind pe ceruri*
Ca balauri din poveste nouri negri, plini de geruri,[3]*)*

3) *Soarele rotund şi palid se prevede printre nori*
Ca un vis de tinereţe printre anii trecători.[4]*)*

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 147.
2) *Sfîrşit de Toamnă* în *C. Lit.* 1868. II. p. 33.
3) Idem.
4) *Iarna,* în *Conv. Lit.* 1868, II, p. 34.

le aplică principiile maioresciene:

„Comparaţii pe cît de nejuste pe atît de frumoase în aparenţă, prin care frumuseţe falşă răpesc întrucîtva — motiv că plac şi nu se ia în seamă greşala lor. După d. Maiorescu serveşte comparaţia ca material spre a exprima o idee într'un anumit mod sensibil, spre a aduce vie înaintea noastră, spre a înălţa intensitatea, efectul ei; făcînd din contră, se şterge impresia şi lucrul n'are meritul frumosului". Ceea ce nu înseamnă inesteticul comparaţiilor lui V. Alecsandri, ci ineficacitatea teoriei lui T. Maiorescu şi marea naivitate a lui Bodnărescu.

IV

1. Lectura poemului Dumbrava roşie *la „Junimea". 2.* Amintirile *lui G. Panu şi această lectură.*

1. Din procesele verbale ale *Junimii* redactate de A. D. Xenopol în anii 1871—1873[1]) putem înregistra prezenţa lui V. Alecsandri la şedinţele *Junimii*. Prima semnalare e dela şedinţa de la 5 Noembrie 1871 fără indicaţie deosebită, întrucît probabil luase parte şi la altele înainte. El asistă şi la şedinţa de la 19 Noembrie 1871 de la V. Pogor: „Dl. V. Alecsandri citeşte poezii noi, pasteluri şi altele, toate primite cu mare aprobare a societăţii[2])".

Poemul *Dumbrava roşie,* V. Alecsandri ţine să-l citească el la *Junimea:* „Te rog, îi scrie lui I. Negruzzi la 19 Februarie 1872, să-mi faci cunoscut dacă adunările *Junimii* se fac tot Vineri la d. Pogor, căci aş dori să mă repăd pe o zi la Iaşi, pentru ca să vă citesc un mic poem:

1) Tipărite în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, 429 şi următoarele.

2) E vorba de: *Pe coastele Calabriei, Pohod na Sibir, Palatul Loredano, Cîntec Sicilian, Vînătorii, Ieri şi astăzi,* apărute în *C. L.,* 1871. V, p. 297, 313, 314, 315.

Dumbrava roşie, pe care l'am scris în zilele astea".

Lectura a avut loc în şedinţa din 25 Februarie 1872, după cum se constată în procesul ei verbal:

„D. Alecsandri citeşte o poemă naţională: *Dumbrava roşie* în 7 cînturi, apoi o poveste *Sfarmă-Peatră* şi *Strîmbă-Lemne* de o rară frumuseţe[1])".

Dumbrava roşie avea să se mai discute, după publicare şi în şedinţa de la T. Maiorescu din 28 Aprilie 1872: „Se trece apoi la discuţie asupra poemei lui Alecsandri: *Dumbrava roşie,* care ţine mai mult timp, exprimîndu-se asupra-i opiniuni destul de contrare. Printre defecte ale ei se observă de unii membri (Pogor, Maiorescu) că acţiunea este cu mult prea scurtă şi introducerea prea lungă, apoi că conţine exprimarea de sentimente barbare. Aceste se combat de mai mulţi (L. Negruzzi, Xenopol). Multe locuri singuratece prezintă slăbiciuni. Opinia generală este însă că poema e bună, unii punînd-o aproape alături cu pastelurile, alţii (Pogor, Maiorescu, I Negruzzi) cu mult mai pe jos".[2])

2. Cu ocazia lecturii poemului *Dumbrava roşie* putem studia de aproape printr'un singur exemplu valoarea istorică a *Amintirilor de la Junimea din Iaşi* ale lui G. Panu. In capitolul intitulat *Alecsandri la Junimea*[3]), el nu se mulţumeşte să ne dea o impresie sintetică asupra prezenţei poetului la şedinţele *Junimii,* ci ne face o dare de seamă asupra unei şedinţe precise şi anume asupra lecturii *Dumbrăvii roşii* din seara lui 25 Febr. 1872.

1) Apărute în C. *L.,* 1872, VI, p. 72.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IV, p. 453.
3) G. Panu, *op. cit.,* ed. Cioflec, p. 78.

Memorialistul ne descrie aşteptarea de la T. Maiorescu a tuturor membrilor *Junimii,* chiar a celor ce veniau foarte rar ca Temistocle Ciupercescu sau Gheorghieş Racoviţă. Urmează o descriere amănunţită. Lumea nu mai încăpea în biroul lui T. Maiorescu, se aduseră scaune din alte odăi. Erau de faţă *„Gogomanii, Romanii, Romînii, Caracudele* cu prezidentul lor d. Nicu Gane"... Culianu... Pavel Paicu... Miron Pompiliu, etc. Cum V. Alecsandri nu mai sosia, T. Maiorescu propuse o diversiune. Ştefan Vîrgolici prezintă traducerea unei poezii a lui Lamartine, poate *L'Isolement,* pe care Eminescu porni să o citească — cînd intră maiestos V. Alecsandri. Toţi se sculară în picioare. M. Eminescu îşi continuă lectura... urmată de o discuţie la care participă şi G. Panu cu o observaţie, că traducătorului nu i se admite de cît o toleranţă de 5 pînă la 10 la sută de depărtare de la text.

— Domnul e financiar? — îl întrebă V. Alecsandri în hazul general al celor de faţă. Memorialistul citează apoi cîteva din anecdotele poetului şi povesteşte pe larg lectura poemului cu comentariile critice, care nu ne privesc dar şi cu amănunte „de scenă". După admirabila lectură, Negruzzi îi prezintă bardului ca unui suveran pe necunoscuţi, „Papa Culianu se făcuse roş ca sfecla de emoţie... D. Melik cît pe ce era să rămînă fără musteaţă, într'atît o rodea şi o trăgea. Iar Ştefan Vîrgolici se făcuse atît de roş în cît noi toţi ne-am temut de o congestie. Eminescu avea aerul plictisit, de sigur că nu gusta poema, era prea simplă şi prea uşoară, imaginile erau prea străvezii, comparaţiile prea drepte, nimic transcendental. Cu toate aceste era o parte, una singură, pentru care iertă lui Alecsandri lucrarea, era fondul naţional,

punînd în lumină faptele strămoşilor. Aceasta era coarda simţitoare a lui Eminescu, pe care de cîte ori o atingeai, el vibra în toată fiinţa sa.

Noi cei trei Romîni, ieşeam triumfători:

— Ei vezi că se pot scrie şi lucruri admirabile, pe tema eroilor noştri naţionali? apostrofez pe d. Pogor.

D. Pogor nu-mi răspunde, fiindcă era Alecsandri de faţă".

Cum ieşi poetul, furios că trebuise „să aibă două ceasuri o poză decentă", aruncă un coltuc în capul lui I. Negruzzi apoi, întinzîndu-se pe o canapea, îşi puse picioarele pe masă".

Scena e vie şi amănunţită, are numai defectul de a nu fi fost reală prin nici unul din amănuntele ei. Dovada o scoatem din Procesul-Verbal al şedinţei din 25 Februarie 1872 cu următorul cuprins[1]): „La I. Negruzzi. Prezenţi: Alecsandri, I. Negruzzi, L. Negruzzi, Caragiani, Vîrgolici, Tassu, Roiu, Bodnărescu, N. Ganea, M. Pompiliu, Xenopol, Balaiş, Cristodulo. Se citeşte introducerea din *„Transacţiunile literare şi ştiinţifice"*. D. Vîrgolici e însărcinat cu o dare de seamă în *Convorbiri"*. Urmează apoi pasagiul asupra lui Alecsandri, reprodus ceva mai înainte. Totul se prăbuşeşte ca un castel de cărţi de joc: nici un amănunt nu e exact; G. Panu nici nu fusese de faţă la lectura care, înainte de toate, nici nu s'a ţinut la T. Maiorescu ci, în mod excepţional, la I. Negruzzi; T. Maiorescu şi V. Pogor nu asistau, scena cu coltucul, cu poezia lui Lamartine, cu gluma lui V. Alecsandri pe socoteala lui G. Panu, etc. etc. sunt pure invenţii. Nu se aflau de faţă nici Papa Culianu . . . nici

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 447.

Paicu... nici Racoviţă... nici Melik, care-şi mîncase musteaţa. Nu asistase nici M. Eminescu, căruia i se atribuie rolul de lector al poeziei lui Lamartine şi o anumită atitudine faţă de poemul lui V. Alecsandri. Lectura a avut loc la 25 Februarie 1872, iar M. Eminescu nu apare la *Junimea* de cît 7 luni mai tîrziu, în şedinţa din 1 Sept. al aceluiaş an de la T. Maiorescu, cînd ceti *Egipetul* şi *Sărmanul Dionis,* asistă şi la şedinţa de la 7 Sept. Atît. In şedinţa de la 22 Sept.: „Se decide ca să se dea lui M. Eminescu subvenţiunea acordată pînă acum lui Slavici." In afară de cele două şedinţe pomenite nu-l mai găsim în Procesele Verbale redactate de A. D. Xenopol. Mai mult de cît atît, constatăm că nu numai că nu era de faţă la lectura poemului *Dumbrava Roşie* (25 Februarie 1872), Gh. Panu nici nu făcea parte la acea dată din *Junimea.* Participarea lui nu e semnalată de cît două luni după aceia la şedinţa din 21 Aprilie 1872 la V. Pogor, la care era de faţă, în adevăr, şi V. Alecsandri. Iată numele prezenţilor: Maiorescu, Pogor, Mandrea, Bodnărescu, Melik, Lambrior, Panu, Savul, Vîrgolici, Xenopol, Burlă. Mai târziu vine V. Alecsandri". Unele elemente ale descripţiei sunt luate de acest prim contact cu dînsul: venirea tîrzie a poetului, prezenţa lui T. Maiorescu, V. Pogor, St. Vîrgolici... „Mulţimea" se reducea la unsprezece persoane. La această şedinţă V. Alecsandri n'a citit nimic, nici nu e vorba de vreo poezie de Lamartine, tradusă de St Vîrgolici şi citită de M. Eminescu.

Scrise trei zeci de ani după evenimente, fără nici un control, măcar cel al revistei, *Amintirile* lui G. Panu nu reprezintă o autenticitate cronologică de fapte materiale; tipologice, ne dau doar o atmosferă generală şi impre-

siile nelocalizate ale autorului. Ni se reconstitue, astfel, poziția lui V. Alecsandri în sînul *Junimii;* amănuntele reale (adică întîmplate cîndva, dar nu la ședința anumită pe care o descrie) sau imaginare, se încadrează în „tipul" cuvenit; V. Pogor e așa cum îl știm, la fel Culianu, Melik și M. Eminescu, indiferent de faptul că n'au asistat; memorialistul li se substitue pentru a ni-i prezinta în reacțiuni potrivit psihologiei lor. *Amintirile* trebue, așa dar, consultate numai cu această rezervă: sunt un tablou de atmosferă și nici de cum un document istoric. Autorul își tratează materialul cu libertatea unui romancier; păstrează numai atmosfera morală a mediului și psihologia eroilor, faptele nu sunt însă autentice, cel puțin la data prezentării lor.

V

1. Greutatea fixării portretului moral al înaintaşilor. 2. V. Alecsandri văzut de G. Panu. 3. V. Alecsandri văzut de I. Negruzzi.

1. Portretul ideologic al unui om, pe care nu l'ai cunoscut, se poate reconstitui după operele lui; fizionomia lui morală în relaţiile lui zilnice, în atitudine, în ton, în maniere, în acea atmosferă ce se desprinde din atîtea nuanţe ale personalităţii, pe care nu le-am intuit noi prin propria-ne experienţă, este mult mai greu de fixat, întrucît suntem siliţi să ne adresăm la isvoare streine şi uneori contradictorii. Cele mai mari personalităţi istorice ne vin, astfel, alterate de viziunile divergente ale contemporanilor; pînă şi amănuntele fizice (de pildă, portretele femeilor celebre) sunt deformate; ce-i frumos unuia îi pare urît altuia. Asupra lui V. Alecsandri văzut în cadrul *Junimii* avem trei izvoare de informaţie în cei trei memorialişti ai ei: G. Panu şi I. Negruzzi, cu puncte de vedere deosebite. Despre I. Slavici, mai puţin important şi mai parţial, mai tîrziu —

2. Tînăr şi, după cum vom vedea, nebăgat în seamă de V. Alecsandri, viziunea lui G. Panu e nuanţată de

uşoara ostilitate a omului rămas în colţ la apariţia unui personagiu important. Vasile Alecsandri era omul de zile mari ale şedinţelor *Junimii*...

Prima lui apariţie, în aşteptarea şi încordarea tuturor o notează astfel: „un bărbat scurt de statură, ras, cu mustăţi groase şi tăiate la capăt, cu un aer mîndru, foarte mîndru şi cu o căutătură rece, intră în sală[1]). Era Vasile Alecsandri, îl vedeam pentru prima oară. Toată lumea se scoală în picioare. Alecsandri se îndreaptă spre d. Maiorescu, căruia îi strînge mîna, apoi dă mîna cu d. Negruţi şi d. Pogor iar pe rest îl salută cu o mică clătinare din cap şi se aşează pe un fotoliu pe care d. Maiorescu şi d. Negruţi i-l pun la dispoziţie cu grăbire.

— Vă rog, prezenţa mea să nu vă întrerupă lectura şi ocupaţiile, zice d. Alecsandri cu glasul său cunoscut, glas al cărui timbru era cam întunecat, cam răguşit."

Cu toate că şedinţa cu lectura *Dumbrăvii Roşii* (25 Febr. 1872) e plăsmuită în amănunte, de oarece G. Panu n'a fost de faţă, nefăcînd încă parte din *Junimea*, impresia lui poate fi justă. El vede în poet, un om mîndru, distant, conştient de prestigiul lui. La această şedinţă, trebue să-l fi întrebat poetul, auzindu-l, transformînd în cifre o chestiune de licenţă poetică:

— Domnul e financiar?

ceia ce provocă veselia generală. „Iar Alecsandri, adaugă memorialistul, care era simţitor la linguşire, deveni vesel şi începu a spune cîteva anecdote".

„Alecsandri, continuă el, era un admirabil causeur şi un povestitor fermecător. Avea o mare suficienţă pentru a susţinea toate, un spirit fin de observaţie, care-l fă-

1) G. Panu, *Amintiri*, I, ed. Cioflec, p. 80.

cea să întoarcă mai toate lucrurile în glumă şi haz. Cu verva şi cu spiritul lui ne subjugase. D. Maiorescu cel dintîi dădea semnalul hazului şi al rîsului".

Portretul e, de sigur, elogios, admirativ, G. Panu fiind în realitate un mare preţuitor al lui Alecsandri; el lasă să se străvadă totuşi în psihologia omului şi mîndria, conştiinţa de sine, suficienţa, faptul de a fi accesibil linguşirii. O fărîmă de explicaţie a acestei impresii stă poate în ceeace adaugă: „Pe Alecsandri l'am mai văzut de vreo două ori la *Junimea.* La fiecare dată i-am fost recomandat şi niciodată n'a putut să mă recunoască. Mult după aceia pe la 1882, mîncam într'o seară la Otel Bulevard aici în Capitală, cu mai mulţi, cînd Alecsandri intră în sală întovărăşit, mi se pare, de d. Ianov. Se aşeză la o masă alături de noi şi pentru a patra oară am făcut cunoştiinţă. De atunci nu l'am mai revăzut".

Din întreaga lui prezentare, odată cu rezerva faţă de anumite trăsături psihologice, reiese o mare admiraţie pentru poet şi pentru situaţia cu totul privilegiată de care se bucura în sînul *Junimii.* La acea dată G. Panu dusese polemicile de mare răsunet în paginile *Convorbirilor literare* împotriva lui B. P. Hasdeu şi a vechei şcoale istorice romîne de la latinişti pînă la manualele cele mai recente, sub raportul falsificării adevărului istoric; el avea deci o oarecare notorietate nu numai în sînul *Junimii* ci şi al vieţii publice. Atitudinea distantă, indiferentă, a bardului faţă de tineri, pare mai aproape de adevăr de cît afirmaţia rău cunoscătorului de oameni I. Slavici: „Una din cele mai frumoase însuşiri ale lui Alecsandri era slăbiciunea, pe care o avea pentru scriitorii mai tineri".

3. Cu mult mai vibrant, fireşte, este portretul poetului făcut de Iacob Negruzzi; memorialistul nu-i reproşează de cît doar apropierea lui prea mare de curtea regelui Carol I, oficializarea lui oarecum ca „poet de curte", faptul de a fi primit postul de Ministru la Paris sub I. C. Brătianu, — obiecţii, la care astăzi nu mai suntem sensibili. Incolo admiraţia e întreagă[1]): „Şi ce plăcut e Alecsandri în relaţiile sale intime! Ii şedea aşa de bine vesel, optimist şi entuziast, cu tot părul său cel alb! După tatăl meu, Alecsandri era, din toţi cîţi am cunoscut, omul ce povestea mai frumos şi mai interesant. Cîteodată îţi citea vreo poezie a sa şi, deşi nu era meşter în arta declamaţiei, totuşi aşa era de convins de valoarea şi de însemnătatea poeziei pentru omenire, aşa citea din tot sufletul, în cît fără să vrea te înălţa şi entuziasma. Fericit cine a cunoscut de aproape pe acest bărbat, cu mici defecte şi mari calităţi!"

Istoricul literar ar fi voit poate şi schiţarea „micilor defecte". Nu erau oare cele de care pomenia G. Panu? Infatuarea şi faptul de a fi accesibil la linguşire.

---

1) I. Negruzzi, *op. cit.* p. 120.

VI

1. „Direcția nouă" și V. Alecsandri.

1. La apariția articolului *Direcția nouă* (1872), V. Alecșandri era de cîțiva ani colaboratorul principal al *Convorbirilor Literare*, nu numai prin poezii din vechea factură a *Doinelor și Lăcrămioarelor*, sau prin cîntecèlele comice, ci prin *Pasteluri*, fir nou în urzeala literaturii poetului, ce-i dădea posibilitatea lui T. Maiorescu de a-l privi ca întinerit, schimbat. Element de transiție între vechea literatură și cea nouă, din care nu avea să se afirme cu adevărat nou și personal de cît M. Eminescu, V. Alecsandri a fost cel mai prețios cîștig al *Junimii*, reprezentînd și prestigiul trecutului, al unei autorități recunoscute de toți, fiind și patronul nouei generații poetice, care avea nevoe nu numai de aprobarea lui T. Maiorescu, om al acestei generații, ci și de acoperirea morală a bardului național. Reapariția lui în literatura, după o tăcere ursuză pricinuită și de evenimentele ultimilor ani ai domniei lui Cuza (Iacob Negruzzi susține că fusese împotriva loviturii de stat de la 2 Mai 1864 și că împroprietărirea țăranilor e singurul fapt însemnat din istoria Romînilor de jumătate de veac încoace, pe care poetul nu

l-a cîntat[1]), şi mai ales o reapariţie cu un fel nou de poezie, era o poziţie strategică, pe care nu se cădea ca T. Maiorescu să n'o folosească în acţiunea de consolidare a unei *Direcţii noi,* ce nu se putea prezenta cu poeţi vechi, de cît cu condiţia ca aceşti poeţi să-şi fi găsit o expresie nouă: *Pastelurile* erau în această situaţie, pe care T. Maiorescu o foloseşte abil în pasagiul privitor la V. Alecsandri.

— „Ne pare timpul venit, scrie el cu prudenţa şi economia de laude ce dădea atîta preţ ori cărei aprecieri a lui, de a atrage atenţia publică asupră-i şi în paginile următoare ne încercăm a arunca o scurtă privire asupra cîtorva reprezentanţi ai acestui început de scăpare, ai acestei naşteri sau renaşteri literare. Valoarea lor nu este deopotrivă; sunt cîteva talente inferioare şi unii şi alţii însă sunt pe calea naturală şi aspiră cu bună credinţă spre adevăr. Din acest punct de vedere toţi împreună merită o atenţie binevoitoare. In fruntea nouei mişcări e drept să punem pe Vasile Alecsandri. Cap al poeziei noastre literare în generaţia trecută, poetul *Doinelor şi Lăcrămioarelor,* culegătorul cîntecelor populare, păruse a-şi fi terminat chemarea literară. Şi nici atenţia publicului nu mai era îndreptată spre poezie, o agitare stearpă preocupa toate spiritele. Deodată, după o lungă tăcere, din mijlocul iernii grele, ce o petrecuse în izolare la Mirceşti, şi iernii mult mai grele ce o petrecea izolat în literatura ţării sale, poetul nostru reînviat ne surprinse cu publicarea *Pastelurilor.*

(urmează reproducerea poeziei *Primăvara)*

---

1) Iacob Negruzzi, *op. cit.,* p. 109.

„Pastelurile" sunt un şir de poezii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, cîteva idile, toate însufleţite de o simţire aşa de curată şi de puternică a naturii, scrise într'o limbă aşa de frumoasă, încît au devenit fără comparare, cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri, o podoabă a literaturii romîne în deobşte".[1])

Citează apoi *Malul Siretului* (pe care îl suprimă în *Critice)* şi *Rodica,* pentru a încheia: „Am citat două (în *Convorbiri:* trei) din ele, le-am putea cita pe toate; nicăeri declamaţii politice, simţiri meşteşugite, extazieri şi desperări de ocazie, pretutindeni concepţie naturală şi un aer răcoritor de putere, de sănătate sufletească".

Accentul laudei cade, după cum se vede, pe *Pasteluri,* în care poetul îi apare „reînviat", în mod oportun, odată cu afirmarea nouei direcţii în literatura romînă. Aprecierea articolului are, de sigur, un caracter istoric, adică incadrează opera poetului în realităţile timpului; raportate la sensibilitatea noastră actuală, la evoluţia poeziei moderne, critică şi poezie sunt depăşite. Ceia ce reţinem din aprecierea lui T. Maiorescu este siguranţa gustului: *Pastelurile* reprezintă, în adevăr, o evoluţie faţă de *Doine*

---

1) Acesta e textul din *Critice* I; în *Convorbiri Literare* V, 1 Mai 1871, p. 88, finalul e întrucîtva altul „o producere bună pentru literatură în genere". Schimbarea îi dădu pretextul lui N. Petraşcu de a-l ataca pe T. Maiorescu: „iar acum cîţiva ani cînd şi-a retipărit în volum *Criticile* sale şi cînd Alecsandri e mort, a schimbat fraza aceasta, zicînd că „pastelurile sunt o podoabă a literaturii romîne în deobşte", nu a literaturii în genere, cum zise altădată. Cu alte cuvinte, le consideră frumoase numai pentru noi." Articolul *„Convorbiri literare"* din *Literatură şi arta romînă,* 1896, p. 323.

şi lăcrămioare. Uneltele de investigaţie ale criticului sunt sărace, anacronice sau alături de esteticul pur. „Nicăeri declamaţii politice, simţiri meşteşugite, extazieri şi desperări de ocazie“, constitue leitmotivul tuturor evaluărilor critice ale lui T. Maiorescu din acea epocă; pe această axă, împotriva „politicului“, a „patrioticului“ ostentativ, în care vedea simularea şi lipsa de talent, el şi-a construit studiul său *O cercetare critică...*, înglobîndu-şi întreaga acţiune critică sub steagul unei lupte împotriva „neadevărului“; cu aceiaş lozincă sumară apărase şi poezia populară. In colo, aprecieri ca „o simţire aşa de curată şi de puternică a naturii, scrise într'o limbă aşa de frumoasă“, ori: „pretutindeni concepţie naturală şi un aer răcoritor de putere şi sănătate sufletească“, sunt sau de natura etică şi nu estetică (ceeace va rămîne normativ pentru întîia generaţie postmaioresciană) sau, cu desăvîrşire, elementare. Intr'o epocă, în care Sainte-Beuve îşi încheiase strălucita-i carieră, integrînd critica în studiul „omului“ şi Taine îşi desfăşura teoriile atît de fertile în puncte noi de vedere, T. Maiorescu se afla încă la unelte atît de rudimentare şi „judecătoreşti“ ca „limbă aşa de frumoasă“, „aer răcoritor“, „sănătate sufletească“. Din aceste nu trebue reţinut de cît: siguranţa gustului, şi înclinarea pentru tot ce e normal, natural, sănătos, calificaţii care n'au nimic „estetic“ în ele dar nu pot fi de cît bine venite mai ales unei literaturi tinere.

VII

1. Lectura piesei „Boerii şi Ciocoii". 2. Legăturile se strîng. 3. Păreri ale Bardului despre T. Maiorescu din corespondenţa lui cu I. Negruzzi. 3. Căderea lui T. Maiorescu de la guvern. 4. Reluarea activităţii literare a lui T. Maiorescu. 5. Alegerea lui I. Negruzzi la Academie.

1. După ce citise *Dumbrava Roşie,* în şedinţa *Junimii* de la 25 Febr. 1872, V. Alecsandri îşi organizează peste un an o şedinţă pentru lectura piesei *Boerii şi Ciocoii:* „Acum sunt liber, îi scria el lui I. Negruzzi, în Martie 1873, şi îmi propun să viu la Iaşi ca să vă dau lectura comediei Sîmbătă. Aş dori să fie adunaţi membrii *Junimii* cît mai de vreme, căci piesa fiind în 5 acte, va reclama mai multe ore de lectură. Nu s'ar putea să inviţi şi pe d. Ianov ca să asiste la acea întrunire? Cine ştie? Ar găsi vreun sujet de canţonetă între numeroşii personagii (?) ai comediei mele... Imi pare rău că nu pot să am printre ascultători pe Pogor şi Maiorescu. Aş fi fost bucuros să aud observările lor... fie cît de aspre."

Piesa s'a jucat la Iaşi; autorul a asistat la repetiţia generală nu şi la cele trei reprezentaţii „la şir", reţinut de guturai la Mirceşti. In scrisoarea de la 25 Febr. 1874

el îi cere lui I. Negruzzi să-i comunice „ce impresie a produs asupra persoanelor inteligente... Ca autor care n'am fost nici odată orbit de meritele producerilor mele, doresc să aflu adevărul adevărat, pe cît de aspru. Care e natura criticilor în diversele grupe ale Societăţii? Care sunt defectele ce reclamă o cercetare neapărată, etc., etc."

I. Negruzzi i-a trimes observaţiile cerute, deoarece cu data de 12 Martie 1874, poetul îi răspunde: „Oiu ţinea cont de observările ce mi-au făcut. In adevăr, sunt unele pasagii cam lungi, dar lungimea lor se lungeşte încă mai rău în bafta actorilor răi".

2. Legătura lui V. Alecsandri cu *Junimea* se strînge mereu; întreaga lui literatură se publică în paginile *Convorbirilor*, sporind o corespondenţă în jurul fiecărui text solicitat şi trimis, comentat şi cu eternele protestări în jurul greşelilor de tipar. Duşmanii *Convorbirilor* sunt şi ai lui şi campaniile lui B. P. Hasdeu sunt dezaprobate. Cu ocazia contopirii *Revistei literare* şi *ştiinţifice* a lui B. P. Hasdeu şi Dr. Brînză cu *Revista contimporană* sub numele de *Revista contimporană, literară şi ştiinţifică*, iată ce-i scria el lui I. Negruzzi la 14 Martie 1876.[1]) „Iţi trimit broşura înapoi, rîzînd eu însu-mi de renghiul bucureştean (e vorba de publicarea în *Conv. lit.* a poeziei lui Hasdeu iscălită P. A. Călescu), dar totodată mirîndu-mă de bogata sărăcie de idei şi de talente a Capitalei. Totul se reduce la deviza ridiculus mus, pe care ar trebui să o adopteze societatea literară şi ştiinţifică ce s'a scrumat o lună întreagă ca să

1) V. Alecsandri, *Scrisori*, p. 86.

producă No. 1 al broşurii. Această opintire' seacă, trebue să încurajeze şi mai mult pe redactorul *Convorbirilor literare,* singura foaie care este serioasă şi producătoare. Ea se afirmă pe tot anul mai mult şi astăzi a dobîndit dreptul de împămîntinire în domeniul literelor. Ea a devenit o putere de care se tem mulţi din acei care, încălecaţi pe condei, fac cabriole ridicule; dovada este violenţa atacurilor acestor paiaţi de litere, care, neputînd să nimicească foaia *Convorbirilor* printr'un duel leal, se înarmează cu arma lui Don Basilio: la Calumnia, cercînd a atribui *Junimii* din Iaşi tendinţe monstruoase sub porecla de direcţie nouă. Misterul acestei campanii bucureştene în contra *Junimii* din Iaşi, este clar pentru cine cunoaşte spiritul de postomanie ce animă pe fraţii de peste Milcov. Astăzi se găsesc în Minister patru Moldoveni, adică patru Moldoveni ocupă patru posturi din cele mai importante ale ţării. Ergo: Moldovenii au năvălit la Bucureşti şi au luat pînea din gura acestora care singuri se cred în drept de a se hrăni din buget, un drept de naştere. De acolo ura, violenţa, calomnia şi mai presus de toate reaua credinţă".

3. V. Alecsandri era atunci deputat, dar n'a asistat la Cameră la discuţia legei Instrucţiunii publice a lui T. Maiorescu: „Aş fi dorit însă, îi scria el lui I. Negruzzi la 22 Ianuarie 1876[1]), să asist la discuţia proectului de instrucţie publică prezentat de Maiorescu, dar îţi mărturisesc că n'am curajul să mă expun la noi viscole şi la noi aventuri de iarnă. Proectul va trece căci majoritatea Camerei este guvernamentală, însă cred că

1) V. Alecsandri — *Scrisori,* p. 81.

poziţia lui Maiorescu va deveni din ce în ce mai dificilă, faţă cu animozităţile ce a deşteptat în corpul profesoral. El însă este om de luptă şi nu se va da cu una cu două, căci îmi pare înzestrat cu destulă energie. Voi citi eu în Monitor cuvintele lui cu plăcere, fiindcă vorbeşte bine şi întrebuinţează o limbă elegantă".

Discursul lui T. Maiorescu se şi produse în şedinţele Camerei de la 21 şi 22 Ianuarie 1876[1]); deşi proectul fu luat în considerare, T. Maiorescu primi votul de neîncredere la Senat în şedinţa de la 28 Ian. 1876 (31 bile negre contra 21 albe).

„Ce zici de catastrofa lui Maiorescu? îi scria V. Alecsandri lui I. Negruzzi la 4 Febr. 1876. Nu mă aşteptam să cadă atît de uşor. Ce înverşunare din partea profesorilor!

Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des savants!

Ce are de gînd să facă acum amicul nostru? Are să revie la Iaşi sau să şadă tot la Bucureşti?"[2])

4. Activitatea literară a lui T. Maiorescu, puţină şi aşa, prezintă o lacună considerabilă de opt ani de sincopă (1873—1881). „Imi spui, îi scria poetul lui I. Negruzzi, la 27 Sept. 1881, că Maiorescu a reînviat pe lumea literară după opt ani de catalepsie. Cu atît mai bine şi pentru literatură şi pentru el! Un om ca dînsul învăţat, elocvent, deştept, cugetător şi de gust, este menit a aduce mari foloase tinerimii, atît prin scrierile

1) T. Maiorescu — *Discursuri parlamentare*, I, p. 394.
2) V. Alecsandri, *Scrisori*, p. 83.

sale cît şi prin graiul lui.. Să ne felicităm dar, de reînvierea ilustrului orator, care ştie a combate atît de aspru beţia de cuvinte".

Această recrudescenţă literară şi-o notează însuşi T. Maiorescu în *Insemnări*, sub data de 26 Sept. 1881;[1]) „De la (şederea la) Suzana, iarăşi scris romîneşte mult, 3 articole în *Convorbiri*, *„Psihologia Popescu, Neologismele, Literatura romînă în critica străină.* Incă excerptat, pentru un articol, statistica sinuciderilor a lui Morselli".[2]) Fericite timpuri, cînd, după o tăcere de opt ani, trei dări de seamă puteau părea o activitate intensă!

5. Prin 1881 V. Alecsandri patronează candidatura lui I. Negruzzi la Academie: „Avem trei posturi vacante la Academie, îi scria el la 10 Martie 1881. D-ta eşti candidatul meu pentru unul din ele. Bine ai face de ai trimite Academiei colecţia complectă a *Convorbirilor*".

Alegerea lui Iacob Negruzzi s'a şi făcut. Sub data de 29 Martie 1881 găsim notat în *Insemnările* lui T. Maiorescu[3]): „In răstimp mereu Academie, unde, în sfîrşit, a fost ales Jacques Negruzzi".

---

1) T. Maiorescu, *Insemnări zilnice*, II, p. 22.

2) Apărute în *Conv. Lit.* 1 Noembrie 1881; 1 Ian. şi 1 Febr. 1882; cel din urmă cu titlul *„Literatura romînă şi străinătatea"*.

3) T. Maiorescu, *Insemnări zilnice*, II, p. 11.

VIII

1. T. Maiorescu la Mirceşti. 2. Corespondenţa lui V. Alecsandri cu T. Maiorescu — Ministru, criticul îi propune rolul de organizator al artelor. 3. Refuzul poetului. 4. Alte însărcinări.

1. Ca semn al legăturilor tot mai strînse între T. Maiorescu şi V. Alecsandri reproducem această pagină din *Insemnări zilnice* asupra unei vizite a criticului făcută în noaptea anului nou la Mirceşti, în 1873:

„Petrecut noaptea de (31 Decembrie) spre 1/2 (Ianuarie) stil vechiu 1873 la Alecsandri la Mirceşti (cu Xenopolu).

„In salon masa sa de scris, pe ea 2 vase de flori, cu flori simple, proaspete. Dar călimară, cu un înger, care se roagă catoliceşte.

In perete e *„pohod na Sybir“* — o litografie după tabloul lui Arthur Grother, (Poezia lui).

Apoi la sofă un tablou al tatălui său în costumul bătrînesc, (cu) anteriu, cu o decoraţie, la stînga lui, Jean în uniformă, la dreapta Basile în civil, aşa de bine făcut, încît îi recunoşti. Bătrînul ţine în mînă un sul, pe care e scris:

Iubiților mei fii
Vasile și Iancu, să
urmați povățuirilor
ce vă sămnez.
„Pe Dumnezeu și pe pă-
rinți să nu uitați.
„Epitrop și chizăș să nu
vă faceți
„Să fiți credincioși pa-
trii și neîmpotrivi-
tori ocârmuiri.
„Trebile de astăzi să
nu le lăsați pi a doua zi.
„Pe săraci să-i miluiți.

2. Corespondența lui V. Alecsandri cu T. Maiorescu, adică cele 14 scrisori din ms. 2619 al Academiei publicate de Ilarie Chendi și E. Carcalechi, e de puțină însemnătate, neprivind de cît chestiuni oare cum oficiale[1]). Ajuns Ministru de instrucție la 7 Aprilie 1874, peste două luni V. Alecsandri îi scria la 12 Iunie 1874, rugîndu-l să aprobe hotărîrea Comitetului teatral de a-i acorda lui M. Millo două zile pe lună, pentru a juca, independent, cu trupa lui pe scena Teatrului Național: „Ori ce veți decide în favoarea lui Millo, va fi un act de dreptate și cît pentru mine, voi fi mulțumit de a vedea că știți nu numai a recunoaște merite, dar și a le recompensa".

Scrisoarea fusese pricinuită de intervenția lui M. Millo. Răspunsul lui T. Maiorescu nu întîrzie, producîndu-se la 26 Iunie 1874 printr'o scrisoare publicată de

1) Il. Chendi și E. Carcalechi: *V. Alecsandri — Scrisori I. ed.* Socec, 1904.

curînd[1]). Ministrul aprobă, fireşte, cererea poetului şi apelează la luminile lui în reorganizarea Teatrului cu un ton de respect ce impresionează: „Vă rog să binevoiţi a mă povăţui, ce aş putea face pentru o temeinică îndreptare a teatrului romîn, deocamdată din Capitală. Dv. cunoaşteţi statul nostru şi cunoaşteţi asemenea, mai bine de cît oricine, starea teatrului şi mijloacele de îndreptare. Vă rog, nu-mi refuzaţi ajutorul Dvs. In ce legătură să stea Conservatorul de muzică şi declamaţie cu Teatrul? Ce întindere de atribuţie să aibă Comitetul teatral? Din cine să fie compus? Cîţi şi ce fel de elevi ai Conservatorului trebuesc trimişi în străinătate, cu toată strîmtoarea finanţelor noastre?

Lucrul cel mai fericit ar fi, cînd — cine ştie, prin ce împrejurări minunate! — aţi fi dispus dv. să petreceţi iernile în Bucureşti şi să primiţi sarcina unui organizator al mişcării noastre artistice, sub orice titlu şi cu orice competenţă veţi voi. Teatrului, muzeelor, micului nostru început arheologic le trebueşte o autoritate pentru a le susţine într'o direcţie de progres statornic. Stiţi că din parte-mi v'aş fi cel mai zelos urmaş în propunerile dv. şi că, în toate schimbările politice, singur numele dv. ar fi deajuns pentru a păstra intactă organizarea ce aţi face.

Nu credeţi că este timp a reîncepe activitatea pentru teatru?

Aţi început-o odată, nu voiţi a reveni? Multe forme de viaţă parcurg aceiaş „evoluţie". După un avînt plin de entuziasm, dar fără deplină calculare a mijloacelor practice, vine un timp de amorţire şi poate de desgust,

1) Ioan Massof, *Matei Millo*, Ed. Naţională Ciornei, p. 259.

dar în fine se reia vechea problemă cu inima mai stîmpărată, cu multe iluzii pierdute, dar cu mare siguranţă de succes într'un cerc mai răstrîns.

Puneţi-vă din nou în capul mişcării: noi suntem gata a vă urma. La toată întîmplarea vă rog să nu-mi luaţi în nume de rău propunerea şi să primiţi din nou încredinţarea înaltului meu respect şi întregului meu devotament".

3. Acestei scrisori atît de măgulitoare poetul îi răspunde la 27 Iunie 1874 „junimistizînd", în sensul vederilor expuse de atîtea ori programatic de T. Maiorescu, cerînd, anume, închiderea provizorie a Conservatorului şi suspendarea subvenţiilor la Teatru. „Aşa dar, pe timp de cinci ani, liber fiecare de a exploata teatrul, însă fără subvenţie, subvenţia cerînd o altă destinare de cît aceea de a încuraja paiaţeriile actuale; — Conservatorul de declamare va fi închis, fiind lipsit de profesori, nu poate produce nimic folositor, cît pentru cel de muzică, trebue menţinut". Cu subvenţia de pînă acum urmau să se trimită opt tineri (4 Moldoveni şi 4 Munteni) la Paris spre a urma cursul vreunui mare artist, al lui Got de pildă. — Atît se putea deocamdată. „Eu cred, încheie el, că dv. sunteţi chemat a opera salutare reforme în instrucţia publică, în forma limbii şi în arta dramatică şi dar, cît pentru mine, voi fi totdeauna gata a vă da mîna de ajutor, în marginile posibilităţii".

Era, cum se vede, un fel de a refuza postul de „intendent" al artelor, oferit atît de curtenitor de T. Maiorescu.

La 3 Sept. V. Alecsandri reveni tot în chestiunea lui M. Millo şi asupra intenţiei lui de a juca *Boerii şi Cio-*

coii, cu rezerva de a nu i se face „ciuntiri“ de comitetul teatrului. In calitate de membru onorific al comisiei instituite de T. Maiorescu pentru examinarea cărţilor didactice, el îi raportează favorabil şi despre *Invăţătorul copiilor* al lui Grigorescu, Creangă şi Receanu, deşi are defectul de a fi prea mult împestriţat cu *iune* şi cu *u.*[1])

Celelalte două scrisori (IV şi V) sunt tot intervenţii minime pe lîngă T. Maiorescu. Intr'un ton bărbătesc e scrisoarea din 6 Febr. 1876 la căderea lui T. Maiorescu din minister (26 Ian. 1876) „Ai căzut din minister (dacă retragerea d-tale se poate numi cădere), însă ai căzut pe picioare, cînd mulţi din adversarii d-tale, cercînd a te îmbrînci au căzut în brînci“.

1) In această chestiune de cărţi didactice se poate mai ales cerceta scrisoarea lui V. Alecsandri către I. Negruzzi din 10 Oct. 1874. I se trimisese un pachet de cărţi, dar „dînd de ortografia d-lor Eliad şi Maxim, le-am închis pe loc, găsind că trebue ferită tinerimea romînă de astfel de bazaconii menite a le tulbura creerii". In scrisoarea din 16 Oct. 1874, îi comunică lui I. Negruzzi: „Te rog să mă scapi de această lucrare supărătoare şi să redactezi raportul în locul meu, după ce ne vom întîlni la Iaşi, adică Duminecă sau Sîmbătă şi după ce vom preschimba ideile noastre, asupra acelor broşuri grele de mistuit".

IX

1. Rivalitatea politică la alegerile pentru Constituantă din Mai 1879. 2. Nicio dezbinare literară sau personală. 3. Despot-Vodă.

1. Vicisitudinile vieţii i-au pus, totuşi, pe V. Alecsandri şi pe T. Maiorescu faţă în faţă ca rivali politici. Iată ce-i scria I. Negruzzi lui T. Maiorescu la 15 Aprilie 1879: „Carp ţi-a scris că Kogălniceanu împreună cu Belferii au pus candidatura lui Alecsandri în coleg. I. Adunare contra ta. De îndată am expediat la Mirceşti pe Mitică Rosetti ca să roage pe Alecsandri să-şi retragă candidatura şi, la urmă, să-i explice că noi suntem angajaţi şi că cu toată părerea de rău, nu-l putem vota". Alecsandri a răspuns că-i pare rău, că n'a ştiut de candidatura ta, dar că „în faţa chestiunei Evreilor primeşte mandatul de deputat ori din ce parte i-ar veni". Prin urmare te vom alege contra lui Alecsandri". V. Alecsandri a candidat, în adevăr, şi a căzut. Era vorba de alegerile pentru constituantă din Mai 1879. Candidatura lui fusese propusă de „fracţiunea liberă şi independentă" şi susţi-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, p. 194.

nută de guvernul lui Ion Brătianu: „Incă din Aprilie, notează T. Maiorescu în *Insemnări*[1]) am fost din nou la Iaşi, unde Comitetul în chestiunea evreească a împins lucrurile mai departe de cît doream eu. Apoi am fost ales acolo la 3 şi 4 Mai, de colegiul întîi cu 65 de voturi contra 39 Vasile Alecsandri. Mare uimire; ai mei bucuroşi; mie aproape indiferent".

Rivalitatea politică de un moment nu aduse nici o sguduire în relaţiile lor personale sau literare.

In scrisoarea lui Iacob Negruzzi către T. Maiorescu din 25 Aprilie 1879 se mai adăuga: „Socot însă că, dacă Carp isbuteşte la Vaslui în col. I de Adunare, am putea pune noi pe Alecsandri în al 2-lea de Senat şi să vedem atunci dacă le dă mîna belferilor să nu-l voteze!" E probabil că lucrurile s'au întîmplat aşa întru cît îl vedem pe V. Alecsandri senator chiar în sesiunea de Mai, adică în alegerile generale. La 10 Oct. 1879 el rosteşte un discurs împotriva revizuirii art. 7 din Constituţie, discurs reprodus cu mari elogii în *Timpul* de la 12 şi 13 Oct. 1879.

2. Rivalitatea politică de un moment n'a adus nici o sguduire în relaţiile lor personale sau literare. T. Maiorescu se retrăsese de la „Societatea Academică" încă din 1869 pentrucă nu se putea înţelege cu filologii ardeleni în chestiunile de limbă şi de ortografie. La reorganizarea Societăţii în *Academia Romînă,* prin legea de la 29 Martie 1879, adică după zece ani, el fu invitat să-şi reia locul, sub cuvînt că locurile „sunt pe viaţă". In *Insemnări*[2]) găsim următoarea notă: „La 24 Mai am pri-

1) T. Maiorescu, *Insemnări,* I, p. 323.
2) T. Maiorescu, *Insemnări,* I. p. 324.

mit invitarea să viu iarăşi la Academie şi am făcut-o în acelaş timp cu Alecsandri. Dimineaţa la ora 8 Academie". Adică în luna chiar în care se ciocniseră la alegerile de la Iaşi. La 29 Martie 1880, el e numit într'o comisie împreună cu Hasdeu, Alecsandri, Quintescu, sub preşedinţia lui Bariţ pentru redactarea unui proect ortografic. Raportul a fost întocmit de T. Maiorescu şi prezentat Academiei în sesiunea generală din 1880. Intr'un singur punct îi vedem opuşi; V. Alecsandri avînd dreptatea de partea sa, dar T. Maiorescu învingînd în comisie. Alecsandri era de părere să se introducă un semn deosebit pentru *î*, pe cînd T. Maiorescu rămăsese la vechea lui eroare de a nu deosebi în scris pe *î* de *ă*, sub cuvînt că s'ar introduce prea multe semne noi.

In sesiunea Academiei din 1884 T. Maiorescu, V. Alecsandri şi B. P. Hasdeu primiră însărcinarea de a stabili bazele pe care s'ar putea clădi *Etymologicum magnum Romaniae*, întreprins de munificenţa regală. După propunerea lui T. Maiorescu, lucrarea fu încredinţată lui B. P. Hasdeu[1]). In această epocă înregistrăm din *Insemnări* prezenţa asiduă a lui Hasdeu la şedinţele *„Junimii"* — ceia ce dovedeşte că „magul" se pricepea să scoboare din stele pentru trebile pămînteşti.

3. In afară de întoarcerea simultană la Academie, cîte va zile după alegerea de la Iaşi, avu loc lectura lui *Despot-Vodă* la *Junimea*. In *Insemnările* criticului nu se pomeneşte însă de loc de dînsa, dar a doua zi, la 1 Iunie notează „jocul de societate cu întrebări la Kremnitzi". Şedinţa e înregistrată în *Timpul* din 30 Mai, sub titlul

1) *Anale*, VI, p. 100—102.

„O serată literară“ — *Despot-Vodă.* „Ea a avut loc în prezența a treizeci de persoane, dintre care mulți academicieni“. Despre piesă nu găsim o apreciere de cît la o reluare, într'o notă din *Insemnări zilnice* de la 16 Martie 1882: „... apoi m'am dus la teatru unde, cu Alecsandri în lojă, am văzut din nou ultimele acte din *Despot-Vodă.* Sfîrşitul reprezentației la ora 1, dar cu toate (criticele îndreptățite ce ar fi de făcut) impresie puternică, emoționantă“.[1]

1) T. Maiorescu, *op. cit.*, II, p. 50.

X

1. Raporturile dintre bard și M. Eminescu. 2. Entuziasmul din copilărie al lui M. Eminescu față de poezia lui V. Alecsandri. 3. Cel de al treilea memoralist al Junimii: *I. Slavici. Lipsa de discernămînt psihologic. 4. Versiunea lui. 5. Nici I. Suchianu nu aduce vreo contribuție.*

1. Intrucît în acest volum ne oprim și asupra lui V. Alecsandri și asupra lui M. Eminescu, nu e nefolositor de a cerceta raporturile dintre dînșii, reprezentanții cei mai expresivi ai celor două generații succesive. Deși T. Maiorescu l'a anexat *„Direcției noi"*, V. Alecsandri exprimă în realitate generația trecută sau cel mult un element de transiție; „direcția nouă", lumea nouă literară începe cu M. Eminescu, reprezentînd în poezie aceiaș revoluție reprezentată de T. Maiorescu în critică. Și unul și altul arată față de înaintașul lor ce-i domina, pe T. Maiorescu cu două zeci de ani și pe M. Eminescu cu trei zeci de ani, o mare înțelegere, o atitudine de respect la critic, de admirație la poet.

2. Ucenicia poetică a lui M. Eminescu s'a petrecut nu numai sub auspiciile lui D. Bolintineanu ci și ale lui V. Alecsandri. Incă de pe vremea cînd era hoinar la Blaj,

el declama camarazilor strofe din V. Alecsandri şi-i spunea lui Ştefan Cacoveanu: „Lasă frate, nu mai sta înainte cu Mureşanul vostru, căci el nici n'a fost poet ci un simplu versificator, Alecsandri este poet adevărat[1]."
Alte multe mărturii se adaugă despre admiraţia tînărului pentru bard[2]). Nu ele ne interesează însă ci părerile celor doi poeţi unul despre altul, din faza maturităţii, precum şi raporturile lor personale în cadrul *Junimii*, în care unul îşi sfîrşia glorios cariera, iar celălalt şi-o începea atît de anevoios, de sumbru.

3. Pe lîngă I. Negruzzi şi G. Panu, trebue să ne raportăm şi la al treilea memorialist al *Junimii*, I. Slavici, indicat şi prin prietenia lui cu M. Eminescu. Am văzut gradul de încredere ce trebue să acordăm *Amintirilor* lui G. Panu, lipsite adese de autenticitatea faptelor dar păstrînd coloarea psihologică a personagiilor şi atmosfera generală a *„Junimii"*. Cu toate că a trăit în intimitatea ei, în măsură, deci, să ne fixeze imaginea exactă a prietenilor lui, interesante ca document, prin lipsă de perspicacitate psihologică, *Amintirile* lui I. Slavici rămîn totuşi un material amorf de fapte, pe a căror interpretare autorul nu e în stare să ni-o dea. Nu vedem p. V. Alecsandri, pe M. Eminescu ori pe Caragiale ci pe Slavici, un idealist cu o viziune uniform trandafirie, un moralist blajin ce învăluia totul în propria-a proecţie. Cît despre arta portretisticei, ea cere incizivitate, personalitate, pe care greoiul povestitor arădean nu le-a avut; stilul lui e dincolo de orice condiţie estetică mo-

1) Dr. E. Daianu: *Eminescu la Blaj*, Sibiu, 1914, p. 20.
2) I. M. Raşcu: *Eminescu şi Alecsandri*, 1936.

dernă, tardigrad şi mucegăit. Preocupat toată viaţa de probleme de limbă, frămîntate de altfel în interminabile conversaţii cu Eminescu şi Caragiale, avînd a-şi concentra mai tîrziu vederile într'o gramatică a limbii române, un singur lucru i-a lipsit: arta scrisului. Reproducînd, de pildă, o frază a unui publicist asupra la Caragiale, el îi aducea aceste îndreptări puse în parantez[1]): „Imoral e Tipătescu în viaţa publică şi (în cea) privată, imorali (sunt) Zoe, Veta, Dandanache, Chiriac, imoral (e) Caţavencu plastograful, imorali (sunt) şi interlopi toţi eroii din *„D'ale Carnavalului"*; cînd nu sunt cu totul imorali, sunt imbecili ca Trahanache sau (ori) jupîn Dumitrache. Unul singur e cinstit şi acela e un viţios şi (un) beţiv: Cetăţeanul turmentat, un adevărat simbol."

A te ocupa cu regulile gramaticii nu înseamnă, aşa dar, a ajunge să ştii să scrii; binefacerile stilistice ale expresiei eliptice, de pildă, nu erau cunoscute bătrînului grămătic tardigrad. La fel nu ajunge să fi trăit în intimitatea unor oameni pentru a-i cunoaşte: se mai cere o perspicacitate psihologică, pe care I. Slavici n'a avut-o niciodată. *Amintirile* lui conţin materiale documentare interesante ce trebue interpretate de alţii de cît de dînsul, miopia lui psihologică fiind aproape totală. Cîteva exemple evidente: raporturile dintre M. Eminescu şi Caragiale ne sunt prezentate sub un aspect uniform idilic[2]); redacţia *Timpului* i se pare un fel de academie platoniciană, în care cei doi scriitori discutau despre gramatică, literatură, filozofia vieţii: „Ceia ce-i apropia sufleteşte era atît potrivirea în gîndire şi în simţiminte

---

1) I. Slavici, *Amintiri*, p. 183.
2) I. Slavici, *Amintiri*, ed. Cultura Naţională, 1924, p. 180.

cît şi credinţa în isbîndă şi-a fost un timp, cînd ei erau oarecum nedespărţiţi şi mereu doritori de a se lumina unul pe altul". Nimic, în realitate, nu-i apropia sufleteşte; antinomia lor era totală. Faţă de Eminescu, în ceia ce priveşte Veronica, Caragiale s'a arătat lipsit de lealitate, cinic, fără scrupule morale; despre dînsul îi scria poetul Veronicăi: „Pe domnul în chestiune l'am bruscat în societate, dar a tăcut frumuşel ca un om de nimic ce este. Nu te mai îndoi că e de absolută rea credinţă. E un om care însă nu poate fi altfel" (28 Dec. 1881[1]). Sau cum îi răspundea Veronica la 28 Febr. 1882: „Intr'adevăr recunosc că fiinţă mai arhicanalie — după cum ai numit-o tu (D. Car.) nici nu poate fi".[2])

La fel, în cazul Mite Kremnitz, iată cum ne informează I. Slavici: "Unii dintre cei ce au scris despre Eminescu au socotit că-şi fac scrierea interesantă, născocind fel de fel de lucruri imposibile în ceia ce priveşte legăturile dintre Eminescu şi Mite Kremnitz, bine cunoscuta scriitoare...

... Numai oameni care nu sunt în stare să-şi dea seama, că pentru cei ca Eminescu femeia este şi ea om, numai flecarii au putut să născocească aici legături romanţioase.

Tot cam acelaş e adevărul şi în ceeace priveşte legăturile lui Eminescu cu alte femei de la Bucureşti. O singură femeie a fost pentru Eminescu nu numai om."

După cele scrise de însăşi Mite în *„Flüchtige Erinne-*

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* IV. p. 142.

2) Chestiunea poate fi urmărită în Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I. L. Caragiale,* p. 252 ş. u.

rungen an M. Eminescu", după cele scrise de T. Maiorescu în *Insemnări zilnice* despre Mite şi alte referinţe asupra Cleopatrei Lecca, înţelegem definitiv că I. Slavici, pudicul, moralistul, nu avea ochi ca să vadă altceva decît ce era în el. Chiar şi raporturile dintre Caragiale şi V. Alecsandri ne sunt prezintate fără asperităţi. „Nu era nici acum vorba de o critică, scrie idilicul memorialist, ci de discuţiuni pentru toţi plăcute, prin care se dumirea fiecare în felul lui — un fel de colaborare pentru desăvărşirea operelor viitoare". Ştim din *Insemnările* lui T. Maiorescu de ce fel de „discuţii plăcute" e vorba. „Caragiale lipsit de tact ca la mahala în discuţia cu Alecsandri", nota el pe ziua de Sîmbătă 17/29 Martie 1884.

4. Şi relaţiile dintre M. Eminescu şi V. Alecsandri ne sunt prezentate cu acelaş idilism convenţional: „admirator" al bardului, Eminescu şi-a scris *Epigonii* după o lectură a *Sentinelei Române*. „Una din cele mai frumoase însuşiri ale lui Alecsandri, afirmă el, era slăbiciunea, pe care o avea pentru scriitorii mai tineri şi mai ales pentru Eminescu pe care-l socotea mai presus de sine, în ceia ce priveşte cultura generală şi pregătirea technică. Cînd cu serbarea de la Putna (1871) noi am stăruit ca Eminescu să scrie un imn, care urma să fie cîntat de corul seminariştilor la mormîntul lui Ştefan cel Mare. Eminescu n'a voit. A rugat pe Alecsandri să ne scrie imnul; dar acesta nu numai că i-a trimis două imnuri, ci ne-a mai scris îmbărbătîndu-ne în lucrarea noastră". E vorba de *Imn religios,* cîntat la serbarea lui Ştefan cel mare în 15/27 August 1871 şi de *Imn la Ştefan cel Mare,* cîntat la serbarea *Junimii academice*

dată în memoria nemuritorului erou la Mînăstirea Putna în 16/28 August 1871.

V. Alecsandri făcea şi el parte din delegaţia trimisă de la Iaşi la serbări; aflînd pe drum că studenţii vor face manifestaţii, pe care le socotea inoportune, el se despărţi de delegaţi la Hadikfalva, urmîndu-şi drumul la Cernăuţi. Numai după întoarcerea lui din străinătate, în 1874, a ajuns Eminescu în legături cu V. Alecsandri, la şedinţele *Junimii*. — I. Slavici afirmă că „înrîurirea lui Alecsandri asupra lui Eminescu a fost mai puţin hotărîtoare de cît a lui Eminescu asupra lui Alecsandri". Studiul conştiincios al d-lui I. M. Raşcu[1]) dă destule dovezi de influenţe alecsandrinice în poeziile de tinereţe ale lui M. Eminescu, nimeni n'a găsit încă influenţe eminesciene apreciabile în opera lui V. Alecsandri. Din pricina respectului ce impunea, lecturile poetului nu întîmpinau critica celor prezenţi. Totuşi, „citind — afirmă I. Slavici, Alecsandri se uita din cînd în cînd mai la unul, mai la altul, de cele mai multe ori la Eminescu — par'c'ar fi voit să zică: „Dar tu ce zici?". După discuţii „pentru toţi plăcute" urmau anecdotele, în care străluceau mai ales Alecsandri şi Caragiale — „Eminescu mai puţin, dar era o adevărată plăcere să-l vezi rîzînd". „Se întîmpla cîteodată, că zorile zilei îi prindeau cu pălăriile în mînă, gata de plecare. Erau tot oameni care se despărţeau anevoie, căci ţineau unii la alţii pentru că lucrau cu toată inima în vederea aceleiaş scop — tuturor scump, — luminarea neamului romînesc şi îndrumarea lui spre toate cele bune". Rînduri din care respiră o

1) I. M. Raşcu, *Eminescu şi Alecsandri.*

rară candoare: document pentru autor, nici de cum pentru situaţie.

5. Dacă *Amintirile* lui I. Slavici sunt naive prin idilismul lor, prin nimic nu pare îndreptăţită, bazîndu-se pe texte, afirmaţia lui I. Suchianu din *Alecsandri şi generaţia nouă, (Universul,* 3 Oct. 1932) că: „Pe amîndoi (Eminescu şi Caragiale) i-a urît Alecsandri, pe Eminescu pe furiş, pe Caragiale, pe faţă". Argumentarea şi o scoate dintr'o scrisoare a lui Iancu Alecsandri, adresată lui T. Maiorescu de la Paris, în Martie 1884 şi apărută în *Convorbiri* (XVIII, 1 Iulie 1884) în care fratele bardului, face o apropiere între geneza lumii din *Satira I* şi textul unui document chaldean tradus de Oppert[1]). Comparaţia e din categoria celor ce s'au mai făcut şi de alţii şi se vor mai face (suntem în epoca comparatismului literar) — fără să implice nici un fel de scoborîre literară. Scrisoarea respiră, dimpotrivă, o mare admiraţie pentru Eminescu: „Coincidenţa ideilor, înrudirea geniilor, se rezumă el, a fost şi vor fi cît lumea" pentru a trece apoi la un imn de laudă a nunţii împărăteşti din *Călin.*

I. Suchianu era prietenul lui Caragiale şi e posibil să fi fost depozitarul mărturiilor satiricului. Intre Caragiale şi Alecsandri exista, după cum am văzut, o incompatibilitate de caracter, cum exista şi faţă de M. Eminescu, T. Maiorescu, Duiliu Zamfirescu, etc.

In aceste condiţii de raporturi personale următoarea scrisoare citată şi de I. Suchianu, a bardului către I.

---

1) Asupra lui Iancu Alecsandri, cf. recentul studiu al lui Perpessicius în *Rev. Fundaţiilor Regale,* X, 1 Febr. 1943.

Negruzzi, din care se vede lipsa de preţuire a poetului, e explicabilă:

Mirceşti, 24 Iunie 1884

Iubite Negruzzi,

Cea mai plăcută veste ce puteai să-mi dai pînă acum din ţară este improvizarea Beizadelei Epaminonda[1]). *Aş dori foarte mult să o citesc şi să-ţi dau părerea mea asupra ei, deşi sunt încredinţat că trebue să fie o piesă nimerită de vreme ce te-ai lepădat de colaboratorul* Hatmanului Baltag[2])".

Opereta s'a jucat numai o singură dată din lipsă de spectatori. Absenţa lui Caragiale din colaboraţie nu i-a fost de folos lui I. Negruzzi; din contră.

---

1) *Beizadea Epaminonda*, operă comică în 3 acte, I. Negruzzi *Conv. Lit.* XIX (1885—1886), p. 529.

2) Il. Chendi şi E. Carcalechi, *V. Alecsandri — Scrisori*, I. Ed. Socec, 1904, p. 144.

XI

1. Primele păreri preconvorbiriste ale lui M. Eminescu despre bard. 2. Portretul lui V. Alecsandri din Epigonii.

1. Pentru a ne face, totuşi, o idee despre opinia lui M. Eminescu, din epoca mai tîrzie, asupra lui Alecsandri trebue să recurgem la puţinul ce a scris, întîmplător, tînărul poet despre înaintaşul său.

Cea dintîi menţiune o găsim în articolul *O scriere critică* apărut în *Albina* din Pesta, 7/19 şi 9/1 Ianuarie 1870, pe cînd M. Eminescu avea 20 de ani. E o critică virulentă a broşurii lui D. Petrino *„Puçine cuvinte despre coruperea limbei romîne în Bucovina"*, Cernăuţi, 1869[1]). Extragem: „In capitolul IV criticul îl laudă pe Alecsandri şi-l face regele poeţilor, lucru la care aplaudăm şi noi, pînă ce vom avea şi un împărat al poeţilor, care adică să-l întreacă pe dumnealui, ceace, spus fără compliment, va fi cam greu, deşi suntem de o natură care nu disperă niciodată. Abstragem însă autoritatea ce i-o dă articolul în materie de linguistică şi în proză.

---

1) M. Eminescu, *Opere*, I, p. 411, ed. I. Creţu, Cultura Romînească.

Proza d-lui Alecsandri nu e niciodată şi nicăeri la înălţimea poeziei. Prozei îi trebue raţionament solid — şi'n proza d-lui Alecsandri nu e decît spirit şi jocuri de cuvinte, ceea ce-i dă un timbru cu totul femenin, căci spiritul — zice Jean Paul, — este raţionamentul femeii". Elogiul poeziei s'ar părea plenar, deşi cu infiltraţie ironică, în schimb proza e tratată cu severitatea lui obişnuită faţă de „frivolitate".

Concomitent, tot în 18/30 Ianuarie 1870 apăru articolul *Repertoriul nostru teatral* în *Familia* din Pesta,[1]) în care găsim o judecată destul de severă asupra teatrului poetului:

„Comediile d-lui V. Alecsandri pline de spirit, însă pline partea cea mai mare şi de imoralitate, cele mai multe apoi prea local scrise, amestecate cu greceşte, cu armeneşte, cu ovreeşte, cu nemţeşte, cu ruseşte, în fine, adese un galimatias peste putinţă de înţeles de Romînii de dincoace de Carpaţi. — Cu asta să nu creadă cineva cum că d. Alecsandri n'a avut talentul de a scrie. O, talentul l'a avut, şi încă într'o măsură foarte mare, însă modelele şi ţintele, pe care pare a le fi urmărit, sunt foarte turburi. Cum că talentul, care putea să se manifeste în curăţenie şi frumuseţe, a fost în d. Alecsandri, dovedesc piese ca *Cinel-Cinel*, *Craiu nou*, *Arvinte şi Pepelea*, ba chiar *Satul lui Cremene* al d-sale cu tot Trifonius Petrinzelus" e mai curată şi mai frumoasă, în fine mai oglindă a poporului romînesc de cît *Lipitorile,* în care Ovreiul vorbeşte ovreeşte, Grecul greceşte — astfel încît te miri de ce Sîrbul nu vorbeşte sîrbeşte". Critica

1) I. Creţu, *op. cit.* p. 427.

priveşte fondul moral şi limba. M. Eminescu e şi mai sever faţă de D. Bolintineanu sub influenţa poetică a căruia debutase. „Venim cu părere de rău, scria el, la creaţiunile dramatice ale d-lui Bolintineanu. O repetăm: cu părere de rău, căci naţiunea aştepta cu mult mai mult de la poetul cel mare şi iubit, de la copilul ei cel desmierdat, de cît acele drame fără caractere, fără scop, fără legătură, imposibile prin nimicnicia lor. Astfel că autorul lor se pare a fi uitat că e compunătorul plin de geniu şi inimă a *„Cîntecelor şi a plîngerilor"* — a *„Baladelor"*, — sfinte oglinzi de aur ale trecutului romînesc. Dacă am fi să alegem între comediile lui Alecsandri şi dramele lui Bolintineanu, sigur că am trebui să alegem comediile, care, cu toată frivolitatea lor, respiră pe fiecare pagină o mulţime de spirit, de caracteristică şi de viaţă palpitîndă; pe cînd dramele d-lui Bolintineanu nu au nici un fond de viaţă, ba încă adesea respiră un fel de imoralitate crasă şi greţoasă (vezi de ex. *Ştefan Vodă cel Berbant)*

2. Aceste păreri categorice vin din epoca preconvorbiristă întrucît se ştie că prima lui contribuţie la revistă, *Venere şi Madona,* datează din 15 Aprilie 1870, adică trei luni de la apariţia articolelor. A doua poezie*Epigonii,* scrisă la Viena (trimisă de acolo la 17/6 1870 s. n.) a apărut în fruntea *Convorbirilor literare* din 15 August 1870. Evocarea lui Alecsandri e în amintirea tuturor:

S'acel rege-al poeziei, vecinic tînăr şi ferice
Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluerul îţi zice,
Ce cu basmul povesteşte — veselul Alecsandri,
Ce'nşirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază,

Acum secolii străbate, o minune luminoasă,
Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri.

Sau visînd o umbră dulce cu de-argint aripe albe
Cu doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe
Cu zîmbirea de vergină, cu glas blînd, duios, încet,
El îi pune pe a ei frunte mîndru diadem de stele,
O așează'n tron de aur să domneasccă lumi rebele
Și iubind-o fără margini, scrie: „visul de poet".

Sau visînd cu doina tristă a voinicului de munte,
Visul apelor adînce și-a stîncelor cărunte,
Visul selbelor bătrîne de pe umerii de deal,
El deșteaptă'n sînul nostru dorul țării cei străbune.

Caracterizarea din primele două strofe se face prin calitatea poetului de a fi publicat colecția de *„Poezii populare"* şi prin mai puțin însemnatele poezii *Inşiră-te mărgărite, Dridi* şi *Vis de poet* luate, poate la întîmplare, din *Suvenire* şi din *Mărgăritărele;* în ultima strofă poetul e definit prin calitatea sa națională de evocator al trecutului nostru. Caracterizarea, în total, e fericită, clasică chiar. Simplă ironie a soartei, definirea bardului ca „rege al poeziei, veşnic tînăr și ferice", ajunsă apoi curentă, N. Iorga lățindu-i înțelesul pînă la „regalitatea lui V. Alecsandri", vine de la adversarul său D. Petrino, din broşura *„Puçine cuvinte despre coruperea limbii romîne în Bucovina"* 1869, combătută în articolul *O scriere critică;* mai este însăşi expresia poetului bucovinean, de care își bătuse joc: „criticul îl laudă pe Alecsandri şi-l face regele poeților, lucru la care aplaudăm şi noi, pînă ce vom avea şi un împărat al poeților, care adică să-l întreacă pe dumnealui, ceea ce, spus fără compliment, va fi cam greu, deşi suntem de o natură care nu disperă niciodată".

XII

1. Păreri răslețe culese din Timpul. *2. Notițele și articolele neiscălite din* Timpul *nu pot fi atribuite lui M. Eminescu.*

1. In bogata lui publicistică la *Timpul,* găsim, firește, generalități întîmplătoare asupra rolului și valorii literare a bardului, folosite ca instrument polemic împotriva scriitorilor zilei. „Limba lui Bălcescu, scria el, de pildă, într'un articol din 1878, este totodată culmea la care a ajuns romînimea în deobște de la 1560 începînd și pînă astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri Const. Negruzzi, Donici, și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin „păsăreasca" gazetarilor"[1]) (M. Eminescu scria aceste rînduri cînd proza noastră era mult evoluată prin T. Maiorescu, A. Odobescu, Ion Creangă și chiar prin el însuși).

In alt articol din 1879 el încheia: „Armata noastră poate cîștiga bătălii, Alecsandri poate scrie versuri nemuritoare, un ministru de externe poate conduce politica

1) Articolul *„Bălcescu și urmașii lui"*, în *Timpul* din 11 Dec. 1877. Cules în I. Crețu *op. cit.*, II, p. 154.

în afară cu nemai pomenită dibăcie, toate aceste împreună vor forma luxul istoric al existenţei noastre, dar acest lux nu va opri descompunerea sîngelui nostru social, pieirea noastră prin pieirea muncii"[1]).

2. Studiul d-lui M. Raşcu: *„V. Alecsandri şi M. Eminescu"* asupra raporturilor dintre cei doi poeţi colectează materialul existent şi, din dorinţa de a dovedi admiraţia fără rezervă, integrală a lui M. Eminescu faţă de înaintaşul lui şi chiar mai mult de cît atît. Pe lîngă scurtele şi destul de cumpănitele texte, reproduse în esenţă şi aici, autorul adună ca referinţe sigure unele notiţe anonime din ziarul *Timpul* despre V. Alecsandri, în diferite momente festive, atribuindu-i-le lui M. Eminescu, deşi tonul nu intră în demnitatea stilistică a marelui poet ci e cel al unui simplu reporter. Cu ce drept îl putem bănui pe M. Eminescu autorul notiţei despre lectura lui *Despot-Vodă (Timpul* din 30 Mai 1879), care sfîrşeşte cu: „Citirea dramei *Despot Vodă* a făcut cea mai bună impresie asupra acelui distins auditor şi serata s'a sfîrşit tocmai după miezul nopţii, cînd asistenţii s'au retras. Fiecare dintr'înşii, impreună cu oaspeţii, au mulţumit poetului de onoarea ce le-o făcuse, venind în sînul Societăţii şi citindu-le noua sa producţie. Asupra acestei producţii dramatice suntem scutiţi de a mai face vreo laudă banală, credem a fi spus destul, arătînd numele autorului şi cine erau auditorii, care i-au dat admiraţia lor întreagă". Stilul lui Claymoor. In aproximativ aceiaş situaţie e şi foiletonul neiscălit asupra lui *Despot Vodă,*

1) Articolul: *„Cauza relelor noastre": lipsa de muncă* din *Timpul,* 9 Dec. 1878, cules în I. Creţu, *op. cit.,* II, p. 401.

după reprezentare, din *Timpul* dela 2 Noembrie 1879: „E fără nici o contestare drama cea mai bună care s'a scris în limba noastră, plină de acțiune, ici de puternice, colo de gingașe simțiri, dar pe deasupra tuturor calităților răpește (?) auzul și simțurile. Chiar dacă n'ar exista figuri dramatice atît de genial (!) desemnate ca aceea a lui Ciubăr-Vodă, cu atît de energice conture, ca aceea a lui Tomșa, ar fi de ajuns ca farmecul neînvins și pururea învingător al limbii lui Alecsandri să răpească pe auditori. Și dacă caracterul lui Despot chiar e mai mult o figură de roman de cît de dramă, el totuși prin complicațiile la care dă loc, face să reiasă toate caracterele celelalte ale dramei". Cît despre actori: „Alecsandri e un uriaș alături de ei". Sau: „Insuși Domnitorul, din stăinătate de unde se află, și-a exprimat dorința să vadă piesa marelui poet care face epocă în istoria teatrului național" — „Epocă — da, însă o epocă atît de izolată, ca și insuși Alecsandri în timpul de față — căci precum nimic nu s'a aflat în trecut, care să se poată asemăna cu el, viitorul — judecîndu-l după capetele de azi — promite și mai puțin de a produce urmași care să umble pe cărarea sihastrului de la Mircești". Sau despre pasagiile lirice „adevărate pietre scumpe ale literaturii romîne. In aceste pasagii s'aud glasurile luncii de la Mircești și se pare că auzi:

Pe ale îngerilor harpe lunecînd mărgăritare.

Astfel cel mai fericit și mai mare reprezentant al generației trecute adaugă în fiecare an cîte o nouă coroană de laur la gloria sa crescîndă și crește și el însuși, prin pustiul intelectual dimprejurul lui, ca și copacul bătrîn din legenda sa *Țepeș și stejarul,* care:

Cu cît pustiul creşte în juru-i şi el creşte.

Nimic nu ne îndreptăţeşte să atribuim lui M. Eminescu aceste notiţe şi articolaşe anonime, nici exageraţia aprecierilor, nici platitudinea expresiei; ele sunt umplutură ziaristică fără personalitate. Primul redactor al unei foi nu trebue crezut autorul material al tuturor articolaşelor ce se publică; chiar faptul anonimatului (care n'are ce căuta în literatură) înlătură o mare parte din răspunderea autorului ori care ar fi el. Nu-l vedem pe M. Eminescu iscălind rînduri ca „Insuşi Domnitorul, din străinătate unde se află, şi-a exprimat dorinţa să vadă piesa marelui poet care face epocă în istoria teatrului naţional". Sau: „Rîurile Moldovei par a-şi fi dat mîna, pentru a-l opri pe Vasile Alecsandri, cel mai popular şi mai mare poet al Romînilor, de a veni în Bucureşti, pentru ziua de 10 Mai. Inima sa fiind însă pururea în mijlocul poporului, ilustrul poet ne face onoarea a ne trimite poezia ce o publicăm mai la vale. Din cauza întreruperii comunicaţiei, manuscrisul ne-a sosit abia ieri, deci prea tîrziu pentru a fi publicat în numărul de 10 Mai chiar". (*Timpul*, 13 Mai 1881).

Astfel de proză: „Rîurile Moldovei, care par a-şi fi dat mîna" e umplutură de ziar, sub demnitatea stilistică a lui M. Eminescu şi a oricărui scriitor ce iscăleşte. Bogdan-Duică citează, e drept, următoarele rînduri de pe o foaie din manuscrisele lui M. Eminescu: „Alecsandri, el ce luminează geniul poporului în calea sa spre cer, elegant poet de salon, care cu toate astea se rătăceşte (pe) piscurile de granit a gîndirii, în nourii cei suşi al melancoliei puternice. El şi-a muiat aripile sale în cîntec şi inima sa în senin, căci simţirile sale sunt senine şi dulci ca ra-

zele cele mai strălucite şi cele mai calde ale soarelui de Mai (ms. 2258 f. 179[1])" — Marea naivitate a gîndirii şi inexperienţa expresiei pun însă redactarea acestor rînduri în epoca tinereţii, a copilăriei poetului — pe vremea poate a *Geniului pustiu*. Faptul nepublicării ca şi cel al anonimatului elimină, la fel, răspunderea... Tot ce e semnat de M. Eminescu, fie în *Curierul de Iaşi* fie în *Timpul*, cu privire la contemporann pe care-i laudă (T. Maiorescu ori V. Alecsandri) are caracterul unei mari rezerve şi decenţe de expresie; o vom vedea mai bine cînd ne vom ocupa de raporturile dintre M. Eminescu şi T. Maiorescu.

O dovadă, de altfel, că nu totdeauna M. Eminescu era autorul notiţelor din *Timpul* o găsim într'o scrisoare a lui I. Slavici către I. Negruzzi din 20 Dec. 1877: „Despre poezia lui Alecsandri, am făcut în numărul de astăzi o notiţă".[2])

1) G. Bogdan — Duică în buletinul *M. Eminescu*, I, 1930, fascic. 3, p. 70; idem, M. Raşcu, *op. cit.*, p. 9.

2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 287.

XIII

1. Tăcerea lui V. Alecsandri în ce-l priveşte pe M. Eminescu. 2. Lectura lui la Ateneu în favoarea poetului bolnav. 3. Poezia „Unor critici". 4. Rezerve asupra unei scrisori a lui M. Eminescu.

1. Deşi I. Slavici scria: „Una din cele mai frumoase însuşiri ale lui Alecsandri era slăbiciunea pe care o avea pentru scriitorii mai tineri şi mai ales pentru Eminescu, pe care-l socotea mai presus de sine în ceia ce priveşte cultura generală şi pregătirea tecnică".[1]) — nu găsim verificarea acestei păreri în corespondenţa lui, de altfel, destul de bogată şi variată; lui I. Negruzzi îi pomeneşte de Matilda Cugler, de V. Schelitti, de T. Şerbănescu, — dar nici odată de M. Eminescu. Nici măcar *Epigonii* nu i-au trezit un comentar; e probabil deci că I. Slavici rămîne în idilismul lui obişnuit. A ascultat la T. Maiorescu *Luceafărul* şi nu găsim nici un ecou al părerii lui asupra acestei capodopere[2]); de faţă se afla, de altfel, şi I. Slavici.

---

1) I. Slavici, *Amintiri*, p. 86.

2) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 132 — la data de 28 Oct. — 9 Noembrie 1882.

2. In timpul primei isbucniri a boalei lui M. Eminescu, notăm o însemnare a lui T. Maiorescu pe data de 18/30 Oct. 1883: „Seara — Incheerea socotelilor despre casa pentru susţinerea lui Eminescu şi trimiterea lui la Viena într'un institut de boale mintale. Proces verbal semnat de mine şi de T. G. Rosetti, Simţion, Slavici, Nica şi Chibici. Conferenţa lui Alecsandri a adus 2000 lei, (cu) bilete a 2 lei la Atheneu". Conferenţa a constat din lectura *Fîntînii Blanduziei*".[1])

La svonul relativei lui însănătoşiri în sanatoriul de la Ober-Döbling, V. Alecsandri îi scria lui Iacob Negruzzi la 9 Febr. 1884, cu un sentiment de milă dar nu şi cu o apreciere literară: „Dea Dumnezeu ca însănătoşirea bietului Eminescu să fie deplină, însă mă tem."

In acelaş ton de compătimire e şi scrisoarea bardului adresată fratelui său Iancu la 22 Martie 1884, cu ocazia scrisorii ce acesta trimisese lui T. Maiorescu privitoare la M. Eminescu: „Je viens de recevoir et de lire ta lettre à Maiorescu. Elle est fort interessante et certainement elle sera fort goutée de notre éminent critique. Quant à Eminescu, je me réjouis à l'idée du grand plaisir qu'il en éprouvera. En sorte que ta lettre a le double mérite d'être une exquisse littéraire finement faite, mais encore, ce qui est le principal, un beaume consolateur pour le pauvre poète échappé à sa grave maladie".[2])

Cu totul remarcabilă este atitudinea lui V. Alecsandri faţă de M. Eminescu în poezia lui intitulată *Unor*

---

1) Perpessicius, în *Romînia* din 21 August 1939.

2) Scrisoare publicată de Perpessicius; *Ion Alecsandri, în Revista Fundaţiilor Regale*, X, 1 Febr. 1943, p. 417.

critici, care, deşi nedatată, trebue să fie scrisă după 1886, poate chiar în 1888, cînd înălţarea lui M. Eminescu în spiritul public se accentua tot mai mult în dauna poetului îmbătrînit.

Atitudinea e cea a unui ultragiat ce ştie să-şi domine totuş nemulţumirea:

Poetul care cîntă natura 'n înflorire,
Simţirea omenească, a Patriei mărire,
Chiar slab să-i fie glasul, e demn de a fi hulit
Cînd altul vine 'n urmă cu glas mai nimerit?

Ori:

E unul care cîntă mai dulce de cît mine?
Cu atît mai bine ţării şi lui cu atît mai bine!
Apuce înainte s'ajungă cît de sus,
La răsăritu-i falnic se'nchin'al meu apus.

4. Cu toată rezerva trebue citită o scrisoare a lui M. Eminescu către Veronica Micle, publicată de Octav Minar.[1])

„Azi am primit de la Vasile Alecsandri suma de două sute de lei. Banii au sosit la timp şi din ei îţi trimit o sută, pentru că mi-ai scris că ai nevoe. Nu ştiu de unde a aflat despre adresa mea şi pentruce mi-a trimis suma. Desigur că voiu primi vreo scrisoare care îmi va explica destinaţia lor. Pînă atunci îndrăznesc să-i întrebuinţez pentru mine, căci peste o zi, două voi lua chenzina şi, dacă va fi nevoe să-i înlocuesc, voi face-o cu plăcere, căci

1) Octav Minar, *Dragoste şi Poezie,* p. 55.

ştiu că am alinat cu o clipă mai de vreme trebuinţa ta. Eu nu cunosc personal pe d. Alecsandri. L'am văzut la *Junimea,* fără ca cineva să mă prezinte. De altfel, nici nu se putea, eu sunt încă un începător faţă de marele poet. Ce frumos bărbat şi ce impresie plăcută mi-a lăsat în suflet. Nu ştiu pentru ce mi-a trimes banii, o fi aflînd că sunt la strîmtoare, căci nu cred ca el să mă fi apreciat singur, ori d. Negruzzi o fi vorbit despre mine, ori d. Maiorescu, în tot cazul să aştept să văd care e destinaţia lor."

Acestei scrisori Veronica i-ar fi răspuns: „M'am întîlnit cu d. Pogor care mi-a confirmat că Alecsandri îţi va veni în ajutor. Pasă-mi-te ajutorul de 200 lei e un început. N'ai de ce te îngriji să-i achiţi, căci banii sunt ai tăi".

Originalul scrisorilor nu l'a văzut nimeni; ele nu sunt datate şi nici nu pot fi datate, întru cît elementele lor sunt contradictorii. Un Eminescu necunoscut personal de V. Alecsandri nu poate fi decît în debuturile lui şi e cu totul improbabil să fi primit de la dînsul bani prin mandat poştal; în acea epocă relaţiile lui cu Veronica Micle erau de ordin platonic şi departe de a legitima chestiuni băneşti, Ştefan Micle trăind pînă 'n 1879. V. Alecsandri nu-i putea trimite de cît în epoca bolii lui (după prima însănătoşire), tot atunci îi putea poetul împărţi cu Veronica; cum e vorba de o „chenzină" scrisoarea ar părea din epoca *„Timpului"*; în vremea aceea Eminescu nu era un „începător faţă de marele poet", ce nu-l cunoştea „personal" — ci era considerat de mulţi ca cel mai mare poet, şi în relaţii destul de bune cu bardul, întru cît, după informaţia lui I. Slavici, stăteau discutînd

la *Junimea* „pînă'n zori“. Scrisorile nu pot fi deci folosite ca documente. — E probabil totuşi că Alecsandri să fi luat parte la colecta prietenilor cercului ce au sprijinit trimiterea marelui poet în străinătate.

XIV.

1. Convorbirile *şi triumful* „Cîntecului gintei latine". *2.* „Societatea pentru studiul limbilor romane". *3.* *Exagerări.*

1. Triumful *„Cîntecului gintei latine"* a constituit pentru contemporani şi constitue încă un fel de „image d'Epinal", adică o icoană frust zugrăvită pentru a fixa un moment istoric în ochii unui public nepricepător; astfel de „triumfuri" în străinătate s'au repetat de atunci de multe ori aşa că nu ne mai impresionează; în vremea aceia, se produsese întîia oară; premiul acordat unei poezii romîneşti de o *Societate pentru studiul limbilor romane* a luat în ochii contemporanilor proporţiile unei victorii naţionale: cinstea s'a răsfrînt asupra poetului, asupra ţării şi *Convorbirile literare* şi-au dat toată silinţa ca să o multiplice. Iată cum începe un articol intitulat *„Cîntecul gintei latine"*, redactat probabil de Iacob Negruzzi:

„Griviţa şi Montpellier sunt astăzi două nume nedeslipite şi deopotrivă scumpe Romînilor, căci reprezintă două victorii strălucite prin care Romînii au afirmat dreptul şi voinţa lor de a fi. Să nu se creadă că voim a opune un nume altuia, ele se complectează şi nu se exclud.

Nu putem însă să nu observăm că a doua biruinţă a fost o biruinţă fără lacrimi."[1])

Griviţa şi cupa de argint de la Montpellier! Alăturarea pare astăzi uluitoare; atunci era naturală. Insuşi V. Alecsandri credea în importanţa europeană a succesului său. Iată ce-i scria lui Iacob Negruzzi, de la Mirceşti, în ziua de 18 Mai 1878:

„Romînia este astăzi mai cunoscută în lumea învăţaţilor din lumea occidentală şi ce mă bucură mai mult, este că poezia mea a motivat urările poeţilor latini pentru Romînia. Aicea este adevăratul triumf. Am cîştigat un nou drept la simpatiile marelor popoare de viţă latină şi poate că acele simpatii răsărite pe cîmpul literelor, vor rodi pe cîmpul politic".

Peste o lună, în urma articolului din *Convorbiri,* vedem, aşadar, că şi poetul accepta comparaţia succesului său cu cel al luării Griviţei, după cum reiese din altă scrisoare tot către I. Negruzzi din 25 Iunie 1878:

. . . „Măciuca politică din Berlin ne-a dat o lovire care ne-a ameţit, dar ameţeala trece şi trecînd ea, trebue să ne lase în picioare. Doar nu piere Romînul cu una, cu două, ba nici cu nouă, căci are şapte vieţi şi-i puiul dracului, după cum se exprimă ţăranii.

Ne am luptat vitejeşte la Griviţa, am triumfat la Montpellier. Tot astfel vom triumfa cu vremea şi pe cîmpul politic. Voînţa să ne fie tare şi vom ieşi iar în undă. Cine ştie dacă Dumnezeu nu ne-a pregătit, prin nedreptatea areopagului din Berlin, la lupte mari care să ne oprească de a nu adormi pe laurii noştri". Cu alte cu-

---

1) *Conv. Lit.* XII, 1 Iunie 1878, p. 110.

vinte pierderea Basarabiei se echilibra prin succesul *Cîntecului gintei latine!*

2. Pentru informarea cititorului amintim că această *Societate pentru studiul limbilor romane* s'a înființat la Montpellier la 1869, avînd un organ de publicitate în patru fascicole anuale. După cîțiva ani societatea se hotărî să acorde niște premii trienale pentru diferite lucrări literare, filologice și istorice etc. și un mare premiu, o cupă de argint, oferită de A. de Quintana, autorului poeziei cele mai bune pe tema următoare: *„Cîntecul latinului"* sau a *„gintei latine"*, urmînd a fi tradusă în toate limbile romane și pusă pe muzică. Juriul compus din Fréderic Mistral, Albert de Quintana y Combis, deputat, prezidentul jocurilor florale de la Barcelona, filologul Ascoli din Milano, Charles de Tourtoulon și Anfos Roque-Ferrier, prezidentul și secretarul *Societății pentru studiul limbilor romane* și, în sfîrșit, Dr. Obedenaru premiară în unanimitate *Cîntecul gintei latine* al lui V. Alecsandri, una din cele mai slabe producții ale bardului de la Mircești. Cîntecul a fost pus pe muzică de Marchetti din Roma.

3. „Abia sosită în țară, continuă articolul din *Convorbiri,* această știre fericită a fost publicată și comentată de toate ziarele. Pînă acum două traduceri franceze au apărut, o traducere germană s'a comunicat redacției noastre și una poloneză s'a trimis unui alt jurnal local.

Din toate unghiurile țării d. Alecsandri a primit cele mai entuziaste felicitări. Consiliul comunal al Iașilor a hotărît ca str. Sf. Ilie, care duce de la Universitate și în care s'a născut iubitul nostru poet, va primi numele de

„strada Alecsandri“, a votat 5.000 de fr. pentru facerea bustului său care se va depune în aula Universităţii şi i-a conferit cetăţenia de onoare. In Bucureşti, unde asemenea entuziasmul a fost mare, se pregătesc serbări în onoarea poetului. In ziarele din Bucureşti, s'a spus că viitorul concurs se va întruni în capitala Romîniei.

Este o mare onoare pentru Romîni, ca ei, cei mai înapoiaţi în civilizaţie dintre toate popoarele romanice, cu limba şi literatura celor mai puţin formate încă, să fi dat naştere poetului care o dobîndit premiul pentru cîntarea latinităţii. Această onoare de care ne putem făli o datorim lui Vasile Alecsandri.

Fie ca acest triumf să nu fie trecător şi să deştepte mai mult de cît pîn'acum interesul publicului romîn asupra literaturii, poeziei şi în deobşte asupra lucrărilor intelectuale“.

In acest concurs de împrejurări fericite lipsia doar ca poezia să fie bună.[1]) Nu scapă însă nimănui rolul de amplificator al *Convorbirilor literare*.

---

1) Participarea efectivă a lui V. Alecsandri la serbările provansale nu s'a realizat decît în 1882 şi e povestită pe larg de Alexandru Naum, *Alecsandri în Provenţa,* 1882 în *Convorbiri lit,* număr jubilar, 1867—1937, LXX, 1—5 Ian. — Mai 1937, p. 381.

XV.

1. Fîntîna Blanduziei. 2. Ovidiu: *scenariul scris de T. Maiorescu. 3. Comparaţia dintre acest scenariu şi piesă.*

1. La 10 Martie 1883 V. Alecsandri îi scria din Mirceşti lui Iacob Negruzzi:

„Cu toate acestea am cercat să găsesc un adăpost în scrisul literaturii şi, cu chiu cu vai, am scris o comedie în versuri, în trei acturi, intitulată: *Fîntîna Blanduziei*. Lucrarea s'a făcut cu destulă repeziciune, în 4 săptămîni, dar fi va ea nimerită sau nu? Mă tem că va face a se încreţi sprîncenele asprei critice, căci biata piesă a venit pe lume în vaetul de suferinţe al nevestei mele.

Mergînd la Bucureşti o voi supune areopagului ce se adună pe fiecare săptămînă la Maiorescu şi apoi voi vedea ce este de făcut cu manuscrisul. Cine ştie? poate că el este destinat a aţîţa focul din sobă".

Peste cîteva zile T. Maiorescu nota în *Insemnările* lui la data de 16/28 Martie [1]): „Soir *„Junimea"*, beaucoup de monde: Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, les Cretzeanu, Haşdeu — au dela d'une trentaine. Lecture

1) T. Maiorescu, *op. cit.* p. 116.

du bon récit sur la campagne 1877—78 par Chibici et de poésies de Zamfirescu".

Iar a doua zi:

„Jeudi. Dîner avec B. Alecsandri, Nic. Hurmuzachi, M-me Bengesco, Annette et Chibici. Lecture de la charmante nouvelle comédie d'Alecsandri en 3 actes et en vers sur Horace. Jusqu'à 1 heure de la nuit".

Cu alte cuvinte lectură în cerc restrîns. Săptămîna următoare:

„Mercuri 23 Martie 8,30 seara, *Junimea*" de vreo 42 de membri. Alecsandri a citit frumoasa comedie nouă *„Fîntîna Blanduziei"*—Faţă: d. şi d-na Roman din Pesta, d. şi d-na Creţeanu, d. Leon Ghica, les Rosetti, les Săvescu, les Mandrea, Episc. Melchisedek, Ştirbey, Babeş, Sbiera, Marinescu, Vulcan, Portius, Exarhu, etc. etc. Pînă după 12 ore".

De altminteri, în această epocă desele întîlniri cu V. Alecsandri sunt mereu notate în *Insemnări*. *Fîntîna Blanduziei* s'a reprezentat, după cum se ştie, la 22 Martie 1884. E ciudat că în însemnările acelei epoci nu e nimic menţionat asupra reprezentaţiei, în schimb, e înregistrat banchetul dat în cinstea poetului în ziua de Joi 29 Martie:[1])

„Seara la 7, dîner in onoarea lui Alecsandri la Bulevard dat de noi *„Junimea"*. Alecsandri, John Ghica. D. Sturdza, Exarhu, Hasdeu, Urechia, Creţeanu, T. Rosetti, Mandrea, col. Şerbănescu, col. Bengescu (Dabija), G. Lahovari, Petroni, Laurianu, Ang. Demetriescu, Stemil, Duiliu Zamfirescu, Nica, Slavici, Gane, I. Negruzzi,

1) T. Maiorescu, *op. cit.* II, p. 239.

Ollănescu, A.Balş. Foarte bine. A venit încă şi Carp şi Ventura, la sfîrşit".

Reproducem ca un document al timpului darea de seamă a acestui banchet făcută de Duiliu Zamfirescu în *Foiţa Romîniei libere* de la 31 Martie 1884.

Banchetul dat în onorul D-lui Alecsandri pentru a cincea reprezentaţie a Blanduziei.

„Joi seara, vreo 40 de prieteni şi admiratori ai poetului, între cari D-nii: Ioan Ghica, T. Maiorescu, Dem. Sturdza, P. Carp, Th. Rosetti, Mandrea, Creţeanu, Ureche, Haşdeu, I. Negruzzi, L. Negruzzi, N. Gane, Exarchu, Dem. Laurian, Dem. Olănescu-Ascanio, St. C. Mihăilescu, Col. Şerbănescu, Col. Bengescu, Ang. Demetriescu, Slavici, Nica, Petroniu, Lahovary, Balş, etc., au dat un prînz în cinstea D-lui Alecsandri, pentru a cincea reprezentaţie a admirabilei sale piese: „Fântâna Blanduziei".

La 7 ore fix, sala de mâncare din primul etaj al marelui hotel Bulevard îşi deschidea uşile celor 40 de fracuri, care se adunau să sărbătorească pe mai marele lor întru ale poeziei, împrejurul unei mese à la Lucullus. Sala, împodobită cu simplitate, părea croită aşa de mare ca să adăpostească bustul celui sărbătorit, ridicat pe un baldachin de catifea, care privea cu linişte intrarea mosafirilor săi, şi printre cei dintâi, mosafirul care semăna aidoma cu dânsul. După cuvenitele plecăciuni la cei mai mari în nume şi în vârstă, fiecare se aşeză în locul ce-i era pregătit mai de'nainte, găsind alături un carton elegant, cu numele său, care cuprindea, în rezumat, manifestaţiunea a trei genii deosebite: Horaţiu, poetul...

Göbl tipograful şi Antoine birtaşul. Partea cu care colaborase Horaţiu era următoarea:

„Nulla placere diu nec vivere carmina possunt
„Quare scribuntur aquae potoribus[1]*"*

Şi:
„Quis post vina gravem militiam pauperiem crepat?"[2]

•Partea cu care colaborase Göbl era tiparul. Pe un à jour format din u (u scurt) se deosebea lista de bucate, le menu, care, cu vinurile sale de tot soiul, înneca pe sărmanul u, de nu l-ar mai fi putut scoate nici chiar un redactor dela „Românulu"[3]. Colaboraţia lui Antoine era cu totul culinară, şi, dacă, pe cartonul artistic venea al treilea la rând, în stima celor flămânzi era cel puţin egală cu a lui Horaţiu.

***

Odată aşezaţi la masă, priveliştea se schimbă. Văzute „à vol d'oiseau", capetele pleşuve ocupau mijlocul mesei, şi, cu cât te depărtai mai mult spre cele două extremităţi, cu atât părul devenea mai stufos. Explicaţia e foarte simplă: la mijloc stau tinerii... academici şi la extremităţi bătrânii din zilele noastre. Ceea ce era în adevăr atingător în această adunare, erau cei doi bătrâni: D-nul Alecsandri şi D-nul Ioan Ghica. Prieteni din alte vre-

1) Versurile pe care le scriu băutorii de apă nu pot nici să placă nici să trăiască înddelung.

2) Cine se văicăreşte, după ce a băut, că sărăcia e o grea sarcină?

3) Ştiut este că Dl. Alecsandri e duşmanul neîmpăcat al acestei litere iar „Românulu" bunul ei prieten.

muri, ei se găseau la aceeaşi masă, după ani întregi de muncă, în cari şi unul şi altul avuseseră de luptat contra elementelor vitrege ţării acesteia şi păreau a-şi vorbi pe tăcute, înţelegându-se din privire, iubindu-se prin durerile lor, mulţumindu-se unul de fericirea celuilalt şi, deşi bătrâni, dându-şi mâna cu credinţă spre a lucra înainte, pentru binele şi ridicarea ţării.

Nu ştiu până la ce punct avea dreptate D-nul Maiorescu, în observaţiunile ce făcea generaţiei noastre cu ocazia toastului purtat D-lui Alecsandri; ceea ce însă nu se poate tăgădui e amorţirea ce pare că cuprinde din ce în ce mai mult orice avânt nobil, orice sacrificiu pentru o idee, orice ridicare peste nivelul ordinar al prozei. Cel dintâiu care şi-a ridicat glasul spre a vorbi poetului a fost prietenul său, D-nul principe Ion Ghica. D-sa, cu voce lină şi puţin cam mişcată, i-a urat vieaţă lungă, spre a putea să producă noui opere ca „Fântâna Blanduziei". D-nul Alecsandri a răspuns în câteva cuvinte, că cea mai mare mulţumire a sa este de a se găsi în mijlocul celor cari-l înconjură; că se va sili să facă o a doua „Blanduzie" şi că, mai cu seamă, va fi fericit dacă se vor găsi alţii să-l întreacă. Abia aşezat, D-nul Alecsandri, dela cellalt colţ al mesei se aude tunând o voce puternică, iar D-nul Ureche, proprietarul ei, se vede în picioare, cu ochelarii ridicaţi pe frunte, declamând versurile următoare, poetului:

Lui V. Alecsandri

Ca şi Horaţiu cîntat-ai fîntîna Blanduziei
Poet cu viers sonor;
Ca dînsul, nesecată fîntîn 'a poeziei
Ai dat l-al tău popor, etc....

După D-nul Alecsandrescu Ureche, îşi înalţă glasul D-nul Dem. Ollănescu, elegantul traducător al lui Horaţiu, care a cântat gloria lui Alecsandri, poftind, cu reverenţe de diplomat, pe toate femeile visate şi cunoscute de Horaţiu spre a-i da mână de ajutor să glorifice geniul epocei noastre.

D-lui V. Alecsandri
Qui Musas amat impares
Ternos ter cyathos attonitus petet,
Vates!
(Cartea III, oda XIX)

Fîntîna Blanduziei
O fons Bandusiae! . . .
Fies nobilium tu quoque
fontium.
(Cartea III, oda XIII)

Din trecuta nemurire unde doarme-al vostru nume,
Amintiri, podoabe scumpe, străluciri din altă lume,
Veniţi! Lydio iubită, Pyrrho cu picior frumos,
Neobulă drăgălaşă, Tyndaris cu glas duios,
Veniţi toate! blonde visuri de iubire şi de dor
. . . .
Azi e mîndră sărbătoare la Fîntîna Blanduziei
Sărbătoarea lui Horaţiu, sărbătoarea Poeziei . . .

2. Se crede, în deobşte, că, îndemnat de marele succes al *Fîntînii Blanduziei* reprezentată la 22 Martie 1884, V. Alecsandri a scris *Ovidiu,* reprezentat la 9 Martie 1885; cronologia impune o astfel de concluzie. In realitate *Fîntîna Blanduziei* a fost scrisă în patru săptămîni la sfîrşitul anului 1882 şi începutul lui 1883; şi înainte de a fi reprezentată, deci înainte de a-i fi constatat succesul, V. Alecsandri s'a şi apucat să scrie *Ovidiu,* la sfîrşitul lui 1883, după cum se vede dintr'o scrisoare a lui T. Maiorescu către Vasile Alecsandri. Pe ziua de Luni 12/24

Dec. 1883 el notează[1]). „De la Alecsandri scrisoare cu o grije plină de simţire delicată pentru fratele său de la Paris bolnav".

Scrisoarea lui V. Alecsandri pare a se fi pierdut; în schimb avem răspunsul lui T. Maiorescu inserat tot în *Insemnări,* pe care-l reproducem în întregime[1]):

Bucureşti, 13/25 Dec. 1883

Iubite Domnule Alecsandri,

Vă sunt foarte recunoscător că ne daţi prilejul de a scrie fratelui D-voastră, i-am scris astăzi cu atît mai mulţumit cu cît *„Dorul de morţi"*[2]) mi-a plăcut, în adevăr, abstrăgînd de intenţia delicată ce aţi atribuit scrisorii mele. Ce bine se citesc unele expresii adevărat populare, întrebuinţate în gura unui idealist ca Iorgu. De ex. la p. 333 col. 2: „minunata încolţire a acelei cereşti săminţe", „mişcările ei neisprăvite", etc. Şi toată descrierea călugăriţei la fîntînă e foarte frumoasă.

Inceputul dacă este un început promite mult.

Admirabilă e ideea unei tragedii *„Ovid"*.

Act. I. — Ovid, din familie bogată „eques" (cavaler), frumos la faţă, deşi cu nasul mare, berbant (vorba ceia, nas mare...) dar un berbant tînăr şi genial (d. e. Alecsandri în tinereţe), urmărit de iubirea fără saţ a femeilor, înconjurat de amicii săi poeţi (Tibullus, Propertius, Gallus şi de medicul Celsus, purtat de favoarea publicului din Roma.

---

1) T. Maiorescu, *op. cit.* II, p. 213.

2) E vorba de nuvela lui Iancu Alecsandri, *Conv. lit.,* 1 Dec. 1883.

Actul II. — Favoarea generală şi alţi amici, ca Maximus, Hyginus, Cotta, Rufinus din Curtea lui Augustus îl aduc în apropierea Cezarului. August, fabricant şi el (în tinereţe) de versuri mult mai licenţioase de cît *Ars amandi* a lui Ovid, dar rămîne tiran prepuitor în inimă (grea figură de teatru).

Actul. III. — Pasiunea între tînăra Iulia (nepoata de fată a lui August şi fata lui Agrippa, şi Ovid. Ovid cîntase deja pe maică-sa Iulia sub numele Corina (poate a treia soţie a lui Ovid, pe care se zice că o iubea, trebue să fie ignorată în tragedie). Dar Iulia e frumoasă şi intrigantă.

Actul. IV. — Catastrofa. Iulia, în mijlocul intrigilor ei cu mulţi bărbaţi, vrea să-i atragă pe toţi împreună cu Ovid într'o conjurare pentru succesiunea la tron a fratelui ei Agrippa în contra tatălui vitreg Tiberius. August sub influenţa Liviei surprinde o scenă de jumătate orgie, jumătate conspirare şi exilează atît pe nepoată-sa Iulia cît şi pe Ovid, luînd la acesta de pretext poeziile lui desfrînate.

Actul. V. — Ovid în Tomis, înconjurat de admirarea şi a acestor indigeni, vorbindu-le în limba lor barbară (ce limbă va fi fost aceia? „Tracică?“ dar zici tracică sau zici X, tot atîta este) în mijlocul unei festivităţi barbare spre glorificarea lui, moare de nostalgia Romei.

Vă rog să nu-mi luaţi în nume de rău, că mi-am aruncat aici pe hîrtie cîteva reminiscenţe clasice. Cine ştie la ce gînd mai bun vă poate aduce? Şi apoi, din multe burueni se face parfumul. Chestia cea mare e cauza catastrofei, dacă e vorba de oarecare fidelitate istorică. Cu siguranţă nu se ştie nimic. Eu am dat aici o explicare ce mi-a părut totdeauna ca probabilă. Veţi fi remarcat

că Ovid îşi atribue însuşi oarecare vină, o vină îndoită. In prima elegie a „*Tristelor*" zice că geniul său i-a cauzat exilul. Apoi în lunga elegie din cartea II a *Tristelor* (vers 207) vorbeşte de două cauze ale pierderii lui: de versurile sale şi de o ofensă fără voe, asupra căreia nu se explică niciodată. Tot în această elegie, vers 122, 123 zice că este căzut sub povara unei singure crime, dar a unei crime sau greşeli grave.

Riscată (istoriceşte) este în scenariul de mai sus figura junei Iulia. Probabila relaţie de amor între Ovid şi Iulia este cea cu Iulia mama (fata lui August) care pe urmă a fost silită a se căsători cu Tiberius şi a fost şi ea exilată, vreo 9 ani înainte de exilul fiicei sale Iulia. Dar tocmai în timpul splendoarei lui Ovid această Iulie mamă nu era la Roma ci în exil. Iar că Ovid a trebuit să fie în relaţie şi cu Iulia fata (nepoata lui August) se vede din simultaneitatea exilului ei cu exilul lui.

Apoi, dacă a fost în oarecare relaţii, e uşor a admite că şi această relaţie s'a întemeiat mai ales pe... nasul cel mare al lui Ovid.

Dar în fine, aceasta Dumnezeu să o mai descurce... şi poetul.

Al d-voastră devotat
T. Maiorescu

3. Ne aflăm aşa dar, în faţa unui scenariu complect al piesei oferit de T. Maiorescu lui V. Alecsandri. Să vedem întrucît poate fi vreo comparaţie între piesă şi scenariu. La T. Maiorescu, actul I nu spune nimic, act de atmosferizare vagă, pentru a arăta situaţia poetului la Roma, în el nu se află sîmburele iniţial al viitoarei piese. Mult mai bine e la V. Alecsandri. Bogatul Ibis e

gelos pe Ovidiu pentru legăturile lui cu curtezana Corina, aşteaptă amîndoi în preajma palatului imperial, unde de cîtva timp Ovidiu are întîlnire noaptea cu o necunoscută. Ibis plăteşte un gladiator ca să-i omoare pe amîndoi. Necunoscuta iese din palat, urmează o scenă de dragoste, întreruptă de pumnalul lui Rutuba; cînd să şi-l împlînte, necunoscuta îl opreşte:

In lături. Priviţi în faţa mea:
Sunt Iulia, nepoata lui Cezar!

Pumnalul cade; iar Ibis exclamă:

Triumf! de însuşi Cezar voi fi eu răsbunat.

Actul nu are aşa dar nici o legătură cu vagul scenariu al lui T. Maiorescu: el constitue un adevărat punct de plecare al piesei.

Scenariul actului II al criticului e tot atît de lipsit de conţinut: apropierea lui Ovidiu de August. Un act tot de „pregătire“, în nici o legătură cu drama viitoare.

La V. Alecsandri în actul al doilea piesa merge; actul s'ar putea numi răsbunarea lui Ibis, care organizează o scenă de insultare a Iuliei în for de plebe. Scena are loc, dar Iulia e scăpată de Ovidiu care aruncă bani plebei.

Scenariul actului III, la T. Maiorescu, e tot atît de vag ca şi al celorlalte „pasiunea între tînăra Iulia şi Ovid“. Nu indică nimic.

La V. Alecsandri avem un act plin de mişcare, el se petrece în palatul lui August; pus în curent de Ibis, August, întors de la Capreia, află de legătura Iuliei cu

Ovidiu — mărturisirea, minia, intenţia de a o mărita cu Cotizon, regele Daciei, condamnarea la moarte a lui Ibis, denunţătorul, sunt momentele patetice ale acestui act plin de mişcare.

In actul IV, T. Maiorescu propune amestecul lui Ovidiu şi Iulia într'o conjuraţie ce are de scop să înlăture de la tron pe Tiberiu, în favoarea lui Agrippa fratele Iuliei. De aici urmează dublul exil al lui Ovidiu şi al Iuliei.

Actul al IV la V. Alecsandri se petrece în vila lui Ovidiu, unde vine Iulia ca să-l îndemne să fugă de urgia răsbunării lui August; retrasă un moment, ea reapare apoi în mijlocul orgiei ce avea loc în triclinium:

Ovidiu, fă-mi parte la orgie,
Nepoata lui Octaviu, ia loc azi printre voi,
Frumoase curtizane a Romei!

Soseşte şi August, a cărui mînie se deslănţue; el condamnă pe Ovidiu la exil, iar Iuliei îi strigă:

Prostituită!

Actul al V la T. Maiorescu se situează la Tomis, Ovidiu moare în timpul unei serbări a barbarilor întru glorificarea lui.

La V. Alecsandri actul se desfăşoară, fireşte, tot la Tomis. In ultimele lui momente, soseşte Iulia cu graţierea; Ovidiu moare prevestind în delirul sfîrşitului viitoarea odrăslire a neamului nostru pe malurile Istrului.

E evident că scenariul lui T. Maiorescu — de altfel atît de vag — nu i-a servit lui V. Alecsandri. Exact

după un an, adică la 12/24 Dec. 1884 poetul şi-a cetit piesa. „La masă, notează criticul în *Insemnări*, V. Alecsandri, Negruzzeştii, M-me Costiescu et sa soeur Natalie Ghica, Al. Balş, Zizin Cantacuzène.' Seara încă Theod. Rosetti şi doamna (în total 12): Inainte, Alecsandri ne-a citit noua sa dramă *Ovidiu*. Minunată. Mici îmbunătăţiri (necesare[1])". Iar la 8/28 Dec. 1884 a doua lectură cu public mai mult, de aparat:

„Aseară notează el de la 8 pînă 12½ a citit încă odată Alecsandri *Ovidiu* al său la noi. *Junimea* cu doamne vreo 80 de persoane cu totul, cred. Episcopul Melhisedek, era şi prinţul Handjerly cu fiica sa şi bărbatul ei G. Philipescu, Al. Lahovary cu doamna, ministrul Sturza cu doamna, soţii Candiano-Popescu, soţii Petroni, soţii C. Arion, soţii Culoglu, soţii Casimir, Argetoianu, soţii Valerian-Urşanu, Mme Ghica cu Natalie şi Costeasca, soţii Mandrea, soţii Th. Rosetti, Mite, advocat Misir, Păucescu, G. Radu, Marian, Miclescu, Vîrnav, V. Brătianu, Gion, Ventura, 2 studenţi: Ghioroceanu şi Nisipescu (probabil Nisipeanu), Vlahuţă, A. Balş, tînărul Davila, 2 Grant, Stemil, Chibici, Jacques Negruzzi, Poppini, Caloianu, Bianu, Gaster, Lubicz, Ollănescu, Balş, Alduleanu, Făgărăşanu, M-me Duca-Canta, Nanu, Hermes, Jean Cerkez cu doamna, preşed. Rădoi, Alecsandri. A fost foarte animat, bufet în camera de mîncare".

Deşi părerea lui T. Maiorescu se formulase în cuvîntul „minunat", publicul şi critica nu i-au ratificat opinia: Ovidiu n'a avut de cît şase reprezentaţii. In 1886 V. Alecsandri i-a mai adaugat un prim act, introducînd

---

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 278.

ca personagiu nou pe Corina; sub această formă ea s'a jucat în 1887 fără să obţină nici de data aceasta succesul aşteptat.

In *Insemnări* nu găsim, de altfel, nici o notă despre reprezentaţia de la 9 Martie 1885.

XVI

1. Reacțiunea generației tinere de scriitori împotriva lui V. Alecsandri. 2. Apărarea lui T. Maiorescu în Poeți și Critici, *1886.*

1. Succesul sau „regalitatea" lui V. Alecsandri dura de prea mult pentru a nu trezi reacțiuni în generația tînără. Lupta latentă dintre dînsul și M. Eminescu se sfîrșise — mai ales după înebunirea acestuia — prin apoteoza lui M. Eminescu. In jurul bardului de la Mircești se ridică o întreagă literatură de detractori, în care se distingea, în interes propriu, Al. Macedonski, apoi C. Mille, V. G. Morțun, Delavrancea, Al. Vlahuță, etc.[1]) Cu impietatea tinereții. Delavrancea într'o cronică dramatică din *Epoca* (11 Ianuarie 1886) asupra lui *Despot Vodă* reluat atunci pe scena Teatrului Național și Al. Vlahuță într'o conferință la Ateneu (27 Febr. 1886) se năpustesc asupra bătrînului poet. Articolul lui Delavrancea e iscălit Fra-Barbaro și se intitulează astfel: *Despot Vodă dramă în versuri* de *d. V. Alecsandri; sistemul d-lui A. de a face drame în versuri, în loc de gîndire; fi-*

1) G. Bogdan — Duică în *Vasile Alecsandri, admiratori și detractori,* București, 1926, adună materialul detractorilor.

guri retorice, stilul său, factura versurilor; o mică probă despre această factură; cum a primit lumea reluarea pe scenă a lui Despot Vodă.

Tonul e acesta: „O mare copilărie făcută de un poet şi premiată grăsun de Academie". — Ori: „stihăria dramatică a la Alecsandri se poate forma cu cotul, cu metrul pătrat şi cu prăjină cubică". *„Rodica şi Groza,* două poezii mici, fac mai mult decît două mii de drame ca *Despot* etc."

In broşura lui de mai tîrziu *Curentul Eminescu,* 1892, Al. Vlahuţă nu l-a mai strivit pe V. Alecsandri prin comparaţia lui cu Eminescu. E, poate, efectul articolului lui T. Maiorescu scris în apărarea bardului, asupra căruia ne oprim.

2. Faţă de atacurile la care începuse să fie expusă literatura lui V. Alecsandri şi, în genere, faţă de scăderea interesului public şi mai ales al generaţiei tinere pentru dînsa, cîştigată deplin de poezia lui M. Eminescu, T. Maiorescu se simte obligat să intervină în favoarea aceluia, sub al cărui prestigiu şi patronat îşi pornise cariera revista în începuturile ei contestate de atîţi duşmani. Realitatea de sigur nu-i scăpa; „regalitatea" literară a lui V. Alecsandri era sfîrşită, poezia lui depăşită, epoca *„Pastelurilor"* trecuse şi nici succesul *Fîntînei Blanduziei* nu putea crea o nouă atmosferă bardului îmbătrînit; Luceafărul eminescian stăpînea fără rival peisagiul literaturii noastre. Reluînd firul *Direcţiei noi,* din 1872, în *Poeţi şi Critici* din 1886, T. Maiorescu constată progresele literare realizate de atunci pînă astăzi. După *Pastelurile* din 1872 „Alecsandri ne-a înavuţit poezia cu *Ostaşii noştri* şi cu drame, în deosebi *Fîntîna Blanduziei*",

îşi exprimă convingerea că *„Pastelurile şi Ostaşii* lui Alecsandri vor curăţi de la sine atmosfera viţiată de... Macedonski! etc." Intrînd în subiect, adică la apărarea poetului împotriva atacurilor tinerii generaţii de scriitori reprezentată prin Delavrancea şi A. Vlahuţă, el procedează, opunîndu-le o axiomă „de regulă poeţii înşii sunt cei mai răi critici asupra poeziei altora, în genere artiştii înşii cei mai contestabili apreciatori teoretici ai artei". Pe motivul că „criticul este din fire transparent, artistul este din fire refractar. Esenţa criticului este de a fi flexibil la impresiile poeţilor, esenţa poetului este de a fi inflexibil în propria sa impresie. De aceea criticul trebue să fie mai ales nepărtinitor, artistul nu poate fi decît părtinitor". Al. Vlahuţă şi Delavrancea erau, aşa dar, trimişi la uneltele lor, neavînd calitatea de a face critică. Critica revenia criticilor.

Nu intrăm aici în discuţia acestei teorii, cu elemente de adevăr, dar numai cu elemente. Ne interesează numai sistemul de apărare a literaturii lui V. Alecsandri împotriva valului eminescian ce avea să înghiţă în gustul public toată literatura dinaintea lui. Problema se pune brutal: „cine este mai mare poet, Eminescu sau Alecsandri?" Pusă aşa, pentru cei ce sunt deprinşi numai cu judecăţi de valoare, răspunsul nu putea fi de cît categoric. Abilitatea obişnuită a lui T. Maiorescu constă în a înlătura însăşi termenii problemei; „Poet mare! Poet în ce înţeles? Poet în care întindere?" Adică de la o valoare absolută, în sine, problema e deplasată la o chestiune de amplitudine; de la estetic, adică singurul domeniu ce trebuia să intereseze pe un critic estetic, ea e trecută în domeniul cultural, al unui rol jucat în istoria culturală a ţării. Făcînd apoi o paralelă între Leopardi

şi Victor Hugo arată superioritatea unor poezii ale lui Leopardi, dar: „Victor Hugo este încarnarea geniului francez al timpului său în mai toate aspirările poetice. Iubirea şi ura contemporanilor săi, mîndria şi vanitatea lor, desrobirea spiritelor de sub jugul clasic şi de sub jugul politic, emoţiunea măririlor şi căderilor istorice, lupta celor prea puternici — toate acestea vibraţii ale unei întregi epoci au trecut prin resfrîngerea lui Victor Hugo. Şi acuma ce înţeles poate avea întrebarea: cine este mai mare poet. Inţelesul de a măsura incomensurabilul, adică nici un înţeles".

Ba înţelesul rămîne întreg, intact; numai abilitatea lui T. Maiorescu vrea să-l anuleze, deplasînd comparaţia în domenii diferite, punînd faţă în faţă calitatea cu cantitatea, valoarea lucrului în sine, cu cea a rolului său social. — Pentru un critic estetic cum era creatorul criticei noastre estetice, problema trebuia deci să se mărginească numai în domeniul estetic; pe dînsul nu trebuia să-l intereseze nici „ura", nici „iubirea" nici „mîndria", nici „vanitatea" contemporanilor, într'un cuvînt valoarea reprezentativă a operei de artă, ci numai valoarea ei estetică. Terenul pe care se pune T. Maiorescu este cel al istoricului cultural, care vede în artă numai un document de psihologie etnică.

Pornit de la un punct de vedere atît de falş, fie din abilitatea ce i-o cerea obligaţia de a-l apăra pe V. Alecsandri, deşi situaţia lui nu mai putea fi apărată estetic, fie din incertiutdinea lui T. Maiorescu, care enunţa teorii estetice absolute şi practica uneori o critică, în care esteticul intră în aliagii culturale, pledarea criticului faţă de controversa Alecsandri — Eminescu se desfăşoară în aceiaş confuzie. Problema o vede şi dînsul în

termeni adevăraţi şi o rezolvă în felul cum o rezolvase întreaga generaţie tînără de la 1887 pînă a ajunge ca astăzi nici să nu se mai poată pună. „Dacă din cele 70 de poezii ale lui Eminescu, începe el, în adînca lor melancolie şi în amărăciunea lor satirică, am lua pe cele mai bune şi le-am pune alături cu cele mai bune din sutele de poezii lirice ale lui Alecsandri, în eleganţa lor străvezie şi în simplicitarea lor gingaşe uneori banală, discuţia ar fi cu putinţă“ — Pusă astfel problema, discuţia nu e posibilă şi nu mai era, poate, nici în 1886. Criticul o simte şi o împinge pe alt teren. „Alecsandri are o altă însemnătate, declară el. In Alecsandri vibrează toată inima, toată mişcarea compatrioţilor săi, cît s'a putut întrupa într'o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbii romîne în poezia populară, el ni l-a descris, iubirea romînească şi dorul de patrie în limitele celor mai mulţi dintre noi — el le-a întrupat, frumuseţea proprie a pămîntului nostru natal şi al aerului nostru — el a descris-o, „chauvinismul“ gintei latine şi ura contra Evreilor — el le reprezintă, cînd societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iaşi şi Bucureşti, — el a răspuns la această dorinţă scriindu-i comedii şi drame; cînd a fost chemat poporul să-şi jertfească viaţa în răsboiul din urmă — el singur a încălzit ostaşii noştri cu raza poeziei“.

„A lui liră multicoloră a răsunat la orice adiere ce s'a putut deştepta din mişcarea poporului nostru în mijlocia lui“.

In ce stă valoare unică a lui Alecsandri?

In această totalitate a acţiunii sale literare“.

Discuţia este, aşa dar, strămutată într'un plan cultu-

ral cu puţine adiacenţe cu valoarea estetică; printr'o astfel de argumentare clădită „pe starea relativă a poporului nostru de astăzi", T. Cipariu, P. Maior, G. Şincai sau I. Eliade Rădulescu, pe care i-a combătut în începuturile acţiunii sale critice, îşi au şi ei valoarea lor necontestată, la fel cu V. Alecsandri pentru epoca lui. A fi ecoul sonor al unui moment istoric, cîntînd preocupările contemporanilor, ura şi iubirea, „chauvinismul", răsboiul etc., înseamnă a împlini un rol social foarte meritos dar vremelnic; arta e însă absolută, cel puţin pentru un critic. Privim acest articol al lui T. Maiorescu ca ieşind din linia înaltă, pragul de sus al misiunii lui istorice; pentru relativităţi culturale avem destui nespecialişti, care să pună accentul aprecierii lor pe merite naţionale, sociale, culturale, fără să pomenească de meritul estetic, singurul însemnat. E cazul de a spune: *numerantur sed non ponderantur.*

XVII

1. V. Alecsandri cunoştea dinainte că T. Maiorescu se pregătea să scrie In lături! *2. Atacurile lui Al. Macedonski în* Literatorul. *3. Atacurile lui Aron Densuşeanu împotriva* „Fîntînii Blanduziei". *4.* „In lături!"

1. Deşi faimosul articol *In lături!* în care V. Alecsandri constitue un punct principal al discuţiei, a apărut în *Convorbirile literare* de la I Iunie 1886, poetul cunoştea intenţia lui T. Maiorescu de a-l compune încă din Ianuarie. Iată ce-i scria el de la Paris la 31 ale lunii:

„Trecînd acum dela X la Densuşianu, îl plîng dacă îţi va cădea sub condei. Aţi nimicit şcoala pernicioasă a lui Barnuţiu, pe succesorul lui îl veţi face să reintre în întunerecul din care s'a încercat să iasă cu *Negriada.*[1]) Toată furia lui provine din păcatul ce am făcut la Academie de a nu cunoaşte sublimitatea poemului său şi de a nu-i da un premiu.

Am observat că în tinerimea de astăzi s'a format un grup de ciocli literari ce şi-au impus misiunea de a mă

1) *Negriada,* epopea naţională a lui Aron Densuşianu, fusese respinsă de la premiu în urma raportului lui T. Maiorescu, în *An. Ac. Rom.* seria II, tom. VII, 1884—85, p. 186.

îngropa de viu. Macedonski a început săparea groapei şi Densuşianu urmează a da cu sapa pentru a o face mai adîncă. Atîta supărare numai să-mi dea D-zeu!

Singurul lucru ce mă îngrijeşte este influenţa fatală bunului gust, ce poate să aibă pedantismul unui prost asupra unei generaţii întregi, condamnată a-l asculta. Regularisiţi-l şi pe acest trîntor ce s'au vîrît în stupul Academiei ieşene. El mînîncă miere şi scoate fiere. Nu merită nici o milă".

2. Pentru a începe cu o digresiune vom lichida atacurile lui Al. Macedonski la care face aluzie poetul.

O tradiţie orală pretinde că Alecsandri a voit să fixeze în invidiosul Zoil pe poetul Al. Macedonski; tradiţia e verosimilă, de ţinem seama de campania veninoasă, pe care Macedonski o întreprinsese încă din 1880 împotriva bardului de la Mirceşti prin *Literatorul,* (1880, III, p. 449. 537. 591). Pentru a da o idee de această campanie reproducem numai cîteva rînduri, în care Alecsandri pare a fi învinuit de faptul că Bolintineanu a murit sărac la spital şi e strivit prin comparaţia absurdă cu acest poet:

„Ce făcea în acest timp marele poet, confratele său de poezie? Ei! Ce vreţi să facă? Işi înfloria averea materială. Fericit în salonul său, pe moşia sa — el — deşi nu cunoscuse sărăcia, ştia printr'un instinct ciudat că fără bani la noi în ţară nu însemnezi nimic nici în viaţă, nici după moarte. Privighetoarea, dar, îşi închidea inima pentru orice simţiri omeneşti, lăsînd-o deschisă numai pentru parfume şi raze, pentru şoapte şi cer albastru.

Aceasta a făcut, aceasta a produs

In poeziile domniei sale, să nu căutăm dar, ce aflăm

într'ale lui Bolintineanu şi să nu ne mirăm, dacă ele n'au deşteptat ecouri puternice în inima poporului şi dacă mai nici una nu a devenit populară. Mila, ambiţiunea, amorul chiar, sunt nişte patimi, pe care privighetoarea dela Mirceşti, le cunoaşte abia din auzite, deoarece, necunoscînd sărăcia nu a putut să cunoască mila şi suferinţa şi nici cel puţin lumea".

Campania n'a încetat nici după apariţia piesei *Fîntîna Blanduziei*, căci iată ce găsim în *Literatorul* din 1884, p. 291:

„Nu tot astfel merge lucrul cu ilustrul meu criticat V. Alecsandri, care este cea mai supremă incarnaţiune a egoismului şi care, în afară de poezia şi de persoana sa, nu vede decît un gol întins. Astfel în toate versurile sale, în care printr'o dibace scamatorie de cuvinte aruncă praf de aur în ochii maselor, posteritatea nu-l va trece printre poeţii mari, etc."

3. Pentru a reveni la atacurile lui Aron Densuşianu vom începe cu cele îndreptate împotriva piesei *Fîntîna Blanduziei*.

„Cînd este vorba de un subiect istoric şi încă din viaţa unui popor vechiu clasic, scrie el în *Cercetări literare*, înainte de toate ni se impune întrebarea: are autorul preparaţiunile, cunoştinţele absolut necesare pentru a putea trata un subiect din viaţa unui popor clasic, a Romanilor[1]). Autorul ne spune că acţiunea se petrece „10 ani înainte de Christos". La pag. 41—43, 132 Mecena şi Horaţiu vorbesc să scape pe poetul Ovidiu de exil la care-l condamnase August. Autorul era dator să des-

1) Ar. Densuşianu, *Cercetări literare*, 1887, p. 218.

chidă vreo carte sau vre-un lexicon ca să se convingă, ce colosală eroare comite, zicînd că Ovidiu a fost exilat la an. 10 înainte de Christos, pe cînd acesta s'a întîmplat la an. 9 după Christos cînd nici Mecena nici Horaţiu nu mai trăiau, căci murise deja la an. 8 înainte de Christos, vasăzică cu 17 ani mai înainte. La pag. 31 cetim:

Neera

Origo şi Cynthia, ferice, ah! de ele
Au partea glorioasă căci au... şi e destul
Cynthia pe Virgiliu, Origo pe Tibul!

Acestea se zic la an. 10 înainte de Christos, pe cînd şi Virgiliu şi Tibul murise deja cu 9 ani mai înainte la 19 a Chr. Autorul nu ştie nimic de toate acestea. Ii trebuesc figuri şi nume sunătoare, şi le scoate ca pe nişte păpuşi.

Autorul introduce pe Gallus ca tînăr şi amorez al Getei, are însă nefericirea a-i face pe neştiute actul de naştere. La pag. 15 cetim:

Gallus

Sunt Gallus, al meu tată
A fost un Brenn puternic în Galia comată;
El s'a luptat cu Cesar, neîmpăcat, aprins
Şi s'a ucis el însuşi cînd s'a văzut învins,
Eram copil atunci;

Cezar s'a luptat şi a cuprins Galia între anii 58—53 înainte de Christos, Gallus atunci ca copil era, dar, cel puţin de 7—10 ani, care va să zică, el pe la 10 ani înainte sau mai drept după Christos, cînd se petrece acţiu-

nea piesei avea o etate între 50—60 de ani. Şi apoi acest vîj bătrîn să fie amorezul junei, frumoasei Gete? Adevărat, Gallus pe scenă se prezintă tînăr, aceasta însă probează numai cum actorii ştiu să pătrundă piesa ce o joacă, nu schimbă însă nimic situaţiunea autorului ca scriitor. Cel puţin, actorii, dacă pătrundeau piesa, puteau să atragă luarea aminte a autorului asupra acestei abnormităţi, ceeace — trebuia, dealtmintrelea, s'a facă mai 'nainte comitetul teatral, prin a cărui recensiune a trebuit să treacă piesa. Dacă aceasta s'ar fi întîmplat aiurea, nu la noi, lumea mai linsă şi ziarele aveau a doua zi voioasă petrecere, ba se putea întîmpla ca şcolarii dela galerie să corecteze pe actori şi pe autor, cum ştiu ei să corecteze. La noi? De! ca la noi!

Horaţiu văzînd pe Geta (pag. 23) se întreabă: Romană-i sau străină? Intrebarea este neiertată în gura unui Roman faţă cu un sclav şi Geta era sclavă, pentru că sclavilor nu le era permis să poarte veşmintele romane şi prin urmare Horaţiu numai de pe port putea să vadă că este sclavă, prin urmare şi străină şi nu romană, etc.".

Ca încheere:

„Singure aceste greşeli, în ochii oamenilor cunoscători şi cu atit mai mult înaintea acestor capete judicioase, sunt de ajuns pentru a compromite nu numai scrierea, în care se cuprind ele, ci o întreagă literatură în a cărei frunte se pune o asemenea scriere".

4. Nu la aceste atacuri se referă T. Maiorescu în articolul său *In lături!* ci la cele din *Istoria limbii şi literaturii romîne* (Iaşi, 1885), asupra căreia I. Bogdan făcuse o dare de seamă în *Convorbiri* (1 Noembrie 1885) destul de favorabilă în ce priveşte metoda cărţii. Pre-

zentată la un premiu academic, *Istoria* fu respinsă în urma raportului lui Hașdeu publicat în *Convorbiri*, în anexa articolului lui T. Maiorescu; în el se menționa: „Nu vom vorbi nimic despre modul d-lui Densușianu de a privi asupra literaturii romîne moderne, în care Bolintineanu și Mureșeanu ii apar ca niște uriași pe cînd Alecsandri devine mai mititel de cît răposatul Lepădatu de la Brașov". Aceasta e și tema articolului lui T. Maiorescu. Iată cum se exprimă amărîtul antijunimist de la Iași despre poeziile lui V. Alecsandri:

„Poetul nu s'a ocupat în lirică cu un anume gen, nu s'a specializat, ci s'a legat mai vîrtos de tot felul de ocazii externe, care, oricît le-ar nimeri poetul pentru moment, fiind ele trecătoare, slăbește și interesul și se răcește și sentimentul sau dispoziția specială ce domina odată și prin urmare slăbește și se șterge și valoarea poeziilor.

De aici provine, că poeziile lirice ale lui Alecsandri n'au putut prinde adînc și persistent în viața și sentimentul întregului Popor Român, cum au prins elegiile lui Cîrlova, plîngerile și baladele lui Bolintineanu și *Deșteaptă-te Romîne*, al lui A. Mureșanu. Lirica lui a putut fi ușor imitată, pe cînd Cîrlova ... în elegie ... și A. Mureșanu în oda au rămas neimitați".[1])

Și după ce laudă inspirația, „gustul estetic în limbă" al lui Bolintineanu și Mureșeanu, adaugă: „Ceilalți (adică V. Alecsandri) vacilează între o limbă mai aleasă literară și între curentul de toate zilele; pentru aceia scrierile lor sunt o împestrițare acum de cuvinte foarte înaintate și de neologisme neîmpămîntenite, acum de elemente or-

1) Ar. Densușianu, *Istoria limbii și literaturii romîne*, p. 245.

dinare, lipsite de orice graţie şi estetică, cugetînd ei că aşa ar fi popular, fără să iee seama, că nici în poezia populară nu afli cuvinte ca *sburdalnic, harapnic, năprasnic, prielnic, îndoelnic, şăgalnic, tovarăş, teafăr, jivină, etc".*[1])

Acestea sunt premizele destul de favorabile, de la care T. Maiorescu îşi porneşte atacul: „Nu vorbim de compararea cu Bolintineanu. Nu doar că pentru noi ar fi o îndoială cine în întregimea operei literare este superior, Alecsandri sau Bolintineanu? Ci pentru că discuţia cere aici un şir de distingeri mai fine, care vor trebui să fie şi ele făcute la vremea lor, dar care tocmai că sunt mai fine, nu pot sta în nici o legătură cu părerile d-lui Densuşianu". Comparaţia se limitează la Andrei Mureşanu. Urmează turtirea lui Mureşanu prin citaţii masive din poeziile lui, ce se inchee sdrobitor pentru panegiristul lor: „Acest concepist guverniale", care, pe lîngă „salariul defipt", mai avea „o remuneraţie anuală pentru oficiul de translatură" şi care astfel „a putut lucra mai mult în rezortul poeziei" — acesta este autorul romîn, pe care d. Densuşianu îl pune cu mult deasupra lui Alecsandri şi despre care zice că are gustul estetic în limbă, că a rămas neimitat în odă, că a servit ca organ al unui ce superior, că a fost nu numai poet ci şi un om inspirat de divinitate, că limba lui este curată romînească, ferită de cuvinte vulgare şi cît se poate de corectă din punct de vedere gramatical şi sintactic, pe cînd Alecsandri (p. 231) comite „enorme greşeli gramaticale şi sintactice şi are limbă împestriţată, cuvinte străine şi ordinare."

Concluzia?

— *In lături!*

---

1) Ar. Densuşianu, *op. cit.*, p. 97.

XVIII

1. Atitudinea lui T. Maiorescu la moartea lui V. Alecsandri, 1890, şi obiecţiile lui N. Iorga. 2. Apărarea lui V. Alecsandri în discursul de recepţie a lui A. Naum (1904). 3. Aceeaş apărare în discursul „In chestiunea poeziei populare", *16 Mai 1909.*

1. Cu ocazia morţii lui V. Alecsandri, T. Maiorescu îi scrie lui Iacob Negruzzi la 5/16 Sept. 1890: „Despre Alecsandri nu se poate scrie nimic în numărul viitor al *Convorbirilor*. In cel din 1 Septembrie a stat pe ultima pagină (mai bine ar fi fost pe prima, dar se vede că era prea tîrziu) „Vasile Alecsandri a murit". Iorga îi scrie în felul lui sec un mixtum-compositum pentru *Revista Nouă*[1]. Dar *Convorbirile* n'au trebuinţă de aşa ceva. Literariceşte Alecsandri a fost deseori apreciat în *Convorbiri*. A face astăzi un nou studiu asupra lui, care să spue altceva de cît s'a spus îmi pare prematur. Aşa că părerea mea este ca la întoarcerea ta în ţară, să faci din *„Amintirile"* asupra *„Junimii"* şi din alte amintiri un articol de suvenire curat personale, lăsînd la o parte toată blagomania a atîtor Iorgi asupra poziţiei sale în literatura romînă."

---

1) *Revista nouă*, 1890, III, p. 201, 242, 293.

La publicarea acestei scrisori[1]) în 1931, N. Iorga îi replică în *O viață de om* din 1934[2]: „In scrisorile lui Maiorescu, ale obiectivului, totdeauna demnului, goetheanului și olimpianului Maiorescu, de care aceiaș sfială mă oprise să încerc a mă apropia, am găsit cele două rînduri amare și nedrepte — tant de fiel entre-t-il dans l'âme des... dieux? — în care, orînduindu-i-se lui Negruzzi să puie în *Convorbiri* un simplu necrolog al lui Alecsandri, — orice alta, pentru un astfel de om, de altminteri întrebuințat la *Junimea*, mai mult ca ornament dintr'o garderobă scumpă, trebuind să fie o lipsă de gust — se vorbia de tonul „rece" pe care-l întrebuințasem eu în *„Revista Nouă"*. Explicația lui N. Iorga cădea asupra faptului ostilității ce-i arăta T. Maiorescu din pricina colaborației lui la foi dușmane *(Lupta, Revista Nouă)* și a prieteniei ce-l lega de A. Vlahuță și Delavrancea. Nu interesează de cît graba lui T. Maiorescu de a-l împiedica pe Negruzzi de a publica un studiu asupra operei lui V. Alecsandri sub cuvînt că „a face astăzi un nou studiu asupra lui, care să spue altceva de cît s'a spus îmi pare prematur". Despre V. Alecsandri s'au scris multe articole în *Convorbiri,* dar T. Maiorescu se gîndia, probabil, la propriul său studiu din 1886 din *Poeți și critici.* E evident că se temea să nu se spună „altceva". Considerațiile lui din 1886 erau de mult depășite în conștiința estetică a contemporanilor. Prin marele lui talent, prin nenorocirile anilor lui ultimi, prin tragica lui moarte, M. Eminescu ajunsese la meridian, lumina lui orbise pe cea a lui V. Alecsandri. In încheerea bilanțului celor

1) I. E. Torouțiu, *op. cit.* I, p. 29.
2) N. Iorga, *op. cit.* I, p. 94.

două activităţi (M. Eminescu murise puţin înainte la 1889) o comparaţie se impunea şi ea nu putea fi de cît nefavorabilă bardului de la Mirceşti, a cărui actualitate pălise mai de mult. Insăşi încercarea lui T. Maiorescu din *Poeţi şi critici* ocolea problema estetică — punîndu-se pe „totalitatea" acţiunii literare şi pe legătura ei în momentele principale ale vieţii noastre publice, ca şi cum poezia ar avea un rol funcţional în afară de estetică.

2. In discursul său la recepţia lui Anton Naum (1904), atît de rezervat în elogii, T. Maiorescu aminteşte că traducerea *„Toboşarului de la Arcola"* şi a cîntului al IV din *„Mireia"* i-au adus poetului ieşean in 1882 răsplata unui condei de aur „împodobit cu briliante din partea juriului „jocurilor florale" al felibrilor, din Provenţa, cu prilejul serbărilor latine internaţionale" de la Forcalquier şi Gap. Insărcinat să-i aducă darul, V. Alecsandri l-a însoţit cu aceste cuvinte: „pour traduire Mireille, il faut une plume d'or". „Fără a exagera, adaugă Maiorescu importanţa întregului felibrigiu, n'am putut totuşi să trec cu vederea acest eveniment extrem din viaţa d-tale, de altminteri aşa de retrasă". In 1882 felibrigiul era deci văzut la justa lui valoare; nu se mai făceau comparaţii ca la 1878 între cucerirea Griviţei şi „triumful" de la Montpellier al *„Cînţecului gintei latine"*. „Pe volumul lor (al poeziilor proprii) ai pus data 1878—1890 continuă el. Vasă zică ele au fost concepute tocmai în vremea cînd mişcarea noastră literară era însemnată prin acea originalitate în care scriitorii noştri de frunte, pornind de la poezia poporală, s'au inspirat de viaţa naţională şi ne au înfăţişat sub forma frumosului o realitate etnică, adică aceia ce este şi cum simte Ro-

mînul după propria sa fire. *„Pastelurile“ „Ostaşii“* lui Alecsandri, poveştile şi *„Amintirile“* lui Creangă, poeziile lui Eminescu, pentru a nu vorbi de cît de cei încetaţi din viaţă, sunt manifestările acelei epoci de renaştere literară“. Afirmaţie, căreia i-am putea obiecta că nu e scriitor romîn, cu adevărat scriitor, care să nu reprezinte o „realitate etnică“ şi în care să nu se vadă „ceea este şi cum simte Romînul după propria sa fire“. Fiecare scriitor, ca şi fie care om, este expresia poporului, rasei sale; orice talent nu poate fi de cît „etnic“ chiar dacă ar trata subiecte străine. Eroarea relativă a lui T. Maiorescu este eroarea epocii crescută poate la dînsul şi de nevoia de a se apăra de o veche şi persistentă învinuire de cosmopolitism.

Amintirile lui Creangă şi poeziile lui M. Eminescu îşi capătă marea lor valoare prin talentul scriitorilor şi prin legătura cu poezia ori cu literatura populară; cît despre *Pasteluri* şi *Ostaşii,* părerea lui T. Maiorescu era de mult depăşită, chiar din timpul cînd îşi rostise discursul academic.

3. Cea din urmă manifestare critică a lui T. Maiorescu este răspunsul la discursul de recepţie al lui Duiliu Zamfirescu rostit la Academia Romînă în ziua de 16 Mai 1909 cu titlul *„In chestiunea poeziei populare“*. Discursul, în bună parte, e apărarea lui V. Alecsandri împotriva învinuirilor aduse de Duiliu Zamfirescu, pentru că a introdus unele dulcegării sentimentale în viaţa versificată a poporului nostru“. Apărarea lui T. Maiorescu pune accentul principal „pe marea însemnătate a acestei manifestări a neamului nostru“, ceiace în adevăr nimeni n'o poate contesta. Duiliu Zamfirescu susţinuse că „A-

lecsandri a auzit şi a înţeles că în murmurul poporului e o muzică naivă şi sentimentală a doinelor ce se cuvine să fie notată, că este o muzică eroică a baladelor ce se cuvine şi mai mult să fie scrisă". Cu drept cuvînt se întreba T. Maiorescu: „de ce şi mai mult?" „Pentru Alecsandri ca şi pentru unii din noi, se cuvenia tot aşa de mult să fie păstrată sentimentalitatea doinelor, căci — deşi — după luminoasa d-tale cercetare — partea eroică şi cuminţenia politică sunt mai ales semnele moştenirii etnice, aceasta nu exclude partea sentimentală nici la Romani şi cu atît mai puţin la descendenţa lor, după o evoluţie culturală de atîtea veacuri". Punctul de vedere al lui T. Maiorescu e îndreptăţit: V. Alecsandri a adunat mai mult ce-i convenia temperamentului său liric, adică poeziile erotice „prin care ne-a făcut mai bine primiţi printre occidentalii de cultură literară din acea epocă".

Acţiunea lui V. Alecsandri e privită tot prin latura ei socială: prin poeziile noastre populare ne-am făcut cunoscuţi străinătăţii şi am scuturat şi inerţia societăţii noastre franţuzite. „Cu adîncul său instinct de poet naţional V. Alecsandri găseşte în poezia populară cea mai bogată comoară de frumuseţe literară, din care să se adape societatea, fie direct, fie indirect prin inspirarea scriitorilor de talent, mai accesibili gustului ei". Părerile lui T. Maiorescu asupra poeziei populare nu fac însă obiectul acestui capitol; le-am discutat de altfel în altă parte. Ne interesează numai stăruinţa cu care îl apără pe V. Alecsandri patruzeci de ani după primul lui articol; elogiul ar fi fost poate şi mai mare, dacă şi-ar fi dat seama că versurile populare, pe care le laudă mai insistent, nu erau în realitate populare, ci creaţia însăşi a lui V. Alecsandri. Ori cum putea fi judecată lipsa de me-

todă ştiinţifică a lui V. Alecsandri în culegerea folklorului, participarea lui la „întocmirea" culegerii este un element de valoare. Numai dacă alăturăm variantele autentice ale *Mioriţei* cu varianta „întocmită" de V. Alecsandri, ne dăm seama de însemnătatea contribuţiei bardului de la Mirceşti.

XIX

1. Concluzii.

1. In răzmeriţa trezită de criticismul acut, iconoclast al *Convorbirilor literare*, cu deosebire prin acţiunea lui T. Maiorescu, în mijlocul ostilităţii generale (criticul numărase 80 de articole împotriva lui în presa literară şi politică ardeleană şi bucureşteană), incadrarea pînă la identificare a lui Vasile Alecsandri în rîndurile mişcării ieşene reprezintă o importanţă covîrşitoare pentru *Junimea* şi revista ei. Critica cercului în şedinţele pregătitoare ale „antologiei" şi cea orală a lui T. Maiorescu în „prelecţiunile" lui nu-l cruţaseră; opera îi fusese scrutată cu severitatea aplicată şi celorlalţi înaintaşi, din care s'a cernut puţin. Atacurile criticului din *O cercetare* ... împotriva diminutivelor atingeau punctul nevralgic al dulcegăriei poetice a lui V. Alecsandri; din această pricină şi-a arătat poate el nemulţumirea faţă de I. Negruzzi privitor la eseul criticului. Colaboraţia la *Convorbiri*, şapte luni după apariţia lor (15 Oct. 1867), şi mai ales publicarea *Pastelurilor* la începutul anului următor (1868) constituie un eveniment istoric în destinul mişcării şi al revistei ieşene şi, deci, al culturii noastre. Deşi se afla într'un fel de popas, situaţia poetului ajun-

sese în 1867 la meridian; legat de revoluţia de la 1848 şi apoi de epoca eroică a Unirii, cu roluri în politica naţională de primă importanţă; devenit oarecum expresia poetică a tuturor evenimentelor epocei, el aducea, aşa dar, cu sine o mare autoritate necontestată de nimeni unei acţiuni revoluţionare foarte contestată tocmai în atitudini, pe care patronatul poetului era în măsură să le acopere sub prestigiul lui. Criticismul junimist ataca formele civilizaţiei şi ale culturii noastre şi, mai ales, exprima teama unui viitor ce se desemna liberal, fără să aibă o legătură intimă cu trecutul; unii junimişti, Vasile Pogor îndeosebi, se arătau chiar negatorii lui, neadmiţînd că am avea o istorie şi o literatură. Insuşi T. Maiorescu făcea în articolele lui *tabula rasa* a mai tuturor valorilor trecutului; „direcţia nouă" reprezintă, aşadar, o soluţie de continuitate, un conservatism fără tradiţie. In aceste condiţii era deci natural să-i coalizeze împotrivă toate forţele trecutului şi ale prezentului, folosindu-se în polemică de arma totdeauna eficace a învinuirii de cosmopolitism, căreia nu-i rezistă nimic; în astfel de domenii supralicitarea e la îndemîna oricui. Inregimentarea poetului prin excelenţă naţional într'o mişcare, pe care duşmanii o declarau antinaţională, devenia pavăza şi garanţia cea mai bună faţă de oamenii de bună credinţă. Cum opinia publică nu e formată însă numai din oameni de bună credinţă, acuzaţia s'a perpetuat totuşi cîteva decenii în publicistica noastră.

In ochii lui V. Alecsandri *Convorbirile literare* reprezentau o continuitate; continuau anume propria lui revistă, *Romînia literară*. apărută cu doisprezece ani înainte (1855) şi lupta împotriva latinismului şi a teoreticienilor ardeleni ce voiau să ne fabrice o limbă ar-

tificială; pe această linie acţiunea lui s'a confundat cu lupta întreprinsă cu alt aparat ştiinţific de T. Maiorescu la revistă şi la Academie. Faptul că în colaboraţia lui poetul a debutat printr'un gen nou, în care se simţia o primenire evidentă a talentului său, în *Pasteluri,* maturizîndu-se oarecum prin mai multă densitate şi pregnanţă de expresie, a dat putinţă criticului, ca. fără să se retracteze, să-l înglobeze pe poetul generaţiei trecute în „direcţia nouă" de începători; nu-i rămînea criticului şi *Convorbirilor* de cît să insiste mereu asupra acestei metamorfoze a bardului ce-i legitima prezenţa într'o mişcare nouă. Dacă înregimentarea lui la revistă îi aducea un mare spor de autoritate în ochii celor ce nu se închină de cît dinaintea valorilor consacrate, şi *Junimea* i-a adus poetului o prelungire de tinereţe, o menţinere în planul atenţiei publice, timp de două decenii, fără să mai vorbim de îndemnul la activitate, pe care o stimulează ori ce lărgire de răsunet; nu e aşa dar o exageraţie afirmaţia că o bună parte a producţiei lui V. Alecsandri n'ar fi existat dacă n'ar fi fost îmbrăţişată cu atîta căldură de *Junimea.* Patronatul lui a avut o compensaţie egal de spornică pentru amîndouă părţile şi, pe deasupra, şi pentru literatura noastră. V. Alecsandri şi-a găsit nu numai o revistă, cea mai bună apărută pînă atunci, ci şi un critic, primul şi cel mai mare critic al nostru. Dela 1867, adică de la articolul lui asupra poeziei populare, şi pînă la 1909 la discursul lui de la Academie, — timp de patru zeci de ani pana şi autoritatea lui T. Maiorescu au fost puse în serviciul carierei literare a lui V. Alecsandri într'o serie de articole şi de împrejurări festive ce au ajutat să-i stabilească „regalitatea" literară, investidu-l cu acea hlamidă a oficialităţii, pentru care era de altfel

făcut, şi prin demnitatea vieţii lui sociale şi prin însăşi fibra naţională, sărbătorească a talentului ce-şi trăgea firul principal al inspiraţiei din izvorul popular la început, din cel al faptelor poporului nostru, mai pe urmă. Ca nimănui altuia rolul de „poeta laureatus" convenia însăşi naturii lui.

Din punctul nostru de vedere şi al lui T. Maiorescu însuşi din *O cercetare* şi din articolele estetice de mai tîrziu, atitudinea necondiţionată faţă de bard reprezintă o abandonare a poziţiei sale revoluţionare; cu excepţia începutului, cînd critica lui se punea încă pe terenul, sumar de altfel, al rezervei estetice, toate articolele în apărarea poetului şi cu deosebire *Poeti şi critici*(1886) se situează dincolo de estetică, în naţional, în social. In paralela dintre dînsul şi M. Eminescu — problema — singura valabilă în faţa esteticei — a valorii în sine este eludată. Accentul cade pe totalitatea acţiunii literare — punct de vedere de importanţă secundară, întrucît poezia nu reprezintă o „acţiune"; el mai cade pe rolul de exponent literar al tuturor momentelor naţionale şi sociale din viaţa poporului nostru, merit apreciabil în altă categorie de cît cea estetică. Faptul că „încoronarea" de la Montpellier a fost transformată mai ales de *Convorbiri* într'o mare biruinţă în domeniul internaţional, asimilînd-o cu biruinţa de la Griviţa, nu-i acordă *Cîntecului Gintei Latine,* un spor de valoare estetică; literatura, poezia în special, nu trebue judecată sub raportul succesului social. Putem oare bănui că T. Maiorescu nu şi-a dat seama de situaţia mereu declinantă a bardului, asaltat atît de violent şi de neomenos de nerăbdarea generaţiei tinere? Nu. Dovada stă în faptul că de la *O cercetare,* adică din 1867 în tot ce a scris despre poetul devenit ofi-

cial al *Convorbirilor* şi apoi al poporului nostru, criticul nu s'a aşezat nici odată în planul discuţiei estetice. Pentru noi, posteritatea sa critică, această atitudine, care ar fi putut fi, de altfel, raportată la timp, îndreptăţită în parte şi de motive literare, reprezintă o abatere de la linia principală a misiunii sale estetice, adevărata revoluţie maioresciană. Ea a îndreptăţit pe mulţi alţii să-i deformeze imaginea ce ne-a lăsat-o.

II

M. EMINESCU

I

M. EMINESCU

1. Atitudinea lui M. Eminescu înainte de a se apropia de Junimea.

1. Puţine luni înainte de a-şi începe colaboraţia la *Convorbiri Literare* şi de a deveni „junimist", admirator al lui T. Maiorescu în unele privinţe, M. Eminescu şovăia încă între cele două tendinţe ale lui: solidaritatea faţă de trecut, cu toate erorile lui, a cărei espresie literară avea să o realizeze curînd în *Epigonii,* problemă şi temperamentală şi de formaţie culturală, şi adeziunea pur intelectuală la ideile „şcoalei noi" de la Iaşi. Care e poziţia lui reală faţă de ideologia junimistă va fi însă obiectul unei cercetări în alt loc. Semnele acestei şovăiri, ale acestei contradicţii le găsim în articolul *O scriere critică*[1]) din *Albina* din Pesta No. 3 şi 4 (7/19 Ian. 9/21 Ian.) 1870 privitor la broşura: *„Puçine cuvinte despre coruperea limbii romîne în Bucovina* de D. Petrino,

1) Republicat în M. Eminescu, *Diverse,* ed. Şaraga, p. 76 şi apoi în I. Scurtu, *M. Eminescu: Scrieri politice şi literare,* ed. Minerva, 1905, p. 63; I. Creţu, *M. Eminescu, Opere,* I, p. 411.

Cernăuţi, 1869". Iată cum începe: „După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu, trebuia neapărat să iasă la lumină o şcoală de partizani minus spiritul de o fineţe femenină şi minus stilul bun şi limpede al d-sale să aibă şi ea aceleaşi defecte, ce le are părintele, aceiaş ridicare la nivelul secolului al 19-lea, acelaş aer de civilizaţie şi gravitate, care din nenorocire sunt numai o mască, ce ascunde adeseori numai foarte rău tendinţa cea adevărată şi ambiţia personală. Asemenea cum Kant cu sistema lui filozofică a ridicat ca din nimica o oaste de ex. — şi aplicatori ai săi, tot aşa, în analogie, după criticile numitului domn, trebuia să se ivească o şcoală întreagă de critici sau criticaştri; singura diferenţă dintre amîndouă şcoalele, e doar asta că partizanii lui Kant, ştiau d. e. că baronia nu aduce de moştenire ştiinţa sau geniul şi că nu e destul ca să aibă cineva un privilegiu — chiar cu pajura împărătească fie, pentru ca să aibă la dispoziţia sa imperiul cel vast al ştiinţei filozofice. Adepţii şcoalei romîne de filozofie sunt cu mult mai încrezuţi şi mult mai nejenaţi: baronia şi nimbul poetic sunt un drept, nu la critică ci pînă şi la batjocură, pînă şi la persiflaj asupra acelora, care ar avea cutezarea de a fi de o opinie contrară. In locul nihilismului adeseori sincer şi onest al unora din autorii noştri, care poate nici nu pretindeau altceva de la public, de cît ca să cedăm onoarea de a fi autorii noştri nesalariaţi, s'a ivit acum alt nihilism, cel savant şi pretenţios, care, uitîndu-se cu dispreţ din fruntea şi prin ochii secolului asupra a toţi şi toate, se crede la nivelul învăţăturilor (analog al politicilor) din Germania sau Europa civilizată, pentru că a învăţat sau mai bine n'a învăţat în şcoalele de acolo".

T. Maiorescu, personal, e cruţat sub raportul „scrisului"; „principiile" nu numai „şcoala" lui sunt însă ironizate, ca ridicînd tonul prea sus peste realitatea noastră — la înălţimea veacului XIX. Atacul ţinteşte pe D. Petrino, aventurosul şi tragicul baron, care avea să-i devină un vajnic duşman — el atingea însă şi pe T. Maiorescu; n'o putea face de cît apărînd sau mai bine zis justificînd fonetismul lui Aron Pumnul. „In capitolul V criticul nostru vorbeşte despre germanismii cei strecuraţi şi ţesuţi în bătătura scrierilor ce se publică în *Foaie;* adică rumegă — o copie cam infidelă a d-lui Maiorescu — ceia ce a zis acesta în *Convorbirile literare* despre limba romînă în ziarele din Austria". Situaţia o explică poetul tot prin împrejurările de fapt. La o astfel de obiecţie făcută şi de alţii, T. Maiorescu răspunsese încă în *Observările polemice* din 1869; „Din aceia că o stare de lucruri se poate explica istoriceşte, nu rezultă că se poate justifica şi numai prin o raţionare sofistică s'ar aduce un argument în contra criticelor". Tot aşa şi cu atît de combătutul G. Şincai: „chiar dacă n'ar fi atît de mare cum pretindem noi că este, totuşi el a fost la înălţimea misiunii sale — la o înălţime *cronistice* absolută, pentru că, dacă criticul ce-l califică de mincinos, ar fi avut bunăvoinţa de a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de seamă, că procesul întru scrierea istoriei la orice naţiune se începe mai întîi din cronografie, *cu* sau *fără* tendinţă, din culegerea de prin toate părţile a materialului".

Poziţia se prezintă de la început destul de ciudată: un M. Eminescu întrucîtva antimaiorescian, adică potrivit temperamentului său şi un D. Petrino maiorescian, el care avea să atace apoi pe T. Maiorescu şi *Junimea.*

II

1. Primul contact cu Junimea: Venera şi Madona. *2.* Epigonii. *3. Intîlnirea la Viena a lui I. Negruzzi cu M. Eminescu.*

1. Apropierea lui M. Eminescu de *Junimea,* descoperirea lui mai bine zis, nu se poate povesti fără a nu cita venerabilele rînduri ale lui Iacob Negruzzi din capitolul închinat marelui poet în *Amintirile din Junimea*[1]. La sfârşitul lui Februarie sau începutul lui Martie 1870: „Aruncînd ochii din întîmplare asupra mesei mele de lucru văzui o scrisoare, nedeschisă pe care n'o băgasem de seamă. Era adresată *„Redactorului“ „Convorbirilor Literare“* şi scrisă cu litere mici şi fine ca de o mînă de femeie. Mi-am zis că trebue să fie de la una din numeroasele poete tinere din provincie, care voiau să li se tipărească versurile în revista noastră. Deschizînd plicul, găsii o scrisoare împreună cu o poezie intitulată *„Venera şi Madona“,* amîndouă iscălite M. Eminescu.

Numele Eminescu nu avea aparenţă a fi real ci îmi păru împrumutat de vreun autor sfiicios ce nu vrea să se dea pe faţă.

1) I. Negruzzi, *op. cit.* p. 266.

Deprins cu pachete întregi de versuri şi proză ce-mi veneau zilnic, mă pusei să citesc cu indiferenţă poezia *„Venere şi Madona“* dar de la a treia strofă, care începea cu versurile:

Rafael pierdut în visuri ca 'ntro noapte înstelată,
Suflet îmbătat de raze şi d'eterne primăveri.

interesul mi se deşteptă şi merse crescînd pînă la sfîrşit; foarte impresionat am citit poezia de mai multe ori în şir, iar a doua zi des dimineaţă m'am dus la Maiorescu cu manuscriptul în mînă: „In sfîrşit am dat de un poet“, i-am strigat intrînd în odae şi arătîndu-i hîrtia. „Ai primit ceva bun? răspunse Maiorescu, să vedem“. El luă poezia şi o ceti, apoi o ceti şi a doua oară şi zise: „Ai dreptate, aici pare a fi un talent adevărat. Cine e acest Eminescu?“ — „Nu ştiu, poezia a trimisă din Viena“ — „Foarte interesant, zise încă odată Maiorescu, lasă manuscriptul la mine“. Peste cîteva zile fiind adunarea *Junimii* şi Maiorescu citindu-ne versurile *Venere şi Madona* toţi şi mai ales Pogor au fost încîntaţi de acest poet necunoscut. Imi pare foarte rău că printre hîrtiile mele n'am mai putut găsi scrisoarea lui Eminescu, care a întovărăşit poezia *Venere şi Madona,* căci era tot atît de originală şi interesantă ca şi poezia însăşi“.

In relaţia lui Iacob Negruzzi se simte tendinţa de a-şi atribui meritul descoperirii lui M. Eminescu, ceia ce, la urmă, e cu putinţă, cu observaţia că singura opinie critică a lui T. Maiorescu avea greutate în această materie şi opinia lui s'a arătat categoric favorabilă. Şedinţa aceasta a *Junimii,* a cărei proces verbal, din nefericire, nu ni s'a păstrat, constitue punctul de plecare al marei cariere poetice a lui M. Eminescu; ea face cinste şi lui

Iacob Negruzzi şi lui T. Maiorescu şi lui V. Pogor, om de gust, totdeauna entuziast pentru lucruri noi, şi poezia lui M. Eminescu pornia o adevărată revoluţie în literatura romînă. E ciudat chiar că acest element revoluţionar faţă de tot ce se scrisese pînă atunci — din moment ce poezia a fost unanim apreciată, — nu l-a pus în lumină nici unul din cei prezenţi. Pentru noi, adică 72 de ani de la publicare, ea constitue începutul literaturii romîne moderne.

In no. de la 1 Aprilie 1870 la *„Corespondenţă“*, redacţia anunţă „D-lui X. Z: Pre bine. Se va publica cît mai curînd“. *Venere şi Madona* apăru în no. din 15 Aprilie 1870 — dată memorabilă! La 22 Mai/2 Iunie I. Negruzzi îi scria lui A. D. Xenopol, la Berlin. „A propos cum ţi-a plăcut poezia *Venere şi Madona?* In *Junimea* a fost peste măsură de înălţată. Nimeni din noi nu cunoaştem pe dl. Eminescu“[1]) Entuziasmul *Junimii* este aşa dar cert. Nu pare a fi fost totuşi şi al lui A. D. Xenopol, de oarece în răspunsul de la 17 Mai[2]) comentează numărul din 15 Aprilie, fără a pomeni de poezia lui M. Eminescu, după cum nu va pomeni nici de *Epigonii*. Abia într'o scrisoare din 11 Dec. 1870 va aminti de M. Eminescu: *„Povestea“* lui Eminescu mi-a plăcut acuma mai mult de cît întîia oară, cînd am cetit-o la *Junimea*. Tocmai partea a doua care e cea mai frumoasă, nu se citise atunci. In partea întîi menţin că sunt prea multe înflorituri. Slăbiciunea descrierii frumosului, a fericirii,

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* III, p. 412.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.* II, p. 78.
3) E vorba de *Făt-Frumos din lacrimă*, în *Conv. Lit.* 1870, IV, 277 şi 298.

în asemănare cu acea a uritului, a nenorocirii este în genere ceva cu totul natural. Chiar în *Divina Comedie* a lui Dante cea mai „frumoasă“ este *Infernul* şi desigur nu paradisul. Care este cauza? Schopenhauer ar spune: Fiindcă fericirea e mai străină naturii omeneşti şi cu nenorocirea e deprins. Eu cred din contră, fiindcă nenorocirea este mai străină, mai deosebită de natura ei destinaţiei omului şi de aceia acesta, în puterea contrastului, o pătrunde mai adînc. Aşa şi în povestea lui M. Eminescu îmi explic, deşi talentul lui rămîne acelaş, slăbiciunea începutului povestirii în asemănare cu finitul ei“. Reise că la lectura parţială făcută la *Junimea* A. D. Xenopol (venit de vacanţă în ţară) se arătase ostil povestei lui M. Eminescu. Mai reiese că el era un optimist structural.

2. *Epigonii,* a doua lui poezie, Eminescu a trimis-o tot de la Viena la 5/17 Iunie 1870, însoţind-o cu o scrisoare publicată de I. Negruzzi în *Amintirile* lui, din care extragem pasagiile ce cuprind explicarea exceselor temei sale: „Dacă în *Epigonii* veţi vedea laude pentru poeţi ca Boliac, Mureşeanu ori Eliade, — acelea nu sunt pentru meritul intern al lucrărilor lor, ci pentru că, într'adevăr, te mişcă acea naivitate sinceră, neconstruită cu care lucrau ei. Noi aceştia mai noi cunoaştem starea noastră, suntem trezi de suflarea secolului şi de aceea avem atîta cazna de a ne descuraja. Nimic, de cît culmile strălucite, nimic — de cît conştiinţa sigură, că nu le vom ajunge nici odată. Şi să nu fim sceptici? Atîta lucru, cele mai multe puteri sfărîmîndu-se în van, în lupte sterile, cele puţine descurajate, ameţite de strigătul gunoiului ce înoată asupra apei. Imi place să citesc printre şire. Deşi dv. cer-

caţi a rîde în „*Cópii*" — totuşi adesea văd descurajarea internă, convicţiunea amară, că nu veţi putea ajunge la ceva cu ele — căci e o generaţie acea cu care vă luptaţi.

Poate că „*Epigonii*" să fie rău scrisă. Ideea fundamentală e comparaţia dintre lucrarea încrezută şi naivă a predecesorilor noştri şi lucrarea noastră trezită dar rece. Prin operele liricilor romîni tineri se manifestă acel aer bolnav deşi dulce, pe care Germanii o (îl) numesc numesc Weltschmerz. Aşa Nicoleanu, aşa Schelitti, aşa Matilda Cugler — e oarecum conştiinţa adevărului trist şi sceptic, învins de către colorile şi formele frumoase — e ruptura între lumea bulgărului şi lumea ideei. Predecesorii noştrii credeau în ceeace scriau, cum Shakespeare credea în fantasmele sale, îndată ce însă conştiinţa vine că imaginele nu sunt de cît un joc, — atunci după părerea mea se naşte neîncrederea sceptică în propriile sale creaţiuni. Comparaţia din poezia mea cade în defavorul generaţiei noi şi — credem cu drept".

Explicaţia nu explică, de cît, că, vizionar de pe atunci, la două zeci de ani M. Eminescu trăia într'o lume imaginară, aruncată în trecut, fără nici o legătură cu realitatea aşa cum avea să o dovedească mai tîrziu în întreaga lui activitate poetică şi mai ales politică. El se proecta singur „cu acel aer bolnav deşi dulce", pe care-l aducea cel dintîi cu sine, peste întreaga lui generaţie.

Ideologia *Epigonilor* nu suportă nici un fel de analiză critică; frumuseţea versurilor, plasticitatea caracterizărilor sunt însă neîndoioase. Şi, deşi tendinţa poeziei contrazicea sensul însuşi al mişcării junimiste, e un frumos exemplu de lepădare de sine şi de primat al sentimentului estetic, faptul că *Epigonii* au apărut în fruntea (procedeu excepţional) numărului 12 din 15 August 1870

al revistei — Iacob Negruzzi o recunoaşte în *Amintirile* lui: „peste cîtva timp îmi trimise a doua poezie intitulată „Epigonii", care iarăşi a făcut mare efect în societatea noastră din cauza frumuseţii versurilor şi originalităţii cugetării. Negreşit că în fond nu era cu putinţă să ne unim cu părerile lui Eminescu. O societate, în care critica juca un rol aşa de însemnat, nu putea considera ca autori de valoare pe Cichindeal, Momuleanu, Prale, Bolliac, etc. din care unii sunt mult mai pe jos chiar de cea mai simplă mediocritate, dar ţinînd seama de talentul poetului, i-am publicat poezia chiar în fruntea *Convorbirilor*, unde apăreau versuri foarte rareori, numai în cazul cînd credeam că ele au o valoare deosebită." Inainte de publicare, autorul fu înştiinţat la *Corepondenţă* în no. dela 15 Iunie sub iniţialele convenite X. Z: „Meritul poetic e incontestabil, chiar cînd nu ne-am uni cu totul în idei. Mulţumiri sincere". A trimite la o revistă o bucată ce-i contrazice programul e una din sumeţiile tinereţii.

3. In răstimpul celor două luni (15 Iunie — 15 August 1870) de la trimeterea poeziei şi publicarea ei, se situează şi întîlnirea lui Iacob Negruzzi cu M. Eminescu la Viena.

Această întîlnire „istorică" ne-a descris-o mai pe larg însuşi I. Negruzzi în *Amintirile* sale. O prezentăm deci pe scurt. Ea trebue să fi avut loc prin Iunie 1870 la cunoscuta cafenea Troidl la Wollzeile, local de întîlnire al Romînilor. I. Negruzzi vine fără să se fi anunţat, sigur că-l va recunoaşte pe Eminescu numai după înfăţişare. „Deodată se deschide uşa, scrie el, şi văd intrînd un tînăr slab, palid, cu ochii vii şi visători totodată, cu părul

negru, lung, ce i se cobora aproape pînă la umeri, cu un zîmbet blînd şi melancolic, cu fruntea înaltă şi inteligentă, îmbrăcat în haine negre, vechi şi cam roase". Cei doi scriitori se recunoscură reciproc, fără să se prezinte. I. Negruzzi a rămas o săptămînă la Viena în tovărăşia lui M. Eminescu. La întoarcerea de la băi, îl întrebă dacă n'ar voi să se stabilească la Iaşi după sfîrşirea studiilor: „aş veni bucuros îmi răspunse el, căci Societatea *Junimea* are pentru mine o mare atracţie, însă mai tîrziu. De odată ne-am înţeles cu Slavici să punem în mişcare pentru anul viitor o mare întrunire a studenţilor Romîni din toate părţile la mormîntul lui Ştefan cel Mare din mînăstirea Putna. Cînd ne-om fi îndeplinit această datorie, vin"

III

1. Pregătirea serbării dela Mînăstirea Putna. 2. Articolul manuscris: Naționalii și Cosmopoliții. *3. Elogiul acțiunii lui T. Maiorescu.*

1. Serbarea de la Putna, care avea să aibe loc anul următor, — pusă la cale în momentul întîlnirii lui Eminescu cu Iacob Neguzzi, s'a amînat din pricina izbucnirii războiului franco-german. Incă din Martie 1870 un comitet central reprezentat prin: Preşedintele Nic. Teclu, „casariul" Petru Pitei şi „secretarul" M. Eminescu trimisese un manifest, publicat şi de ziare[1]). Iniţiativa serbării a pornit, probabil, chiar de la M. Eminescu; în orice caz, singur el participă în amîndouă comitetele, din 1870 şi din 1871. In urma întîlnirii la Viena, M. Eminescu publică sub iniţiala E. o „notiţă asupra proectatei întruniri la mormîntul lui Ştefan cel mare la Putna" în no. 14 din 15 Sept. 1870 al *Convorbirilor Literare*. „Dacă privim fierberea vieţii noastre publice, scrie el, putem vedea bine, că neliniştea perpetuă din generaţia ce e azi la or-

1) *Federațiunea*, Budapesta, 22. V (3. VI) 1870, *Curierul de Iași*, no. 42, 31 Mai 1870; Teodor Balan, *Serbarea de la Putna*, Cernăuți, 1932;— I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 78 și urm.

dinea zilei şi frecările ei atât din viaţa politică cît şi din cea spirituală nu-şi au cauza lor pe atîta în interese personale (precum o susţin unii), ci mai mult în profunda sciziune dintre direcţiile, pe care au apucat unii, pe deoparte, alţii pe de alta. Adăugînd pe lîngă acestea un caracter cam vehement, precum e cel al rasei noastre, ne putem lesne explica de ce simple divergenţe de păreri se schimbă în neîncredere şi în acuzări de intenţii subversive.

Răul cel mare nu e că o asemenea stare de lucruri există ci că se perpetuă şi se moşteneşte, şi, dacă generaţia ce creşte azi, ar aduce cu sine o moştenire atît de tristă nu ne îndoim că prin o consecinţă neapărată şi mereu în creştere, antitezele ar deveni mai mari şi mai neîmpăcate". Ceiace ne trebue, susţine M. Eminescu, e „o singură direcţie a spiritului" pentru „generaţia ce creşte". In serbarea de la Putna el nu vedea numai o serbare cu caracter istoric şi religios „ci şi punctul de plecare al unei desvoltări organice, pe care spiritele bune o voesc din toată inima".

In şedinţa din (6 Noembrie 1870[1]) *România jună* îşi alese un nou comitet, dar preşedintele Ion Bumbac declară că nu poate sta alături de M. Eminescu, din pricina participării lui la Societatea *Junimea* (Maiorescu); — poetul bănueşte că motivele reale ar fi altele, dar nu le exprimă. Patru din membri îşi dau demisia în semn de protestare împotriva lui Bumbac; ei sunt realeşi, rămînînd ca în şedinţa viitoare să se aleagă şi alt Preşedinte. „Pentru seara şedinţei a doua, scrie Eminescu, Co-

1) Datele sunt restabilite de I. Grămadă, *Mihail Eminescu*, Heidelberg, 1914, p. 24.

mitetul latent şi-a procurat din Romînia jurnale umoristice şi serioase, unde Maiorescu era stigmatizat ca persoană publică şi privată; pentru seara alegerii au fost inventate mici calomnii ad-hoc aşa de ex. că Maiorescu ar fi dilapidat averea *Junimii,* că a abuzat de încrederea ei şi că în urmă ar fi fugit din Romînia cu familia cu tot etc.“

2. Istoricul şedinţei în care s'a ales noul comitet e foarte circumstanţiat redat în ciorna de articol, intitulat *Naţionalii şi Cosmopoliţii*[1]*)*; centrul de greutate al apărării „biroului“ demisionat cade pe libertatea de opinie. „Ideile şi principiile, hotăra punctul al treilea al apărării, al căror proces se propunea Societăţii a-l face (antiteza nominală Maiorescu şi Barnuţiu) nefiind cunoscute părţii celei mai mari din tinerime, a blama pe unele şi a aplauda pe altele rămînea un fapt nesocotit. Afară de aceea, societatea ne avînd îndreptăţirea de a decide între vreuna din seriile de idei profesate în viaţa publică a Romînilor, prin asta e exclus şi dreptul de a determina măsura romanităţii şi a patriotismului, după cum individul profesează una sau alta din ele. Fiind înşii în vîrsta ideilor, măsura patriotismului nostru va fi dată de faptele, pe care vom avea ocazie de a-le împlini în viitor, iar nu de profesarea nimic costisitoare a unor idei, pe care individul şi le alege după plac“. Cuvinte foarte înţelepte, cu o ponderare de necrezut la un tînăr de douăzeci de ani. Atacurile aduse fostului „birou“ se rezumă în trei puncte: „că:

a) nu suntem Romîni buni, ci răi, asemenea chiar

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 85.

cum trădătorii de patrie şi de naţiune pot fi Romîni de origine.

b) că trebue să fim sau proşti sau plătiţi de străini pentru a susţine principiile ce le susţinem.

c) că direcţia literară a *Junimii* (şcoala Maiorescu) nu merită de cît ca să scuipe cineva în ea şi Societatea să decidă că *scuipă* în şcoala lui Maiorescu) *(ipsissima verba* ale d-lui Ioniţă Bumbac)".

Şi pentru că li se arunca în faţă şi lor ca şi celor de la Iaşi, învinuirea de cosmopolitism, Eminescu pune astfel problema cosmopolitismului: „Am susţinut întotdeauna că chestia cosmopolitismului e una ce nu există. Să nu fim inventivi (?) în chestiuni, al căror înţeles ar fi greu de definit pentru fiecare din noi. Poate că ar exista cosmopolitism — dacă el ar fi posibil. Dar e imposibil. Individul, care are într'adevăr de a lucra pentru societate, nu poate lucra pentru omenire, care nu există de cît în părţile ei concrete, — în naţionalităţi.

Individul e osîndit prin timp şi spaţiu de a lucra pentru acea singură parte, căreia el îi aparţine. In zadar ar încerca chiar de a lucra deodată pentru toată omenirea — el e legat prin lanţuri nedesfăcute de grupa de oameni, în care s'a născut. Nimic nu e mai cosmopolit de cît matematica pură de ex. şi cu toate acestea omul de ştiinţă va fi silit să o scrie într'o limbă oarecare şi prin acest mediu de comunicare ea devine întîi şi întîi proprietatea unui grup de oameni, a unei naţionalităţi şi acea naţionalitate priveşte omul de ştiinţă de al său, oricît teoriile lui ar putea să aparţină omenirii întregi.

Cosmopolitismul e o simulaţie şi nimic alta, el n'a fost nici odată un adevăr. Străinii care au interese personale în ţara romînească de ex. vor simula totdeauna cos-

mopolitismul, pentrucă declarîndu-şi adevăratele lor simţiri ar putea să pericliteze interesele lor individuale. State slabe cum era Germania în secolul al XVIII vor simula cosmopolitismul, pentru a denigra tendinţele naţionaliste ale inamicilor lor tari. C'un cuvînt cosmopolitismul nu există decît ca simulaţie, ca făţărnicie. El mai e pretextul pentru lenea şi indiferentismul celor care nu cunosc un alt scop în lume, de cît acela de a trăi bine. A acuza însă de cosmopolitism oamenii care se interesează de toate chestiunile vitale ale naţiunii noastre, oamenii care lucrează, pe cînd alţii numai vorbesc, este ca un semn de rea credinţă, sau unul de primitivitate. Maiorescu este încă tînăr şi fructul unei însemnate vieţi interne se coace încet, iese tîrziu la lumină."

3. După ce dovedeşte prin scrisul lui anterior (articolele din *Federaţiunea*, 38 şi 39 din Mai 1870 sau scrisoarea către Dumitru Brătianu, *Romînul* din 15 August 1871) că nu e cosmopolit ci naţionalist, deşi aderă la *„direcţia nouă"*, el închee cu această magistrală apărare a lui T. Maiorescu: „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este, după cîte ştim noi, *naţionalitatea în marginile adevărului*. Mai concret: ceia ce-i *neadevărat* nu devine *adevărat* prin împrejurarea că-i naţional: ceia ce-i injust nu devine just prin aceia că-i naţional; ceia ce-i urît nu devine frumos prin aceia că-i naţional; ceia ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i naţional.

Exemple:

1. Norma limbii scrise trebue să fie cea care există şi în realitate în gura poporului de jos şi a societăţei mai fine, iară nu fantaziile mai mult sau mai puţin ingeni-

oase ale filologilor noştri. Aşa dar, adevăr obiectiv şi nu arbitraritate subiectivă. In acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă trebue luate în considerare şi acele influenţe istorice, care au rezistat tendinţei de expulsiune şi s'au conservat în limba vie.

2. Principiile fundamentale din dreptul public al lui Bărnuţ sunt *injuste* din punctul de vedere al jurisdicţiei moderne. Ele nu devin juste, prin aceia că au fost profesate de un naţionalist mare, ale cărui merite pe alt teren nu i-a venit nimănui în minte de a le contesta.

3. Poezii urîte (Drăgescu, Bota, Grădişteanu, Macedonski, Costiescu, Adrian ş. a.), nu devin frumoase prin aceia că-s naţionale. Avem atîte modele nobile în poeţii mai vechi şi mai ales în neîntrecuta poezie poporală, în cît suficienţa cu care sunt privite asemenea anomalii literare te umple de o spaimă lesne de justificat.

4. In fine fapta rea ori greşită nu devine bună prin acea că a fost comisă de un naţional sau în numele naţiunii, ci este şi rămîne rea. Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaşte de frumoasă şi dulce (I. Scherr, *Allg. Litteraturgeschichte).*

Dreptul, întrucît e scris la noi în consonanţă cu adevăruri recunoscute, este valabil pentru toată lumea; poezia noastră poporală şi artistică, întrucît e frumoasă, e frumoasă pentru toată lumea, în fine binele obiectiv din noi ni-l recunoaşte asemenea ori care om de bună credinţă.

„Cumcă din acest principiu fundamental s'au tras apoi cu intenţie concluzii falşe, nu trebue s'o mai pomenim, căci altfel publicul n'ar fi azi în eroare în privinţa adevărului. Tocmai în concluzii falşe şi imposibile, în răsuciri a vorbelor, în mistificare, c'un cuvînt în rea

credinţa consistă gloria celor mai mulţi dintre contrarii lui Maiorescu, căci într'astă privinţă suntem în genere foarte inventivi. Aşa s'a zis că cere egala îndreptăţire a jidanilor (fiind justă). Dar nu-i adevărat că a cerut-o, cum nu-i adevărat că o asemenea faptă e justă. Nu poate fi just de a lăsa mîna liberă asupra populaţiei întregi unor oameni, cărora religia (Talmudul) le ordonă de a urî şi înşela pe creştini. Invoit n'a fost nimeni cu modurile de deslegare a chestiunii israelite.

S'a zis că este francmason şi prin asta cosmopolit. De asta noi nu ştim dar *posito* că este: nu este adevărat că masonismul exclude naţionalismul. Unii din cei mai influenţi oameni ai partidei roşii (care trece de eminamente naţionalistă) au fost şi sunt francmasoni. In Ungaria de ex. vom găsi un mare naţionalist în marele maistru al francmasonilor (D. Pulscky). Celelalte nimicuri cîte se suţin despre viaţa sa ca om privat sunt meschine şi demne numai de cei ce le lăţesc. E acuzat că nu-şi vizitează prelegerile în curs de trei luni, cînd cei ce-l acuză nu le vizitează cu anii. Regulă este, că tot ce este permis generalităţii oamenilor din Romînia liberă, toate ce ei fac nepedepsiţi şi necontrolaţi, toate comise de (d. Maiorescu) iau denumiri gigantice şi sunt taxate de crime.

Cumcă în Romînia liberă există episcopi atei, care îşi ţin metrese, e un fapt ce nu uimeşte pe nimeni, dar că d. Maiorescu, în locul lipsei absolute de religie pozitivă, cearcă a pune principii filozofice morale pentru a aşeza stavilă unei necredinţe oarbe şi a imoralităţii născute din ea, asta este o crimă".

Scopul cărţii de faţă nu cere prelungirea studiului certei dintre tinerii de la *Romînia Jună;* din ea reţinem doar această atît de judicioasă şi de matură apărare a lui

T. Maiorescu făcută de un tînăr de două zeci de ani M. Eminescu se identifică cu totul cu mişcarea critică pornită la Iaşi, deşi în structura lui sufletească, cum ne-o dovedesc între altele *Epigonii*, exista un naţionalism şi mai ales un retrospectivism ce nu se încadra în „marginile adevărului". Incă de la această dată îl putem considera un „junimist" cu toate nuanţele de ideologie ce se schiţau de pe atunci; e un admirator lucid şi teoretic al lui T. Maiorescu, înainte ca acesta să-şi fi exprimat vre-o părere publică despre poeziile lui.

IV

1. Serbarea de la Putna.: prima scrisoare a lui M. Eminescu către T. Maiorescu.

1. Nu urmărim serbarea de la Putna, asupra căreia e o literatură întreagă, de cît prin raportare la legăturile dintre T. Maiorescu şi M. Eminescu. Comitetul de la Viena (adică I. Slavici şi M. Eminescu) alege o comisie pentru examinarea cuvîntărilor compusă din T. Maiorescu, I. Negruzzi, şi Vasile Pogor, ceeace atrage atacurile multor ziare întru cît îi socoteau „cosmopoliţi"[1]); acestui fapt se datoreşte poate înlocuirea lui I. Negruzzi prin V. Alecsandri, cu o autoritate necontestată de nimeni. Alegerea cuvîntării lui A. D. Xenopol avea să aducă alte învinuiri împotriva *Junimii*. Ea pricinui şi cea dintîi scrisoare cunoscută a lui M. Eminescu către T. Maiorescu datată din Ipoteşti, 6 August 1871[2]): „Comitetul serbării de la Putna a primit cuvîntarea împreună cu opinia Dv. şi m'a însărcinat pe mine (unul din

1) Ecourile din presă sunt adunate de I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV. p. 283.

2) I. Grămadă: *Mihail Eminescu*, Heidelberg, 1914, reprodus I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 82.

secretarii săi) a vă mulţumi în numele-i atît dv. cît şi d-lor Alecsandri şi Pogor pentru bunăvoinţa ce aţi desvoltat-o în această privinţă. Rămîne acum ca să vă mai dau o singură explicare într'o circumstanţă, care se poate că cu drept cuvînt să fi atins susceptibilitatea dv. aceia adică, cum că aţi fost „reduşi la rolul" de a citi un singur operat.

De nu mă înşel, se pare cum că nu v'ar fi supărat într'atîta împrejurarea, că vi s'a prezentat o singură cuvîntare pe cît aceea cumcă Comitetul a anticipat opiniilor dv. Nu a fost însă Comitetul acela care a anticipat opinării dv. ci numai membrii aceia, care lucrase şi ei cuvîntări şi care, cetind pe a d-lui Xenopol şi convingîndu-se cum că într'adevăr ar fi cea mai bună din toate, şi-au retras din bunăvoie pe ale lor, nevoind a le expune la o comparare, de care ei erau siguri, cum că ar eşi în defavoarea lor.

Eu din parte-mi n'am putut de cît să aprob, că oamenii au avut pătrunderea de a distinge între rău şi bine, chiar dacă ar fi răul al lor şi binele al altora. In fine, scrisoarea mea nu are alt scop de cît scopul de clarificare, cum că Comitetului nu i-a venit în minte ca să anticipeze opinia dv., să aprobe sau să dezaprobe, ci cumcă cuvîntările, cîte erau, au fost retrase prin libera voinţă a compuitorilor lor, o voinţă, pe care poate că şi dv. o veţi găsi din multe puncte de vedere lăudabilă.

Alte cuvîntări (din Bucureşti) au sosit după terminul scris — şi de aceea au fost retrimise autorilor lor. Pe deplin încrezut, cumcă dv. veţi binevoi a ţine cont de aceste împrejurări toate, rămîn cu tot respectul, al dv. supus."

V

1. Consacrarea lui M. Eminescu în Direcția nouă.

1. M. Eminescu publicase de un an *Venere și Madona,* (15 Aprilie 1870), cînd apăru la 15 Mai 1871 memorabilul articol al lui T. Maiorescu *Direcția nouă,* prin care ii făcea recunoașterea publică a talentului său. Pînă la acea dată el mai tipărise în *Convorbiri literare:*

Epigonii la 15 Aug. 1870.

Făt-Frumos din lacrimă, poveste, 1 și 15 Noem. 1870.

Notiță asupra întrunirii de la Putna (semnată *E.) 15* Sept. 1870.

Mortua est, 1 Martie 1871.

Cu alte cuvinte, în tot, trei poezii, pe temeiul cărora tînărul poet de două zeci și doi de ani este pus, cu oare care forme, după V. Alecsandri, cu o activitate de peste trei zeci de ani. Aprecierile lui T. Maiorescu au fost privite sub lumini diferite: contemporanii le au găsit prea favorabile, constituind un punct de minoră rezistență în atacurile aduse *„direcției noui"* și *Convorbirilor literare;* judecîndu-le după evoluția ulterioară a poetului și situația incomparabilă ce și-a cîștigat-o pe urmă în cadrul literaturii noastre, urmașilor li s'au părut insuficiente.

Aşezate în timp (1872) şi raportate numai la cele trei poezii publicate (debuturile din *Familia* neputînd fi luate în considerare), caracterizarea lui M. Eminescu constitue un act de perspicacitate şi îndrăzneală critică. Chiar dacă primele lui poezii au trezit în cercul *Junimii* entuziasmul descris de Iacob Negruzzi, singur T. Maiorescu poartă răspunderea şi meritul în faţa contemporanilor şi a posterităţii; numai el şi-a riscat reputaţia şi aducea cu dînsul autoritatea unei chezăşii certe. Entuziasmul lui V Pogor, de pildă, era un act individual, sentimental, pe cînd aprecierile cumpătate, rezervate ale lui T. Maiorescu echivalau prin girul lor un adevărat act de naştere literară. Fie care din cele trei poezii este reprodusă aproape în întregime (numai două strofe din *Epigonii;* din celelalte două revista reproduce mai mult de cît *Criticele),* cu puţine comentarii de amănunt printre care unul de totalitate: „Cu totul deosebit de felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, pînă acum aşa de puţin format, în cît ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar, în fine, poet în toată puterea cuvîntului este d. Mihail Eminescu".

Deşi nu e plenară, apreciarea e de mare valoare; unele note sunt mai mult caracterizări de cît rezerve: entuziasmul poetului, de pildă, nu-i obligator, iar „blazarea" nu e o insuficienţă estetică; „reflexiv mai peste marginile iertate" e una din obiecţiile obişnuite ale arsenalului lui T. Maiorescu, a cărui estetică tindea să excludă elementul „intelectual" din poezie, de unde lupta împotriva „declamaţiilor politice" şi tot ce constituia reflecţia şi cugetarea; antiteza romantică e, în adevăr, una din formele de expresie ale poeziei eminesciene, şi o vom găsi

apoi în multe din poeziile viitoare ale poetului de la *Inger* şi *Demon*, *Impărat şi proletar* pînă la *Scrisori* şi la *Luceafărul;* caracterizarea lui T. Maiorescu este deci îndreptăţită, fără esenţiale repercusiuni estetice. Meritele ce i le recunosc sunt „farmecul limbagiului (semnul celor aleşi), o concepţie înaltă şi pe lîngă aceste (lucru rar între ai noştri) iubirea şi înţelegerea artei antice".

Concluzia, în ce priveşte arta clasică, T. Maiorescu şi-o scoate din două strofe din *Venere şi Madona;* poate că din puţin; acele strofe conţineau însă versuri ca:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gîndea în basme şi vorbea în poezii.

Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie,
Braţ molatic ca gîndirea unui împărat poet,
etc. etc.

ce înseamnă, prin originalitatea expresiei, o adevărată revoluţie în istoria poeziei noastre.

In ce priveşte *Epigonii*, cu o atît de sfruntată contradicţie faţă de poziţia critică a şcoalei noi, T. Maiorescu se mulţumia să spună: „*Epigonii*" cuprind o antiteză foarte exagerată. Pentru a arăta micimea epigonilor, se înalţă peste măsură poeţi mai vechi şi lauda ditirambică a lui Ţichindeal d. e. şi a lui Heliade cu greu va putea încălzi cititorii mai critici de astăzi". *Venera şi Madona* i se pare „stranie" şi găseşte că cuprinde „o comparare confuză. Femeia a fost divinizată în Venera antică şi apoi (de Rafael) în Madonă. Tot aşa poetul asupra unei feţe „pală de o bolnavă beţie" aruncă „vălul alb de poezie" şi o divinizează. Insă Madona nu este o idealizare a Venerei, nici Venera antică o realitate brută pe lîngă Madona modernă şi strofa:

O, cum Rafael creat-a

prin care poetul rezumă încă odată compararea, nu o lămureşte mai bine, ci slăbeşte poezia prin repetiţie".

Obiecţia criticului că „Madona nu este o idealizare a Venerei, nici Venera antică o realitate brută pe lîngă Madona modernă" nu e cu totul îndreptăţită. Femeia a fost idealizată în dubla ei funcţiune, în funcţiunea frumuseţei ei fizice, de antichitate, prin creaţia Venerei; în funcţiunea frumuseţii spirituale, de moderni, prin creştinism, în creaţia Madonei. Nu poate fi vorba de o „idealizare a Venerei în Madonă" — amîndouă fiind idealizări ale femeei în dublul ei aspect. „Modelul" cîntat de poet e văzut mai mult prin elementul ei de Madonă — de cît de Veneră — dar nici amănuntele transfigurării plastice nu lipsesc, aşa că poate fi raportat la amîndouă „idealurile" de femeie: *Veneră şi Madonă.*

VI

1. Contactul cu ceilalți junimiști: P. P. Carp. 2. Contactul cu T. Maiorescu; întîlnirea la Botoșani.

1. Venit în țară în vara anului 1871 în vederea pregătirii campaniei de presă în favoarea serbării de la Putna (o scrisoare către T. Maiorescu e datată din Ipotești în 6 August 1871[1]), nu e exclus că în acest răstimp sau după serbare, să fi venit la Iași, pentru a lua contact cu membrii *Junimii*, cu T. Maiorescu în deosebi, și chiar cu ședințele ei, deși nu e probabil ca ele să fi început atît de devreme. Nici o dovadă scrisă nu avem însă în această privință, de cît doar tonul de relativă cunoștință în scrisul de mai tîrziu. Sigur e că dintre Junimiști cunoștea pe Iacob Negruzzi, din cele două întîlniri de la Viena în vara anului 1870 și, după cum reiese dintr'o scrisoare către Negruzzi, pe P. P. Carp. „Am fost odată la d. Carp, îi scria el de la Viena la 16 Mai 1871. Impresia ce dumnealui a făcut-o asupra mea a fost foarte plăcută, deși după prima vedere n'am putut să-mi formez o opinie definitivă asupra d-sale. Atît e sigur că raționează foarte original. O a doua oară nu l-am găsit acasă și

1) I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 82.

fiind că a plecat după aceia la Berlin, am rămas pe deplin în nesigur, dacă şi cînd se va întoarce prin Viena".[1])

2. In Iunie 1872, M. Eminescu se afla la Botoşani şi de data aceasta avem siguranţa că l-a cunoscut pe T. Maiorescu, chiar acolo. Aceasta o deducem dintr'o notă în *Insemnări*[2]): „I. Scipione Bădescu, acum redactor la noul *Curier (de Iaşi)* tipărise în 300 exemplare un volumaş de poezii proaste, cu pagina întîi goală. Atunci se adresă lui Ivanovici, membru la „tabula regia" (Curtea de Casaţie) din Pesta şi i le dedică; obţinu print'asta costul tiparului, dar pe o altă sută de exemplare le dedică pe întîia pagină lui Mocioni şi căpătă vreo 100 de fiorini, şi, în sfîrşit, a treia sută Principelul Carol. „Ce, nu sunt poeziile mele?" răspunde el, cînd îi cere cineva socoteala". Cu adausul: povestit de M. Eminescu, Botoşani, 28 Iunie 1872. E posibil ca T. Maiorescu să se fi dus la Botoşani pentru vreun proces.

In toamna aceluiaş an M. Eminescu se afla tot la Botoşani, după cum reiese dintr'o scrisoare a lui din August 1872, prin care îl ruga pe T. Maiorescu să-şi acorde protecţia violonistului Toma Micheru, prietenul lui de la Viena — ţigan de origine — ce-şi propunea să dea un concert la Iaşi[3]). Pe lîngă oarecare consideraţii filozofice, scrisoarea are şi un ton de umor de buna calitate, neobişnuit în corespondenţa lui de obiceiu gravă, susţinută; „Cît despre latura materială, încheie el, — cea spi-

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* I. p. 321.

2) T. Maiorescu, *Insemnări,* I, p. 221.

3) Scrisoarea se află în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* V. p. 117. In favoarea aceluiaş Toma Micher scria şi I. Slavici lui I. Negruzzi la 25/2 Aprilie 1872. I. E. Torouţiu, *op. cit.,* II, p. 189.

noasă atît a întregului lucru cît şi a acestei scrisori ea îşi are două părţi cam binişor deosebite, în privirea cărora nu mă tem că protecţia dv. nu i-ar putea fi întrucîtva de folos. Aceste două părţi sunt: localul şi biletele. Localul va fi cred sala Conservatorului şi dacă cunoştinţile dv. cu personalul acestui Institut vor putea fi de folos, sper că veţi binevoi a le angaja în cazul de faţă. Cît despre bilete — cassa este numai o masă de lemn — foarte indiferentă şi adese foarte crudă în deşertăciunea sa — iar agentul ce le desface este simpatia semănată mai dinainte în iubitorii artelor.

Să mă repet puţin. Nu vă rog pentru o protecţie necondiţionată, nu, va să zică pentru un om nedemn de ea. Cum am spus, veţi putea cerca pe cale privată demonul care trăeşte în acest om, după părerea mea un demon viguros şi armonic mai cu seamă. Restul va fi o consecinţă, care poate chiar dv. vă va fi de nu uşor cel puţin nu ingrat de împlinit.[1])

Veţi găsi poate cum că această epistolă e cam lungă pentru o recomandare, dar veţi concede — şi o veţi cam trebui — cum că o asemenea epistolă rămîne întotdeauna spinoasă, şi dacă n'o acopăr cu roze, atunci cel puţin cu vorbe: vorbele multe acopăr temerile multe, dintre care unele se ating chiar de lipsa de îndreptăţire, cu care vă adresez aceste şiruri încurcate". E poate singura scrisoare a lui M. Eminescu plină de graţie stilistică şi umor.

---

1) Se ştie că în raportul prezentat Adunării deputaţilor la 10/22 Martie 1877 de comitetul de acuzare a foştilor Miniştri daţi în judecată, figura printre capetele de acuzare împotriva lui T. Maiorescu şi subvenţia acordată lui Toma Micher, pentru a-şi continua studiile muzicale la Berlin.

VII

1. Situația literară a lui M. Eminescu după apariția articolului Direcția nouă. *2. M. Eminescu la Iași: cele două ședințe la care participă. 3. I. Negruzzi și trimiterea lui M. Eminescu la Berlin. 4. Ședința dela 22 Septembrie 1872.*

1. Deși avem siguranța că-l cunoaștea de mai înainte personal pe T. Maiorescu, abia în Septembrie 1872 îl găsim la Iași, în sînul *Junimii*. Pînă la acea epocă el publicase în *Convorbiri literare: Venere și Madona,* la 15 Aprilie 1870, — *Epigonii* la 15 August 1870, — *Mortua est*, la 1 Martie 1871, — *Inger și demon,* la 15 Iunie 1871, — *Noaptea,* la 15 Iunie 1871, în tot cinci poezii, fără a mai pomeni de basmul *Făt-Frumos din tei* (1 și 15 Noembrie 1870) și notița asupra serbării de la Putna (15 Sept. 1870...) Articolul lui T. Maiorescu *„Direcția nouă"* apăruse încă de la 15 Mai 1871, așa că poetul intrase în discuția publică prin importanța ce i-o dase criticul. In lupta lui împotriva *Convorbirilor,* B. P. Hasdeu se și folosi de poezia *Noaptea,* ultima. Incă dela 9 Iunie 1871, el înființase în *Columna lui Traian,* — rubrica cu titlul *Varietăți,* cu un capitol *Poezia Maiorescu,* unde da „mustre" din poeziile lui „Bodnărescu, Eminescu, Pogor, Iacob

Negruzzi, Matilda Kugler"; în numărul din 28 Iunie 1871, reproduce cu sublinieri critice poezia *Noaptea*, în numerele următoare atacurile împotriva poeţilor dela *Convorbiri* continuau. Eminescu nu era uitat.

2. Cel dintîi contact personal cu *Junimea* îl găsim autentificat în procesul verbal al şedinţei I dela 1 Septembrie, cu care se începe sesiunea anului 1872—73:

„La Maiorescu, — Prezenţi: Maiorescu, Pogor, I. Negruzzi, L. Negruzzi, N. Ganea, M. Pompiliu, Eminescu, — D. Eminescu citeşte fragmente din *Diorama*, şi anume *Egipetul*, şi inceputul *Evului de mijloc*. Apoi citeşte novela sa *Sărmanul Dionisie*. Asupra acesteia D. Pogor şi Maiorescu observă că sfîrşitul şi modul deslegării nu corespunde cu caracterul întregei scrieri. Se primeşte pentru a se tipări.

A. D. Xenopol.

şi peste o săptămînă:

Şedinţa II, 7 Septembrie

(la Pogor)

Prezenţi: Pogor, Maiorescu, I. Negruzzi, N. Ganea, Eminescu, Tassu.

D. Eminescu citeşte două poezii: *Inger şi Demon şi Floarea albastră*, care ambele se primesc.

După ce se discută asupra chestiunii Evreilor, şedinţa se ridică.

A. D. Xenopol.

N. Pentru şedinţa viitoare se va lua în vedere:

1) Subvenţia încă pe două luni pentru Slavici (20 galb.) pentru a-şi putea depune examenul.

2) Subvenţie de acordat lui Eminescu.

3) Trecerea creanţei *Junimii* (prin d. Pogor) de la Bălăsanu asupra *Societăţii Naţionale*."

Atît! Numai la două şedinţe. E de regretat că nu ne-a rămas nici un document scris asupra impresiei produse de apariţia lui M. Eminescu şi de lecturile lui în sînul *Junimii*. Impresiile lui G. Panu sunt posterioare[1]).

3. Trimiterea lui M. Eminescu la studii la Berlin constituia un fel de tradiţie pentru *Junimea;* îl precedaseră A. D. Xenopol şi I. Slavici. Iată pentru ce nu înţelegem adausul lui Iacob Negruzzi [2]): „Pe lîngă scopul de a face din Eminescu un doctor în filozofie, poate că şi dorinţa ce aveau cîţiva dintre noi mai iniţiaţi în tainele vieţii sale private de a-l despărţi de Veronica, a fost una din cauzele pentru care societatea se hotărî să trimită pe Eminescu cu contribuţia membrilor ei la Berlin pentru ca să urmeze studiile sale universitare". Negruzzi scrie aceste rînduri cu impresii ulterioare. Pe Veronica Micle a cunoscut-o, probabil, la Viena, — legătură platonică, după cum pare a fi rămas multă vreme. Doi ani după aceia, adică după întoarcerea de la Berlin, ei erau încă în raporturi oficioase. Intr'o scrisoare din 8 Noembrie 1874 îi confirmă acceptarea invitaţiei de a veni la o serată literară a ei. Din faptul că-i spune: „Nu merit laudele aduse pentru poezia *Epigonii*. E o concepţie pe care

---

1) I. Slavici îi scria lui I. Negruzzi din Viena la 28/16 Sept. 1872 „Eminescu se află la Iaşi. Foarte bine, Are el să şi rămână în Iaşi ? Ar fi foarte bine, fiindcă el are lipsă de o societate respectată de către el. Altfel *„mortua est"*. I. E. Torouţiu, *op. cit.* II. p. 97.

2) I. Negruzzi, *op. cit.,* p. 277.

o făurisem încă la Viena, într'un elan de patriotism".[1]) Deducem că în patru ani (*Epigonii* au apărut la 15 August 1870) M. Eminescu şi Veronica Micle n'au avut poate ocazia să se vadă sau să-şi scrie. Opreliştea junimistă în legăturile celor doi poeţi avea să se producă mai tîrziu. Exprimăm totuşi şi altă ipoteză; e cu putinţă ca scrisoarea să fi avut un caracter oficial, urmînd a fi citită de soţ şi a preceda o prezentare acasă la Veronica.

Trimiterea lui M. Eminescu la studii la Berlin se poate, aşa dar, pune numai pe seama interesului cultural. Ea s'a decis în memorabila:

Şedinţă din 22 Sept.

(la Pogor)

Prezenţi: Rosetti, Pogor, Negruzzi, Maiorescu, Tassu, Castano, Panu, Pompiliu, Buicliu, Melik, Culiano, Xenopol, Vîrgolici.

Se decide a se mai da lui Slavici suma de 20 galbeni. Se decide ca să se dea lui M. Eminescu subvenţia acordată pînă acum lui Slavici pentru studii la Viena.

Contribuţiile declarate sunt: Pogor, 1 galb. pe lună, Maiorescu 1 galb., Rosetti 1 galb., Culiano 1 galb. pe 2 luni, pe urmă cîte 1/2 galb. Melik idem, Ciurea 1/2 galb., Negruzzi 1 galb., Vîrgolici 1/2 galb., N. Gane 1 galb., Xenopol 1/2 galb., Paicu 1/2 galb., Neiu 1/2 galb. Ciupercescu 1/2 galb. (Carp 1 galb.)

Incă în Iaşi poate, M. Eminescu nu a luat totuş parte la şedinţă, din motive lesne de înţeles. Prin Noembrie 1872 îl şi găsim la Berlin.

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV—p. 127.

VIII

1. G. Panu și lectura Sărmanului Dionis. *2. Realitatea. 3. Incompatibilitatea de caracter dintre M. Eminescu și G. Panu.*

1. Dovada făcută cu ocazia lui V. Alecsandri o vom face cu aceiaș evidență și pentru M. Eminescu, în precizarea caracterului de veridicitate, în ce-l privește, a *Amintirilor de la Junimea* ale lui G. Panu. La V. Alecsandri era vorba de lectura *Dumbrăvii roșii*, la M. Eminescu e vorba de lectura *Sărmanului Dionis*, asupra căreia se oprește într'un capitol. Dacă n'ar fi de șapte pagini l'am reproduce în întregime atît e de semnificativ pentru natura *Amintirilor*. Il dăm în extrase. — Ședința are loc la V. Pogor, care ii întîmpina pe cei ce veneau: — Astă seară avem lectură, Eminescu citește o nuvelă, Maiorescu care a citit-o spune că-i o capodoperă. Eminescu răsturnat într'un fotoliu ședea plictisit și indiferent la ce se petrecea în juru-i. D. Maiorescu sosește: — Ei, Eminescule, zice d. Iacob Negruzzi, haide vino și începe. Eminescu își trage un scaun lîngă masă, scoase manuscrisul din buzunar și începe a citi". Urmează primele fraze din *Sărmanul Dionis;* la ascultarea lor „cei opt" care nu înțelegeau nici odată nimic, deveniră „trei-

zeci", „neştiind ce este aceasta şi unde are să ajungă". Cînd, mai tîrziu situaţia reală a lui Dionis începu să se mai precizeze, prin amănunte biografice, „cei treizeci deveniră iarăşi opt, dezarmînd, chiar d. Nicu Gane, prezidentul, îşi mai descreţi sprincenile. Povestirea încîlcindu-se din nou în neguri filozofice, „cei opt care deveniră trei zeci şi cinci, începură a rîde cu indulgenţă" „d. Iacob Negruzzi, care de obicei, deşi cu zîmbetul pe buze, aproba teoriile lui Eminescu, începu a tuşi tare şi repetat, făcînd din ochi şi din mîni semne desperate că nu mai este chip de înţeles ceva şi aplecîndu-se spre Xenopol, care era lîngă d-sa zise:

— Ce fac cu cititorii *Convorbirilor* cînd voi publica nuvela aceasta? Au să-mi întoarcă toţi înapoi revista. Eminescu însă, senin, foarte senin, îşi continua lectura".

Cînd Dionis deveni călugărul Dan, trăind în Iaşii lui Alexandru cel bun, „noi cei trei Romîni, adică Tassu, Lambrior şi cu mine, ne-am deschis bine urechile să vedem cum Eminescu avea să descrie casele, costumele, etc., din timpul lui Alexandru cel bun. „Casele se prezentau cu rîndul de sus mai larg de cît rîndul de jos „aşa în cît jumătatea catului de sus se răzima pe stîlpi de lemn, şi numai jumătate pe cea de jos". — Apoi stai că nu-i aşa, întrerupse Lambrior, dumneata descrii un oraş turcesc, arhitectura din veacul trecut; sub Alexandru cel bun, Romînii nici nu veniseră încă în contact cu Turcii.

Eminescu dădu din umeri şi-şi continuă citirea. Ce-i păsa lui de adevărurile istorice! Nici odată el nu s'a interesat de aceasta, totdeauna el a avut credinţa că omenirea şi Romînii au trăit aşa, după cum el şi-i-a închipuit, iar nu după cum au trăit în realitate. Mintea lui Eminescu a fost incapabilă de a înţelege vreodată un adevăr

care nu ar fi intrat în sistemul credinţelor sale, care nu i-ar fi gîdilat o manie a lui, fie filozofică, fie istorică".

După multe incidente de lectură, G. Panu încheie astfel:

„Citirea durase lung timp. A trebuit să luăm ceaiul pe la douăsprezece jumătate. Nu-mi aduc bine aminte de critica d-lui Maiorescu, asupra nuvelei, dar ştiu că a făcut o critică. Cît despre ceialţi, era unanim admis că, aparte teoria metempsicozei, nuvela era de o extravaganţă neiertată.

D. Iacob Negruzzi repeta necontenit:

— Ce au să zică cititorii *Convorbirilor?*

Asta nu l-a împedicat însă să ia din mînile lui Eminescu manuscriptul şi să-l pună în buzunar. Eminescu nu a discutat cu noi; rămăsese istovit după citire; se vedea că citind nuvela, trăise viaţa sărmanului Dionis şi avea aerul că chiar la *Junimea* nu era în elementul lui, părîndu-i rău că nu s'a născut aievea, în timpul bătrînului Alexandru cel bun. Ne-am despărţit tîrziu. Grupuri, grupuri am continuat discuţia asupra *Sărmanului Dionis.* Eminescu s'a separat de vreme de noi, ducîndu-se singur".

2. Iată, aşa dar, şedinţa lecturii *Sărmanului Dionis,* zugrăvită atît de viu şi de circumstanţiat de G. Panu în *Amintirile* lui.

Deschidem acum procesele verbale ale *Junimii* pe anul 1872—73 care, miraculos, s'au păstrat în redacţia şi în hîrtiile rămase dela A. D. Xenopol, unde găsim:[1])

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV. p. 457.

Şedinţa I — 1 Septembrie
(la Maiorescu)

Prezenţi: Maiorescu, Pogor, I. Negruzzi, L. Negruzzi, N. Ganea, M. Pompiliu, Eminescu.

M. Eminescu citeşte fragmente din *Diorama* şi anume *Egipetul* şi începutul *Evului de mijloc*. Apoi citeşte nuvela sa *Sărmanul Dionisie*. Asupra acestei nuvele D. Pogor şi Maiorescu observă că sfîrşitul şi modul deslegării nu corespunde cu caracterul întregei scrieri. Se primeşte pentru a se tipări. A. D. Xenopol".

Cu această simplă însemnare rămasă întîmplător posterităţii întreg capitolul lui G. Panu asupra lecturii lui M. Eminescu se prăbuşeşte, de oarece vedem că autorul *Amintirilor* nici n'a asistat la lectură. Totul nu e de cît o invenţie fantezistă. Sedinţa a avut loc la T. Maiorescu şi nu la V. Pogor, tot începutul nu e decît o „mise en scène", „cei opt care nu înţelegeau nimic" şi se transformau la anumite pasagii în trei zeci sau chiar trei zeci şi cinci nu puteau avea această elasticitate, — de oarece întreaga asistenţă se rezuma la opt persoane, iar din cei ce nu înţelegeau nimic nu se afla de cît N. Gane supranumit şi Drăgănescu; „cei trei Romîni" (Tassu, Lambrior şi G. Panu), despre care pomeneşte nu erau de faţă, toate apostrofele lui V. Pogor, nedumeririle şi întreruperile ascultătorilor, „Mirmilik" care uită să-şi smulgă musteaţa, tusa „caracudei" — sunt invenţii; nici Melik nici „caracuda" nu erau prezenţi. Se pune iarăşi întrebarea ce valoare istorică au *Amintirile* lui G. Panu? Răspundem, ca şi în cazul lui V. Alecsandri, aproape nici o valoare ca document istoric şi o precisă valoare ca document psihologic şi ca evocare de atmosferă. Scena lecturii nu e reprodusă în amănuntele ei reale ci cele ideale, e recon-

struită din imaginaţie cu elemente verosimile şi chiar adevărate, ţinînd seama de psihologia cunoscută a participanţilor.

Fără ca G. Panu să fi fost de faţă şi chiar cei mai mulţi din cei indicaţi ca prezenţi, scena e posibilă şi probabilă; fie care e văzut cu rolul şi în reacţiunea lui firească. Puteau să nu asiste „cei trei Romîni" ori cei „opt" care deveneau „treizeci" la anumite momente, ori caracuda, ei se manifestau aşa cum trebuia la ascultarea unui text atît de dificil cum e *Sărmanul Dionis.* N. Gane e în rolul lui „de a nu înţelege nimic", V. Pogor de a se strîmba împotriva obscurităţilor nemţeşti. I. Negruzzi de a se întreba „ce vor zice cititorii *Convorbirilor"*, grăbindu-se totuşi să ia manuscrisul. Toate obiecţiile aduse *Sărmanului Dionis* în şedinţă sunt de fapt propriile obiecţii ale lui G. Panu, obiecţii de cap logic, pozitivist; tot aşa şi cu observaţia asupra arhitecturii turceşti introduse în Iaşii lui Alexandru cel bun, înainte ca Moldova să fi avut vreun contact cu Turcii. Atitudinea nepăsătoare a lui M. Eminescu în faţa observaţiei e plauzibilă, întrucît se încadrează în psihologia cunoscută a poetului. Din prelungita lui convieţuire cu şedinţele *Junimii,* G. Panu i-a creat atmosfera, fără să-şi dea cea mai mică osteneală ca să respecte adevărul material, istoric; nu putea prevedea că se va publica vreodată o parte din procesele verbale scăpate uitării veşnice.

3. E de la sine înţeles că oamenii pe care îi evocă sunt trecuţi prin propriul temperament, prin simpatiile şi antipatiile lui. Nimic nu-l apropia sufleteşte pe G. Panu de M. Eminescu; tot ce spune el de marele poet pleacă deci de la această respingere organică.

G. Panu a fost, desigur, un om inteligent, isteţ, spontan, cu o cultură istorică mai mult improvizată; a debutat cu o serie de articole împotriva lui Hasdeu şi a scoalei bucureştene, pline de bun simţ şi de spirit polemic; cu mai puţină prolixitate şi cu mai mult talent literar şi mai ales continuitate în lucru ar fi însemnat ceva în direcţia studiilor istorice; a deviat repede spre adevărata lui vocaţie, a agitaţiei politice. Structura lui sufletească era liberală democratică, radicală chiar; la bătrîneţe a lunecat spre alte compromisuri, ce nu interesează aici, întrucît au fost dictate de acea *omnia pro pecunia,* cu care l-a înfierat definitiv T. Maiorescu... Sceptic, voltairian, dialectic, „zeflemist", liber cugetător şi încă din tinereţe „pozitivist" de ai lui Auguste Comte, el nu avea puncte de atingere cu M. Eminescu; adevărat simţ estetic pare să nu fi avut, neînţelegînd frumosul de cît prin expresia logică şi considerînd de pildă *„Mortua est"* şi *Epigonii* numai sub raportul adevărului şi nu al sentimentului şi expresiei. Cum îl putea vedea deci pe Eminescu altfel de cît cum l'a văzut şi cum, privit dintr'un punct de vedere raţionalist, şi era? Un Eminescu incapabil „de a înţelege vreodată un adevăr care nu ar fi intrat în sistemul credinţelor sale, care i-ar fi gîdilat o manie a lui fie filozofică, fie istorică". M. Eminescu era, negreşit, un om serios, grav, un cap sistematic, doctrinar, cu un fanatism ce-i împingea idiosincrasiile pînă la cele mai uluitoare concluzii, un taciturn orgolios, cu rare isbucniri de violenţă, ce nu admitea replica şi mai ales spiritul, gluma, ironia; el era deci la antipodul lui G. Panu. Eminescu, mărturiseşte cu sinceritate G. Panu, mergea rar în tovărăşia noastră, mai ales tovărăşia mea nu-i plăcea, din cauza spiritului meu zeflemist. Eminescu

era şi el în momentele lui bune vorbăreţ şi glumeţ, deşi întotdeauna cu o umbră de melancolie, însă nu admitea, gluma asupra credinţelor şi convingerilor sale. Şi fiindcă tocmai acele credinţe şi convingeri puneau în mişcare verva mea, de aceea mă evita cu toate că reciproc ne stimam... Eminescu trata cu asprime, iar cuvîntul de proşti şi ignoranţi era la fiecare pas pe buzele sale. Toată lumea îl menaja. Nu ştiu, dar parcă era o presimţire în noi toţi că o mare nenorocire era să i se întîmple".[1]) Din aceste motive pune G. Panu în gura lui M. Eminescu aprecieri grele faţă de alţi membrii ai *Junimii*. Cînd, de pildă, în lipsa lui T. Maiorescu, V. Pogor şi Iacob Negruzzi aflaţi la Bucureşti, se propuse ca şedinţa să se ţină la N. Gane. „Credeam, strigă Eminescu, că am scoborît ultima treaptă cînd ne-am adunat la Negruzzi. Iată că din cauza mizerabilei politice suntem nevoiţi ca să ajungem la Nicu, mîne, poimîne, poate vom fi obligaţi să ne adunăm la Burlă sau la Gheorghiu".[2]) E drept că memorialistul pune aceste vorbe în gura lui Eminescu în 1873, pe cînd poetul se afla la Berlin, iarăşi adevăr psihologic şi nu istoric. In puţine cuvinte, raporturile lui G. Panu cu M. Eminescu, le defineşte el însuşi astfel: „N'am dus nici odată casă bună, eu totdeauna îl consideram mentaliceşte un sdruncinat de geniu — dacă voiţi — el simţia oarecare antipatie pentru felul meu de a gîndi şi de a mă exprima".[3])

1) G. Panu, *op., cit.* I. p. 52.
2) G. Panu, *op. cit.*, p. 129.
3) G. Panu, *op. cit.*, I. p. 332.

IX

1. M. Eminescu la Berlin: Schimbul de scrisori între T. Maiorescu şi M. Eminescu în jurul doctoratului şi al catedrei universitare de la Iaşi. 2. M. Eminescu spre ţară.

1. In epoca şederii lui M. Eminescu la Berlin (Noembrie 1872. Sept. 1874) se întîmplă epizodul încercării lui T. Maiorescu de a face dintr'însul un profesor universitar, prea cunoscut prin publicarea scrisorilor amîndorora[1]; nu-l puteam totuşi ocoli întru atît e de esenţial pentru natura raporturilor dintre poet şi critic şi a luminii ce aruncă asupra psihologiei poetului.

Generalul Chr. Tell dîndu-şi demisia la 10 Ian. 1872: „Cică eu o să fiu succesorul lui" — nota T. Maiorescu în *Insemnările zilnice*[2]. Tot în Ianuarie se produse intervenţia lui pe lîngă M. Eminescu ce se afla la Berlin de 14 luni de a zori cu studiile în vederea doctoratului şi a eventualităţii numirii la fosta lui catedră de filozofie de la Iaşi. Faptul arată gradul lui de solicitudine faţă de poet. Situaţia e rară; un viitor ministru, un mi-

1) Adunate în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV. p. 99. etc.

2) T. Maiorescu, *Insemnări zilnice*, I. p. 212.

nistru care solicită pe cine ar trebui să-l solicite pe dînsul. Cazul e atît de singular şi psihologia poetului atît de specială în cît merită să fie analizate.

In scrisoarea de la 17 Ian. 1874 T. Maiorescu îl întreabă asupra situaţiei doctoratului „nimica toată" (el îl trecuse în opt luni la Giessen); dacă cei din Berlin ţin la „trieniul" lor, îl îndemna să se ducă la o Universitate mai mică, îi anunţă apropierea intrării în guvern a unuia din cei de la *Junimea*. „In acest caz am dori să-ţi propunem dumitale catedra de filozofie la Universitatea din Iaşi, căci după cît te cunosc — gimnaziul nu este pentru d-ta". Şi pe urmă, acest final din care se vede nu numai delicateţa criticului, dar şi o înţelegere desăvîrşită a caracterului poetului: „Te rog să nu vezi în această întrebare mai mult de cît cuprinde în privinţa realizării practice. Sigur nu este încă nimic, deşi este foarte cu putinţă. In orice caz, te rog să vezi şi în această întrebare un semn de atenţie şi considerare, ce o avem toţi cei din cercul nostru pentru d-ta; asemenea cuvinte ar fi de prisos pentru alţii, căci ei ar simţi de la sine ceeace se cuprinde în ele; dar pesimiştii de felul d-tale trebue, poate, să fie din cînd în cînd deşteptaţi din visul concentrat al microcosmului lor interior şi îndreptaţi în atenţia lor spre legăturile intime, ce-i uneşte cu noile încercări de viaţă în patria comună".

M. Eminescu îi răspunde la 5 Februarie 1874. Propunerea i se pare măgulitoare: „după conştiinţa mea ea devine totuşi prea de vreme!" S'ar mulţumi cu mai puţin — „O docenţă liberă deci privată, relativă la prelegerile asupra unui teren absolut mărginit din filozofie, de pildă, specială din aceea a lui Kant sau Schopenhauer, aşa cum e expusă în scrierile lor respective, aşi fi în-

drăsnit s'o iau asupra mea, din cauză că nu te prea poţi abate de la text, şi depinde mai mult de redarea exactă şi clară a celor ştiute, de cît de elaborarea întinsă a numitelor sisteme. Dar spre a reda filozofia schopenhaueriană în aşa fel în cît ea să formeze un curs complect, după cum prescrie însuşi autorul, se cer cunoştinţe, care mi-ar impune o pregătire specială, anume cunoştinţi de ştiinţă naturală şi antropologie". Din înalte scrupule de conştiinţă ştiinţifică dar mai ales din implacabilul destin al caracterului său nehotărît, neîncrezător, cu simţul obscur, profund al inconformismului ce nu-l sorocia carierelor strălucite, ci numai locurilor de umbră, unde personalitatea lui se putea desvolta fără constrîngeri, Eminescu vedea complicat, absolut şi nu relativ. Ii trebuiau studii de ştiinţă naturală şi antropologie, îşi descoperea lacune în cunoaşterea lui Kant şi Schopenhauer. „Niciodată nu m'am gîndit la posibilitatea unei eventuale numiri ca profesor al acestei ştiinţe şi deci n'am început aşa cum ar fi trebuit să înceapă un viitor profesor, ci am atacat lucrurile mai ales în acel punct, unde după cuprins sistemul mi se părea prea puţin prelucrat". Ii mai trebuia filozofia dreptului de stat şi a istoriei ... un semestru pentru studiul anatomiei şi al fiziologiei. Şi, culmea paradoxului, iată-l pe T. Maiorescu combătut cu propriile lui teorii: „Directiva noastră (adică *Junimea)* se caracterizează doar printr'o conştiinciozitate, pentru care nu sunt suficiente numai condiţiile exterioare ale lucrurilor ce vrei să le reprezinţi." Cu alte cuvinte: însuşi T. Maiorescu nu-i putea cere să aspire la o catedră cît timp el nu se simţia destul de pregătit. „Un titlu de doctor m'ar aranja cu lumea şi cu legile ei de ordine, nu însă cu mine însumi. Tocmai această imprejurare con-

cretă mi-a expus clar seriozitatea sarcinii mele, iar motivul foloaselor ce mi s'ar oferi pe această cale, nu poate birui gîndul datoriei“. Numai un M. Eminescu putea scrie o astfel de scrisoare. In loc de doctorat şi de catedră, el ar voi să mai rămînă încă un an la Berlin: „De aceea aş cere timp — cît? — depinde iar de împrejurările mele. Şi acum iată-mă ajuns la acele împrejurări, care nu-s mai puţin de cît de invidiat, adică — nemulţumit cu ele nu-s de loc, dar îmi impun multe lipsuri — şi aş putea să devin nemulţumit. De acasă am puţin de aşteptat, atît ca şi nimic şi dv. ştiţi: primum vivere, deinde philosophari. Din acest punct de vedere şi nu din imbold propriu, ar fi trebuit să-mi iau doctoratul, în cursul acestui semestru, sau la începutul celuilalt, pentru ca să pot căpăta vreun locşor — panem ei circenses — la Stat. Mi s'a oferit o ocazie însă, să pot urma liber cel puţin încă un an studiile mele, prin faptul că sunt legat, de sigur într'un chip foarte indirect, de o dependenţă a Ministerului afacerilor noastre externe. Şi, dacă într'adevăr conducerea şcoalei noastre va fi încredinţată vreunui membru al direcţiei critice, atunci aş ruga de o camdată pentru un astfel de ajutor — care mi-ar reda timp şi răgaz, pe care nu le-am avut sub actualul titular biurocratic“.

Catedră? Nu intra în ambiţiile lui... ci un „locşor“, „panem et circenses“ la stat mai tîrziu, deocamdată un „ajutor“, de oarece înlocuirea lui Th. Rosetti, ca agent diplomatic, prin N. Kreţulescu, îi sdruncinase bugetul, aflat, de altfel, tótdeauna în pană. Pe lîngă subvenţia „junimistă“ de la Iaşi, M. Eminescu avusese norocul de a fi numit la agenţie de junimistul Th. Rosetti cu o leafă de 16 napoleoni pe lună; urmaşul lui Th. Rosetti, N.

Kreţulescu i-a redus-o însă la 30 de taleri. Tot ce rîvnea era deci o restabilire a finanţelor lui.[1])

T. Maiorescu nu-i dă răgaz, precizîndu-i intenţiile; n'avem scrisoarea lui dar răspunsul poetului din aceeaşi lună (25 Febr. 1874) nu ne lasă îndoială. M. Eminescu e în panică: „Pentru doctorat se cer trei materii — pentru două ar trebui deci să mă prepar..." Inaintea plecării lui Th. Rosetti îşi fixase un termen de 5—6 luni, pe care-l părăsise: „lectura mea actuală ar putea da dovada cea mai bună cît de departe poate fi un om de gîndul condiţiilor academice ale unui post de profesor". Işi spunea deci: „Cu cît mai tîrziu cu atît mai bine". Propunerea lui T. Maiorescu i-a căzut „ca un fulger din senin". Intrebarea lui asupra timpului cît i-ar trebui ca să-şi ia diploma, el îi răspunde printr'o extravaganţă: „Mă întrebaţi cît timp şi ce mijloace îmi trebuesc. Intorc mai de grabă întrebarea şi spun: cît timp şi ce mijloace mi s'ar putea pune la dispoziţie?"

E neîndoios că poetul n'are de gînd să-şi ia diploma, nu e făcut pentru cariere academice, şi o confirmă singur prin această definitivă recunoaştere de sine: „cînd e vorba să spun ceva (da ori ba) atunci nu spun de obiceiu nimic şi adevărata mea fire primordială se arată fără şovăire: — devin ticăit".

Deşi nu încă Ministru, T. Maiorescu nu-i dădu răgaz; voia, cu orice preţ să-l vadă doctor şi profesor. Scrisoarea lui ne lipseşte, avem numai răspunsul lui M. Eminescu de la 26 Martie 1874, şi mai paradoxal de cît cele precedente. Poetului, căruia un simplu doctorat

1) Scrisoarea lui către taică-su. I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV. p. 119 şi nota 42, p. 288.

(cine n'a trecut pe acolo?) i se părea o problemă nespus de complicată, i-ar fi convenit să facă el un curs, să obţină o „docenţă“ (erau pe atunci docenţe?). Deşi fără interes real pentru valoarea lui, chestiunea examenelor lui M. Eminescu e una din problemele, căreia eminescologii nu i-au dat încă o deslegare pînă acum. După acte, e dovedit doar atît că a absolvit două clase gimnaziale la Cernăuţi, şi probabil a treia la Sibiu. Cum de a ajuns cu aceste trei clase să se înscrie ca student regulat al Universităţii din Berlin nu se poate şti. Se pare că la Blaj (1866) încercase să treacă clasa a patra şi a cincea deodată, dar că nu fusese primit sau căzuse la limba greacă, după informaţii contemporane. La Viena nu se prezentase cu nici un certificat şi urmase la Universitate ca simplu auditor, la Berlin se înscrisese, totuşi, la 12 Dec. 1872 pe baza unui certificat de absolvire eliberat de gimnaziul din Botoşani — ce nu se mai găseşte în arhiva Universităţii. La Viena, Eminescu afirma la Facultate că ar fi urmat într'un institut particular din Bucureşti, ceeace nu era cazul; unii susţin că i s'ar fi dat un atestat de curs secundar de Silvestru Morariu, membru în Consistoriul din Cernăuţi; G. Călinescu bănueşte [1]) că ar fi dat, ca pregătit în particular, la Botoşani în toamnele 1870, 71, 72 examenele de clasa III (?) IV, V, VI, VII. In cazul acesta ar fi trebuit să se găsească actele în arhiva şcoalei; s'ar putea deasemenea presupune că prezenţa lui T. Maiorescu la Botoşani la 28 Iunie 1872 (cînd s'a întîlnit cu M. Eminescu) nu era poate străină de reglementarea situaţiei şcolare a poetului. Linia influenţei lui T. Maiorescu asupra vieţii lui M. Eminescu ar fi avut,

---

1) G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, p. 239.

aşa dar, următoarele puncte: publicarea poeziilor în *Convorbiri literare,* proclamarea lui ca al doilea poet al ţării din *Direcţia Nouă* (1872), clarificarea situaţiei lui şcolare (Iunie 1872), subvenţia acordată de *Junimea* pentru studii la Berlin (Sept. 1872), demersurile atît de insistente pe lîngă dînsul de a-i face o carieră Universitară (începutul anului 1874).

Cu toată hărnicia şi multilaterala lui cultură, M. Eminescu a fugit totdeauna de examene şi, în afară de cele două clase gimnaziale, nu se mai găsesc în dosarul lui alte certificate. Cazul de la Berlin poate fi explicat şi prin această fobie inconformistă. Pentru a reveni la scrisoarea din 28 Martie 1874, îl vedem dispus să-şi amîne doctoratul dar să ia o suplinire la Universitatea din Iaşi. „Luna April, scrie el, mi-ar servi numai pentru expunerea unei scheme a prelegerilor şi complectarea lor cu un cuprins cel puţin general, ceia ce e absolut necesar faţă de întinderea şi fineţa obiectului de tratat. Afară de aceasta, prelegeri încercate de pe acum ar arăta limpede dacă e sau nu dotare în această chestiune, ceia ce nu e de neglijat". Soluţia lui e, aşa dar, să demisioneze de la slujbă, să vină la Iaşi ca suplinitor al catedrei, unde să se ocupe şi cu „numitele două obiecte ale doctoratului".

Işi va trece docenţa, (ca şi cum la noi ar fi existat docenţe) pe la 1 Mai. „In alt caz hotărîrea mea, tocmai pentru imposibilitatea unei prelungiri a unui timp dat — n'ar mai avea nici un rost".

Dilatoriu şi tineresc, e de la sine înţeles că planul poetului nu intră în vederile lui T. Maiorescu, care, ajuns în sfârşit ministru (7 Aprilie 1874), răspunse la 19 A-

prilie — 1 Mai din Cernăuţi unde se afla, probabil, pentru aducerea documentelor Hurmuzache. El nu vrea decît numiri legale: la catedra lui N. Ionescu anulase numirea lui Bonifaciu Florescu, reîntegrîndu-l pe titularul înlăturat ilegal de Chr. Tell; la propria-i catedră voia să-l înlăture pe C. Leonardescu pentru a-l numi pe M. Eminescu, dar în condiţii normale. Răspunsul lui e deci categoric: „In înţelegere cu prietenii de azi, trebue totuşi să te rog din nou, să-ţi iai mai întîi doctoratul. Numirile care le fac trebue să fie perfect corecte. In ziua cînd îmi vei anunţa titlul d-tale de doctor vei fi numit pentru un an profesor suplinitor de filozofie la Universitatea din Iaşi, iar după acest răstimp vei trebui să te anunţi la concurs. Aştept doctoratul d-tale pe la mijlocul lui Iulie". Şi brusc la fapt: „şi acum cîţi bani îţi trebuie? Ca avans, care se va scade treptat din viitorul d-tale salar de profesor. In forma aceasta, chestiunea nu poate fi pentru d-ta nici de cum penibilă. Dar te rog, nu „ticăit", ci răspunde clar: de ce sumă ai nevoe şi pe cînd doctoratul? Răspunde cel mai bine telegrafic, la Bucureşti". Nu se poate concepe o solicitudine mai mare, în cadre legale şi cu un respect mai delicat al susceptibilităţii poetului.

Scrisoarea din 7 Mai 1874 şi telegrama din aceeaş zi aduc răspunsurile poetului. Cere suma de 300 taleri (1000 lei) dar i se pare prea mare. „Voi pleca deci cît se poate de curînd la Iena şi sper că deja la începutul lui August să-mi pot da doctoratul. Adică n'o sper, căci eu nu sper nici odată, ci voi încerca numai cu siguranţă. Incorectitudinea reglementară a propunerii mele din ultima mea scrisoare m'a luminat. A fost însă numai un expedient pentru a-l face nevătămător pe Janet (C. Leonadescu) şi o idee rea, deoarece momentan nu aveam al-

tul mai bun". E o dare îndărăt; cu T. Maiorescu nu se glumia.

2. Se cunosc cele ce au urmat; nu sunt numai ciudate dar angajează oarecum şi sentimentul moral al poetului. Primind cele trei sute de taleri, el face, probabil, o călătorie pe Rin şi la Weimar, răsărind deodată la Königsberg în căutarea de documente interesînd istoria noastră; cum pentru cercetarea arhivelor trebuia o autorizaţie a guvernului dela Berlin, chestiunea i se pare deodată prea complicată, trezindu-i multă neîncredere în puterile proprii. „E altceva, scria el la 19 Sept. 1874 din Iaşi lui I. Al. Samurcaş, secretarul agenţiei noastre la Berlin [1]) — a face cercetări pentru sine însuşi, care, greşite chiar fiind, nu au nici un caracter oficial, şi altceva ca reprezentant (cel puţin à peu près) al unui guvern, cercetezi cu toată responsabilitatea morală documente vechi, de a căror autenticitate şi analiză arhaică atîrnă tranşarea unei chestiuni de politică internaţională poate". Argumentarea e de domeniul fantasticului, copierea unor documente din arhive devine cauza eventuală de conflicte internaţionale! Panica ce-l cuprinsese în faţa doctoratului, îl cuprindea acum în faţa unor documente de arhive. S'a mai oprit la Cracovia, inutil, de oarece documentele ce voia să copieze erau în curs de publicaţie de chiar directorul Arhivei; la Lemberg ar fi voit să scoată cel puţin fotografia bisericii Movileştilor, dar n'avea nici bani pentru fotograf şi, după confuzia ce face transformînd un administrator al vămilor unei provincii în mare can-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 121.

celar al Poloniei, se vede că nu avea nici pregătirea necesară.[1])

La sfîrşitul lui August 1874 îl găsim astfel la Iaşi, fără doctorat, cu banii, trimişi de T. Maiorescu, cheltuiţi şi nici măcar cu fotografia bisericii Movileştilor, întors aşa cum plecase, la destinul lui de boemă şi mizerie, singurul ce-l atrăgea şi de a cărui fatalitate era convins. Din scrisorile lui către T. Maiorescu, reiese suficient că dorinţa lui intimă era să se întoarcă la Iaşi, — vorbia de o inexistentă docenţă, dar în gîndul lui se mulţumea cu mult mai puţin, după cum reiese dintr'o destăinuire manuscrisă publicată de G. Călinescu[2]): „Nevoind nici să împărtăşesc soarta fraţilor mei, nici să adaug la lipsa lor, am decis să mă întorc în ţară peste cîtăva vreme şi să mă arunc iarăşi în valurile vieţii practice. Mi-e indiferent cum — eu şi aşa nu mai pot fi fericit în lume, iar nici cînd nu-mi vor lipsi trebuinţele de toate zilele precum 'mi lipsesc adeseori azi. Imi venise într'un rînd idei, adică 'n anul trecut (1873?) ca să cer un ajutor de la *Junimea* dar am fost în Iaşi (în 1873 n'a fost în Iaşi) şi m'am convins în persoană cum că societatea nu are mijloace, iar din sacrificii personale în sensul strict al cuvîntului nu mi-a trecut nici prin minte v'odată ca să trăesc. Am deci o rugă către tine. Ştiu că-i supărătoare, şi numai eu ştiu cît m'a costat pînă m'am decis a lua condeiul ca să-ţi scriu. Caută-mi o ocupaţie la Iaşi — ea

1) Pentru această călătorie a lui, scrisoarea lui din Iaşi 19 Sept. 1874 către I. Al. Samurcaş, I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 121 şi mai ales notele de la p. 291—294 cu explicările lui P. P. Panaitescu.

2) G. Călinescu, *op. cit.*, p. 262. După ms. 2255, f. 341.

poate fi foarte modestă şi neînsemnată, căci nu sunt pretenţios şi ştiu a trăi cu puţin. De vei găsi ceva scrie-mi dar nu spune nimănui. Dacă s'ar putea să trăesc în Iaşi, să lucrez fără să o ştie nimeni mi-ar părea şi mai bine. De nu vei găsi o ocupaţie pentru mine, fă-te ca şi cum n'ai fi primit scrisoarea mea, scrie-mi de altele şi voi înţelege şi voi tace. Mă vei întreba poate de ce nu m'am adresat către persoane mai influente de cît tine — dar cu cît cineva e mai influent cu atît trebue să îmi calc mai mult pe inimă pentru a mă adresa la el. Ei nu cunosc aceste stări sufleteşti; la ce să te expui la oameni, care chiar prin vorba lor cred că-ţi fac o onoare dacă ţi-o adresează? Voi să reîntru în nimicnicia din care am ieşit".

E cu putinţă că şi dorul de Veronica Micle să-i fi zorit întoarcerea la Iaşi, în condiţii atît de anormale.

Cum a primit T. Maiorescu această neaşteptată revenire a lui M. Eminescu la Iaşi — după toate stăruinţele ce depusese şi după cele ce-i făgăduise? Putem presupune. Cîteva rînduri şterse dintr'o scrisoare de la 29/11 1874 către I .Negruzzi ne aduc un ecou: „Doctoratul ce 'mi promisese să'l facă, pe baza cărei promisiuni i-am mandat subvenţia anume pentru acel scop. Lipsirea lui la făgăduinţă dată, ar fi greu de calificat între amici".[1]) Cert e că el se ocupă şi mai departe de „cariera" poetului fără să trădeze vreo nemulţumire; îl voise profesor universitar, succesor al propriei sale catedre, nu-l va putea numi decît bibliotecar şi revizor şcolar.

De pe urma celor trei sute de taleri trimişi la Berlin, T. Maiorescu avea să se aleagă cu încă un cap de acu-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, I, p. 2.

zare: „b) împrumutul făcut d-lui M. Eminescu şi ajutorul făcut d-lui I. Slavici, studenţi la Universitate de Viena şi Berlin (40 de galbeni ajutor lui I. Slavici şi 100 galbeni lui Eminescu," pentru depunerea doctoratului şi tezei, cu condiţiunea ca în urmă să înapoieze Ministerului, aceşti una sută de galbeni. Prin acest fapt prevenitul Maiorescu a comis o adevărată risipă de banii Statului, dînd cu împrumut."[1])

Nu poate fi om obiectiv, care în faţa acestei corespondenţe să nu recunoască atitudinea atît de înţelegătoare a marelui critic faţă de poet, nu numai în debuturile lui literare, ci în stăruinţa de a-i înlesni o situaţie universitară, care să-i deschidă şi o carieră socială la înălţimea marei lui culturi de autodidact. El s'a isbit însă de temperamentul poetului iremediabil destinat unei vieţi dezordonate, boeme, obscure şi orgolioase. Nimeni nu putea face mai mult de cît a încercat să facă T. Maiorescu, fără să isbutească.

---

1) *Raportul prezintat Adunării Deputaţilor în ziua de 10/22 Martie 1877: de către Comitetul de Acuzare a foştilor Miniştri daţi în judecată* (Buc. 1877, p. 139, 153. Cf. T. Maiorescu, *Insemnări zilnice*, I, p. 258, nota editorului.

X

1. La Iaşi: un portret al poetului de I. Slavici. 2. Caracterul lui din Amintirile lui I. Negruzzi şi portretul lui T. Maiorescu; realitatea conştiinţei de sine şi a orgoliului poetului.

1. Odată cu venirea la Iaşi a lui M. Eminescu înregistrăm un fragment dintr'o scrisoare a lui I. Slavici către I. Negruzzi, preţioasă pentru portretul moral al poetului, de data asta isbutit.[1])

Hinter-Bruhl 6/18 Sept. 1874

„Mă bucur foarte mult primind ştirea că Eminescu este în Iaşi. Au trecut doi ani de zile de cînd i-am pierdut urma. Pe semne a fost şi el dus cu expediţia polară. Iţi mărturisesc apoi că eu ţin foarte tare la Eminescu, nu numai pentru că el m'a introdus în lumea, în care petrec acum, făcîndu-mă cunoscut cu dv. dar şi pentru altele. Felul gîndirii sale mă seduce şi nu mai puţin mă seduce forma în care se manifestă acest fel. Intre altele, sunt foarte preocupat de măestrul meu — a nimănui limbă nu-mi place ca şi a lui M. Eminescu. Imi place precizitatea lui Xenopol (care în realitate era prolix). Imi place

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 270.

uşurinţa lui Pantazi Ghica (să nu fi citit I. Slavici *Beţia de cuvinte?)*, Eminescu îmi pare însă precis ca şi unul şi uşor ca şi celălalt. Xenopol este trecutul în limbă (?), Pantazi Ghica este prezentul (?) şi tot atît de extrem unul în trecut ca şi celălalt în prezent. Eminescu este o combinare din amîndoi, o combinare armonioasă a trecutului cu prezentul (caracterizarea e confuză şi inexactă).

Pentru Xenopol limba este muruială cu care îmbracă pereţii palatului zidit de cugetarea sa, Pantazi Ghica nu cugetă, ci încarcă flori cu furca şi le aruncă în faţa lumii, Eminescu gîndeşte şi formează deodată; pentru dînsul limba este marmur, în care varsă chipul gîndurilor sale alese.

Dar să cunoşti pe Eminescu şi vei afla un om de felul, în care natura nu produce de cît în momentele sale de preocupaţie. Par'că n'a ştiut ce face, cînd a făcut, şi părîndu-i rău mai apoi începe a strica fapta sa. Eminescu este dintre acei puţini oameni, care nu sunt meniţi a vieţui în societate, pentru că nu-şi află semeni. In deobşte el este nesuferit pentru că ştie, cine este el, ştie cine sunt alţii, nu-i pasă de lume, pe care trebue să o dispreţuiască şi stă ca o carte deschisă înaintea tuturor. Toate sufletele alese sunt nerezervate şi tocmai pentru oamenii comuni lipsa de rezerve a unui ales este nesuferită. Nu ne place să vedem că suntem mai proşti de cît alţii, pentru aceia nu ne întovărăşim bucuros cu cei mai cuminţi de cît noi. Cu atît mai preţioasă arătare este Eminescu, pentru noi, care nu suntem dintre oamenii cu desăvărşire comuni. Il cercăm tocmai pentru comorile, ce ni se desfăşoară în sufletul său. El este o literatură vie, galerie în care tot momentul se produce noui întrupări a gîndirii frumoase.

Imi aduc aminte de Rousseau, cînd exclama în confesiunile sale: „O! ce frumoase lumi s'au ivit şi au dispărut cu sufletul meu". Aşa este şi Eminescu şi cel puţin eu priveam bucuros această viaţă internă.

Iar pesimistul Eminescu n'află mai bun loc de cît în mijlocul Dvoastră".

Caracterul singular, solitar, din cale afară de orgolios al poetului e fixat în nota lui exactă, aşa cum se găseşte în *Amintirile* lui G. Panu şi mărturiile contemporanilor.

2. Din portretul lui T. Maiorescu şi chiar din *Amintirile* lui Iacob Negruzzi („o împreunare de aşa mare talent şi de atîta modestie este ceva extraordinar") ne-a rămas totuşi icoana unui M. Eminescu impersonal (şi era) deslegat cu desăvârşire de destinul operei lui, de îndată ce ea era închegată: la şedinţe îşi citea poeziile luate apoi pentru a fi publicate cu latitudinea redacţiei de a se amesteca în amănunte. Actul creaţiei era singurul ce-l interesa; după lectură, modalităţile apariţiei îl lăsau indiferent; de altfel, părerile despre opera sa n'aveau un caracter tăios; era, cu alte cuvinte, modest. O icoană ce merită să fie circumstanţiată cu ajutorul corespondenţei lui cu I. Negruzzi. Părerea lui despre operele sale a fost, probabil, totdeauna aceeaşi. N'a evoluat de cît expresia ei, odată cu evoluţia situaţiei sale literare. Iată modestia cu care îşi prezenta *Epigonii* în scrisoarea lui din Viena de la 17/6 1870[1]): „Mi se pare că strofa a treia nu se potriveşte cu întregul. Se poate cumcă numai mi se pare, se poate cumcă şi multe altele mi s'ar fi părînd bune şi

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, I, p. 312.

ar fi rele, în fine — ceia ce nu se va potrivi, puteţi şterge. In caz de aţi şterge strofa a treia, apoi veţi fi bun de a corege într'a patra — vorba *zidia* în *zidind:* „Eliad zidind". Emiţînd strofa a treia ar suna mai bine cores astfel" Redacţia nu i-a schimbat nimic, dar Eminescu îi dădea voe să schimbe, cum va găsi de cuviinţă. Tot aşa în scrisoarea din 16/4 Sept. 1870 din Viena, privitoare la *Făt Frumos din lacrimă:* „Veţi vedea din stîngacele schimbări şi din neputinţa de a corege esenţial pe Făt Frumos că v'am spus adevărul. De aceia vă rog mai citiţi-l dv. şi ştergeţi ce veţi crede că nu se potriveşte, căci eu nici nu mai ştiu ce se potriveşte şi ce nu". Găsim iarăşi un Eminescu conciliant, dispus la orice corecturi. In aceeaşi scrisoare adaugă: „Alături de povestea *(Făt Frumos)* vă trimit şi o notiţă asupra serbării de la Putna. Puneţi să o tipărească cu litere cît se poate de mici; nu trebuie să-i daţi nici în cea mai extremă aparenţă o importanţă, pe care nu va fi capabilă de a o avea".

Şi mai categoric în scrisoarea tot de la Viena din 6 Febr. 1871 „mă mir de ce mai cereţi autorizarea mea întru suprimarea strofelor rele cînd eu v'am dat-o de mult cu atîta încredere şi, vă asigur, cu atîta bucurie. Ştergeţi numai, pentrucă nu sunt inamorat de loc în ceia ce scriu; ştiu numai prea bine că chiar ceeace rămîne neştets nu-i de v'o seamă deosebită". Trimiterea poeziei *Mortua est* o însoţeşte (scrisoarea din Viena, 11 Fbr. 1871) cu următoarele rînduri: „Apoi vă mai trimit nişte versuri de ale mele. Bune, simt că nu sunt, poate însă să nu fie cu desăvîrşire rele. Ştergeţi ce vi se va părea bun de şters". La fel într'o scrisoare de la 16 Mai 1871: „Dacă cele ce vă alătur de la mine ar fi rele, nu vă jenaţi de fel, şi aruncaţi-le în foc. Afară de astă am să vă fac o confe-

siune — confesiunea unei crime ce am comis-o acum doi ani". E vorba de tabloul dramatic *Andrei Mureşanu,* pe care de altfel poetul nici nu l'a trimis *Convorbirilor.* Iar ca încheere: „Cît despre versurile ce vi le trimit — de se vor primi spre publicare — mi-ar plăcea dac' ar ieşi cîte-şi trele piesele într'un singur număr[1])". Aşa dar, atitudine de totală supunere la aprecierile lui Iacob Negruzzi, indiferenţă faţă de textul odată trimis. După cîţiva ani atitudinea lui se schimbă cu totul: credinţa în scrisul, în intangilitatea lui, se afirmă în forme categorice: „Deci trimit această coală de versuri — scrie el lui Negruzzi, în Ian. sau Febr. 1878[2]), făcînd trei rugăminţi cît se poate de stăruitoare, a căror împlinire voi privi-o totdeauna ca un deosebit semn de prieteşug:

1) Să nu se schimbe o iotă din ceeace am scris, căci îndată ce-s tipărite cu iscălitura mea, răspunderea greşelilor mă priveşte pe mine; II) să se tipărească tuspatru de odată — III) să nu aibă în marginea putinţii nici o greşală de tipar"[3]).

Tonul e altul; dăm peste un Eminescu conştient de valoarea operelor sale şi intransigent faţă de orice schimbare — adevăratul Eminescu. Intreaga scrisoare e compusă, de altfel, într'un ton de nemulţumire faţă de *Junimea,* a cărei atmosferă de „zeflemea" i-ar fi stînjenit ela-

---

1) Iacob Negruzzi, *Conv. lit.,* 1899, XXXIII, p. 7. I. Negruzzi, *Conv. lit.* 1899, XXXIII. 8 — arată că în plic erau numai 2 poezii: *Inger de pază* şi *Noaptea,* publicate în *Conv. lit.,* V. p. 131.

2) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IV, p. 135.

3) E vorba de *Povestea Codrului, Povestea teiului, Singurătate, Departe sunt de tine* şi *Singur lîngă foc,* apărute în *Conv. lit.,* 1878, XI, p. 453.

nul liric: „Spun drept, începea el, că n'aveam de gînd a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoram *Junimii* din Iaşi, căci, de sigur că pentru convulsiuni lirice, rîsul e mijlocul cel mai bun şi cel mai rău. Atîrnă adică totdeauna de valoarea ce este'n ele şi de valoarea ce le-o dă autorul. Acest din urmă punct e mai cu seamă important, nu pentru deşertăciunea personală (departe de mine aceasta) dar pentru convingerea că lucrează în zadar. Eu sunt scriitor de ocazie şi dacă am crezut de cuviinţă a statornici pe hîrtie puţinele momente ale unei vieţi destul de deşerte şi de neînsemnate, e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta. Dacă forma pe care ele au îmbrăcat-o e vrednică de rîs, vei concede că nu aceasta a fost intenţia mea şi c'atunci e mult mai bine ca să nu se publice niciodată. In nici un caz eu n'am vrut să le dau o formă ridicolă şi dacă sunt greşeli eu din parte-mi am cîntărit orice cuvînt".[1]) De unde reiese o mare amărăciune faţă de atitudinea membrilor *Junimii* în şedinţele cînd îşi citia poeziile, şi cu siguranţă că avea dreptate, lectura unei poezii reclamînd o anumită atmosferă de convingere anticipată şi nu de îndoială. M. Eminescu îşi arată de altfel intransigenţa de scriitor faţă chiar de T. Maiorescu. Intr'o scrisoare din 6/18 Dec. 1876 către Nicolae Gane, T. Maiorescu îi propunea corecturi la nuvela *Cînele Bălan* şi altele la *Moş Nichifor Coţcariul* al lui I. Creangă; ei s'au grăbit să le facă. Nu tot aşa şi M. Eminescu, despre care criticul scrie: „Foarte frumoasă şi admirată de toţi poezia lui Eminescu *„Strigoii"*. Il rog însă să facă neapărat o schimbare: la pag. 341 col. 2-a strofă de acolo, vine versul *„Şi stînci în te-*

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, p. 180.

melie clătindu-se vedem". Acest „vedem" este cu neputință, strică tot. Dacă în acea groaznică peşteră sau „dom" nu este numai magul şi Arald, ci mai „vedem" şi noi cititorii cu ţigara aprinsă, apoi unde mai rămîne groaza fantastică? Fără această eroare însă poezia este puternică în efectul ei şi are, ca toate lucrările lui Eminescu, nu ştiu ce suflare măreaţă".

Poezia a apărut totuşi fără vreo îndreptare. Eminescu n'a admis-o.

XI

1. Numirea lui ca bibliotecar al Universității. 2. Colaborarea la Conversations-Lexikon Brockhaus. *3. Intrigile lui D. Petrino.*

1. Revenind la „cariera" poetului, se cunosc cele ce au urmat dar nu e în planul nostru de a le urmări, decît în interferențele cu T. Maiorescu. Adăpostit la V. Pogor, fu numit cu ajutorul lui bibliotecar al Universității, pe ziua de 1 Sept. 1874. Nu-i rămase lui T. Maiorescu, Ministrul instrucției publice, decît să-i confirme numirea. E cazul de a repeta cuvintele lui Tacit „maerens Burrus ac laudans". Ce voise el și ce ieșise! Poetul trăgea la viața lui obscură, fără constrîngeri, de boemă totală, de dezordine, pe care a dus-o totdeauna și ar fi dus-o, oricare i-ar fi fost împrejurările, viața primitivă, pe care a realizat-o pe urmă cu I. Creangă în chipul cunoscut. Postul de la bibliotecă îi convenia; era un „culcuș demn", credea el.

„Sunt fericit, spunea Eminescu[1]), că mi-am ales un loc potrivit cu firea mea singuratecă și dornică de cerce-

1) G. Călinescu, *op. cit.*, p. 264.

țări. Ferit de grija zilei de mîine, mă voi cufunda ca un budist în trecut, mai ales în trecutul nostru atît de măreț, în fapte și oameni. Voi fi obligat moralmente d-lui Pogor, care m'a găzduit și care mi-a găsit acest culcuș demn pentru iernele noastre friguroase. Inţeleg prin ierni schimbarea răutăcioasă a semenilor noștri, care caută să lovească chiar și în cei ce nu se pot apăra. Cunosc năravurile politice dela noi, de aceia mă îngrijesc, cu toate că trebue să mă bucur de norocul ce-a dat peste mine!"

Fericit de norocul ce dăduse peste dînsul! Işi închipuise, naivul, că, dacă postul în care se refugiase era modest, va fi și ferit de valurile politice. Se știe cît se înșelase și cît avea să pătimească în colțișorul lui ce i se păruse adăpostit. Işi făcea totuși iluzia că se va întoarce la Berlin. „Pe la mijlocul lui Noembrie — îi scria el lui I. Al. Samurcaș, secretarul agenției noastre de Berlin, mă întorc în Germania pentru examen — se înțelege că, coelesta deorum gratia favente, nefiind caz împiedicător. Călătoria mea va avea scop înainte de toate depunerea doctoratului". Sau: „după sosirea mea în țară, d. Ministru al Instrucțiunii publice, cu care după cum știți stau de multă vreme în corespondență, mi-a conferit postul de bibliotecar al bibliotecei centrale din Iași, singurul care nu e în stare de a-mi întrerupe întru nimic nici preparațiile mele pentru doctorat, nici ocupația mea, care în totdeauna va rămîne științifică și literară".[1]) Aceste le scria la 19 Sept. 1874 — nici două zeci de zile de la numire. Intenția lui de a-și da doctoratul era poate sinceră, deși din tot ce-am văzut din corespondența lui cu

1) I. E. Torouțiu, *op. cit., IV.* p. 122.

T. Maiorescu, spaima de doctorat era şi mai sinceră, sau era poate o simplă continenţă pentru a înfrunta deziluzia ce trezise în sînul *Junimii* şi mai ales în opinia lui T. Maiorescu. Peste cîteva luni, în scrisoarea ce-i adresa la 4/16 Noembrie 1874 aceluiaş I. Al. Samurcaş, în chestia întreţinerii fratelui său într'un spital de alienaţi, adică chiar în luna cînd trebuia să se ducă la Berlin pentru doctorat, nici pomeneală de această intenţie. E de altfel bolnav „de o aprindere la încheetura piciorului", după cum la Berlin avusese „o paralizie reumatică a mînii drepte", semne, probabil, prevestitoare ale infecţiei contractate la Viena, ce avea să ducă la dezastrul din 1883. „Totuşi trebue să-mi caut de serviciu şi să dau lecţii în *Institutul Academic* în care înlocuesc pe Xenopol, în cursul de logică". La această dată îl văzuse pe T. Maiorescu, la Iaşi, şi-l solicitase pentru frate-su Şerban, fără să fi obţinut ceva. „Ministrul cultelor a fost la Iaşi, îi scrie el tatălui său la 4/16 Noembrie 1874[1]). El ştia deja despre Şerban, dar neavînd nici o sumă disponibilă din buget, nu putea veni în ajutorul său". Sau peste cîteva zile, cînd Şerban murise: „Maiorescu promisese că, începînd de la 1 Ianuarie anul viitor, să-i facă un mic ajutor lui Şerban, de 60 de franci pe luni. Acest ajutor se înţelege că acum e de prisos. Pentru anul acesta suma prevăzută în buget pentru asemenea scopuri fiind mîntuită n'a putut să-l ajute la moment".

2. T. Maiorescu se interesa de M. Eminescu şi sub altă formă: voise să-i dea propria-i catedră şi încercarea ieşise lamentabil; acum îi trecea colaboraţia la *„Conver-*

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 125.

sations Lexikon Brockhaus". „Fă bine, aminteşte lui Eminescu, îi scria el lui Iacob Negruzzi la 28 Noembrie 1874, adică în aceeaşi lună[1]), să-mi comunice de urgenţă lista tuturor articolelor despre care crede, că trebuesc să figureze în *Conversations Lexikon Brockhaus* precum şi a celor ce ar trebui eliminate din ultima ediţie. Am primit o scrisoare de la Brockhaus care aprobă colaborarea lui Eminescu şi pe de altă parte Vodă se interesează a cunoaşte lista lucrărilor".

Aici se află şi rîndurile, suprimate de altfel, în care T. Maiorescu îşi exprima nemulţumirea pentru incorectitudinea întoarcerii poetului de la Berlin, pe care le-am citat aiurea.

Despre chestiunile colaborării lui M. Eminescu, la Brockhaus mai avem cîteva rînduri, ale poetului, care, şase luni după aceia (18 Iunie 1875), îi scria lui T. Maiorescu: „Eu nu m'am simţit de fel atins de scrisoarea lui Brockhaus, după cum credeaţi, ci am văzut numai că el n'a ţinut cont de articolele nouă, ce i le-am fost trimis şi nici de cele modificate ci a trimis lui Xenopol textele sale vechi, ca să le coreagă pe acelea, Xenopol i-a scris, că eu sunt cel însărcinat cu această lucrare şi să se adreseze la mine, deci aştept hotărîrea ce va lua[2])".

3. Fericirea poetului la „Biblioteca Centrală" nu dură mult; în urma unei intrigi locale, regizată de Andrei Vizanti, duşmanul lui T. Maiorescu, M. Eminescu fu înlocuit prin poetul bucovinean D. Petrino în Iunie 1874. E de neînţeles cum a consimţit T. Maiorescu, care tre-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, I, p. 2.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, V, p. 120.

buia să confirme propunerea, chiar şi cu oferirea unei compensaţii. M. Eminescu a fost înlocuit printr'un duşman personal, ce avea, de altfel, să-i pricinuiască înscenări şi procese cu mari sdruncinări morale. Cu D. Petrino, poetul se ciocnise încă în 1870 prin articolul *„O scriere critică"* apărută în *Albina* din Pesta[1]) ca răspuns la broşura lui *„Puçine cuvinte despre coruperea limbii romîne în Bucovina"*, articol scris cu maturitate dar şi cu violenţa obişnuită a marelui poet. Partea paradoxală a situaţiei e, după cum am mai spus, că D. Petrino se arată un continuator al lui T. Maiorescu din *„Limba romînă în jurnalele din Austria"* (1868), pe cînd M. Eminescu în răspunsul lui polemic limita acţiunea lui T. Maiorescu prin legăturile formaţiei lui naţionaliste, cu Aron Pumnul şi cu Ardelenii. Corespondenţa poetului bucovinean cu Iacob Negruzzi[2]) nu ni-l pun într'o lumină favorabilă. După o viaţă de risipă, petrecută în străinătate, tuberculos, el se reîntoarce la Cernăuţi, ruinat şi sărac. Vrea să se apropie de *Convorbiri literare,* prin scrisori pline de elogii repede întoarse spre critică şi necaz. T. Maiorescu se ocupase în broşura lui poetică *Lacrimi* ... în *Direcţia nouă* (1872) în termeni, pe care noi îi găsim astăzi binevoitori, dar care nu par a fi satisfăcut pe nestatornicul baron. Prin 1874 *Convorbirile* îi publicau trei — patru poezii originale şi o singură traducere, din mai multe trimise, din H. Heine. Inde irae ... Tactica lui în corespondenţă e de a încărca cu elogii pe Iacob Negruzzi personal şi de a ataca pe T. Maiorescu şi pe scriitorii susţinuţi de dînsul, în deosebi pe M. Emi-

1) *Albina,* No. 3 şi 4(7/19 Ianuarie şi 9/21 Ian.)
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* I, p. 249 etc.

nescu, vechiul lui critic. „La noi Romînii, îi scria el, de pildă, la 11 Ian. 1874, critica încă nu a produs nimic şi cei ce au fost înaintea ei, sunt şi acum cei mai buni scriitori şi sunt poate chiar mai pe sus de dînsa. Cu toate acestea critica nu poate strica nimănui fiindcă publicul nu este un ce artificial, ci natural şi nu se ţine de opinii particulare". Ori în altă scrisoare: „In sfîrşit aveţi să mă faceţi critic fără voe şi am să mă pun de hatîrul *Junimii* să critic *Cartea Criticelor* a d-lui T. Maiorescu". Deşi îl învinue că a pus *Venera şi Madona* alături de *Pasteluri.* se mai moaie la ajungerea lui T. Maiorescu în fruntea Ministerului de Instrucţie: „Să vedem acum or de Critica va şi putea pune bine în locul celor rele. Eu cred şi suntem îndreptăţiţi de a aştepta mult bine de la un om ca d. Maiorescu. Spiritul care-l însufleţeşte este adevărul şi asta rămîne calitatea cea maj mare. Am căpătat deunăzi cartea d-sale de critice şi deşi poate îl aflu uneori prea sever şi uneori prea indulgent, trebue să mărturisesc că totalul este de mult merit şi dacă d-sa nu este destul poet pentru a secta detailuri totuşi are calităţi străine pînă acum la noi".

Refugiindu-se în ţară în 1875, el mai publică poezii în *Convorbiri;* la serbarea comemorativă pentru moartea Domnului Grigore Ghica Voevod, de la 1 Oct. 1875 ţine o înflăcărată cuvîntare reprodusă de revistă[1]) — împreună cu o poezie: *La mormîntul lui Grigore Ghica V.* D. Petrino e primit bine în înalta Societate ieşeană şi cum trăeşte din expediente, printr'o intrigă universitară, i se oferă ca o simplă sinecură direcţia bibliotecei centrale în locul lui M. Eminescu. E de mirat totuşi că T.

1) *Cobv. Lit.* IX.—.no. 1 Oct. 1875 p. 293.

Maiorescu a putut confirma o astfel de înlocuire. Poetul bucovinean s'a certat repede cu noii lui „protectori". Intr'o scrisoare publicată în *Romînul* din 1876, el învinue pe Junimişti că ar face o politică antinaţională şi arătîndu-se jignit că e considerat ca făcînd parte dintr'o astfel de societate. „Scrisoarea adresată de d. Petrino ziarului *Romînul* m'a cuprins de mirare, scrie, după cum am mai spus-o, V. Alecsandri lui Iacob Negruzzi la 28 Martie 1876. Cum se poate ca un om inteligent să răspundă cu asemenea manieră amabilităţilor cu care a fost întîmpinat la venirea sa la Iaşi de către societatea *Junimea?* Şi el a căzut în capcana grosolană ce caută să întindă oamenii ostili acestei societăţi? Şi el crede în stafia *Direcţiei noui* inventată pentru spaima copiilor şi a idioţilor? Incă un molipsit de boala imaginară, un molipsit ajuns la gradul acel pernicios, unde omul îşi pierde pînă şi regulele cele mai elementare ale bunei cuviinţe. Dumnezeu să-l ierte că nu ştie ce mai zice. Imi pare rău însă că Carp s'a potrivit lui şi s'a grăbit de a-l destitui, făcînd astfel dintr'un rătăcit o victimă politică".[1])

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, I, nota dela p. 263. P. Carp înlocuise pe T. Maiorescu la Ministerul de Instrucţie.

XII

1. Numirea ca revizor şcolar. 2. Destituirea şi depresiunea lui sufletească.

1. T. Maiorescu s'a gîndit imediat să-i dea poetului o compensaţie pentru înlocuirea lui de la Bibliotecă. Ii scrie deci la 16 Iunie 1874, oferindu-i postul de revizor şcolar peste judeţele Iaşi şi Vaslui. N'avem scrisoarea lui dar ni s'a păstrat răspunsul poetului dela 18 Iunie 1875[1]): „La scrisoarea dv din 15 l. c. am onoare a vă răspunde că primesc bucuros funcţia de revizor şcolar peste districtele Iaşi şi Vaslui, nu că prin asta aşi adauga ceva la bunăstarea mea materială, căci în faptă cîştig pe loc cu lecţiile dela *Institutul academic*[2]) şi *Şcoala normală* impreună 367 l. n. astfel încît adausul nu este considerabil în vederea cheltuelilor ce le aş avea cu drumul. Punctul meu de vedere este că aş intra în contact cu popu-

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, V, p. 119.

2) Asupra profesoratului nefericit a lui M. Eminescu la *Institutul Academic:* cf. Eugeniu E. Vincler: *Institutul Academic 1876—1879. Institutele Unite 1879—1907, din Iaşi.* Buzău 1914. Se povesteşte incidentul din Mai 1875 a răzvrătirii elevilor contra lui M. Eminescu.

laţia rurală, singura care mă interesează în deosebi. Cred a fi în stare de a vă da relaţii fidele asupra stării şi traiului ei, precum şi a marginilor, între care ar fi cu putinţă a se lărgi sau a se adînci învăţămîntul primar".[1]) Se ştie, de altfel, că M. Eminescu a fost un foarte bun revizor, cum îl consacră şi T. Maiorescu în *Insemnările* lui. „Mih. Eminescu bun revizor şcolar, rău profesor, idealist".

Că M. Eminescu a fost un bun revizor şcolar e neîndoios, tot aşa după cum fusese un bun bibliotecar cu o înaltă conştiinţă în împlinirea unei modeste atribuţii, cu care marea lui cultură se acomoda mai mult de cît cu posturile ce i s'ar fi potrivit mai bine. Simţul răspunderii, neîncrederea în sine îl făceau să prefere să se scoboare de cît să se înalţe; linia vieţei lui practice nu urca, ci declina, în timp ce linia speculaţiei lui intelectuale mergea spre mare, spre măreţ chiar. Activitatea lui de revizor prin inspecţii şi rapoarte se poate urmări în volumul de *Scrieri politice şi literare*[2]). Nu despre ea e vorba aici.

In urma votului de neîncredere al Senatului în şedinţa de la 28 Ianuarie 1876 T. Maiorescu se retrage din guvern fiind înlocuit cu P. P. Carp, dar nici guvernul nu putu ţinea de cît pînă la 3 Aprilie 1876. Din acest moment de panică trebue să dateze scrisoarea lui Eminescu către I. Negruzzi[3]) „In oraş circulează sgomotul că Mi-

---

1) Fiind revizor pe două judeţe salariul era dublu de 500 lei. Şi faptul acesta avea să constitue un cap de acuzaţie în *„Raportul prezintat Adunării Deputaţilor în ziua de 10/22 Martie 1877"* de către Comitetul de acuzare a foştilor miniştri daţi în judecată, Bucureşti 1877, p. 139—155.

2) M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, ed. Minerva 1905.

3) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, I, p. 322.

nistrul ar fi căzut. Acest sgomot ne nelinişteşte atît pe mine cît şi pe Bodnărescu. Dacă ştiţi ceva pozitiv, vă rog să ne spuneţi şi nouă cît şi despre vreo nouă combinaţie de care s'ar fi vorbind". Guvernului Lascăr Catargi îi urmă un guvern General I. Em. Florescu, cu Al. Orăscu la Instrucţie, care nu dură de cît trei săptămîni; succesiunea lui o luă la 27 Aprilie un guvern al opoziţiei coalizate prezidat de Manolache Kostaki cu G. Chiţu la Instrucţie. In urma unei invitaţii de a arăta, de ce nu inspectase în intervalul de la 15—31 Martie nici o şcoală rurală din judeţul Iaşi, M. Eminescu trimise protestul cuvenit, monument de vehemenţă, care s'a publicat de mai multe ori[1]): „Fiind că legile timpului şi ale spaţiului, filozofa poetul, sunt apriorice şi nu sufăr nici o discuţie, de aceia vă veţi convinge că îndatorirea de a inspecta şcoalele din 15 în 15 zile este o imposibilitate, asupra căreia n'a insistat nici chiar Ministrul, care a emis ordinul respectiv. De aceia îmi pare foarte rău, că sunt silit a respinge ca nefondat avizul Consiliului permanent, că nu mi-aş îndeplini datoria". Urmarea nu putea fi alta de cît destituirea lui M. Eminescu pe ziua de 1 Iunie 1876.

2. Destituit din postul de revizor şcolar pe ziua de 1 Iunie 1876, M. Eminescu e aruncat „pur şi simplu", cum ar fi spus el, pe drumuri. E poate epoca cea mai sumbră a tristei lui vieţi, înainte de boală. Sdruncinul lui moral nu mai pomenim de cel material, trebue să fi fost cumplit pentru a-l fi făcut să trimită Veronicăi la 8 Iu-

1) M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, ed. Minerva 1905, p. 259. I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 130.

nie 1876 o scrisoare atît de tragică, într'un ton şi de indignare dar şi de umilinţă ce nu se potriveşte cu ceia ce ştim de orgoliul lui; recunoaştem însă că scrisoarea nu are toate garanţiile de autenticitate, întru cît originalul nu există. Iat-o totuşi: „Am citit scrisoarea dv. care e plină de compătimire. Canalia liberală a nimicit ideile ce mi le făurisem despre viaţă! Rămas fără o poziţie materială asigurată şi purtînd lovitura morală ca o rană care nu se mai poate vindeca, voi fi nevoit să reiau toiagul pribegiei ne avînd nici un scop, nici un ideal. Crede-mă, stimată Doamnă, că de azi sunt un om pierdut pentru societate. O singură fericire ar renaşte în sufletul meu, dacă aş putea să ascund nedreptatea. Posteritatea nu vreau să afle că am suferit de foame, din cauza fraţilor mei. Sunt prea mîndru în sărăcia mea. I-am dispreţuit şi acest gest e prea mult pentru un suflet care nu s'a coborît în mocirla — vremurilor de azi".[1])

1) Octav Minar, *Cum a iubit Eminescu*, p. 52.

XIII

1. M. Eminescu redactor la Curierul de Iaşi. *2. Polemica lui cu dr. Zotu în jurul* Logicei *lui T. Maiorescu. 3. Părerile lui despre propriile lui articole. 4. Plecarea de la* Curierul de Iaşi.

1. Fără mijloace, se adăposteşte în bojdeuca lui I. Creangă păstrată şi azi pentru a arăta urmaşilor în ce peşteră de troglodiţi au putut trăi cei doi mai mari scriitori ai epocii lor. Peste o lună prietenii junimişti îi găseau un loc de redactor-administrator şi corector al ziarului *Curierul de Iaşi*, un fel de buletin al publicaţiilor Curţii de Apel din Iaşi, cu adausul unui oarecare material politico-literaro-social, redactat de M. Eminescu pentru o sută de lei lunar. E iarăş un motiv de meditaţie asupra repartiţiei bunurilor pămînteşti, faptul de a se vedea pana cea mai viguroasă a presei romîneşti umplînd anonim coloanele unei foi necitite de nimeni cu note şi articole ce aveau să se adune mai tîrziu în volume, cu un răsunet atît de mare. *„Buna gospodărie bătrînească"* din 4 Iulie 1876 pare a fi primul articol al acestei colaboraţii ciudate.

2. Reţinem din această colaboraţie, în cadrul cărţii,

doar articolul *Observații critice* din 12 August 1877 ca răspuns la recensia d-rului Zotu asupra *Logicei* lui T. Maiorescu apărută în *Columna lui Traian* (no. 6 și 7 Iunie — Iulie 1877). Articolul e strîns și matur; el își propune „respingerea bănuelilor de plagiat, a contrazicerii flagrante și a bănuelilor de superficialitate". Nu urmărim argumentația lui M. Eminescu pentru a-și dovedi afirmațiunile, am făcut-o aiurea.[1]) Reproducem doar o parte din final, de valoare pur literară: „Știință poate cîștiga oricine voește, judecată nu. Judecata e un dar prețios, care se găsește în porțiune mică la orice om, dar încăpătoare și clară numai la aristocrația spirituală, pe care natura a semănat-o cu multă sgîrcenie pe fața pămîntului. Și această aristocrație șicanată în republica literelor, ca și aristocrația numelui istoric în republica cetățenilor. In amîndouă republicile mediocritatea (din invidie și din sentimentul nimicniciei sale) va bănui capetele pe care nu va putea sau nu va voi să le înțeleagă. Și un asemenea cap cu judecată vastă și limpede este într'adevăr autorul manualului de logică, din care cauză republica literelor romîne e pe cît se poate în contra lui. Insinuări, bîiguiri confuze despre cosmopolitism, bănuiala de neștiință, acuzări de plagiat, toate aceste se aruncă asupra unui spirit care în fiecare șir e de transparența cristalului și nu lasă nimănuia îndoeli asupra celora ce voia să zică".[2])

Pentru a i se da o mai mare răspîndire articolul doctorului Zotu fu reprodus de ziarele inamice *Presa* lui V. Boerescu și *Telegraful* lui I. C. Fundescu. *Convorbirile*

1) E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 413.
2) I. Crețu, *M. Eminescu, Opere*, I, p. 502.

literare răspund iar dr. Zotu le replică tot în *Presa.* M. Eminescu mai publică şi el un articol chiar în *Convorbiri literare* (1 Sept. 1877). „A plagia, scrie el, va să zică a lua ideile sau formularea lor de la autor, fără a-l cita nicăeri. De la Mill în cele trei citate autorul logicei n'a luat ideile nouă, căci aceste se găsesc în orice logică elementară, ci numai formularea lor limpede. Ajungea deci să citeze o singură dată cartea ca op. întrebuinţat, pentru a-i lua oricui dreptul de a presupune plagiare."

Şi după o exemplificare:

„Dintr'aceasta e evident că, dacă autorului logicei i-a rămas în minte în mod neconştiu o idee a lui Trendelenburg, el a întrebuinţat-o mai limpede, mai cu temei de cum s'a întrebuinţat Trendelenburg pe el însuşi. Dorim multe plagiate de această natură care să traducă idei spuse în treacăt, în monetă bine tipărită a gîndirii clare, şi hotărîte, care să prefacă metalul ascuns în pietriş, în metal curăţat şi preţios".

Adevărul este că şi aici, caşi în chestiunea Vischer, T. Maiorescu s'a arătat un „clasic", clarificînd şi personalizînd materiale împrumutate într'o organizare proprie.

3. In privinţa acestui articol din *Convorbiri literare* avem o scrisoare a poetului către I. Slavici (care intervine şi el în polemică sub pseudonimul de Tanda printr'un articol intitulat *„Bietul Dr. Zotu"* în *Timpul* din 23 şi 25 Sept. 1877), din care facem cîteva extrase[1]):

„Apropos de Trendelenburg şi Maiorescu. Deosebirea între pasagiile citate de mine e foarte mare. „Cea mai

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* III p. 126.

înaltă abstracţie a intuiţiei“ a lui Tr. este *„esse“* copulativ, verbul auxiliar, nu *„existere“* a lui Maiorescu. Trend. recunoaşte asemenea existenţa unor silogisme ipotetice, Maiorescu la preface pe aceste pur şi simplu în silogisme categorice.

Eu am închipuit următoarele silogisme pentru a arăta deosebirea:

Dacă este seminarul din Bucureşti, este D. Zotu. Insă seminarul din Bucureşti este ca cea mai înaltă abstracţie a intuiţiei. Deci d. Zotu este cea mai înaltă abstracţie a intuiţiei.

Categoric însă astfel:

D. Zotu este o dependenţă a seminarului din Bucureşti.

Seminarul există în realitate.

Deci d. Zotu există în realitate ... Nu ştiu dacă M. a fost mulţumit sau nu de anticriticele mele. Sunt scrise în grabă şi nu prea sunt de seamă, dar n'am ce face:

De unde iei privirea clară
Care 'n linişte alege,
La gîndiri menite vieţii,
Viaţa 'n floare să le-o lege?

N'avem nici o informaţie despre părerea lui T. Maiorescu; ca de obiceiu, (în chestiunea plagiatului din Vischer ridicată de Aron Densuşeanu) el nu s'a amestecat, lăsînd discuţia pe seama altora.

4. Se cunoaşte sfîrşitul colaboraţiei poetului la *Curierul de Iaşi.* Intrat în conflict cu un oarecare Mircea, directorul Tipografiei Naţionale, unde se tipărea ziarul,

el fu silit să plece în toamna anului 1877 (ultimul articol *Răpirea Bucovinei* s'a publicat la 30 Sept. 1877); rămas fără mijloace, el e, în fine, chemat la Bucureşti, în redacţia ziarului *Timpul,* fondat la 15 Martie 1876, a cărui direcţie o avusese T. Maiorescu cinci luni de la sfîrşitul lui Ianuarie pînă la 5 Iulie 1877, cînd plecase, nefiind în armonie cu o parte din conservatori pe chestia politică cu Ruşii, în faţa apropiatului răsboiu.

XIV

1. Venirea la Bucureşti, la Timpul; *mizeria primelor luni.*
2. Articolele lui în Timpul, *în legătură cu T. Maiorescu.*

1. Cu banii reclamaţi la 12 Oct. 1877 lui I. Slavici (... n'am cu ce veni — 100 de fr. — am pe lună, din ce dracu, să plec? Am şi bagaje: cărţi, manuscripte, ciobote vechi, lăzi cu şoareci şi molii, populate la 'ncheeturi cu diferite naţionalităţi de ploşniţe. Cu ce să transport aceste roiuri de avere mobilă în sens larg al cuvîntului?[3]), a sosit, probabil, la Bucureşti şi şi-a pornit activitatea la *Timpul* cu articolul *„Bălcescu şi urmaşii"* din 24 Noembrie 1877 pentru a o continua apoi statornic de la 11 Dec. 1877.

Epoca acestor debuturi la Bucureşti pare să fi fost o cumplită mizerie. La 4 Noembrie, T. Maiorescu îi scria lui I. Negruzzi[1]). „Cum stă cu contribuţiile *Timpului?* Fă bine spune ca să trimită banii adunaţi lui Teodor Rosetti. Căci Eminescu continuă a muri de foame — agonia poeţilor romîni".

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* I p. 8.

La 27 a lunii insistă[1]): „Trimite Pogor bani lui Slavici şi Eminescu pe Oct. şi Noembrie la *Timpul?* Să-i trimită deadreptul lui. Adressa: Ion Slavici, la redacţia *Timpului,* Bucureşti, Palatul Dacia". Peste cîteva luni la 26 Februarie 1878 îi scrie relativ la *Albumul Societăţii Junimea*[2]*):* Portretele lui Rosetti şi Mandrea le tot execut şi nu mai isbutesc. Cu Eminescu am să mă duc eu mîne la fotograf, mai 'nainte însă la bărbier, să se radă. La bohème roumaine". Dacă ar fi să acordăm o autenticitate scrisorii nedatate a lui M. Eminescu către Veronica Micle (reprodusă în capitolul asupra lui V. Alecsandri), prin care poetul îi anunţa că a primit 200 lei de la V. Alecsandri, în această epocă ar trebui fixată, deoarece vedem îndemnaţi susţinătorii ziarului să-şi trimită cotizaţia pentru ca redactorii să poată trăi. Nu e de admis însă ca la această dată V. Alecsandri să nu fi cunoscut „personal" pe M. Eminescu.

2. Asupra febrilei activităţi a lui M. Eminescu la *Timpul* culeasă azi în mai multe volume şi obiect de studii şi parafraze, cu imense repercuţiuni asupra desfăşurării ideologiei noastre politice, nu ne vom ocupa de cît în stricta limită a legăturii ei cu T. Maiorescu.

„Ai citit în *Timpul,* îi scria criticul lui I. Negruzzi la 8 Februarie 1874[3]), poate articolul lui Eminescu care nu-şi poate stăpîni indignaţia) şi prin urmare ştii ce s'a petrecut. Şi *Romînia liberă* le-a aruncat un strigăt de indignare".

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* I p. 9.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.* I p. 11.
3) I. E. Torouţiu, *op. cit.* I, p. 10.

Iată ce anume se petrecuse. T. Maiorescu fusese ales deputat conservator în alegerea parţială de la Iaşi din 23—24 Ianuarie. Camera amîna însă mereu discuţia asupra validării alegerii. Motivul şi-l explica T. Maiorescu astfel într'o scrisoare către I. Negruzzi la 8 Februarie: „Nu vor ca unul din noi (se mai alesese şi Generalul I. Em. Florescu) să deştepte Basarabia în Cameră.[1]) Acesta e şi argumentul de care se foloseşte şi Eminescu în articolul său *„Contestarea alegerii d-lui Maiorescu"* apărut în *Timpul* de la 8 Februarie adică în aceeaşi zi cu scrisoarea trimisă lui I. Negruzzi. Producîndu-se o cerere de invalidare a alegerii, ea fu respinsă în şedinţa de la 6 Febr. 1878; dar fracţionistul ieşean A. D. Holban, isbuti să obţină instituirea unul „comitet judiţiar" compus din Locusteanu, Pătărlăgeanu, Dimancea, Pantazi Ghica, Eraclide ca să „acheteze alegerea". Peste două zile apăru articolul lui M. Eminescu. Iată elogiul lui T. Maiorescu: „Partidul conservator din Iaşi ştiind pe deplin, că acel petec de pămînt de la Dunărea (Basarabia) este raţiunea de a fi a statului romîn din punctul de vedere al Europei, şi urmărind făţărnicia liberalilor, care sunt în stare să joace comedia protestării pentru a o da totuşi Ruşilor, în schimbul unor foloase personale de tot soiul, a ales cu majoritate absolută pe d. Maiorescu în acele momente grele, dînd astfel un vot de neîncredere purtării îndoelnice a guvernului şi a Camerei.

Afară de aceia d. Maiorescu mai însemnează şi altceva: tendenţa pentru răspîndirea unei culturi naţionale şi uniforme la ţăranul romînesc. Pedagog şi fiu de pedagog, el a văzut cu ochii limpede beţia de fraze şi lipsa

1) I. Creţu, *op. cit.* II. p. 215.

de cultură pozitivă a clasei de cenuşeri din Romînia şi n'a găsit un alt antidot mai puternic contra epidemiei spirituale de cît cultura ţăranului. Dar pentru aceasta era nevoe ca limba ţăranului, fie el în Romînia, fie în Ardeal, să fie pusă iar în scaunul de onoare, ce i se cuvine, in locul in care pusese cronicarii şi biserica. In lupta pentru limbă şi adevăr şi contra jargoanelor franţuzite sau nemţite şi a beţiei de cuvinte, d-sa a rămas învingător, autorii loviţi de pana sa energică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înşira cuvinte nouă în loc de idei adevărate, limba şi împreună cu ea mintea se curăţă şi se lămureşte, căci numai o limbă, în care cuvintele sunt împreunate c'un înţeles hotărît de veacuri, este clară şi numai o cugetare care se serveşte de o asemenea limbă, e limpede şi cu temei".[1]) Contestării lui A. D. Holban se ştie că i-a răspuns G. Vernescu. M. Eminescu reproduce cele cinci puncte ale contestării şi toate argumentele apărării lui G. Vernescu. Punctul al patrulea spunea: „D. Maiorescu aparţine unei şcoli filozofice periculoase, căci Schopenhauer şi Max Stirner spun că „forţa primează dreptul", etc. Aicea d-sa citează în franţuzeşte ce avea acest cuprins. Intrebat de un deputat cine susţine aceasta, d-sa răspunde: „Schopenhauer". Contra acestei confuzii protestează cu virulenţa lui obişnuită M. Eminescu: Pasagiul nu era al lui Schopenhauer ci al lui Stirner. „A atribui lui Schopenhauer, îl invectează el, ideile lui Schmidt (numele adevărat al lui Stirner) înseamnă tot atît ca şi cînd Praxiteles, sculptînd statua lui Apollo, ar fi luat drept model umerii d-lui Pantazi Ghica (era cocoşat) şi fizionomia d-lui Holban".

---

1) I. Creţu, *op. cit.*, II, p. 300.

Raportul conchise la invalidare; discutîndu-se în ședința de la 1 Aprilie 1878, au lipsit doar trei voturi ca să nu fie ratificată de Cameră — cu toată opoziția președintelui C. A. Rosetti ce spusese: „Nu este permis, mai cu seamă unui partid democratic, să atace o alegere pentru opiniile filozofice ale candidatului". Cu această ocazie M. Eminescu publică un nou articol la 9 Aprilie intitulat *Domnul Holban și Arthur Schopenhauer*. Deputatul fracționist de la Iași, declară: Inainte de toate, partidul național democratic și liberal are de cea dintîi datorie să apere proprietatea, onoarea și castitatea familiei, patria... are datoria să propage în popor onoarea, moralitatea, virtutea... iar nu materialismul abjectului Schopenhauer, care propagă concubinatul, dreptul bătăii cu biciul, disprețul amorului de patrie și sentimentelor de onoare. Aceste lucrări sunt bune la sălbateci, nu la noi". M. Eminescu isbucnește: „In șapte rînduri de spalt ale Monitorului, d-sa aruncă 7, zi: șapte neadevăruri, nemai auzite prin colosala lor sfruntare, prin lipsa de rușine a acelui ce cutează să le pronunțe". Urmează restabilirea ideologiei lui Schopenhauer în toate punctele în discuție.

XV

1. Participarea lui M. Eminescu la Junimea *bucureşteană.*

1. De la sosirea lui la Bucureşti, M. Eminescu devine unul din cei mai statornici membri ai nouei *Junimi* din jurul lui T. Maiorescu, al cărei început se semnalează într'o notă din *Insemnări* cu data de 28 Sept. (10 Oct. 1876): „Au fost la mine d-nii Anghel Demetrescu, d. Aug. Laurian şi Ştefan Mihăilescu cu Nica şi a fost una din cele mai animate convorbiri pînă la 12 1/2 noaptea. Pare a fi ca un început de *Junimea* bucureşteană". Altă întrunire e semnalată pe data de Duminecă 3/15 Oct.: „Ei au fost din nou seara la mine, cu încă St. Vîrgolici, Bodnărescu şi Verussi, care erau întîmplător aici de la Iaşi şi cu I. Slavici. După convorbiri literare despre ceeace este personal şi ce e impersonal s'a hotărît să ne întrunim odată pe săptămînă la mine şi anume Vineri seara[1])." Iată începutul *Junimii bucureştene* pornită cu forţe inamice. La 26 Mai 1878[2]) găsim semnalată prezenţa lui M. Eminescu (care trebue să fi participat cu mult în-

---

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 268.
2) T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 294.

ainte): „Ultima *Junime*, la mine (ca întotdeauna, în timpul din urmă, în această stagiune). A fost şi Vasile Alecsandri (tocmai foarte sărbătorit pentru premiul ce a primit poezia sa de 4 strofe *Gintea latină*, la concursul respectiv din Montpellier; i se dă un banchet prin subscripţie săptămîna viitoare). Şi Kneazul Cantacuzino, Theod. Şerbănescu, Olănescu şi a. m. d. vreo 23 de persoane, Ronetti Roman *(„Radu")*, Caragiale (bun traducător al *Romei învinse* de Parodi), Eminescu, Slavici, Nicu Gane, etc. Splendidă seară! Frumoase poezii de Eminescu, o baladă de Gane, poezii drăguţe de Şerbănescu, frumoase traduceri din Horaţiu de Olănescu şi la urmă, interesantă „causerie" a lui Alecsandri". Prin stimularea Anei Rosetti, noua pasiune a lui T. Maiorescu, şedinţele încep a se înmulţi în 1878: „odată pe săptămînă la mine, şi odată în aceeaş săptămînă la Mite". In această epocă intervine legătura de dragoste dintre M. Eminescu şi Mite semnalată de T. Maiorescu încă din Februarie 1879. „In interval, greul timp intern cu Mite şi Eminescu[1]), ce anunţa nota din 1/13 Iunie 1879. „Grea epocă Eminescu" — de care ne vom ocupa mai tîrziu. M. Eminescu vine totuşi la şedinţe unde se semnalează „cîteva poezii nouă ale lui Eminescu foarte frumoase şi o satiră veche deasemenea[2]). El e foarte preţuit. Iată, de pildă, fişa *Luceafărului:* Prima lectură are loc Sîmbătă 17 Aprilie 1882. „Seara *Junimea* la mine. Puţină lume, numai 12. Citit frumoasa legendă de Eminescu[3])". La

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 321.

2) T. Maiorescu, *Insemnări*, I, p. 328.

3) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 58.

şedinţa următoare dela 14 Aprilie seara lectură în prezenţa lui P. Carp, Ştirbei, etc.

După 6 luni la 8 Oct. 1882 „Seara *Luceafărul* lui Eminescu, cu el şi Annette şi familia mea, citit corectînd“[1]).

In şedinţa de la 28 Oct. se citeşte „frumosul *Luceafăr* al lui Eminescu, şlefuit“, la 31 Oct. îl citeşte la Buftea la Al. Ştirbei[2]), la 12 Ianuarie 1883 se făcea lectura traducerii germane a Mitei[3]) şi aşa mai departe cu un minunat zel de propagandist. M. Eminescu e, de altfel, prezent la toate marile lecturi, şi chiar la lectura *Nopţii de Noembrie* a lui Al. Macedonski, la 5 Martie 1882. (Erau de faţă şi P. Carp, V. Alecsandri, Haşdeu, Al. Ştirbei, Bariţ, etc.[4])

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 127.
2) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 134.
3) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 149.
4) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 152.

XVI

1. Intervenția lui T. Maiorescu între poet și Veronica. Antecedentele Veronicăi. 2. Părerea lui I. Negruzzi; date cronologice asupra legăturii dintre Veronica și M. Eminescu. 3 Părerea lui G. Panu. 4. Cum trebue înțeles acest amestec al criticului. 5. Ingratitudinea poetului față de critic. 6. Alte nemulțumiri ale poetului. 7. Confesiunile lui I. Al. Brătescu-Voinești în chestiunea Luceafărului.

1. Una din învinuirile cele mai des repetate împotriva lui T. Maiorescu e faptul de a se fi amestecat în legătura de dragoste dintre M. Eminescu și Veronica Micle și de a-l fi împedicat de a o lua în căsătorie. Chestiunea merită să fie cercetată.

Veronica Micle era o veche cunoștință a lui T. Maiorescu și nu în bine, încă de pe cînd se numia Veronica Cîmpeanu, fata moașei Ana Cîmpeanu, intrată în complotul familiei Cobîlcescu și al lui N. Ionescu împotriva lui T. Maiorescu în așa zisul „scandal de la Școala Centrală din 1864". Iată declarația moașei la ancheta judiciară: „Fiica mea, anume Veronica Micle (se măritase în răstimp), ce se afla în etate de 14 ani, elevă în clasa V, cu ocazia venirii acasă, după vacanța sărbătorilor Paștelor, anul curent mi-a arătat următoarea îm-

prejurare, că într'una din zile pe la orele 5, 30 după amiază, viind d. Maiorescu în internat a intrat direct în camera d-rei guvernante Emilia Richert, elevele fiind intrate în clasă, numita mea fiică era ocupată cu ştergerea unei table din sală, în acelaş timp a văzut că a venit d-na Maiorescu, aceasta voind a intra în camera d-rei Richert, a bătut la uşe, dar nu i s'a deschis şi nici n'a voit a-i răspunde, numai atunci Doamna a trecut peste sală şi bătînd la uşa d-nei Gros i s'a deschis şi numai atunci s'a deschis şi uşa dela D-ra Richert, unde era d. Maiorescu, după care d-na Maiorescu a intrat înlăuntru, şi ce se va fi petrecut nu cunoaşte".[1])

Iată cum în replică T. Maiorescu la interogatorul din 20 Oct. 1864: „. . .Că după ce nevastă mea a bătut la uşa guvernantei din năuntru odăii n'a voit nimeni să răspundă. Această spusă însă, singura care are valoare de indicii din arătările d-rei Cîmpeanu, a zis-o adaugînd-o Ana Cîmpeanu, fiindcă o moaşă şi un ofiţer au ajuns apărătorii unei şcoale de fete în privinţa moralităţii!"

T. Maiorescu arată că în 1863 fusese o singură dată pînă la 9, în ajunul plecării la Berlin, la 22 Oct. 1863, ca să ia măsuri pentru aşezarea unei clavir, pe care nu-l putea lăsa acasă din pricina frigului; a doua zi clavirul şi fusese transportat în lipsa lui în odaia guvernantei Richert.

Şi după ce respingea învinuirile diverşilor martori, punea la zid pe moaşa Ana Cîmpeanu şi pe fiica ei Veronica în cel mai bun stil maiorescian:

---

1) E. Lovinescu, *T. Maiorescu,* I, p. 137.

„Din salon este absolut cu neputinţă a auzi, dacă răspunde cineva din lăuntru odăii guvernantei sau nu. Intre salon şi odaia guvernantei sunt scări bifurcate în dreapta şi în stînga care separă, într'o distanţă aşa de mare încît nici nu va cuteza d-ra Veronica Cîmpeanu, nu-i va trece prin cap a zice că ar fi putut auzi, dacă răspunde cineva din lăuntru sau nu. Eu cer să se întrebe d-ra Veronica Cîmpeanu însăşi, asupra acestui punct, iar nu d-na Cîmpeanu, care în fantezia d-sale de moaşă, a putut face multe şi variate schimbări şi îngroşări a adevărului".

Simpatie nu putea, aşa dar, avea T. Maiorescu pentru Veronica Micle încă din debuturile ei.

Această „ostilitate" nu înseamnă o rupere de relaţii; Veronica a colaborat, după cum se ştie, la *Convorbiri*. In *Insemnări* înregistrăm că T. Maiorescu a vizitat-o de mai multe ori. Iar următoarea scrisoare din 3 Mai 1879 a Veronicăi către Eminescu ne descrie circumstanţele uneia din vizite: „Prin urmare, gîndeşte-te cu drag la mine, şi lasă-mă să-ţi spun ce fericire nespusă am simţit în sufletul meu, cînd am văzut pe d. Maiorescu în casă la mine şi că pacea şi iertarea atît de mult dorite de mine le-am căpătat. Ce să-ţi fac, tu ştii că eu sunt sinceră; ei bine, trebue să mărturisesc că: precum era sărbătoare pentru mine cînd veneai tu să mă vezi, tot astfel, ba încă, mai mult, am simţit cînd l'am văzut pe d. Maiorescu şi aceasta din mai multe puncte de vedere, intre care a fost şi acela că am vorbit de tine, ce anume ţi-oi spune la toamnă, cînd ne vom vedea."

La această dată Ştefan Micle trăia. „Pacea şi iertarea", de care vorbeşte Veronica, nu se poate raporta decît

la atitudinea ostilă a criticului faţă de legăturile cunoscute ale poetului cu Veronica.

2. Amestecul lui T. Maiorescu şi al *Junimii* în legătura celor doi poeţi e admisă de contemporanii cei mai în măsură să cunoască lucrurile de aproape, cum e, de pildă, Iacob Negruzzi. In *Amintiri* el susţine chiar ca unul din motivele trimiterii lui M. Eminescu la Berlin e poate că şi dorinţa ce aveau cîţiva dintre noi mai iniţiaţi în tainele vieţii sale private de a-l despărţi de Veronica". Ne-am exprimat convingerea că impresia lui I. Negruzzi era posterioară. Deşi se cunoscuseră probabil la Viena în 1870, ei nu se revăzuseră de cît în cele cîteva săptămîni cît stătuse Eminescu la Iaşi în Septembrie 1872, cînd îi votase *Junimea* subvenţia pentru Berlin. Veronica nu constituia pe atunci o primejdie.

Puţina corespondenţă autentică dintre Veronica şi M. Eminescu mai trebue citită şi cu rezerva că, destinate a fi citite şi de Ştefan Micle, scrisorile poetului au un caracter oficial; numai scrisorile Veronicăi dau timbrul real al relaţiilor lor. Aşa se explică nota strict protocolară a scrisorii de la 8 Noembrie 1874, pornind de la „stimată doamnă", pentru a-i spune că a zărit-o într'o lojă la teatru şi că şi-a amintit de invitaţia de a lua parte la o serată a ei literară ca să citească poezii.[1]) E greu de admis, că, fiind la Iaşi de două luni jumătate, unde venise în bună parte pentru dînsa, n'o întîlnise încă.

Acelaş caracter oficial are şi scrisoarea din 8 Iunie 1876, în urma destituirii lui din postul de revizor şcolar, scrisoare lamentabilă din toate punctele de vedere şi de

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.* IV. p. 126.

neînţeles, faţă de orgoliul solid al poetului: „Crede-mă, stimată Doamnă, că de azi sunt om pierdut pentru societate“.[1]) Inainte de a pleca la Bucureşti, în Octombrie 1877, el îi făcuse o vizită protocolară şi n'o găsise acasă. Scrisoarea ei din 3 Noembrie 1877 iscălită „Tolla cea nenorocită“ dă adevărata situaţie a legăturii lor, cu mult mai intimă de cît o arată scrisorile lui măsurate. „Scumpul meu Titi“ spune mai mult de cît „stimată Doamnă“. Femeia pare plină de sine şi e sigură de iubirea lui: „Titi, dacă ai inimă (şi sunt sigură că ai pentru că m'ai iubit pe cît o meritam), ascultă-mă, judecă şi nu mă condamna de cît după aceea. Nu e aşa că indiferenţa mea ţi-a sdrobit inima, inima plină de fiinţa mea? Erai aşa de puţin stăpîn pe tine, încît cel mai prost om îşi dădea seama că eşti îndrăgostit de mine: de aceia nu trebuia oare să dau o desminţire şi să ascund ochilor scrutători reciprocitatea unei dragoste tot aşa de mare?“ Poetul îi făcuse, după cît se pare, propuneri de căsătorie, pe care ea le respingea din motive de prudenţă materială. „O femeie săracă totdeauna e o povară unui bărbat, vrei tu să devin povara unui om pe care îl iubesc? Mă crezi prea uşoară ca să-mi dărueşti un suflet, dar îţi pot mărturisi că sunt o femeie de inimă, că n'aş vrea cu nici un preţ să-ţi creez o viaţă nenorocită“. — Il invită să vină de sărbători la Iaşi. „Atunci eu voi fi atît de blîndă cu tine şi te voi legăna pe braţul meu“. Scrisoarea e de o intimitate complectă; alta de la 7 Oct. 1882 ne-ar face să credem că această intimitate nu s'a desăvîrşit de cît mai tîrziu. In aşteptarea unui răspuns de la dînsul, hotărîtă să se sinucidă, Veronica îşi fixează ziua morţii. „Imi

1) Octav Minar, *Cum a iubit Eminescu*, p. 52.

vei permite, îi scria ea, să aştept un răspuns de la d-ta, voi muri în ziua de 27 Octombrie cînd pentru prima oară într'o casă mică şi modestă ţi-am dat dovadă despre iubirea mea vor fi tocmai patru ani în acea zi". Data cedării se fixează deci la 27 Oct. 1878, pe cînd Ştefan Micle trăia încă. Cum rămîne atunci cu „te voi legăna pe braţul meu" încă din 3 Noembrie 1877? Scrisorile de dragoste sunt documente foarte instabile

Demonul informaţiei ne face să căutăm în *Insemnările zilnice* ale lui T. Maiorescu, unde găsim la data de Sîmbătă 11 Noembrie 1878 următoarele rînduri: „Plecat cu Eminescu, Caragiale, Slavici, Nica şi Olănescu la Iaşi la a 15-a aniversare a *Junimii* (cei dintîi trei pe socoteala mea"). Prezenţa la Iaşi a lui M. Eminescu e certificată, aşa dar, aproximativ la data cînd Veronica Micle îşi fixează singură ziua „dovezii" dragostei ei pentru poet.

3. Şi celălalt memorialist al *Junimii*, G. Panu, priveşte ca probabil amestecul lui T. Maiorescu şi al *Junimii* în legăturile de dragoste ale lui M. Eminescu cu Veronica Micle. El îl întăreşte şi prin citarea altor cazuri, cum ar fi îndepărtarea lui Mihail Cornea de la *Junimea* din cauză că, insultat de un ofiţer într'o chestie delicată, el nu l-a provocat la duel; instituită în tribunal de onoare, *Junimea* a votat excluderea lui Cornea. Alt junimist Şt. Vîrgolici, voind să-şi legitimeze un copil ieşit din legăturile de dragoste cu o tînără văduvă: „Şefii *Junimii* nu ştiu din ce cauză, sfătuiră şi insistară pe lîngă Vîrgolici să nu contracteze această căsătorie şi acesta, cu toată dragostea ce avea pentru tînăra văduvă, se supuse *Junimii* şi legăturile fură rupte definitiv". „Aşa trebue să se

explice şi cabala în contra Veronicăi Micle relativ la amorul ei cu Eminescu".[1])

4. Amestecul lui T. Maiorescu şi al *Junimii* în legătura de dragoste a lui M. Eminescu cu Veronica Micle dar mai ales în intenţiile lor de a se căsători nu trebue înţeles de cît ca un amestec îngăduit intimităţii dintre prieteni şi, mai ales, unui prieten care era totodată şi ocrotitorul lui în păsurile vieţii. Legenda ne-a lăsat o motivare, în adevăr „maiorescianä"; poezia, arta nu poate ieşi din relaţii conjugale ci din raporturi contrariate. Realitatea era probabil alta: părerile ce avea despre Veronica Micle, ce se pot rezuma în vorbele lui I. Negruzzi;[2]) „fiind dat şi caracterul uşuratec al acestei tinere femei nu e de mirat că ea nu se credea legată prin lanţurile căsătoriei pînă într'atîta încît să păzească cu stricteţe credinţa conjugală bătrînului Micle, pe care îl considera mai mult ca un părinte de cît ca un soţ. Veronica n'a simţit un adevărat amor de cît pentru Eminescu. In casa bătrînului Micle, Eminescu petrecea ceasuri întregi în fiecare zi, acolo îşi declama poeziile cu acea cadenţă plîngătoare care făcea farmecul lecturii sale .... Acolo şi Veronica i-o fi cetit încercările sale poetice, care pe ici pe colo or fi fost îndreptate după sfaturile lui Eminescu. Prin zilnicile lor relaţiuni s'a desvoltat această violentă pasiune reciprocă, tinerii amorezaţi îşi jurară să se căsătorească, după moartea lui Micle, ba încă Eminescu cu fantezia lui nemăsurată, temîndu-se de pe atunci de posibilitatea unei despărţiri după eventuala lor căsătorie,

---

1) G. Panu, *Amintiri de la „Junimea"*, ed. Cioflec, p. 331.
2) I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 276.

propunea ca amîndoi să treacă în secret la catolicism din cauză că această lege nu admitea divorţul".

Dar mai presus de această părere asupra Veronicăi, trebue să fi influenţat părerea lui T. Maiorescu despre însuşi caracterul lui M. Eminescu, despre singularitatea geniului, despre dezordinea vieţii ce-l făceau nepotrivit oricărei căsnicii. Nimeni nu poate să nu recunoască dreptatea de apreciere a criticului; amestecul lui n'a fost, aşa dar, nu mai bine intenţionat ci, ieşit din realitatea lucrului, chiar şi util. Insuşi M. Eminescu era de aceiaşi părere în scrisoarea de la 28 Febr. 1882: „nu văd nici o perspectivă deocamdată de a trăi împreună, pentru că nu mi s'a oferit pînă acum nimic în Iaşi cu care aş duce o viaţă convenabilă cu tine şi în mizerie nu voi să trăeşti". Opunerea lui T. Maiorescu trezi, fireşte, ostilitatea Veronicăi, aşa că în corespondenţa ei găsim aluzii; nu ne interesează însă ea, ci numai singură reacţiunea lui M. Eminescu: din nefericire toate scrisorile Veronicăi sunt autentice, pe cînd cele ale lui M. Eminescu n'au acest caracter de cît în parte.

Iată, de pildă, o scrisoare a poetului către Veronica din 10 Septembrie 1880, publicată în fragmente, pe al cărei original nu l'a văzut nimeni, şi care pune chestiunea în miezul ei:

10 Sept. 1880

„Acum pot să-ţi desvălui marele secret care m'a torturat ani de zile, neputînd să-ţi spun atunci, ce pot să-ţi spun azi. Iubirea noastră aşa de sinceră, aşa de nevinovată, trebue să aibă un sfîrşit. Sfîrşit nu pentru noi care ne vom iubi pînă la moarte, dar pentru a acoperi ipocrizia lumii aceştia, care fără să cunoască adevărata cauză a prieteniei sufleteşti ce ne-a unit, vorbeşte cu răutate

bărfind sentimentul cel mai înălţător al vieţii. Dorinţa mea mai are o întorsătură născută din logica unui bun prieten, care mi-a făcut mult bine la *Junimea,* şi care azi crede că a venit momentul să-mi facă şi rău pentru a dovedi caracterul speciei umane. Am căutat să conving pe d. M. că e frumos şi cavaleresc să te iau în căsătorie în mod legitim. Dînsul m'a mustrat foarte vehement, spunînd că n'am altceva mai bun de făcut de cît să mă însor. Am tăcut. Ieşind de la dînsul, o revoltă sufletească, asemeni unei furtuni, a început să clocotească în vinele mele, credeam că îmi crapă tîmplele de indignare şi supărare.

Reflectînd mi-am zis: filozofii nu vor pricepe nici odată iubirea poeţilor. Sufletele lor prea şlefuite au pierdut din farmecul duioşiei. Femeile sunt pentru dînşii probleme, în timp ce pentru noi poeţii ele sunt isvoare de inspirare. Azi cînd mă gîndesc la prostia ce am făcut, mă căesc amar".[1])

După cele ce ştim, cuprinsul scrisorii este neverosimil; originalul ei s'a pierdut însă în chip inoportun. In orice caz, la acea dată inspiratoarea lui M. Eminescu nu mai era nici Veronica nici Mite, ci Cleopatra Poenaru, după cum o mărturiseşte chiar Mite, nu fără ciudă, în nişte scrisori către N. Gane: „Eminescu était-il tout désespéré hier, îi scria ea la 2 Oct. 1880[2]), şi j'étais méchante comme vous, je dirais que l'absence de la dame de son coeur expliquerait sa mélancolie. Le pauvre garçon! Je crois qu'elle a répondu à ses déclarations par un éclat de rire et lui, à ce qu'on dit, espérait être accepté comme mari.

---

1) Octav Minar, *Cum a iubit Eminescu,* p. 39.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* III, p. 2993.

Mon Dieu, pourquoi vous moquez-vous de son gout". Ori: „Eminescu nous apporte din cînd în cînd des poésies, dédiées à une nouvelle flamme de son coeur de poète, espérons qu'il ne la tourmentera pas, comme il a tourmentè la pauvre M-me Micle?"[1]) Mite rîdea galben.

5. Dar dacă această scrisoare a lui M. Eminescu are o dată certă şi un conţinut acceptabil, în parte, cu totul alt ceva este altă scrisoare nedatată, publicată de acelaş editor puţin scrupulos, cum s'a dovedit în alte împrejurări, scrisoare devenită o armă sensaţională în mîna celor ce susţineau şi susţin încă, pe deoparte, lipsa de interes a lui T. Maiorescu faţă de poet iar, pe de alta, nemulţumirea lui M. Eminescu faţă de criticul ce i-ar fi exploatat gloria. O reproducem ca simplu document: „Tot acum pricep de ce Jacques Negruzzi îmi tot da a înţelege că d. Maiorescu m'a ajutat mult, făcînd să fiu cunoscut, adică un fel de celebritate pe care eu n'am rîvnit-o nici cînd, dar mai ales din partea d-lui Maiorescu, care s'o fi lăudînd cu talentul meu, fără să ştie că mie nu-mi prea place lauda d-sale lipsită de sinceritate, avînd tot interesul să cîştige cu numele meu un credit moral revistei *Convorbiri literare*. Am fost condus cu toate că aveam dreptul să conduc, fiind superior multor din acel cerc literar ... D. Maiorescu a căutat să-mi impue modul său de a vedea, dar eu îl priveam în ochi fix, aşa ca să creadă că-l înţeleg, pe cînd de fapt sburam cu gîndul în alte părţi. Din îndemnul lor n'am scris nici un rînd, nici n'am fost inspirat. Acum cînd sunt departe, îmi su-

1) Scrisoarea dela 27 Sept. 1880. I. E. Torouţiu *op. cit.*, III, p. 290.

nă în urechi sfaturile spuse pe un ton dulce, ademenitor, cu scopul de a mă atrage, ca paianjenul prada, apoi, satisfăcut, dacă se poate prin umilire; iată cine e chemat să stăpînească. Mărire cît se poate, prin ce mijloace nu întreba, sunt mai murdare şi negre de cît glodul."

Nu numai conţinutul pare neverosimil, dar şi tonul depăşeşte impersonalitatea bine cunoscută a marelui poet. M. Eminescu considerîndu-se „o pradă" şi pe T. Maiorescu „un paianjen" — e greu de închipuit. Supărătoare e, în deosebi, lipsa datei scrisorii, amănunt important mai ales pentru precizarea condiţiilor de sănătate a poetului. Chiar, dacă s'ar dovedi, ceeace nu e cazul, că o astfel de invectivă a ieşit de sub pana lui M. Eminescu, ea trebue să fie opera unei iritaţii momentane, a unei depresiuni morale, aşa că nu poate exprima adevărata lui convingere, tradusă public prin atîtea manifestări de stimă şi recunoştinţă. Prin astfel de iritaţii împotriva oamenilor celor mai iubiţi sau de care ne leagă recunoştinţa trecem fiecare din noi; ele nu trebue considerate ca expresia definitivă a sufletului nostru; la supărare putem scăpa multe vorbe injuste, istoria nu trebue să pună nici un temeiu pe dînsele: valorile morale se stabilesc pe alte criterii.

6. In aceeaş ordine de idei, de nemulţumire momentană, de data asta nu întoarsă spre invectivă ci spre ironie, sunt şi cele cîteva notaţii ale poetului din foi răsleţe de la Academie, publicate de G. Călinescu[1]) fără să ne dea şi indicaţii cronologice. Iată, de pildă, această înşirare ironică de titulaturi ale lui T. Maiorescu:

1) G. Călinescu, *Viaţa lui M. Eminescu*, p. 307.

„Excelenţa sa d. Titu Liviu de Maiorescu, Ministru Secretar de Stat la departamentul Cultelor şi instrucţiunii publice, Ministru plenipotenţiar al Maestăţii (sale) Regelui Romîniei, pe lîngă Curtea Maestăţii Sale Impăratului Germaniei şi Regelui Prussiei, Comandor şi al Marelui Cordon al Stelei Romîniei in spe, Cavaler al Ordinului Benemerenti, clasa I, de facto, Dr. în filozofie şi magistru al artelor liberale. De utriusque juris, Membru al Academiei romîne, Rector magnificus al Universităţii din Iaşi, membru al societăţii geografice din Paris, prezident al ilustrei societăţi *„Junimea"* şi al multor altor ilustre şi învăţate Societăţi, membru al Societăţii filozofice din Berlin, Redactor en chef al Jurnalului *Timpul*, Director al institutului pentru înalte învăţături al Regelui Moldav Vasile Lupu, şef al partidului conservator din Romînia, director al răspînditului organ european *Convorbiri literare*, profesor universitar de metafizică, estetică, logică, morală, psihologie şi istoria filozofiei, profesor de altfel de istorie la şcoala centrală de fete, etc. etc."[1])

Verva lui ironică se îndrepta uneori, la fel şi împotriva *Convorbirilor literare*, fără să tragem de aici vreo concluzie negativă asupra legăturilor lui sufleteşti cu revista, căreia i-a închinat întreaga-i literatură. Iată, ca exemplificare, aceste cîteva versuri:

Tu revistă agiamie, Convorbiri *mult lăudate,*
O tu moară de palavre, ce lucrezi atît de harnic
Contra oamenilor vrednici al tău glas este zadarnic
Sumuţind a tale javre tu la capăt n'o vei scoate.
Vînt şi pleav' a ta ştiinţă, visul tău e o nălucă,

---

1) G. Călinescu, *op. cit.*, p. 307.

Rătăceşti pe pîrtii veche vrînd să scoţi din rătăcire
Dar menit îţi este capul, tonţii sunt meniţi din fire
Flori să poarte la ureche, şarlatani de nas să-i ducă.

7. E cunoscută comunicarea lui I. Al. Brătescu-Voineşti asupra genezii *Luceafărului* după o însemnare pe o hîrtie cu următorul cuprins: *„Luceafărul, Eminescu, Caragiale,* „Păstreaz-o pentru mult mai tîrziu" 1892 Iunie... In puţine cuvinte, iată ce i-a mărturisit T. Maiorescu memorialistului. M. Eminescu nu mai venia de cîtva timp la şedinţele *Junimii,* ceia ce T. Maiorescu o punea pe seama relaţiilor lui cu Veronica; peste cîtva timp Caragiale îi înşiră numele „prietenilor" ei, printre care nu se sfii a se înscrie şi pe dînsul. La reapariţie, M. Eminescu îi mărturisi intenţia de a se însura cu Veronica. Criticul îi arătă atunci toate greutăţile materiale ale unei căsnicii, de care poetul nu părea a ţine seama. Cum rămîne cu poezia? adaugă atunci T. Maiorescu, formulîndu-şi încă odată punctul de vedere bine cunoscut al criticului; poetul îi declară că se lasă de poezie şi că mai bine n'ar fi scris niciodată. Nu-i rămase lui T. Maiorescu de cît să-i atragă atenţia asupra numeroaselor legături amoroase ale Veronicăi, printre care pomeni şi pe Caragiale. „Canalia" rosti M. Eminescu, şi dispăru multă vreme de la T. Maiorescu, publicîndu-şi *Luceafărul* în *Almanahul Romîniei June* şi nu la *Convorbiri* pentru a nu se recunoaşte paralelismul Luceafărul-Eminescu; Cătălina-Veronica, Cătălin-Caragiale; Demiurgul-Maiorescu.

Şerban Cioculescu a luminat definitiv chestiunea în cartea sa *Viaţa lui I. L. Caragiale*[1]*)*. Exactă e numai le-

1) Şerban Cioculescu, *op. cit.,* p. 250 şi urm.

gătura lui Caragiale cu Veronica, despre care avem referinţi în chiar corespondenţa dintre M. Eminescu şi Veronica; „scandalul" isbucneşte în toamna anului 1881, Veronica îşi mărturiseşte legătura, poetul îl „bruschează" pe Caragiale, ba se gîndeşte la o satisfacţie; o îndemnă să-i ceară scrisorile îndărăt. „Dacă s'ar lăuda cumva la Maiorescu, precum s'a lăudat faţă de Bădescu, o poate în orice caz". Tragem de aici concluzia imediată că M. Eminescu cunoştea relaţiile Veronicăi cu Caragiale înainte de a i-o fi spus T. Maiorescu, de oarece se întreba, dacă nu cumva Caragiale se va lăuda şi lui cum se lăudase faţă de Scipione Bădescu. Ca deobiceiu în astfel de împrejurări, în faţa evidenţei, Veronica îşi recunoşte vina dar o mai aruncă puţin şi asupra duşmanilor ei, a lui T. Maiorescu şi a Junimiştilor. „Dacă tu m'ai părăsit, îi scria ea la 28 Dec. 1881, încetînd de a mă iubi, poate te uitam şi eu de mult, dar nici odată nu m'am crezut atît victima ta, cît victima altora, de aceia toată ura mea a fost îndreptată în contra acelora, care, voindu-mi mie răul — mult bine nu ţi-a dorit nici ţie."

Caragiale a fost numit revizor şcolar al Judeţelor Suceava şi Neamţ în Oct. 1881 şi şi-a cerut mutarea în judeţele Argeş — Vîlcea în Februarie 1882 — în spaţiul acestor patru luni, trebue fixată intriga lui de dragoste cu Veronica. M. Eminescu a fost informat de prietenul lor comun Scipione Bădescu şi nu de T. Maiorescu. In afară de asta, este astăzi cunoscut, după însăşi o însemnare a poetului, că *Luceafărul* i-a fost inspirat de un basm al lui Kunisch: *Das Maedchen in Goldenen Garten,* pe care mai întîi l'a transpus în versuri. dîndu-i mai pe urmă o coloratură personală; mai ştim după cercetările

lui C. Botez că poemul se afla în lucru în 1875, adică şase ani înaintea incidentului cu I. L. Caragiale.

E drept că *Luceafărul* împreună cu alte poezii au fost publicate întîi în *Familia* şi nu în *Convorbiri literare,* dar aceasta nu se explică din motivul stînjenirii ce ar fi simţit-o faţă de T. Maiorescu ori de cercul *Junimii. Luceafărul,* dimpotrivă, a fost una din poeziile cele mai discutate împreună cu T. Maiorescu. Prima lectură după cum am mai spus-o, a avut loc la 17 Aprilie: „Citit frumoasa legendă de Eminescu *Luceafărul*".[1]) După 6 luni la 8 Oct. „Seara *Luceafărul* lui Eminescu, cu el şi Annette şi familia mea, citit, corectînd"[2]) In şedinţa de la 28 Oct. se citeşte „frumosul *Luceafăr* al lui Eminescu, şlefuit".[3]) Undeva T. Maiorescu spune că de zece ori poetul şi-a refăcut opera. Criticul îl citeşte la 31 Oct. la Buftea la Al. Ştirbei; la 12 Ianuarie 1883, *Luceafărul* e citit în traducerea germană a Mitei, care şi ea e refăcută de cîteva ori.[4]) Inţelesul alegoriei poemului l-a dat însuşi Eminescu: „Geniul n'are moarte dat n'are nici noroc. Mi s'a părut că soarta *Luceafărului* din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pămînt şi i-am dat acest înţeles alegoric".

După o migală de 8 ani *Luceafărul* a fost publicat în Aprilie 1883.

Ce rămîne atunci din comunicarea făcută de T. Maiorescu lui I. Al. Brătescu-Voineşti? Nici o legătură cu

---

1) T. Maiorescu, *Insemnări, II,* p. 46.
2) T. Maiorescu, *Insemnări,* II, p. 127.
3) T. Maiorescu, *Insemnări,* II, p. 134.
4) T. Maiorescu, *Insemnări,* II, p. 149

poemul în sine, ci un oarecare paralelism de situaţii, pe care, se vede, criticul l'a comentat şi în epoca dramei şi apoi mult mai tîrziu, după zece ani, şi lui I. Al. Brătescu-Voineşti, ce, nu auzise, probabil, încă de conflictul dintre M. Eminescu şi Caragiale în jurul Veronicăi.

XVII.

1. Conflictul dintre poet și critic din pricina Mitei Kremnitz. 2. „Grea epocă Eminescu". 3. Concluzii.

1. Amestecul, de altfel cuminte, al lui T. Maiorescu în legăturile lui M. Eminescu cu Veronica, nu putea decît constitui un incident fără deosebită repercuție; cu totul altă rezonanță ar fi putut avea intervenția Mitei Kremnitz între critic și poet, prin acțiunea mai eficace a geloziei. Contemporanii au cunoscut, de sigur, legătura veche dintre T. Maiorescu și Mite, au mai cunoscut și legătura dintre scriitoare și poet, ori cît ar desminți-o Slavici în naivele lui *Amintiri.* Despre această din urmă legătură, o primă revelație publică am avut-o sub forma mascată a ficțiunii literare în nuvela *Un caracter de artist* semnată George Allan și publicată chiar în *Convorbiri literare.*[1]) Caracterul lui M. Eminescu este destul de străveziu, fabula e firește imaginară, urmărind însă coordonata caracterului singular al marelui poet cu infiltrații și

---

1) *Conv. lit.* 1885, XIX, p. 557. A apărut însă în limba germană în volumul *Fluch der Liebe,* Leipzig, 1881. Traducerea nuvelei a fost făcută chiar de T. Maiorescu.

de situaţii proprii, după cum s'a văzut pe urmă din fragmentul de memorial al scriitoarei publicat de Al. Tzigara-Samurcaş *„Amintiri fugare despre M. Eminescu"*.[1]) In puţine cuvinte, înainte de a-l cunoaşte, Mite fusese impresionată de ceeace auzise despre tînărul şi misteriosul poet dela T. Maiorescu, T. Rosetti şi bărbatu-su. Citindu-i poezia *Melancolie,* ea îşi exprimă entuziasmul. „Titus, scrie ea, se uită la mine nedumerit. „Ce n'aş da eu spuse el, să fiu în locul acestui om, pe care îl pui aşa de sus asupra (deasupra) celorlalţi!" Aceste singure vorbe ar fi putut constitui o indicaţie asupra legăturilor dintre T. Maiorescu şi Mite. Cînd am scris romanul *Mite,* nu le-am bănuit în toată realitatea lor, ci le-am pus în planul unei gelozii spirituale; publicarea *Insemnărilor zilnice* ne-a adus dovada că era vorba de cu totul altceva. Dragostea ei pentru M. Eminescu şi-o motivează singură, cum fac toate femeile: „mă gîndeam cît de fericit aş fi voit să fac pe acest om, a cărui viaţă era aşa de singuratecă, aşa lipsită de fericire".[2]) Din aceleaşi motive caută să-i vină în ajutor: „Cumnatul meu îi găsise un loc la *Timpul* şi mă'nţelesei de îndată cu Titus, ca, pentru a putea ajuta pe Eminescu într'o formă demnă, să iau lecţii de romîneşte de la dînsul, şi aşa ca orele să fie puse imediat înaintea mesei". Găsim şi aici tactul criticului cu care venia în ajutorul poetului, căci, după cum vedem într'o notă a *Insemnărilor,* el îi oferea cei o sută de lei Mi-

---

1) Apărute în *Convorbiri literare,* LXVI, Ian. şi Febr. 1933. Republicate în I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IV, p. 23, Fragmentul memorialistic e datat Oct. 1893, adică patru ani după moartea poetului.

2) Acelaş lucru l-a făcut şi cu I. Slavici; sub altă formă chiar cu Chibici, ca secretar de advocatură: „spre a-i da o mînă de ajutor" îi oferi o sută de lei pe lună. *Insemnări,* I, p. 310.

tei pentru a-i da ea lui M. Eminescu; caută deci, ca totdeauna, să menajeze susceptibilitatea poetului, care, în adevăr, trebue să fi fost mare. Mobilul femeei, aşa cum vrea să-l lase posterităţii, este de a-i fi muza, inspiratoarea: „Vreau să fiu totul pentru el, el nimic pentru mine!“ Nu urmărim aici popasurile acestei dragoste, pe care ar fi voit să-o provoace, fără să o simtă, în centrul căreia se aşează doar scena sărutului, cu lectura apoi a celebrului pasagiu cu sărutarea Francescăi da Rimini din *Infernul* lui Dante. Nu ne interesează aici decît atitudinea lui T. Maiorescu faţă de această legătură a poetului cu prietena lui. „Cumnatul meu, însemnă memorialista, observase de cîtva timp că Eminescu şi cu mine aveam ochi numai unul pentru altul şi nu-i plăcea de loc că totdeauna găsia pe Eminescu la noi şi că el se simţea aici ca la el acasă. Vorbi cu mine în această privinţă în mai multe rînduri, începuse să-şi rîdă de Eminescu în faţa mea, şi mă întreba, dacă nu care cumva uitasem să-l fac să simtă distanţa socială care ne separă, spunînd că aceşti boemi uită adesea cuviinţa, etc., etc.“

E o atitudine de subminare a „rivalului“ în faţa iubitei, normală, clasică. Găsim în rîndurile Mitei şi un termen caracteristic lui T. Maiorescu pentru a-i trata pe scriitorii, din jurul lui, cu un uşor dispreţ de om chibzuit, „rangé“: de „boemi“. Epitetul revine destul de des în corespondenţă şi în *Insemnări:* „la bohème roumaine“.[1])

2. „Intr'o dimineaţă cînd se întorsese de la Iaşi, continuă Mite, foarte agitată din cauza unei ştiri pe care în-

---

1) *Insemnări*, I, p. 311, epitetul de „La bohème roumaine“ e aplicat lui Eminescu, Slavici, Ronetti Roman, Caragiale, invitaţi la masă la Kremnitz.

tîmplător o aflase acolo, Doamna Miclea, o femee puţin onorabilă, zise el, este aceia, pe care Eminescu a cîntat-o în poeziile sale din tinereţe. Cumnatul meu îmi comunică diferite amănunte din viaţa acestei femei, care-i erau cunoscute şi adaugă că îi e silă că eu aş putea fi în inima lui Eminescu, succesoarea unei astfel de femei. Afară de acestea îmi mai spuse că Eminescu n'a rupt legăturile sale — de natură dubioasă — cu această femeie.

Spunea Titus acestea numai pentru a mă desgusta de Eminescu sau erau adevărate, nu ştiu". Erau şi adevărate, i le spunea însă şi pentru a-l scobori pe Eminescu în ochii ei, deşi în acea epocă, 1879, dragostea lui T. Maiorescu devenise mai mult „amor propriu", ceia ce reprezintă încă o forţă însemnată de reacţiune. Pe cerul preocupărilor sale sentimentale se urca astrul Anei Rosetti

Notele memorialistice ale Mitei au căpătat o confirmare în *Insemnările zilnice* ale lui T. Maiorescu. La data de 24 Mai 1879 găsim următoarele rînduri:

„Grea epocă Eminescu.

„Dacă ai fi fată nu te-aş lăsa să trăeşti ci te-aş ucide".

„Ingenunchiare.

Sărutare de .... şi de mînă.

Scoate un volum de poezii din bibliotecă şi zice (citind ceva de acolo): asta a făcut-o el pentru ea „Cînd eu" ş. a. m. d.

Să fugă cu el în Dobrogea.

Articol al lui în chestiunea evreească în contra mea şi după asta (eu) totuşi aceiaş simpatie pentru el, poate mai puternică".[1])

---

1) T. Maiorescu, *op. cit.*, I, p. 324.

Rîndurile acestea care ar fi rămas neînţelese altfel, se clarifică prin tot ce cunoaştem din fragmentul Mitei *„Amintiri fugare despre Eminescu„*. Tragem concluzia ca Mite îl ţinea în curent pe T. Maiorescu cu toate fazele dragostei lui Eminescu pentru dînsa, dragoste, pare-se platonică şi de substanţă mai mult literară. Nu-i mai puţin adevărat că raporturile trebue să fi fost încordate deoarece criticul notează: „Grea epocă Eminescu". La nota de sus, în continuare se mai adaugă: „Stîngăcia lui (Eminescu) la boccia (e vorba de un joc de popice) — fără legătură cu restul. Şi „Rîsul lui .... (cuvînt şters) cu Caragiale şi „Baromètrique", iarăşi inexplicabil. Amintim totuşi că primul articol al lui T. Maiorescu a fost: „măsura înălţimei prin barometru de dr. Titu Liviu Maiorescu" apărut în *Isis sau natura,* jurnal pentru răspîndirea ştiinţelor naturale şi exacte în toate clasele redigeat de profesor dr. Iuliu Barasch".[2]) Nu ştim dacă e vreo legătură între ironiile lui M. Eminescu şi Caragiale şi articolul lui T. Maiorescu, apărut cu două zeci de ani înainte.

Cu mult mai semnificative sunt rîndurile ce urmează: „Eu însumi în Cameră în situaţie nefavorabilă în chestiunea evreească, privit cu neîncredere, în orice caz ciudat. De fapt eu nu cunosc şi nu pricep de loc ura ce au oamenii în contra Evreilor. Sentimentul lor naţional e foarte puternic cînd vorbesc de rău pe Evrei, dar nici odată destul de tare ca să facă ceva pozitiv pentru Romîni. Din simpla negaţie însă nu se produce niciodată o evoluţie". Este epoca marilor agitaţii din ţară şi din parlament în jurul modificării articolului 7 din Constituţie

1) No. 31 (anul IV) din 22 Aug. 1859.

privitor la situaţia Evreilor. Discuţiile vehemente aveau loc şi în cercul intim al lui T. Maiorescu. Ecoul acestor discuţii e adus şi de Mite, în *Amintiri fugare despre M. Eminescu*. „Dealtmintrelea, scrie ea, la ordinea zilei, chestiunea; alegerea pentru Camera de revizuire trebuia să aibă loc şi Eminescu, un antisemit turbat, scria zilnic cele mai violente articole contra Evreilor. Discutam mult asupra acestei chestiuni. Ştiam că el ajutase un student sărac Evreu şi-l primise la el, — în relaţiile sale personale era caritabil faţă de Evrei cît şi faţă de creştini — însă teoretic era un duşman al Evreilor. In discuţiile asupra acelei chestiuni faţa sa îşi pierdea expresiunea simpatică şi amabilă şi lua o înfăţişare în adevăr respingătoare". Cuvintele acestea ne dau nota discuţiilor contradictorii din cercul intim al lui T. Maiorescu, discuţii alimentate şi prin articolele lui M. Eminescu din *Timpul*. Nu ştim la ce anume articol face aluzie T. Maiorescu cînd scrie: „Articol al lui în chestiunea evreiască în contra mea" pentru că nu găsim un astfel de articol în care T. Maiorescu să fie luat ca obiectiv direct. In epoca de propunere a unei Adunări Constituante, părerea intimă a lui M. Eminescu era însă împotriva atitudinii preconizate de P. P. Carp şi T. Maiorescu. Pe cînd aceştia cereau grăbirea alegerii unei astfel de Camere, el o admitea numai din pricina stării precare a relaţiilor noastre internaţionale şi a lipsei noastre de putere [1]). Avea totuşi naivitatea să creadă că Adunările de revizuire ar putea declara „că nu e de fel caz de revizuire şi că menţin intact art. 7". După alegerea Constituantei vehemenţa

---

1) *Revizuirea articolului 7 din Constituţie*, din *Timpul*, 27 Febr. 1878, Ed. I. Creţu, *Opere*, II, p. 445.

articolelor poetului spori. Sub pana lui Guvernul lui I. C. Brătianu devine „guvernul Warszawsky-Mihalescu", mai vorbeşte de „oamenii de opt ţinuturi" vînduţi prin contract lui Warszawsky", etc. T. Maiorescu era, după cum se ştie, avocatul acestui evreu-rus, reprezentant al societăţii de aprovizionare a armatei ruseşti. Poate că aceste atacuri le lua T. Maiorescu ca îndreptate personal împotriva lui. Pornind de la aceeaş atitudine ca P. P. Carp de toleranţă faţă de Evrei, T. Maiorescu a trebuit succesiv să-şi modifice atitudinea sub presiunea opiniei publice — a ţării şi mai ales a corpului electoral de la Iaşi, patria antisemitismului, aşa că se uni cu opoziţia naţionalistă şi cu V. Conta pentru a împiedica naturalizarea colectivă a Evreilor, cu excepţia celor ce au participat la războiu. Atunci s'a făcut şi ruptura de P. P. Carp, ce l'a atacat pe această chestiune în discursul de la 28 Sept. 1879, despre care T. Maiorescu avea să însemne: „Proastă cuvîntare a lui Carp în contra mea". Citînd nota de sus asupra Evreilor scrisă la 24 Mai 1879, cînd în mod public luase o atitudine împotriva împămîntenirii lor, constatăm că „intim" el rămăsese la vechea lui atitudine de toleranţă faţă de dînşii, atitudinea lui P. P. Carp în a întări elementul naţional, atît în cît să poată înfrînge concurenţa prin liberul joc al forţelor.[1])

3. Putem trage concluzia că incidentul sentimental al lui M. Eminescu cu Mite, pus deacurmezişul unei vechi legături de dragoste a ei cu cumnatu-su, n'a schimbat de loc raporturile dintre dînşii. Vorbele lui T. Maiorescu „şi după asta (eu) totuşi aceiaş simpatie pentru

1) E. Lovinescu, *T. Maiorescu,* II, passim.

el, poate mai puternică" reprezentau o realitate. E drept că în acea epocă sentimentele lui T. Maiorescu față de Mite începuseră a se mai răci, Ana Rosetti trecînd pe primul plan al preocupărilor lui sentimentale. Nu trebue să se uite, cum am mai spus, că în astfel de chestiuni nu e în joc numai amorul ci și „amorul propriu" tot atît de feroce.

Peste un an de la „grea epocă Eminescu" T. Maiorescu notează cu data de 12/24 Iunie 1880. „La Iași aflat de la d-na Micle tot felul de lucruri ordinare în contra mea (și a Mitei) provenite de la Eminescu ". De unde se vede că, gelos, poetul, în plină dragoste și el față de Cleopatra Poenaru, îl bîrfea „pur și simplu", cum ar fi spus el.

XVIII.

1. Etapele nebuniei poetului înregistrate în Insemnări. *2. T. Maiorescu și întreaga lui familie preocupată de poet. 3. Plecarea la Viena. 4. Pregătirea cărții de* Poezii.

1. Ajungem acum la capitolul cel mai tragic al vieții lui M. Eminescu care a conținut și înainte toate elementele dramei: capitolul nebuniei și al morții lui. Pentru că T. Maiorescu a fost atacat cu înverșunare de a nu fi sprijinit îndeajuns pe poetul ce reprezenta cea mai mare glorie a *Junimii*, e necesar să adunăm toate documentele avute la îndemînă, pentru a da o icoană fidelă a străduințelor criticului în ajutorarea prietenului său și a spulbera o calomnie împrăștiată de cei ce n'au făcut nimic pentru dînsul, iar unii l-au contestat în tot timpul vieții, cum a fost, de pildă, Hasdeu.

Iată etapele calvarului nebuniei marelui poet așa cum sunt înregistrate în *Insemnările zilnice* ale criticului:

„Luni 30 Mai/11 Iunie 83. Prea cald! Astăzi la 6 1/2 la cină la mine ministrul american E. Schuyler, Beldimano, Gane, Jacques (Negruzzi) și Doamna, Kremnitzii, Anette, Eminescu. Rămas cu toții în cea mai plăcută at-

mosferă pînă la 11½. (La) Eminescu, început de alienaţie mentală, după impresia mea".[1])

„Joi 23 Iunie 83. Foarte cald... Seara Th. Rosetti cu doamna şi tînărul Beldimano la noi la masă. Şi Eminescu, care devine, din ce în ce mai evident, alienat. Foarte excitat, sentiment al personalităţii exagerat (să înveţe acum albaneza!), vrea să se călugărească dar să rămînă în Bucureşti".[2])

Marţi 28 Iunie/10 Iulie 1883.

„Astăzi, Marţi la ora 5 dimineaţa o carte (de vizită) de la d-na Slavici, la care locueşte Eminescu, cu aceste rînduri scrise: „Domnu Eminescu a înebunit. Vă rog faceţi ceva ca să mă scap de el, că foarte rău". Curînd după aceia Simţion la mine, întîia oară. M'am dus cu el la Dr. Suţu şi am pus să se pregătească în a sa „casă de sănătate" o cameră pentru Eminescu, am luat asupra mea plata, pentru aceasta, 300 lei pe lună, apoi am venit acasă, am înştiinţat încă pe Th. Rosetti despre aceasta. Pe la 10 veni cu trăsura la mine Eminescu, binecuvîntă cu privirea fixă pe soţia mea şi pe Ilie Nicolescu care tocmai pleca, mă îmbrăţişă tremurînd. Eu îi arătai pe Hermes şi pe Venus din Melos, la care el zise cu privirea în extaz: „lasă că va reînvia arta antică!" Potrivit înţelegerii (cu Simţion), i-am spus că trebue să se ducă la Simţion pentru Societatea *Carpaţii*. Mi-a cerut să-i dau 5 lei pentru trăsură şi a plecat cu trăsura acolo (la Simţion). De acolo e vorba să fie dus la Dr. Suţu. Numai de s'ar

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 187.
2) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 189.

face asta fără greutate. A venit apoi la mine Caragiale, la masă, a isbucnit în lacrimi, cînd a auzit ce e cu Eminescu".[1])

Duminecă 14/26 August.

„Astăzi vizitat un minut împreună cu Wilhelm (Kremnitz) pe M. Eminescu, alienat la dr. Suţu. Delirare neîntreruptă. Nu m'a recunoscut, vorbind într'una, scuipînd în toate părţile. O privelişte care te întristează şi te desgustă, fără nici o atracţie. Acum două zile a fost la mine tatăl său (anecdote din societatea moldovenească de odinioară) şi după aceea fratele său, locotenentul, care s'a folosit de această ocazie spre a-şi anexa ceasornicul alienatului său frate.[2])

2. Despre starea poetului, T. Maiorescu îi scria soru-si Emilia, la 4/16 Oct. 1883:

„Pentru Eminescu se găsesc momentan în păstrarea mea 1140 franci (Regina a dat 500, încă înainte de a-i fi vorbit, deoarece este la Sinaia). Se va mai ţine aici o conferinţă, cu intrare în folosul lui. Cred că cel mai potrivit să rostească ar fi Alecsandri. De îndată ce s'o înapoia din Sinaia, voi stărui pe lîngă dînsul. Cînd voi avea 2000 de franci, ne vom putea gîndi la transportarea lui la Viena. Deocamdată şi aşa nu-i prea tîrziu, deoarece el este încă neschimbat, în starea aşa numitei „manii delirante". Cum va începe să se linişească va fi posibilă transportarea".[3])

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 191.
2) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 192.
3) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, VI, p. 42.

V. Alecsandri nu s'a întors de la Sinaia de cît la 10 Oct. 1883. „Conferenţa" lui a avut loc Vineri, ora 3, 14 Oct. şi a constat în lectura *Fîntînii Blanduziei*, nereprezentată încă în acel moment. Şi-a ajuns scopul material, de oarece T. Maiorescu notează pe data de Marţi 18/30 Oct. 83:

„Seara încheerea socotelilor despre casă pentru susţinerea lui Eminescu şi trimiterea lui la Viena, într'un institut de boale mintale. Proces verbal semnat la mine de T. G. Rosetti, Simţion, Slavici, Nica şi Chibici. Conferenţa lui Alecsandri a adus 2000 lei (cu) bilete a doi lei la Atheneu".[1]) Despre ea am mai vorbit şi în capitolul despre Alecsandri.

In aceeaş zi scrisese şi bătrînului Gheorghe Eminovici: „Starea fiului d-tale şi amicului nostru literar M. Eminescu nu s'a îndreptat încă şi aşa am hotărît cu toţii cei de aici, să-l trimitem pe cheltuiala noastră la Institutul de alienaţi din Viena şi să-l lăsăm acolo vreme de un an. Dacă nu se va îndrepta pînă atunci, va fi timpul venit să-l aşezăm la Golia sau la Mărcuţa, ca pe un bolnav fără leac. Cu prilejul venirii dv. la Bucureşti ne-aţi declarat că lăsaţi asupra noastră toată îngrijirea materială şi morală pentru nenorocitul dv. fiu. Cu toate astea m'am crezut dator a vă da de ştire despre cele de mai sus".[2])

3. Peste două zile el nota la 20 Oct./1 Noembrie 1883:

„Astăzi la ora 9 dimineaţa, am fost la gară la plecarea la Viena a lui Eminescu cu Chibici şi cu un îngrijitor".[1])

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 201.
2) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 201.
3) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 201.

Epilogul acestei prime faze, în care solicititudinea criticului se arată susținută și sub raportul asistenței materiale ca și a celei morale.

Nu numai T. Maiorescu se interesează de soarta poetului ci întreaga familie e în plină febră.

„Privitor la Eminescu, îi scria Clara Maiorescu Emiliei Humpel [2]) (îți comunic că) alaltăeri a fost Rosetti la Soutzo, că i-a făcut și lui bună impresie acest om ca și institutul său și el i-a repetat lui Soutzo că „für Eminescu nichts geschpart wird (nici o economie nu se face cînd e vorba de Eminescu). Mîne îi voi scrie lui Soutzo, de vrei îți voi da vești despre el (despre Eminescu). De ar fi acestea de vreun folos!" Ori în altă scrisoare; „El nu recunoaște pe nimeni, nu rostește o vorbă legată. E sguduitor, nici o urmă din ceeace a fost. Băi calde îl liniștesc. Are un frate ofițer, care e țicnit, deunăzi a fost și a vrut să-l scoată (de la Soutzo), și să-l ia la țară. Cum însă Eminescu e înscris de Titus, doctorul nu-l liberează de cît la declarația acestuia. Natural că aceasta nu se poate întîmpla de cît la cererea tatălui, acesta însă n'a scris nimănui aici. Și Wilhelm (Kremnitz) zice că e imposibil, că sărmanul trebue să rămînă în cura medicală, că la țară s'ar pierde cu totul. Burghelea al cărui cumnat Cerchez a înebunit, spune că ceva așa de cumplit ca la Eminescu n'a văzut. Fizicește e tot desfigurat".

Iată acum o descripție amănunțită a poetului făcută de Livia, fiica lui T. Maiorescu, către Emilia într'o scri-

1) C. Meissner: *Despre T. Maiorescu, Mareșalul Averescu și M. Eminescu,* în *Conv. lit.* număr jubilar Ian. — Mai 1937, p. 20, 21.

soare, de la 21 Oct. 1883: „Azi dimineaţa am văzut la gară pe Eminescu, care a plecat la Viena cu un păzitor şi cu d. Chibici. El fusese adus în cupeu cu o oră înainte de plecarea trenului şi după cum ne povesti Ch. trecuse foarte încîntat prin străzile puternic luminate de soare, îi făcuseră mai cu seamă plăcere numeroasele acoperişuri noi de tinichea. Cînd ne apropiarăm de cupeu, păzitorul deschise fereastra. Eminescu întinse îndată mîinile afară, se puse la fereastră şi făcîndu-şi un „ochian" din degetul cel gros şi din arătătorul ambelor mîni ce-l ţinea la ochi şi rîzînd foarte înveselit, spuse lui papa: „Dr. Robert Mayer, marele moment, o conspiraţie şi colo marea domnişoară", apoi scuipă de cîteva ori, începu să rîdă şi se aşeză. Păzitorul ridică geamul şi E. continuă să vorbească, scuipă apoi de două ori în geam. In momentul plecării îl nelinişti flueratul şi sunatul şi începu să strige Argus, nu se ridică însă depe canapea. A devenit ceva mai slab ceeace se vede cu deosebire la mînile lui, reduse acum la mînuşiţe de copilaş, cu păstrarea însă a gropiţelor. E palid, e ras ca şi mai înainte, numai musteaţa-i e lungă şi sprîncenele ciudat de stufoase. Unghiurile ochilor s'au lăsat în jos, ceiace-i dă o înfăţişare de chinez. Expresia e de om obosit, nu mai e nimic din fixitatea ce o avea în ziua, în care, deja nebun, a fost ultima oară la noi, chiar în ziua internării lui. In total un aspect destul de neliniştitor. La drept vorbind nu voiam să merg, te stăpîneşte un sentiment atît de dureros pentru el, acesta dispare cu totul la vedere. Nu ştiu cum să mă exprim; la un om sănătos aş califica o asemenea atitudine drept exaltată veselie. In tot cazul, el nu sufere de loc. Vocea-i şi rîsul sunt exact ca mai înainte, cînd făcea mare haz de anecdote povestite. Soutzo

crede că nu prea e speranţă de îndreptare. Acum s'a dus fie spre a intra în institut de stat la Schlager, fie de nu va fi loc acolo, Leitersdorf, (!) unde se află şi Cerchez. Papa i-a scris şi lui Popazu, care va fi la gară spre primire".

2. De îndată ce M. Eminescu fu instalat în sanatoriul de la Ober-Döbling, solicitudinea criticului se îndreptă spre publicarea volumului de *Poezii* la Socec. Iată etapele acestei publicări atît de rapide (mai puţin de o lună):

Vineri 2/14 Dec. 1883: „Corectînd aproape zilnic, pînă la orele 2 şi 3 noaptea, la repedea tipărire a poeziilor lui Eminescu pe care le editez la Socec-Teclu".[1])

Peste cîteva zile îi scria Emiliei la 6/18 Dec. 1883 trimiţîndu-i veşti despre starea lui Eminescu la Viena şi adaugă: „In răstimpul acesta am trimes astăzi corectura ultimei coli no. 20 tipografiei Socec-Teclu, care tipăreşte într'o admirabilă ediţie poeziile lui Eminescu, aşa că peste vreo zece zile apare volumul, pe care, natural, ţi-l trimite imediat. Ii mai scriu numai o scurtă prefaţă.

Poeziile aşa cum sunt orînduite sunt cele mai strălucite din cîte s'au scris vreo dată în romîneşte şi unele chiar în alte limbi. Unele absolut inedite, mai ales un foarte frumos sonet despre *Veneţia* şi o *Glossă*".[2])

Recunoaşterea e totală.

La 13/25 Dec. 83 nota în *Insemnări*[3]): „Eu (am făcut aseară ultima corectură la prefaţa şi la arătarea cuprinsului la volumul *Poeziilor* lui Eminescu".

---

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 212.
2) I. E. Toroutiu, *op. cit.*, V, p. 18.
3) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 18.

Iar în postcriptumul scrisorii către V. Alecsandri din aceeaş zi adaugă:

P. S. Volumul poeziilor lui Eminescu, apare peste 8 zile. Vi-l voi trimite îndată".[1])

La data de 21 Dec. 1883, criticul dă lista persoanelor cărora li l'a trimis volumul. Nu lipsesc: Regina (exemplar de lux), B. Alecsandri, Iancu Alecsandri (care avea să-i trimită un comentar atît de interesant în cadrul unei scrisori publicate în *Conv. Lit.* 1 Iulie 1884), Emilia, Mite, Annete, Zizin Cantacuzino, etc., dar şi *Romînia jună* de la Viena, *Junimea* de la Cernăuţi, Gimnaziul romîn de la Braşov, de unde se vede grija criticului de a răspîndi volumul prin locul peregrinărilor poetului şi în genere tinerimii.

Volumul a apărut, după cum se ştie, purtînd data de 1884, cu următoarea prefaţă:

„Colecţia de faţă cuprinde toate poeziile lui Eminescu publicate în *Convorbiri literare* de vreo doisprezece ani încoace, precum şi celelalte aflate pînă acum numai în manuscript pe la unele persoane particulare.

Publicarea se face în lipsa poetului din ţară. El a fost totdeauna prea impersonal şi prea nepăsător de soarta lucrărilor sale pentru a putea fi înduplecat să se îngrijească însuşi de o asemenea culegere, cu toată stăruinţa amicilor săi literari.

Poeziile, aşa cum se prezintă în paginile următoare, nu sunt revăzute de Eminescu şi sunt, prin urmare, lipsite de îndreptările ce avea de gînd să le facă, cel puţin la cele vechi *(Veneră şi Madona, Mortua est, Egipetul,*

---

1) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 219.

Noaptea, Inger de pază, Impărat și proletar, Rugăciunea unui Dac, Inger și demon).

Dacă totuși am publicat și aceste poezii împreună cu celelalte, așa cum se găsesc, am făcut-o dintr'un simțimînt de datorie literară. Trebuiau să devie mai ușor accesibile pentru iubitorii de literatura noastră, toate scrierile poetice, chiar și cele începătoare, ale unui autor care a fost înzestrat cu darul de a întrupa adînca sa simțire și cele mai înalte gîndiri într'o frumusețe de forme, sub al cărui farmec limba romînă pare a primi o nouă viață".

Volumul cuprinde 64 de poezii (dintre care cele trei variante la *Mai am un singur dor);* poeziile de adolescență sunt înlăturate. Ordinea adoptată nu e cronologică, după criterii care ne scapă ori fără nici un criteriu. *Luceafărul* e amputat de patru strofe apărute în *Almanahul Romîniei June* din Aprilie 1883 și în *Conv. lit.* Aceeaș amputare de ordin critic o va aplica T. Maiorescu și la *Dalila,* tipărită întîiaș dată poate în ediția V (ce ne e necunoscută), sub titlul *Scrisoarea* V, după ce apăruse mai întîi în *Convorbiri literare.*

XIX

1. Oberdöbling; informatorii. Corespondența cu M. Eminescu. Memorabila scrisoare a lui T. Maiorescu de la 10 Februarie 1884.

1. Criticul e informat asupra stării poetului de vărul său C. Popazu, doctorand în medicină, care în scrisoarea de la 28 Noembrie 1883[1]) îi dă amănunte asupra tuturor fenomenelor nebuniei lui delirante; peste o lună aceleași informații într'o scrisoare din 28 Dec., ce nu l'a găsit, probabil, la București, de oarece, plecat la 25 Dec./6 Ian. cu data de Sîmbătă 31 Decembrie 1883, avem un bilețel al lui T. Maiorescu, trimis chiar din Viena lui C. Popazu: „Te rog dar să treci dimineața (te aștept pînă la 12 ore) pe la mine, Hotel Métropole no. 95—96, ca să mergem la Eminescu". Iar în ziua de anul nou (Duminecă 1/13 Ian. 1884[2]): „Am fost cu văru-meu C. Popazu afară (din Viena) la Oberdöbling, la institutul de alienați, Dr. Leidesdorf. Am vorbit cu Eminescu și am văzut pe generalul Cerchez". In registrul institutului se găsește pe data de 12 Ian. 1884: „Besuch Maiorescu 's

1) I. E. Torouțiu, *op. cit.*, IV, p. 170.
2) T. Maiorescu, *Insemnări zilnice*, II, p. 221.

ohne nachhaltigen Einfluss".[1]) La sfîrşitul lui Ianuarie C. Popazu îi raportează din nou despre starea poetului mult îmbunătăţită. „Tot timpul a fost liniştit şi clar. M'a întrebat cu mult interes, cine îngrijeşte de el şi cine plăteşte pentru el". Popazu crede că o călătorie în Italia i-ar prinde bine".[2]) La 9 Februarie îi raportează în a patra şi ultima scrisoare, că l'a scos la plimbare — observă că e cuprins de îngrijorare, „dacă se plăteşte pentru el la institut şi cine plăteşte. Este o deosebită dispoziţie care-l preocupă în momentele cînd vorbeşte despre asta — o îngrijorare, o întristare". Revine asupra ideei unei călătorii. La 10 Febr. 1884, însuşi prof. Dr. Obersteiner îi scrie lui T. Maiorescu, aducîndu-i „vestea îmbucurătoare că starea d-lui Eminescu se îndreaptă încet dar statornic". Reiese că M. Eminescu îi scrisese lui T. Maiorescu, plîngîndu-se de reaua întreţnere de la Institut; aminteşte şi de o vizită a lui Th. Rosetti şi e şi el de părere de utilitatea unei călătorii în Italia. Miercuri 1/13 Februarie criticul notează în *Insemnări*[3]): „Scrisoarea îmbucurătoare a profesorului Obersteiner (Döbling) despre starea lui Eminescu. I-am răspuns. Cu această ocazie adaugă: „Zizin Cantacuzino zicea eri că Eminescu va răsplăti ostenelile mele pentru el cu cea mai neagră ingratitudine, căci, la o minte genială, ar fi avînd un caracter comun".

2. Preocuparea asupra izvorului mijloacelor cu care este întreţinut în casa de sănătate, Eminescu începu a şi-o

1) I. Grămadă, *op. cit.*, p. 38.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 173.
3) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 227.

exprima şi prin scrisori: „Cine plăteşte pentru mine aici îi scria el lui Chibici la 12/24 Ian. 1884, de la Döbling[1]) şi cine are grijă de mine? D. Maiorescu a trecut pe aici dar a stat mai puţin de un minut, încît, deşi mi-am venit în fire de mai bine de două săptămîni, nu ştiu absolut nimic asupra sorţii care mă aşteaptă, căci sper că nu voi fi condamnat a petrece aci ani întregi fără necesitate. Doctorii de aici îmi vorbesc de dl. Maiorescu şi de tine. Eu ştiu despre tine că tu n'ai mijloace pentru a îngriji de mine în starea în care sunt. Imi sunt dar necunoscute măsurile pe care d. Maiorescu va fi bine voit să le ia în privirea mea, etc". (tonul protocolar vine probabil din faptul că era sigur că scrisoarea va fi arătată lui T. Maiorescu).

Ingrijorările şi le exprimă şi faţă de T. Maiorescu însuşi într'o scrisoare de la 4/16 Februarie 1884[2]): „Astăzi ieşind din casă de sănătate pentru vreo două ore mă folosesc de vizita ce o fac nepotului d-voastră d. Popazu pentru a vă adresa aceste şiruri. Sunt mai bine de trei săptămîni de cînd au încetat toate simptomele boalei de care am suferit, încît, dacă ar fi stat în putinţa mea, aş părăsi institutul fie pentru a schimba mediul în care mă aflu, fie pentru a mă întoarce în ţară. Cu toate acestea nu ştiu dacă pentru un asemenea sfîrşit va fi cu putinţă a se realiza mijloacele necesare.

Amintirea stării mele trecute e foarte slabă, în cît pe mine însumi mă miră lungimea timpului în decursul căruia nu mi-am putut da seama de nimic. Punînd în socoteala acelei stări toate neajunsurile şi supărările, pe care

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 157.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 159.

le-am putut cauza atît dv. cît şi altor amici binevoitori, cutez a solicita din nou îngăduinţa dv şi a vă cere ca, prin cîteva şiruri, să mă lămuriţi dacă am perspectiva de a mă întoarce curînd în ţară.

In aşteptarea unui răspuns, rămîn al dv. cu toată supunerea şi stima“.

Ca răspuns, peste cîteva zile (10/22 Febr. 84) — T. Maiorescu îi trimite acea memorabilă scrisoare, cea mai frumoasă din cîte a scris, reprodusă de multe ori, dar care ar trebui reprodusă mereu, fiindcă nu numai că-l spală pe critic de toate învinuirile de a nu-l fi ajutat pe poet, dar dă şi o dovadă de înălţime sufletească şi de arta lui de a exprima lucruri delicate într'o formă persuasivă, învăluitoare, ca să înăbuşe toate scrupulele şi sentimentele de umilinţă ale marelui poet bolnav; ea cuprinde şi elogiul lui plenar în formule definitive ce răscolesc emoţia cititorului cel mai indiferent. O reproducem pentru a fi citită religios, silabă cu silabă şi pentru umanitatea ei şi pentru fineţa expresiei:

„Scrisoarea d-tale către mine şi scrisoarea de mai înainte către Chibici le-am citit eu cu familia mea şi cu toţi amicii d-tale, cu o nespusă bucurie. Căci ne-a fost dovada sigură despre deplina d-tale însănătoşire. Nu te mira că-ţi vorbesc mai întîi de bucurie, deşi amîndouă scrisorile sunt triste şi concepute sub un fel de „deprimare a moralului“ cum ar zice galomanii noştri. Căci eu cred că tristeţa d-tale e trecătoare şi desigur neîntemeiată, pentru noi rămîne dar bucuria curată.

Vezi, d-le Eminescu, diagnoza stării d-tale trecute este astăzi cu putinţă şi este absolut favorabilă. Se vede că din cauza căldurilor mari, ce erau pe la noi în Iunie 1883, d-ta ai început să suferi de o meningită sau infla-

maţie a pieliţei creerilor, mai întîi acută apoi cronică, din care cauză ai avut un delir continuu de peste cinci luni, pînă cînd s'a terminat procesul inflamaţiei. In tot timpul acestui vis îndelungat ai fost de o veslie exuberantă, încît e păcat că nu ai păstrat nici o aducere aminte a trecutului imediat. „Was nützt die Heiterkeit, wenn sie nur in errinnerungslosen Traum verläuft? Ei, acum ai ieşit din vis, precum trebuia să ieşi şi ţi-ai ridicat conştiinţa. De aici nu poţi lua motiv pentru atîta greutate sufletească, cu tot pesimismul d-tale. Nici griji materiale nu trebue să ai. In privinţa aceasta iată cum stau lucrurile. Chibici pleacă poimîne Duminecă la Viena şi va fi dar Luni la 4 oare la dta în Ober — Döbling precum ţi-am telegrafiat alaltăeri. El vine pentru ca în înţelegerea cu dr. Obersteiner şi după sfatul lui să te scoată din institut şi să facă împreună cu d-ta o excursie de vreo 6 săptămîni spre sudul Alpilor, poate pînă la Venezia, Padua, Florenţa. Are mijloace băneşti pentru aceasta şi — se'nţelege — pentru împrospătarea garderobei d-tale, care va fi stat şi ea ca în vis aceste 7 luni.

După aceasta, dacă nu va fi indicată vreo cură la băi la Hall, de ex. vă veţi întoarece împreună în ţară, unde trebue să te mai odihneşti cîteva luni pentru a te întrema fiziceşte deplin. Teodor Rosetti te invită să petreci aceste luni la moşia Soleşti, unde îţi va pregăti primirea în modul cum îl vei dori d-ta.

După aceasta, aşa dar pe la August, în urma intervenirii Reginei (Carmen Sylva), care îţi poartă cel mai sincer interes, vei fi numit în vreo funcţie, care să-ţi convină de ex. Bibliotecar al Universităţii. De aici înţelegi că despre vreo îngrijire pentru existenţa d-tale materială şi viitor, nu poate fi vorba.

De vrei să ştii cu ce mijloace eşti susţinut deocamdată? Bine, domnule Eminescu, suntem noi aşa de străini unii de alţii? Nu ştii d-ta iubirea şi (dacă'mi dai voe să întrebuinţez cuvîntul exact, deşi este mai tare) admiraţia adeseori entuziastă ce am şi eu şi tot cercul nostru literar pentru d-ta, pentru poeziile d-tale, pentru toată lucrarea d-tale literară şi politică? Dar a fost o adevărată explozie de iubire cu care noi toţi prietenii d-tale şi (numai aceştia) am contribuit pentru puţinele trebuinţe materiale ce le reclama situaţia. Şi n'ai fi făcut şi d-ta tot aşa din mult-puţinul ce l'ai fi avut cînd ar fi fost vorba de orice amic, necum de un amic de valoarea d-tale?

Acum trebuie să mai ştii că volumul de poezii ce ţi l-a publicat Socec, după îndemnul meu în Decembrie anul trecut a avut cel mai mare succes, aşa încît Socec stă încă uimit. In aceste 7 săptămîni de la apariţia lui, s'au vîndut 700 de exemplare, o mie este toată ediţia şi de pe acum trebue să te gîndeşti la ediţia doua, care va fi reclamată pe la toamnă şi în care vei putea face toate îndreptările ce le crezi de trebuinţă — Poeziile d-tale sunt astăzi citite de toate cocoanele, dela Palat pînă la mahala la Tirchileşti şi la întoarcere în ţară te vei trezi cel mai popular scriitor al Romîniei. „Was ich mir dafor Koofe". Aşa cum este dar tot nu este rău, cînd te simţi primit cu atîta iubire de compatrioţii tăi.

Aşa dar fii fără grijă, redobîndeşte acea filozofie impersonală ce o aveai întotdeauna, adaugă-ţi ceva veselie şi petrece în excursia prin frumoasa Italie şi la întoarcere mai încălzeşte-ne mintea şi inima cu o rază din geniul d-tale poetic, care este şi va rămîne cea mai înaltă încorporare a inteligenţei romîne.

La revedere cu bine şi o caldă strîngere de mînă de la toţi prietenii şi mai ales de la al d-tale devotat

T.Maiorescu

Mai scrie-ne cîte un rînd din Italia, dacă ai vreme în mijlocul impresiilor de acolo".

Scrisoarea a rămas fără răspuns, după cum vedem din altă scrisoare către Chibici.

XX

1. A. Chibici la Viena. 2. Demersuri la Iaşi.

1. A. Chibici Rîvneanu e trimis la Viena ca să-l aducă în ţară, după o călătorie probabilă în Italia, pe care o şi porniră în ziua de 26 Februarie. La 8/20 Martie T. Maiorescu îi scria la Florenţa.[1]) „Prima scrisoare a d-tale cea de la Viena nu am primit-o. De cît va timp, poşta noastră e mai neglijentă. Am primit o scrisoare din Florenţa. Nu am trebuinţă să-ţi spun impresia ce ne-a făcut-o. Te rog acum de un lucru. Fiindcă amicul nostru (Eminescu) pare aşa de doritor de ţară, întreabă-l unde anume şi cum vrea el să trăiască aici? De *Timpul* nu mai poate fi vorba, fiindcă toată această întreprindere ziaristică e în momentul de faţă de a înceta sau de a se contopi cu *Binele public* şi alte asemenea idei. Ştii că Teod. Rosetti a oferit d-lui Eminescu să şadă la d-sa la Soleşti, cîtva timp. Nu ştiu dacă dl. Em. va fi mulţumit în singurătatea acea complectă de la Soleşti.

Vrea să meargă deocamdată la Iaşi la Creangă? Noi am despăgubi pe Creangă în asemenea caz de cheltueală

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 175.

şi am continua a da d-lui Em. un ajutor lunar pînă vom găsi o ocupaţie definitivă care să-i convie.

Vrea să meargă la Rîmnicul Sărat la fratele său ofiţerul? Poate să meargă la Botoşani la căsuţa părintească?

Fă bine şi răspunde-mi pentru a ţi mai scrie atunci şi eu un rînd poste-restante Viena. Căci d-ta de la Viena vei avea a hotărî dacă te întorci direct la Bucureşti cu Em. sau mergeţi întîi împreună la Iassi şi te întorci apoi singur la Bucureşti. Mai scrie-mi totodată, findcă s'a pierdut scrisoarea din Viena, care este părerea lui Obersteiner asupra dietei de urmat mai departe.

Şi în orice caz nu uitaţi că toţi prietenii vă urmăresc cu cea mai caldă simpatie prin frumoasele locuri unde vă aflaţi şi vă doresc la amîndoi să petreceţi în voe bună puţinele momente de călătorie, care au să vă distragă din cenuşeria vieţei de toate zilele care vă aşteaptă cu toată plictiseala ei la întoarcere.

Dar amicul Em. de ce nu-mi răspunde la scrisoarea mea, ce sper că a primit-o la Viena în preziua plecării de acolo?"

Cum nu primi la timp răspuns dela Chibici (scrisorile se încrucişaseră), el reveni prin altă scrisoare (14 Martie 1884), de data asta trimisă la Viena poste-restante:[1]) „Te rog vino cu Em. dacă starea sa continuă a se îndrepta direct la Iassi. Vorbeşte acolo cu Missir. Noi credem că Em. să stea deocamdată sau cu Creangă sau cu preotul Ienăchescu în Iassi. Sau poate să meargă la Ipoteşti, unde se află acum soru-sa Harieta (aflu dintr'un ziar de aici că fratele său mai mare, care se afla acolo a murit de cîteva zile. Am scris sorei pentru suc-

1) I. E Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 178.

cesiunea rămasă de la bătrînul. Indată ce-mi va răspunde comunic rezultatul lui Missir pentru ca să-l afli d-ta la sosirea în Iassi.

Şi din vînzarea cărţilor la Socec vor fi vreo 500 fr. Nu ar fi bine să întrebi la Viena pe Obersteiner cum să fie dieta lui Em. mai departe? Şi ce ocupaţie sfătueşte el? Să-l duci pe Eminescu ca să-l vadă, va fi greu.

De ce nu-mi răspunde Em. la scrisoarea mea, primită încă la Viena? Al d-tale devotat şi nerăbdător după ştiri".[1])

E greu de conceput o solicitudine mai îngrijorată de soarta unui prieten. Solicitudinea i se mai îndreaptă, în adevăr, şi la succesiunea bătrînului Eminovici. Cum Harieta se interesează de sănătatea fratelui său, îşi atrase această replică drastică a lui T. Maiorescu: „Departe de a fi supărat că mă întrebaţi despre starea actuală a fratelui dvs. Mihail, daţi-mi voe a vă spune că m'am mirat cum de nu m'a întrebat nimeni din familia lui despre soarta şi întreţinerea lui, de cînd este trimes de noi la Viena. Nu-mi pot explica această indiferenţă a familiei, mai ales găsesc inexplicabil pe fratele său ofiţerul. Dar, în fine, bine că mă întrebaţi măcar acum".

După ce-i dă explicaţiile cerute, încheie: „Intrebarea este acum în ce mod să trăiască vreo 4—5 luni la ţară, cît îi mai trebue pînă se va întrema deplin? După acest timp ne vom îngriji noi ca să aibă o funcţiune mai liniştită. Poate să vie la Ipoteşti? Sau aveţi altă propunere? Incă o întrebare îmi permit. Bătrînul dv. tată cînd a fost la mine la Bucureşti în August anul trecut, mi-a spus că tot capitalul său mobil era de 18.000 franci! Care

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, Scrisoarea din 14/26 Martie 1884.

este partea care îi revine acum lui Mihail, după moartea tatălui său? Aud că şi fratele cel de la ţară a murit".

In scrisoarea din 14/26 Martie trimisă încă din Florenţa, încrucişîndu-se cu cea a lui T. Maiorescu, expediată în aceaşi zi la Viena, A. Chibici-Rîvneanu îi comunică criticului că dorinţa lui M. Eminescu era să se întoarcă la Bucureşti şi nu la Iaşi; îşi fixează plecarea din Florenţa la Viena la 17/29[1]). Starea sănătăţii poetului se ameliorase: „el priveşte însă călătoria în Italia ca cea mai nenorocită idee şi mă duşmăneşte că l'am adus aici „a devenit mai nervos, nu-i place nimic". Apoi alte amănunte în privinţa regimului şi a banilor.

2. T. Maiorescu şi făcuse demersuri la Iaşi pentru găsirea unui adăpost poetului. La 25 Martie 1884, P. Missir îi scrie[2]), că „nu s'a găsit alt adăpost mai bun pentru amicul nostru decît casa lui Pompiliu, care ca unul ce este prezident de Caracudă, are o singură odae şi acea într'o casă locuită de mai mulţi în centrul oraşului fără grădină. Cum însă ţine locuinţa lui cu luna, ar fi uşor să se mute la un loc mai potrivit".

Văzînd că nu mai era vorba de Bucureşti ci de Iaşi, el telegrafiază pe ziua de 24 Martie (5 Aprilie 1884 lui Chibici poste restante Viena, „primit scrisoare. Dacă nu posibil altfel, veniţi Bucureşti. In orice caz telegrafiaţi ziua şi ora sosirii dacă Iaşi, dacă Bucureşti"[3]).

Şi de data asta întreaga familie Maiorescu e răscolită de apropiata sosire a poetului: cea mai aprigă pare a fi

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 179.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 180.
3) T. Maiooresc u, *Insemnări*, II, p. 238.

fost Emilia Humpel, nemulţumită că frate-său nu lucra în deajuns pentru dînsul. Acestei situaţii îi răspundea scrisoarea Mitei către Emilia:

Luni (trei ore după primirea scrisorii tale)

Cu scrisoarea ta am fost astăzi la Regina, ea a citit-o şi a promis să vorbească chiar astăzi cu Ministrul, la Academie. Eminescu soseşte aici mîine seara, amicul său Simţion a pregătit o cameră pentru dînsul (invitaţia noastră a fost refuzată) şi domnii se duc, fireşte, cu toţii la gară ca să-l primească. Nu, nu, nu suntem nici noi aşa de răi, după cum ţi se pare. De altfel, primisem penultima ta scrisoare Vineri şi am răspuns Luni sau Marţi, deoarece am fost Duminecă la Sinaia fără să pot vorbi mai înainte cu Titus. De 18 zile însă nu poate fi vorba. Prima ta scrisoare a ajuns în mîinile mele la 28 Martie, a doua e scrisă la 5 Aprilie. Totuşi toate aceste sunt indiferente, ai fost violentă şi de aceea cam nedreaptă. Adese sunt şi eu la fel, găsesc că Titus e lăsător, prea filozof, aş voi să se pue mai mult suflet în această chestie spre a salva sufleteşte pe Eminescu. Titus zice că-i zadarnic. Dar vezi că de cele mai multe ori a avut Titus dreptate în viaţă, iar nu noi femeile. Afară de aceasta nu mă pot aştepta — vai! — la prea mult din partea Reginei; nu e ca la un ministru, care semnează un decret şi atunci lucrul e soluţionat. Toţi au fost împotriva venirii aici a lui E. El e amarnic de supărat pe Titus, fiindcă i-a publicat poeziile, apoi aici s'a întîmplat izbucnirea (boalei) iar E. vrea şi acum sunt bucuroasă că-i pot spune personal, cît de fericiţi sunt toţi".[1])

---

1) C. Meissner. *Despre T. Maiorescu, Mareşal Averescu şi M. Eminescu,* în Conv. *Lit.* No. jubilar, Ian.—Mai 1937, p. 24.

XXI

1. Intoarcerea lui M. Eminescu. Scrisoarea lui T. Maiorescu către Emilia Humpel.

1. Intoarcerea poetului avînd loc la 27 Mai, criticul notează [1]) : Seara la 8 Eminescu reîntors cu Chibici din Florenţa. „Eu la gară cu mai mulţi. Mai pe urmă Chibici la noi cu Rosetti şi nevastă-sa, Kremnitz cu Mite, Burghele, Jacques, Slavici, povestind despre Eminescu".[2])

Poetul n'a rămas la Bucureşti decît vreo zece zile. Pe data de 6/18 Aprilie găsim aceste rînduri în *Insemnări:* „Acum aci, întîi să determin pe Eminescu să plece la Iaşi şi să-l însoţesc la gară. Apoi de mîne încolo (este) posibilă liniştea sărbătorilor.

Apoi:

Telegramă:

D-nei Humpel, Iaşi

Eminescu restabilit soseşte la Iaşi, mîne Sîmbătă amiazi cu trenul din Bucureşti. Inştiinţează amicii. Ingrijiţi odaie. Chibici aduce scrisoare cu amănunte.

T. Maiorescu.

---

1) T. Maiorescu, *Insemnări,* II, p. 239.

2) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* VI, p. 51.

Scris scrisoare Emiliei, cu amănunte despre Eminescu, care are memoria întreagă dar fără voinţă, are nelinişte în privinţa existenţei sale, avariţie de bani).

Reproducem acum iarăşi în întregime scrisoarea către soru-sa Emilia Humpel, trimisă cu Chibici ca pe un document de solicitudine, de umanitate, încît nici nu ştii dacă vine de la un prieten, de la un doctor, de la un tată şi chiar de la o mamă întru atît grija lui e de afectuoasă şi de multiplă:

Bucureşti

Vinerea Mare, seara 1884

Dragă Emilie,

Cred că scrisoarea aceasta soseşte prin d. Chibici deodată cu Eminescu, Spun „cred" deoarece Eminescu este lipsit de voinţă şi hotărîre, iar eu încă nu sunt tocmai sigur că-l vom duce la gară (l-a dus).

In ceeace priveşte gîndirea logică şi-a revenit complet. Extraordinara lui memorie de totdeauna, aceeaşi desăvîrşită şi evidentă. Mai observ însă oarecare trăsături patologice. I. Lipsa de voinţă: nu face nimic neîndemnat, nechemat, neadus, la masă, la bărbierit, etc.,

Aşa dar de toate aceste trebue să îngrijească cineva zilnic sau aproape zilnic. Dimineaţa i se va da regulat cafea cu lapte, apoi i se va servi masa. Regim: vinul nu-i exclus, însă puţin, cafeaua neagră şi ceaiul oprite. Fumatul permis, plimbări.

2. Bolnăvicioasă preocupare de mijloace pentru existenţă imposibil de înlăturat nici cu argumente raţionale. Trebue să aşteptăm, aşa dar refacerea sistemului său nervos în starea normală.

3. Sgîrcenie şi lăcomia de bani cu totală lipsă a oricărui demnităţi personale. Primeşte de la oricine cîţiva franci şi se plînge oricui ca să-i capete, deşi poartă cu dînsul încă din Viena 850 franci, pe care-i tăinueşte faţă de oricine e dispus să creadă şi din care nu vrea să scoată nici 50 de bani pentru bărbierit. Prin urmare să nu vă înşele idealismul. Cum am mai spus mai stărue o rămăşiţă patologică.

Poate că ar fi chiar bine ca din cînd în cînd să fie deadreptul forţat să dea ici şi colo din cei 850 franci ca un exerciţiu pentru complecta revenire.

4. Nu-l interesează de loc chestiunile spirituale, nici familiare ş-a-m-d. E tăcut şi liniştit, nu vorbeşte neîntrebat, cînd îl întrebi însă ceva, răspunde cu toată luciditatea.

Aşa dar: mîncarea, aerul, mişcarea, liniştea vor desăvîrşi în 4—6 luni cura.

Ieri a fost împreună cu Mite, la Regina, care s'a arătat plină de atenţie faţă de el. Ce folos că Regina aproape n'are nici o putere să obţină ceva de la stat.

Am vorbit cu Ministrul Cultelor, care în curînd (în vreo zece zile probabil) va emite un decret de numire a lui Eminescu, numai de formă, ca bibliotecar al Universităţii Iaşi, cu un salar efectiv de 285 franci lunar. Postul de bibliotecar îl ocupă acum profesorul Caraiani — un burghez borţos şi ca atare împrietenit cu Aurelian.[1]) De bună voe nu va ceda. Te rog comunică tuturor cunoscuţilor că eu am aranjat cu Ministrul în următorul mod: el, Caraiani, îşi dă demisia, numai de formă. Eminescu este numit de asemenea numai de formă, nu-şi ia slujba

1) P. S. Aurelian.

în primire sau se prezintă numai din cînd în cînd. Aşa că de fapt tot Caraiani rămîne bibliotecar şi continuă să-şi încaseze salariul. Salariul lui Eminescu însă de 285 franci lunar îl plătim noi.

Hotărîţi cu prietenii de acolo cui să expediem banii Chibici îţi va aduce primul salar (8 Aprilie—8 Mai), pe care-l încredinţezi casierului, asupra căruia aţi căzut de acord, luînd o chitanţă.

Contribuţiile lunare pentru Eminescu vor continua atît la Iaşi cît şi la Bucureşti.

Deocamdată nu-i rezonabil să se dea lui Eminescu banii, pe care îi ascunde şi pe urmă se plînge străinilor că n'are nimic. Deci, cineva trebue să aibe permanentă grijă de el, de îmbrăcăminte, de mîncare, să-i plătească serviciul şi să-i schimbe hainele. Bani să i se dea numai pentru cheltueli mărunte.

Totuşi tu şi Humpel veţi vedea cel mai bine cînd i se va ameliora starea şi cînd va fi necesar o altă comportare.

Şi astfel vine acum rîndul prietenilor din Iaşi să-şi arate zilnic solicitudinea pentru Eminescu şi grija de nevoile lui.

Trebue să adaug aici că chestiunea bănească n'are, fireşte, nici o importanţă.

Hotărîţi întîi acolo suma lunară pentru întreţinerea lui, comunicaţi-mi cît puteţi aduna în Iaşi şi în tot cazul rog să se rezerve partea mai mare pentru Bucureşti. Eu voi trimite regulat partea fixată de voi. Se întîmplă ceva neprevăzut şi este nevoe de bani, telegrafiaţi-mi şi imediat mă voi conforma.

Şi acum la revedere, încep abia mîine să răsuflu. Alaltăeri am avut una din cele mai furtunoase şedinţe la Cameră, o încordată sesiune la Academie. *Cînd l-oiu şti*

pe Eminescu plecat, ajuns cu bine şi aşezat în Iaşi atunci abia îmi voi permite să mă gîndesc la ale mele.

Tare aş vrea ca el să aibă un pat călduţ într'o cameră a lui, se înţelege alături de cea a unui prieten, care să-i îngrijească zilnic cel puţin de mîncare".

Cine îşi poate reţine lacrimile faţă de această solicitudine?

Peste o lună T. Maiorescu o întreţine din nou pe soru-sa despre tot ce-l privia pe M. Eminescu, demersuri şi speranţe. „Potrivit îndemnului meu, îi scria el la 5/17 Mai 1884[1]). Socec trimite azi lui Missir peste 600 de fr. pentru casa de întreţinere a lui Eminescu. Banii sunt din vînzarea poeziilor. Pentru 8 Mai pînă la 8 Iunie aţi şi primit banii, cu aceştia 600 e asigurată întreţinerea pînă la 8 August. Intre timp merg contribuţiile înainte. Ajung 250 de franci pe lună? Nici vorbă că e lesne de mărit suma, dacă găsiţi aceasta nimerit.

Proectul cu numirea pro-forma a lui E. ca bibliotecar contra căreia te-ai pronunţat aşa de hotărît era singurul lucru cu putinţă cu actualul Ministru (P. S. Aurelian). O numire serioasă cu salar e pentru moment nerealizabilă. Cu vremea da.

De ce nu face nimic Regina, de ce şi de ce?

Da, de ce?

S'a dat aceasta destul a înţelege, şi ei şi Regelui şi guvernului. Tocmai că nu se poate face ceva de cît atunci cînd poţi face singur. Ca să-ţi explic care-s piedicile, e zadarnic. Verbal odată despre aceasta.

---

1) C. Meissner: *Despre T. Maiorescu, Mareşal Averescu şi M. Eminescu,* în *Conv. Lit.* no. jubilar, Ian. — Mai 1937.

Deocamdată e un punct cîştigat acesta, că existenţa materială a lui Eminescu este asigurată pe timpul cît are nevoe.

De altfel, l'am putut îndupleca pe ministru să-i dea o misiune oficială (gratuită) la Iaşi, anume de a cerceta documente (împreună cu Burlă). O şi fi primit adresa sau îi va veni curînd.

La apropiata schimbare a ministrului, Eminescu va fi numit fără îndoială la Iaşi, într'un post plătit de stat".[1])

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 182.

XXII

1. M. Eminescu la Iaşi. 2. Scrisoarea desperată a lui Miron Pompiliu.

1. De la Iaşi, criticul e informat despre poet, de fidelul P. Missir, şi probabil de soru-sa Emilia, a cărei corespondenţă nu s'a publicat pînă acum (credem, va fi, o sursă de informaţie de mare valoare). Primul raport al lui P. Missir e de la 13 Mai 1885. M. Eminescu a trebuit să se mute de la Miron Pompiliu, de oarece camera rezervată anume pentru dînsul s'a închiriat; s'a mutat la Burlă, unde nu-i plăcea viaţa în comun. Deşi are asupra-i 1500 lei, a devenit „sgîrcit", nu se îndură să-şi cumpere lucruri de schimb. Numirea în locul lui Caraiani nu s'a făcut, subscrierea continuă şi la Iaşi printre prieteni. „Acum eu, deşi strîng înainte, nu ştiu, dacă este de vreun folos să-i dăm acum aceşti bani şi cei ce se vor mai strînge sau dacă nu ar fi mai bine să-i dăm pe urmă în timpul vacanţelor sau şi mai tîrziu, cînd ar fi nevoie". Moralul poetului e însă scăzut; el se crede „ein aufgegebener Mensch". Vine şi pe la *Junimea,* dar întunecat." După vacanţă, la 30 August, alt raport: M. Eminescu pare mai bine, dar tot fără iniţiativă. Unii prie-

teni de specia lui Petru Grigoriu îl atrag la chefuri. „Dealtminterea tot glumeşte, ba că vrea să se facă călugăr, ba că nu găseşte stricnină, ca să-şi curme zilele".

Emilia era nemulţumită că nu se lucrează mai activ pentru poet; acestei nemulţumiri îi răspund rîndurile lui T. Maiorescu dintr'o scrisoare de la 27 Sept. 1884[1]). „La aceasta nici un răspuns din parte-ţi. (Erai pe semne supărată pe mine din cauza lui Eminescu, cea mai stranie, nemotivată, nedreaptă supărare ce mi-o pot închipui). Eminescu e numit subbibliotecar, el însuşi a consimţit să accepte acest post."

Miercuri 24 Oct. 1884 împreună cu T. Rosetti, Delavrancea, Chibici şi Caragiale, iar de la Mirceşti şi cu V. Alecsandri, T. Maiorescu pleacă la Iaşi pentru aniversarea *Junimii*. „Joi seara, notează el, banchetul. Foarte mulţi şi Urechia, un tînăr Cuza, Eminescu, Prof.. Ralet etc. Foarte vesel. Mare efect lectura lui Caragiale. *Scrisoarea pierdută*. Pînă la 1 noaptea".[2]) Asupra acestui banchet, în care T. Maiorescu îl proclamă pe V. Alecsandri „rege al poeziei" în chiar prezenţa uriaşă a lui M. Eminescu, avem un reportagiu al lui Delavreancea în *Romînia liberă*, 30 Oct. 1884 şi republicat de Şerban Cioculescu în *Revista tineretului*, no. 1 şi 2 din 1943.

Nu ştim care e participarea, dar se poate bănui, a lui T. Maiorescu şi în numirea poetului ca suplinitor de geografie şi statistică al şcoalei comerciale, unde a func-

---

1) C. Meissner, *Despre T. Maiorescu, Mareşal Averescu, şi M.. Eminescu*, în *Conv. Lit.* no. jubilar, Ian. — Mai 1937.

2) T. Maiorescu, *Insemnări*, II, p. 269.

ţionat, cu destulă neplăcere, în anul şcolar 1 Oct. 1884 — 1 Sept. 1885[1]).

In vara acestui an, în August, îl găsim la Liman pentru băi de nomol din cauza ulcerelor la picioare ce-i reapăruseră. Oarecare amănunte ne dă poetul într'o scrisoare către Vasile Burlă, din 18 August. Cere şi vreo sută de ruble. „Iar de nu le veţi trimite, vor îngriji cinovnicii Ruşi pentru mine în vreo încăpere a onorabilei poliţii".[2])

In acelaş timp în *Insemnările* lui T. Maiorescu găsim notat: „Vineri 30 Aug./11 Sept. 85. Primit dela Socec 500 lei acompto pentru Eminescu a 2-a ediţie a poeziilor lui". Intorcîndu-se de la Iaşi, unde fusese pentru un proces, el notează: „Joi 5/17 Sept. 1885. Eminescu încă la Liman, lîngă Odesa. I-am adus şi i-am lăsat lui Humpel cei 500 de lei de la Socec ca à compte pentru a 2-a ediţie a poeziilor sale".

2. Numit la Biblioteca Universităţii tot prin mijlocirea lui T. Maiorescu, purtarea lui devine deplorabilă. Dintr'o scrisoare din 14 Mai 1886 a lui Miron Pompiliu către T. Maiorescu vedem că sănătatea i se înrăutăţeşte[3]). E în această intervenţie energică a prietenului ieşean un semn că solicititudinea Bucureştilor şi chiar a lui T. Maiorescu începuse poate să slăbească: „Daţi-mi voe să vă arăt în următoarele rînduri că trebuesc numai de cît luate măsuri pentru a veni în ajutorul lui Eminescu, dacă nu voim ca să-l vedem iarăşi în starea nenorocită în care a fost sau în starea celui mai decăzut şi mai ticălos om din lume". Toate elementele demenţii poetului („nu mai ştie

1) G. Călinescu, *op. cit.*, p. 423.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 161.
3) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 188.

nimic de respect şi de ruşine" „cu purtarea sa, cu apucăturile cele necuviincioase, în scurt, cu toată atitudinea sa, se face pe zi ce merge mai nesuferit)" „şi încheie categoric: „Vă rog cu toată stăruinţa să închipuiţi vreun mijloc ca să fie trimis într'un stabiliment de cură, unde să fie liber dar priveghiat de aproape de către medici şi supus unui regim de cură potrivit cu relele de care suferă".

Peste două săptămîni T. Maiorescu era la Iaşi pentru treburi avocăţeşti. Intors, nota, Marţi 27 Mai/8 Iunie: „La Iaşi. Am văzut şi pe Eminescu, care devine din nou direct alienat".

XXIII

1. Al doilea acces de alienaţie mintală: ospiciul de alienaţi de la Mănăstirea Neamţ. 2. Readucerea lui la Botoşani: cerşetoria publică. 3. Corespondenţa T. Maiorescu — M. Eminescu.

1. Nu mai avem nici o ştire în *Insemnări*, nici în scrisorile publicate pînă acum despre rolul jucat de T. Maiorescu în izbucnirea celei de a doua demenţe. La 9 Noembrie 1886 poetul fu internat la *Ospiciul de alienaţi* de la Mănăstirea Neamţ, unde rămase pînă la 10 Aprilie 1887. Din lipsă de documente nu putem nici măcar schiţa participarea criticului şi a prietenilor bucureşteni la ajutorarea poetului în această ultimă fază a vieţii lui. Se poate totuşi afirma că solicitudinea a scăzut, grija bolnavului trecînd mai ales asupra prietenilor ieşeni, a unor tineri entuziaşti, a unor doamne din Iaşi şi mai ales a Corneliei Emilian; începe epoca degradantelor liste de subscripţie lansate prin ziare, în contra cărora avea să protesteze însuşi Eminescu într'un moment de luciditate din *Ospiciul de alienaţi* dela Mănăstirea Neamţ. „Nu te pot încredinţa îndestul, scria el lui Al. Vlahuţă[1]), cît de o-

1) O scrisoare autografă a lui M. Eminescu în *Universul literar*, no. 24 din 16 Iunie 1913.

dioasă e pentru mine această specie de cerşetorie, deghizată sub titlul de subscripţie publică, recompensă naţională, etc. E drept că n'am bani dar aceasta e departe de a fi un motiv pentru a întinde talgerul în public. Te rog dar să desistezi cu desăvîrşire de la planul tău, ori cît de bine intenţionată ar fi, de a face apel la public. Mai sunt destule alte mijloace onorabile pentru a-mi veni în ajutor, iar cel propus de voi e desigur cel din urmă la care aş avea vreodată de recurs".

Junimiştii de la Bucureşti, marii lui prieteni, care procedaseră atît de discret, cu ocazia primei lui nebunii, l'au lăsat, astfel, pradă unei publicităţi, cu un adevărat aspect de „cerşetorie".

2. Adus la Botoşani, demenţa îl întunecă din nou; din corespondenţa Henriettei cu Cornelia Emilian se cunoaşte calvarul lungei lui agonii fizice şi morale. Se porniră colecte cu o publicitate dezonorantă, se dădură concerte, V. A. Morţun şi A. C. Cuza interveniră şi cu obolul lor personal[1]); se înaintă Consiliului general judeţean o petiţie semnată de 60 de persoane pentru a-i veni în ajutor, — cu o frazeologie de felul acestea: „Copil al nostru! Product din sîngele acestor locuri! Nu voim ca viitorul să arunce asupra-ne vălul ruşinii şi un oprobiu fără margini. Eşti fala noastră şi nu te-om părăsi, etc." Boala înrăutăţindu-se, poetul fu transportat la Iaşi la Ştefan Emilian; un consult de medici localnici la 14 Iulie 1887 îl trimisese la Hall unde şi plecă însoţit de doctorandul Focşa; întors la Botoşani în Septembrie e mai lucid şi are o oarecare activitate sau, mai ales, plănueşte să aibă.

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 164.

Deşi nu ducea lipsă de nimic, din această epocă datează lamentabila lui scrisoare, cu un simţ de demnitate atît de scăzut către V. G. Morţun pe ziua de 10 Noembrie 1887: „Mult iubite amic, boala îndelungată de care am suferit m'a impiedicat de la ţinerea unei corespondenţe regulate. Acum fiind întrucîtva mai restabilit, viu a vă ruga să v'aduceţi aminte de mine de lipsa aproape absolută de mijloace de subsistenţă în care mă aflu. Dacă vă e cu putinţă de a-mi veni în ajutor, vă rog a o face cît de curînd, căci cea mai neagră mizerie mă ameninţă". *Quantum mutatus ab illo!* Chiar în zilele acele M. Eminescu primise 600 lei produşi de o serată literaro-muzicală dată în beneficiul lui [1]). In acelaş timp Scipione Bădescu publica în *Curierul romîn* relaţiuni alarmante despre starea poetului, declarînd: „... nici un ajutor de nicăeri! — Ce timpuri, ce societate, ce barbarie!"

3. Dintr'o scrisoare a Henrietei către Cornelia Emilian din 27 Febr. 1888 reiese nemulţumirea poetului faţă de T. Maiorescu: „D-lui T. Maiorescu nu i-a scris să tipărească o ediţie nouă, zicîndu-mi că de nu va căpăta pensie va tipări o ediţie nouă şi atunci îşi va procura mulţi bani. El e cam supărat pe dl. Maiorescu pentrucă i-a scris recomandat, rugîndu-l foarte călduros pentru Biblioteca lui şi nişte manuscrise, pe care el ar voi să le mîntue şi nici un răspuns n'a primit pînă acum".

Cu privire la plănuita ediţie a III T. Maiorescu i-a scris poetului prin mijlocirea d-rului Isaack, după cum reiese din această scrisoare din 5 Febr. 1888 a Henriettei către Cornelia Emilian: „După expedierea episto-

1) G. Călinescu, *Viaţa lui M. Eminescu*, p. 414.

lei lui Mihai către mata a venit doctoru Isaack aducînd o scrisoare de la d. Maiorescu adresată lui, rugîndu-l s'o deie lui Mihai în mînă. Doctorul a pretextat că scrisoarea adresată lui personal a uitat-o acasă, făgăduindu-mi că îmi va arăta-o mai pe urmă. Către Mihai scrie relativ la tipărirea ediţiei a 3-a poeziilor lui, cerîndu-i şi ce a mai scris să trimită la tipar. Pentru ca Mihai să răspundă d-lui Maiorescu îi trebue numai de cît scrisoarea d-lui Morţun ce v-am trimis-o. Vă rog, scumpă mamă, luaţi o copie şi mi-o trimeteţi imediat înapoi".

M. Eminescu îi răspunse lui T. Maiorescu la 14/26 Martie 1888: „Mult stimatul meu domn. Vă cer iertare din toată inima pentru greşala mea de a nu fi răspuns imediat la scrisoarea dv. ce mi-a fost comunicată prin bunăvoinţa d-lui Dr. Isaack.

Cauza întîrzierii este că desigur nu ştiam ce să răspund cu siguranţă, căci o veste ce-mi sosise de la Iaşi mă pusese în îndoială de mai pot scoate o a treia ediţie sau nu. Incă pe cînd eram la Iaşi, D. V. G. Morţun actual deputat, 'mi făcuse propunerea de a scoate la lumină a treia ediţie şi într'o scrisoare ce mi-a adresat-o în urmă, 'mi anunţă chiar: „pe săptămîna viitoare scot în vînzare volumul ce-am editat". Nici pînă acum însă nu ştiu pozitiv dacă această ediţie s'a făcut în adevăr sau nu. Multele îndatoriri ce mi le-a făcut d. Morţun în timpul boalei mele, m'au îndemnat să ezitez a da un răspuns afirmativ.

Dacă însă d. Morţun ar fi renunţat la ideea de a scoate ediţia a treia atunci vă rog a da urmare binevoitoarei dv. intenţii şi a încheea cu d. Socec, iar prisosul

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 167.

eventual dela ediţia a doua sau un acont asupra ediţiei a treia vă rog să binevoiţi a le trimite sub adresa mea prin mandat poştal (M. Eminescu, Botoşani).

Poezii nepublicate, de intercalat în noua ediţie, nu am. Vă rog, mult stimatul meu domn, a primi mulţumiri din inimă pentru interesul ce pururea mi l-aţi arătat şi să-mi daţi ertare pentru involuntara mea întîrziere. Vă rog totodată a primi respectuoase salutări dela al dv prea plecat şi prea supus".

Impresionează şi tonul protocolar păstrat de altfel în totdeauna faţă de T. Maiorescu, după o legătură de 16 ani şi cea de complectă supunere şi umilinţă chiar, care se găseşte în general în toată corespondenţa lui de după boală. Nu putem şti cum a primit T. Maiorescu această schimbare de situaţie: poetul glorios al *Junimii* îngrijit de colecte publice, a căror iniţiativă era în mîna tinerilor socialişti C. Mille, V. G. Morţun[1]), etc.

Ediţia V. G. Morţun *Proză şi Versuri* n'a apărut, de altfel, de cît după moartea poetului, la Iaşi 1890. Ea n'a împiedicat ediţiile Socec îngrijite de T. Maiorescu. Că T. Maiorescu se mai interesa de situaţia materială a poetului, avem dovada în această scrisoare a lui Miron Pompiliu către dînsul:[2])

„După înţelegerea ce am avut cu Dv. în privinţa achitării datoriilor lui Eminescu şi în urma comunicaţiei ce

---

1) „A primit 100 de franci dela unul Mortzun şi o scrisoare foarte amicală şi încă nu i-a răspuns!" scria Henrieta Corneliei Emilian la 9/31 Mai 1887. Primia totuşi ajutoare şi de la Emilia Humpel „în caz de nu-ţi putea strînge, voi pleca cu banii care îi am de la doamna Humpel" scria ea la 1/13 Iunie 1887.

2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IX, p. 382.

mi-a făcut V. Burlă că deocamdată nu dispuneţi decît de suma de 600 lei — viu a vă ruga să destinaţi 200 lei din suma de mai sus pentru plata chiriei la hotelul România. Datoria poetului la otel a fost de 300 lei, din care d-na Humpel a avut deosebita bunătate a plăti 100 lei; pentru rest, advocatul antreprenorului otelului m'a avizat că, la caz de neplată cît mai în grabă, îmi va intenta proces".

XXIV

1. M. Eminescu la Bucureşti. 2. Moartea lui. 3. Depunerea manuscriselor lui la Academie.

1. In urma vizitei solicitate a Veronicăi la Botoşani, plecară amîndoi la Bucureşti în primăvara lui 1888, după cum o anunţă Henriette Corneliei Emilian într'o scrisoare din 15/27 Aprilie[1]). E un M. Eminescu relativ restabilit; colaborează la *Romînia Liberă,* pentru 200 de lei pe lună. In Noembrie 1888 i se votează o pensie de 250 de lei, sub guvernul junimist şi din iniţiativa lui Iacob Negruzzi. Asupra raporturilor dintre T. Maiorescu şi poet din acea epocă avem un izvor tendenţios în volumul lui N. Petraşcu[2]).

Cum într'o discuţie cineva susţinuse că *Logica* T. Maiorescu era o simplă compilaţie, Eminescu replicase: „O compilaţie... neapărat... cum trebue să fie orice carte didactică". „Auzindu-l, adaugă memorialistul, rămăsei un moment pe gînduri. Bietul Eminescu! el, deşi bolnav de atîţia ani şi ducîndu-şi zilele în cea mai grozavă mizerie, rămăsese încă nobil, se simţia dator să apere cartea lui

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IV, p. 251.

2) N. Petraşcu, *M. Eminescu,* p. 60.

Maiorescu[1]) — în vreme ce acesta cu toate că era ministru de culte de aproape un an şi cu toate că-i spusesem de cîteva ori că vedeam pe Eminescu din timp în timp, nu m'a întrebat nici odată: ce face el, unde stă, cu ce trăeşte". In notă mai adaugă că P. P. Carp, ministru de externe, îi dăduse de cîteva ori cîte trei sute de lei din cheltuelile Ministrului. Raporturile dintre poet şi critic în acest an ultim al existenţei sale constitue într'adevăr o lacună în istoria noastră literară. După cele arătate aici amănunţit pentru un spaţiu de timp de 16 ani, învinuirile memorialistului sunt gratuităţi neserioase. El ne mai evoacă şi amintirea lecturii piesei *Lais* ultima făcută la T. Maiorescu. Intîia oară îi scrie tînărului şi zelosului lui prieten că nu are piesa gata, a doua oară se scuză în chip atît de umilit, ca în toate manifestările lui de după boală: „Pe la 11 ½ o să vă caut acasă însă nu cred să fiu în stare de a mă duce la d. Maiorescu. Sunt atît de descurajat în toate privirile şi am aşa de puţină încredere în mine, în cît nu cutez să mă prezint la d-sa. Vă rog dar să mă scuzaţi, dacă n'aş putea da urmare unei invitaţii, care desigur mă onorează dar pe care pentru mii de împrejurări nu o pot urma". Lectura a avut loc la a treia întîlnire în marea emoţie a tuturor asistenţilor. In realitate, piesa era o simplă traducere a actului *Le joueur de flute* — al lui Emile Augier.

2. Asupra împrejurării morţii la 15 Iunie 1889 şi a înmormîntării în ziua de 17 Iunie 1889 nu ne mai oprim, fiind în afară de linia preocupărilor noastre. Dăm doar notele laconice din volumul III al *Insemnărilor:*

1) E de prisos să mai subliniem naivitatea acestor reflecţii.

„Joi 15/27 Iunie 18 Iunie 1889" ... pe la 6 ore venit Stemill (Ştefan C-Mihăilescu) şi Vitzu la mine să-mi spună că astăzi pe la 3 ore a murit Eminescu în institutul de alienaţi al d-rului Soutzo (strada Plantelor, Bucureşti) de o embolie".

Iar:

„Duminecă 18/30 Iunie 1889. Ieri Sîmbătă în 17/29 Iunie 1889 pe la $5^1/_2$ d. prînz serviciu funebru în biserica Sf. Gheorghe Nou pentru Eminescu. Eminescu în cosciug deschis desfigurat, de nu se mai cunoştea, numai sprincenele negre îl amintesc. Era de faţă în biserică, Lascar Catargiu, M. Kogălniceanu, T. Rosetti, M. Mandrea, Anicuţa, eu, Stemill direct. minist. Cultelor şi o lume de şcolari şi studenţi. Pe cosciug erau 6 coroane enorme: de la Academia Romînă, dela Presa romînă, de la Constituţionalul, dela Naţionalul (conservator), de la societ. studenţilor Unirea şi de la Amici (şi eu aici).

Apoi pe jos, prin bulevard, Calea Victoriei, la cimitirul Bellu. L. Catargi a urmat pe jos pînă la Calea Victoriei, noi (eu, Teod. Rosetti, Mandrea, Anicuţa, Stemill, Laurianu. etc. pînă la Bellu. Liniştit şi frumos. Nimeni din familia lui. Au vorbit la biserică, nebunul şi ticălosul indiscret de Gr. Ventura (nepoftit) apoi la Universitate Laurian şi studentul Calmuschi (bine) iar la cimitir Dr. Neagoe.

Am terminat tot ieri între 4—5 1/2 cu examenele la Universitate şi cu teza lui Rădulescu-Motru".

T. Maiorescu a plecat la înmormîntare cu studenţii ce asistaseră la examenul de licenţă al lui C. Rădulescu-Motru.

3. Ca un semn postum de interesul lui T. Maiorescu

pentru opera lui M. Eminescu amintim scrisoarea lui către casa editoare Socec, din 17/29 Dec. 1892, din care extragem: „De la încetarea lui din vieaţă, în 1889, vă spusesem că tot venitul viitoarelor ediţii, ce se vor publica sub îngrijirea mea, să fie destinat — în memoria marelui poet — la premiarea acelor lucrări literare scrise de studenţi romîni, care, — pe lângă valoarea lor — să fie în oarecare legătură cu concepţiile caracteristice cuprinse în operele lui M. Eminescu. Acum că prin stăruinţele aceloraşi prieteni, care s'au interesat de Eminescu nu numai prin vorbe, ci şi prin fapte, s'a îndeplinit şi ultima datorie de pietate şi s'a aşezat pe mormântul poetului din cimitirul Belu un monument funerar cuviincios, asigurându-se totodată o sumă anuală pentru întreţinerea lui în bună stare — este momentul venit ca să precizăm cele convenite atunci oral.

Să hotărîm dar că pentru fiecare nouă ediţie de una mie exemplare din poeziile lui Eminescu publicate sub îngrijirea mea, dv. să plătiţi în totul 600 lei, care să stea în păstrarea dv. pentru premierile menţionate. In limitele sumelor astfel adunate, prin scrisoare deosebită să număraţi fiecărui student premiat suma destinată lui, luînd dela el chitanţă pentru plată efectuată şi păstrînd chitanţele la dv".

Gh. Teodorescu — Kirileanu, care publică această scrisoare,[1]) arată că a apucat să se dea numai două mici premii, între care unul lui N. Basilescu. In realitate, s'a dat şi o mie cinci sute de lei lui M. Dragomirescu pentru a-şi scrie studiul *Critica ştiinţifică şi M. Eminescu* a-

1) *Conv. lit.*, 1906, XV, 1892/93; reprodusă în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 274.

părut în *Conv. lit.* (1894; 1895; în vol. 1895 şi 1926 [1]) Iniţiativa lui T. Maiorescu fu oprită de intervenţia căpitanului Matei Eminescu apărută în *Monitorul Oficial* 1892, prin care îşi rezerva dreptul de a edita el poeziile fratelui său, după cum, vorba lui T. Maiorescu, la prima alienaţie a poetului, profitase de ocazie pentru a-i „anexa" ceasornicul.

4. Am consemnat dintr'o scrisoare a Henriettei supărarea lui M. Eminescu pentru că T. Maiorescu nu i-a trimis la Botoşani manuscrisele cerute; refuzul criticului s'a dovedit folositor pentru literatura noastră. Treisprezece ani după moartea poetului, el oferi Academiei în şedinţa de la 25 Ianuarie 1902 cele 43 de volume manuscris cu un total de 15.000 de foi, însoţindu-le cu următoarea scrisoare: „Dela Mihail Eminescu posed dăruite mie de dînsul la diferite ocazii — multe manuscripte, parte poezii publicate, parte încercări, fragmente şi variante de poezii, parte studii, traduceri şi articole de proză. Toate aceste manuscripte, aşa cum se află, în cărţi cartonate, în caete cusute şi în foi volante vi le trimit alăturat şi le dăruesc la rîndul meu Academiei Romîne pentru a servi celor ce se vor ocupa în viitor cu cercetarea amănunţită asupra vieţii şi activităţii marelui nostru poet".[2])

Au trecut de atunci patru zeci de ani şi mina aceasta de materiale eminesciene, deşi studiată de mulţi cercetători, nu s'a sleit încă.

1) M. Dragomirescu, *Legăturile mele cu* Conv. lit., număr jubilar 1867—1937, LXX, 1—5. Ian. — Mart. 1937, p. 58.
2) *An. Ac. Rom.* p. II, t. XXIV, 1902, p. 15.

XXV

1. T. Maiorescu despre poet în Direcția nouă. 2. Răspunsurile Revistei contimporane. *3. In alte ocazii. 4. In articolul:* Eminescu și poeziile lui. *Concluzii.*

1. Intrucît privește aprecierea publică a talentului lui M. Eminescu, după afirmarea destul de categorică din *Direcția nouă,* pe temeiul numai a trei poezii, T. Maiorescu nu s'a clintit de pe poziția lui afirmată cu atît curaj, de cît doar lărgindu-și elogiul pe măsura însăși a evoluției situației poetului. Ca în toate celelalte cazuri, revenirea la un subiect atins numai în treacăt, e, de altfel, rară și întîmplătoare, cu valoarea de exemplificare pentru susținerea unor idei generale sau din simple nevoi polemice. Vom înregistra cîteva din revenirile criticului asupra lui M. Eminescu.

2. Citarea poetului în *Răspunsurile Revistei contimporane* (1873) — (adică un an după apariția articolului *Direcția nouă)* e făcută din motive polemice. P. Grădișteanu atacase *Junimea* în *Revista contimporană* (1 Iunie 1873) că ar fi organizată pe principiul admirației mutuale, pomenind și de „genialul d. Eminescu, pe care direcția nouă îl pune alăturea de d. V. Alecsandri!" Ca de

obiceiu în polemicile sale, T. Maiorescu răspunde prin reproducerea exactă a textului său:

„Cu totul deosebit în felul său, om al timpului modern în faza lui trecătoare, blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste limitele permise, pînă acum aşa de puţin format, în cît ne vine greu a-l cita îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvîntului, este d. M. Eminescu".

Şi adaugă apoi categoric:

„Simpla alăturare a acestor rînduri pe lîngă afirmarea d-lui Grădişteanu, că noi am pus pe Eminescu imediat alăturea cu d. Alecsandri ne scuteşte de a mai insista asupra acestei prime dovezi". Punerea la punct putea fi îndreptăţită la 1873, astăzi e insuficientă. In notă unei ediţii ulterioare criticul adaugă: „Ce ar zice astăzi d. Grădişteanu, chiar dacă am fi pus pe Eminescu imediat alături cu Alecsandri precum n'am făcut-o şi nu o puteam face la 1872 numai după trei poezii începătoare ale lui!" Nota ne pare iarăşi insuficientă — de oarece la data ei probabilă situaţia lui estetică şi nu socială şi naţională — era cu mult mai mare.

3. Sporadic e pomenit de alte cîteva ori alături de scriitori mai vechi şi dintre cei noi, alături de V. Alecsandri, de I. Negruzzi, I. Creangă, I. Slavici, T. Şerbănescu etc. cînd e vorba să se citeze scriitori pe linia sănătoasă a gustului, a limbii, a stilului. In raportul lui asupra traducerii lui Horaţiu de D. Ollănescu aminteşte de „admirabila odă în metru antic una singură". O citează şi încheie: „Dar Eminescu este unic". De mai multe ori îi laudă marea cultură, mai ales cînd e vorba să scoboare pe alţii. „Relativ format — scria el în 1898 despre

G. Coşbuc. Căci la deplina formare, la acea înălţime a manifestării artistice la care se urcase Eminescu, nu a ajuns şi nu credem că va ajunge vreodată...

Se vede că-i lipseşte varietatea cunoştinţelor şi acea neobosită şi nemiloasă cizelare care transfigurează pe cei pătrunşi de sfinţenia formei, precum a transfigurat pe Eminescu în epoca sa de maturitate". Il laudă cu deosebire pentru filonul popular al inspiraţiei. „Nota populară este cu atît mai bine venită — scria el despre poeziile lui Goga — cu cît autorul se arată de altfel înzestrat cu acea cultură generală mai înaltă (ceia ce nu se putea vedea din volum ci din contact personal), care distingea şi pe Eminescu şi a cărei lipsă se simte din îngustimea de vederi şi din prematura lîncezire a unora din poeţii cei mai lăudaţi ai literaturii noastre actuale". (Aluzia priveşte probabil tot pe G. Coşbuc şi poate şi pe Al. Vlahuţă). Elogiul transmisiunii inspiraţiei populare în „mlădierea" formei artistice se continuă şi în discursul lui academic din 1909, unde V. Alecsandri trece în primul plan tutelar al artei pornite din isvoare folklorice.

4. In volumul III al *Insemnărilor zilnice*, criticul scria pe data de Sîmbătă 14 şi Duminecă 15/27 Oct. 1889: „dictat Anicuţei şi apoi poleit singur articolul asupra lui Eminescu".

Apoi Marţi 17/29 Oct. 1889. „Am terminat articolul sau articolele Eminescu le-am citit aseara lui Caragiale şi Jacques Negruzzi şi astăzi lui Zizin Cantacuzino... la 15/26 Oct. a murit în Botoşani Henrieta Eminescu în etate de 28 (de) ani".

Şi în sfirşit Joi 19/31 Oct. 1889 „de abia eri am dat

la tipar articolul Eminescu pentru *Convorbiri* şi noua (a patra) ediţie Eminescu".

E vorba de *Eminescu şi poeziile lui*, unui din cele mai frumoase articole ale criticului. După cum toate ediţiile poeziilor pornesc într'un fel sau altul de la prima ediţie T. Maiorescu din Dec. 1883, eminescologia porneşte de la acest venerabil articol, rămas în picioare şi pentru construcţia lui estetică şi pentru viziunea poetului, care, cu toate protestările unora şi încercările altora de a o înlocui, s'a impus criticei şi posterităţii ca adevărata viziune. Asupra acestui studiu ne-am mai oprit în monografia lui T. Maiorescu[1]) aşa că aici nu ne vom ocupa de cît de elementele lui esenţiale, reducîndu-l la cele două axe ale lui, valoarea poeziei lui M. Eminescu şi portretul lui moral.

Problema de căpetenie a literaturii noastre în epoca debuturilor criticei maioresciene era problema limbii literare pusă mai de mult de Al. Russo şi de alţii; lupta cu Ardelenii era departe de a fi sfîrşită. T. Maiorescu o continuă şi cu armatura ştiinţii şi a bunului său gust şi prin literatura estetică pe care o impunea. Nimic nu putea zăgăzui talazurile latinomaniei de cît revenirea la limba populară, la folklor. De aici preferinţele lui pentru poezia populară, modelul limbii reale, vorbite, singura din care se poate face o construcţie viabilă, model totodată de expresie naturală a unor sentimente simple, fără declamaţii şi tendinţe. Poziţia lui T. Maiorescu în această direcţie a fost salutară în începuturile acţiunii lui critice: literatura noastră, ca şi cea germană din pragul veacului, trecut trebuia să se împrospăteze şi din limba şi

1) E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II.

din inspirația populară, la isvorul dătător de viață, singurul înstare să dea o originalitate expresiei etnice... Prin consecvența unitară a structurii sale, constatată de toți cei ce s'au ocupat de T. Maiorescu, inaccesibil la orice evoluție, format odată pentru totdeauna, criticul a rămas la punctul lui de vedere, acordîndu-i după patru zeci de ani aceiaș valoare de discriminare și făcînd din prezența elementului popular într'o operă de artă un criteriu de valorificare, pe cînd, în realitate, problema se punea altfel în 1909 de cît în 1867 cu tendința sporită de a se pună mereu altfel, odată cu îndepărtarea de la obîrșie; așezarea în lumină a acestor elemente de evoluție și de diferențiere va rămîne însă în sarcina criticei postmaioresciene. M. Eminescu este un poet mult prea complex pentru a fi explicat numai prin „poezia populară“, ca V. Alecsandri de pildă, în care criticul vedea punctul de plecare al regenerării noastre literare. După ce curentul popular a învins „fiind cîștigată o temelie firească, recunoaște criticul, cea dintîi treaptă de înălțare a literaturii naționale, în legătură strînsă cu toată aspirarea generației noastre spre cultura occidentală, trebuia neapărat să răspundă la două cerințe: să arate întîi în cuprinsul ei o parte din cugetările și simțirile care agită deopotrivă toată inteligența europeană în artă, în știință, în filozofie, să aibă al doilea în forma ei o limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări“.

Ne închinăm cu respect dinaintea acestui adevărat T. Maiorescu, pe care avea să-l continue întreaga generație critică de postmaiorescieni, adică de maiorescieni acomodați cu evoluția și cu cerințele noi. Dacă critica modernă ar voi să se pună sub protecția unui text autentic maiorescian, rîndurile de sus i-ar putea servi pentru a-i

acoperi acţiunea în integralitatea ei. T. Maiorescu recunoaşte, aşa dar, că, prin opera lui, V. Alecsandri s'a cîştigat: „o temelie firească“ aşa că rămînea altă treaptă de înălţare a literaturii naţionale, în legătură strînsă cu toată aspirarea generaţiei noastre spre cultura occidentală“. Inălţarea nu se putea face de cît pe două căi.

1.) să se introducă în preocupările literare, cugetarea şi simţurile ce preocupă inteligenţa europeană în artă, ştiinţă, filozofie, adică printr'un proces de europenizare, de universalizare a literaturii, care nu poate trăi pînă la sfîrşit numai din motive folklorice şi din forme populare.

2.) să adapteze „fără silă“ limba la exprimarea credincioasă a acestei amplificări, — ceiace spus fără ocol şi învăluire de cuvinte, înseamnă să o neologizeze pe măsura nevoei şi în această nevoe nu intră numai necesitatea absolută a termenilor tecnici absenţi ci şi cea a exprimării unor nuanţe, prin care limba se subţiază, se îmbogăţeşte, fără a mai adauga şi alte criterii estetice, pe care numai artiştii le înţeleg. Cei ce se luptă împotriva neologismelor cu arme „radicale“ şi iau ca patron al acţiunii lor pe T. Maiorescu se înşeală. Problema e mult mai complexă şi delicată; ea nu poate fi rezolvată de cît de scriitori şi nici într'un caz de filologi şi cu atît mai puţin de simpli diletanţi, care au invadat publicistica noastră periodică cu sgomotul unei lupte ce nu-i pe măsura percepţiei lor estetice. Insăşi limba lui T. Maiorescu e un model de limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări, adică al unei limbi neologizate după necesităţile timpului. Pentru o astfel de realizare trebue însă gust şi simţ estetic.

Criticul încheia apoi:

„Amîndouă condiţiile le realizează poezia lui Eminescu în limitele pe care le poate realiza o poezie lirică: de aceia Eminescu face epocă în mişcarea noastră literară".

Odată importanţa poeziei lui Eminescu stabilită principial pe cele două axe: a aspirării generaţiei noastre spre cultura occidentală şi a adaptării limbii la această amplificare naţională impusă de evoluţie, el le şi exemplifică, arătînd că poeziile lui se alipesc de a dreptul de forma populară, dar îi dau o nouă însufleţire şi o face primitoare de un cuprins mai înalt. Observaţiile critice asupra părţii formale a artei lui M. Eminescu sunt îndrepăţite, judicioase, dar tot odată şi elementare, instrumentul lui critic fiind bunul simţ şi gustul şi nici de cum analiza sau speculaţia. Din această lipsă de speculaţie, după ce fixase cele două axe ale rolului lui M. Eminescu în evoluţia poeziei romîne, criticul nu se mai ocupă de partea ideativă, „europeană" a poeziei lui.

In ce priveşte portretul moral al poetului devenit oarecum clasic, pe lingă cercetarea făcută aiurea[1]), e de prisos o analiză; el e construit pe coordonatele omului de geniu, aşa cum le-a stabilit Schopenhauer în studiul lui asupra geniului, un Eminescu al cărui notă esenţială „e impersonalitatea, seninătatea abstractă — în melancolie şi în veselie", trăind în lumea „ideilor generale", eliminînd tot ce era „caz individual", întîmplare externă, convenţie socială, avere sau neavere, rang sau nivelare obştească şi chiar soarta externă a persoanei sale ca persoană". Dezinteresarea lui se manifestă pînă şi în iubire,

1) E. Lovinescu, *T. Maiorescu*. II

„femeia iubită e copia unui ideal aşa că, îl iubea întîmplătoarea copie sau îl părăsia tot copie rămînea şi el, cu melancolia impersonală, îşi căuta refugiul într'o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării şi a poeziei". Văzut printr'o prismă atît de abstractă, M. Eminescu n'a cunoscut mizeria pentrucă n'a simţit-o şi ca atare nu i se impută nimănui — societăţii şi prietenilor, în deosebi. „A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu însemnează a întrebuinţa o expresie nepotrivită cu individualitatea lui şi pe care el cel dintîi ar fi respins-o. Să fi avut ca redactor al *Timpului* mai mult de cît a avut, să fi avut mai puţin, pentru micile lui trebuinţe materiale tot atît era. Prin urmare legenda că mizeria ar fi dus pe Eminescu la nebunie trebue să aibă soarta multor alte legende, să dispară înaintea realităţii".

Viziunea portretului moral al lui M. Eminescu e exactă şi nimeni nu-l putea cunoaşte şi defini mai bine; impersonalismul, obiectivitatea, nevoia de absolut, dezinteresarea faţă de tot ce e convenţie socială împinsă pînă la proporţii anormale, înalta contemplativitate sunt notele esenţiale ale personalităţii lui. Nu-i mai puţin adevărat că, mîndru, şi cu absenţa oricărui control de sine, el a suferit cumplit din pricina lipsurilor materiale în mijlocul cărora a trăit; scrisorile şi mărturiile contemporanilor ne sunt o dovadă. Prietenii şi-au făcut datoria şi nu se cunoaşte un caz de o mai binefăcătoare iniţiativă de cît cea a lui T. Maiorescu; ajutoarele n'au putut însă umplea lipsa (provocată în bună parte de însuşi inconformismul poetului), în care şi-a trăit toată viaţa, din copilărie chiar. De această „mizerie" reală, răuvoitorii, care nu l'au ajutat cu nimic sau care-şi fac arme din orice, Haşdeu, Caragiale, N. Petraşcu, etc. şi-au scos

argumentele împotriva nepăsării celor ce au înconjurat pe marele poet timp de 17 ani de asistența lor materială și morală.

XXVI

1. Problema încadrării lui M. Eminescu în spiritul Junimii. *2. In ordinea literară. 3. In ordinea concepțiilor sociale.*

1. A mai rămas o problemă şi poate cea mai importantă: — problema încadrării acțiunii literare şi sociale a lui M. Eminescu în acțiunea mişcării *Junimii*. In unele puncte de natură ideologică am tratat-o sumar şi în *Istoria civilizației romîne moderne*, volumul II, şi în *Evoluția ideologiei literare* din *Istoria literaturii romîne contemporane*. Pe atunci ea ar fi putut fi tratată, negreşit, mai amănunțit, dacă ar fi constituit un subiect anume şi nu s'ar fi integrat în şirul unei expoziții mai largi: astăzi însă studiul ar lua aşa proporții şi ar pune în discuție chestiuni atît de actuale şi de nerezolvate încă, în cît tratarea ei în spirit strict ştiințific, şi din punctul de vedere al teoriei şi al rezultatelor sociale, a devenit aproape cu neputință. Iată de ce ne vom mărgini la indicații de ordin general, cum şi cere, de altfel, natura acestei cărți, ce nu-şi propune să fie un studiu critic al scriitorilor considerați în sine, ci al raporturilor lor personale şi ideologice cu T. Maiorescu în cadrul mişcării de la Iaşi.

2. Privind chestiunea din punct de vedere strict literar, acţiunea politică a lui M. Eminescu se încadrează în acţiunea junimistă luată în totalitatea ei. După cum T. Maiorescu e cea mai înaltă expresie a întregei ideologii junimiste, M. Eminescu este expresia ei literară cea mai înaltă; ei sunt cariatidele, pe care se va sprijini în ochii posterităţii această mişcare unică în literatura noastră, care, deşi apărută într'un moment de tranziţie, se conturează de pe acum cu elemente de clasicitate... Formaţia lui germană îl încadră de la început în *Junimea,* ce se desvolta prin fondatorii ei în liniile spirituale identice, iar în literatură prin micii poeţi N. Schelleti, Matilda Cugler, Samson Bodnărescu — acest „obscur" al *Junimii* — ce aduceau în literatura noastră prin traduceri şi originale atmosfera romantismului german... Peste florile plăpînde ale acestor răzoare suflă deodată uraganul genialităţii lui Eminescu, aducînd cu el toate elementele sentimentalităţii germane trecute printr'un temperament unic, personal. Literatura romînă se văzu deodată invadată de aprigi vizionari, de regi barbari, de „strigoi", de acţiuni magice, de „domuri", de evocaţii faraonice, de mari dualisme romantice *(Inger şi Demon, Impărat şi Proletar),* de indianism, de Kantianismul *sui generis* din *Sărmanul Dionis* şi mai ales de Schopenhauerianismul infuz în generalitatea poeziilor lui de caracter filozofic etc. Nici nu putea găsi *Junimea* şi T. Maiorescu o expresie mai puternică a propriilor tendinţe estetice şi filozofice de cît au găsit-o în marele nostru poet. Că în *Epigonii* el depăşia în exaltarea trecutului ideologia junimistă, — după cum o depăşia poate şi în invectiva din *Satira III,* sunt numai amănunte de ordin structural. Temperament pasional, poetul nu cunoştea nici o măsură în ex-

presia iubirii, sau a urii; excesul era o licenţă poetică.

3. Dacă sub aspect literar, încadrarea lui M. Eminescu în *Junimea* poate fi considerată ca desăvîrşită, in ceea ce priveşte încadrarea lui în ideologia ei sunt foarte multe rezerve de făcut. Problema ar merita, după cum am spus, un studiu, pe care îl zădărnicesc şi vastitatea şi superactualitatea ei, experienţa eminesciană prezentîndu-se astăzi în forma ei cea mai acută; studiul rămîne, probabil, pe seama altuia din postmaiorescienii generaţiei a treia. Fără a intra în fondul discuţiei, adică a ideologiei politico-sociale a lui M. Eminescu, vom da cîteva scurte indicaţii asupra raporturilor cu ideologia junimistă. Deşi s'ar părea că identificarea lor e completă mai ales că M. Eminescu a reprezentat mulţi ani la *Timpul* însăşi expresia politică a partidului, realitatea e alta; la *Timpul* i-a reunit mai mult ura comună împotriva liberalilor, „a roşilor"; sentimentele leagă mai mult de cît ideile.

In realitate, Junimiştii erau în genere nişte doctrinari. T. Maiorescu mult mai liberalizant mai ales în începuturile lui, evoluţionist apoi, om care vrea să plece de la „realităţi sociale" şi nu să le anticipeze prin forme fără fond; P. P. Carp mai conservator, iar, pe urmă, sub influenţa lui Bismarck, marele lui model, inclinînd, prin reformele lui, spre socialismul de stat... Nici unul, nici altul n'au fost tradiţionalişti, pentru mai multe cuvinte, din care principalul e că n'au avut de cît puţin contact cu trecutul nostru. T. Maiorescu e chiar în poziţia oarecum paradoxală de a exprima o ideologie conservatoare — antitradiţională. Doctrinarismul lui e strict filozofic şi nici de cum istoric; toate formele lui culturale şi este-

tice pleacă dela criterii absolute şi nu de la consideraţii istorice. Anistoric, el a combătut tot ce a fost în calea lui, întreaga literatură şi ştiinţă, Cipariu, Bărnuţ, I. Eliade-Rădulescu etc, — judecînd-o din punctul de vedere al valorii absolute, al unui estetism, ori al unui adevăr intrasigent şi nu al incantenări istorice, care justifică. Literatura romînă, pentru el, începe, la 1867 odată cu apariţia *Convorbirilor literare*. Impotriva acestei intrasigenţe protesta încă din 1869 A. D. Xenopol, punîndu-se în planul relativităţii istorice: discuţia va fi reluată chiar în cursul acestei cărţi la capitolul închinat lui A. D. Xenopol. M. Eminescu era structural un reacţionar (conservator ar spune prea puţin) şi un tradiţionalist hrănit printr'un contact continuu cu formula vechei noastre culturi. Reacţionarismul şi tradiţionalismul trecute printr'un temperament pasional şi deformant ca al lui, printr'o mare viziune de poet, s'au formulat apoi într'o serie de teorii extremiste ce n'aveau nimic comun cu doctrinarismul lui T. Maiorescu şi P. P. Carp. Nu le discutăm aici: ele au avut însă o influenţă socială atît de considerabilă, încît se poate spune că de la 1900 încoace viaţa noastră politică şi chiar culturală a fost frămîntată de sămînţa lor, urmînd a-şi face o verificare istorică chiar în clipele cînd scriem aceste rînduri.

III

A. D. XENOPOL

I

A. D. XENOPOL

1. Controverse asupra originii lui A. D. Xenopol: versiunea lui A. D. Xenopol. 2. Versiunea lui Iacob Negruzzi. 3. Intervenția violentă a lui M. Eminescu în această chestiune. 4. A. D. Xenopol.

1. Pentru a stabili în toate vicisitudinile lor raporturile lui A. D. Xenopol cu T. Maiorescu şi cu *Junimea* va trebui să punem chiar de la început problema originii lui etnice, pe care n'avem pretenția de a o rezolva, ci de a-i expune numai elementele cunoscute pînă acum. Nu faptele în sine interesează, de altfel, ci urmele lăsate în istoria mişcării ieşene.

Pentru fixarea originii familiei sale e drept să dăm cel dintîi cuvînt, chiar lui A. D. Xenopol, reproducîndu-i versiunea din *Istoria ideilor mele*, 1913[1]).

„Tatăl meu Dimitrie Xenopol se trăgea din o veche familie anglo-saxonă, după tată Brunswick, după mamă Smith. El a rătăcit în tinereţe, în urma unei dureri sufle-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 368—417.

teşti, prin Suedia, pe mare pînă la Constantinopol, de unde venise la Galaţi. Aici fu botezat de colonelul Schelety, tatăl generalului Carol Schelety, care-i dădu numele de Dimitrie şi-i schimbă totodată şi familia din Brunswick în Xenopol, adică fiul străinului. Acest botez a trezit uşor bănuiala protivnicilor familiei mele, mai ales a celor ai fratelui meu, omul politic, că noi am fi de origine Evrei. Tatăl meu fusese în adevăr botezat însă nu din Evreu, ci din protestant şi întors la credinţa ortodoxă. El se strămută la Iaşi, unde fu mai mult timp dragomanul consulatului prusac de aici, încă o dovadă că el nu era Evreu, de oarece pe atunci Evreii nu erau primiţi în funcţiile prusiene." Situaţia tatălui pe lîngă Consulatul prusac nu constitue o dovadă certă; pe vremea aceea „Evreul" nu era o noţiune etnică, ci religioasă; faptul că fusese protestant, iar acum trecuse la ortodoxie îl scosese probabil din rîndul „Evreilor", consideraţi ca atare numai cînd erau mozaici. Acestor imprecizii genealogice (ce înseamnă, de pildă, o familie anglo-saxonă venită nu se ştie de unde din Germania? apoi numele de Brunswick = Braunschweig nu dă, prin însăşi natura sa geografică, o indicaţie asupra originii etnice?), editorul I. E. Torouţiu le adaugă alte imprecizii romantice fără indicaţia izvoarelor. Neobţinînd consimţămîntul să se căsătorească cu o fată, tinerii s'au îmbarcat pe un vapor din Germania, pentru a fugi în lume; pe drum s'au aruncat în mare; fata s'a înecat dar tînărul 'a fost salvat de nişte pescari. A rătăcit apoi prin Suedia, Norvegia şi pe mare vreo zece ani, „făcînd diverse servicii pe vapoare". Nu cunoaştem elementul de adevăr din ţesătura acestui roman de amor; reţinem doar ca verosimil faptul de a fi avut un serviciu pe vapoare. El i-ar explica poli-

gloţia: vorbia, în adevăr, limba germană, ca limbă „maternă“, limba polonă, poate, ca limba locului adevăratei lui origini; limba franceză, ca limbă internaţională a vapoarelor; deşi „anglo-saxon“, nu sunt indicii să fi ştiut englezeşte. Tînărul Brunswick a stat cîtva timp la Constantinopol. Venit apoi la Galaţi cu intenţii să rămînă în ţară, şi-a luat un nume grec; neputînd să treacă drept romîn, e de presupus că a preferat să pară grec — deşi nu ştia greceşte. Şi-a zis deci Xenopol, tradus liber de A. D. Xenopol „fiul streinului“, caşi cum ar fi voit să arate prin nume că nu era grec; în realitate, tatăl său căutase, probabil, această confuzie. Xenopol, în afară de asta, nu înseamnă „fiul streinului“ — ci „străin de cetate“ sau mai simplu „străin“. Bătrînul a trăit, de altfel, multă vreme la noi ca supus grec[1]).

2. Alte documente nu avem la îndemînă. Contemporanii ne pomenesc de tipul lui semitic; cel mai categoric în această privinţă este implacabilul Iacob Negruzzi. „Alexandru şi Nicu Xenopol, scrie I. Negruzzi în *Amintiri din „Junimea“*[2]) sunt fii unui evreu botezat, care era director al penitenciarului din Iaşi şi se însurase cu o romînă. Bătrînul Xenopol nu era de felul lui din capitala Moldovei, dar nici din Grecia şi numele cu terminaţia în *opulu* îl alesese numai pentru a face să se creadă că origina sa era grecească iar nu jidovească. Insă oricine vorbise odată cu dînsul nu putea avea nici o îndoială despre neamul din care se trăgea; şi tipul şi vorba sa îi dovedeau originea mai limpede de cît orice document“.

1) I. E Torouţiu, *op. cit.*, II, 154.

2) I. Negruzzi: *Amintiri din Junimea*, p. 195.

Cu violenţa lui pamfletară, M. Eminescu avea să procedeze şi el printr'o afirmaţie categorică, în articolul *„Materialuri etnologice, privind în parte şi pe D. Nicu Xenopol, criticul literar de la „Pseudo-Romînul"*, apărut în *Timpul* din 8 Aprilie 1881.[1])

Analizînd în *Telegraful* lui Fundescu un articol al lui M. Eminescu asupra lui I. Slavici, N. Xenopol îl făcuse *„bulgar"* şi-l atacase în înfăţişarea lui fizică şi în apucături.

Iată cîteva fragmente sinistre din aceste atacuri: „Acest individ (M. Eminescu) poartă pantaloni vineţi, un gheroc negru de împrumut şi o pălărie mare neagră, întocmai ca aceia a nemţilor care umblă cu flaşnetele în spate; e pururea plin de noroi şi faţa şi mînile poartă nenumărate urme de negreală violetă etc. etc.". Sau: .... „Aveam pînă acum pe omul care se crede cocoş, pe acel care-şi închipue că-i umbrelă şi stă toată ziua într'un ungher pentru a se usca, dar pe omul care se crede romîn şi vorbeşte de sîngele strămoşilor, fiind că şi-a schimbat terminaţia numelui din *ovici* în *escu,* acesta nu s'a mai văzut. De sigur că doctorul Maudsley în vreo nouă ediţie a cărţii sale *Pathology of Mind* va trage toate foloasele din exemplul ce-i aducem aici. Ne e teamă însă că Maudsley va rîndui d-lui Emin-ovici o cură îndelungată în vreun stabiliment, bunăoară la Mărcuţa .... "

„Ar fi interesant, îi replică M. Eminescu, a se constata, ce minţi dar mai cu seamă ce caractere s'ar naşte din încrucişarea rassei ovreeşti cu cea neogrecească, încrucişare ce se operează uneori în Romînia. Fără îndoia-

1) I. Creţu, *M. Eminescu, „Opere"*, IV, p. 407.

lă amestecătura între două rasse egale de vechi, egal de decrepite fizic şi moraliceşte, ar produce nişte exemplare de caracterologie patologică care ar fi o adevărată pepinieră pentru viitorul redacţiei *Pseudo-Romînului*"[1]). Ca să producă şi mai mult efect, el scrie mereu Xenopulos, cu toate că ştia bine că numele nu era de cît un fel de pseudonim; dintr'o aruncătură voia să dea două lovituri, atacînd şi pe „roşii" de la guvern, în care vedea numai „scursori levantine" de Rosetteşti, de Ferekizi, de Giani, de Caradale, etc. „Nu omul *in abstracto* se mişcă în d. C. A. Rosetti în contra boierilor, ci grecul: nu omul *in abstracto*, Fundescu, înjură în *Telegraful* ci ţiganul din el; nu talentul înăscut al d-lui Xenopoulos îşi dă în coloanele *„Pseudo-Romînului"* un aer de superioritate, luînd cam peste picior novelele lui Slavici sau o teorie a lui Maiorescu, ci „jidanul" din el îşi dă aere. Caracterul — din nefericire — se moşteneşte".

Atacul lui N. Xenopol împotriva lui T. Maiorescu se cuprindea în următoarele rînduri: „Nu era nevoie pentru a explica să inventăm o teorie *ad-hoc*, aceea a romanului ţărănesc, precum a făcut-o d. Titu Maiorescu în studiul său *Literatura romînă şi străinătatea*, etc.", — Adaugăm: el era în partea sa ideologică îndreptăţit.

4 Spirit vioi, neastîmpărat, versatil, de viitor om politic, cu o bursă a consiliului judeţean obţinută prin Leon Negruzzi, pe atunci prefect, şi a consiliului judeţean de

1) Vorbind de amestecul de rasă iudeo-greacă, se pare că poetul face aluzie la faptul că bunica după mamă a lui A. D. Xenopol era, probabil, greacă, „Mama, Maria Vasiliu romîncă după tată" — se exprima A. D. Xenopol într'o scrisoare din Ian. 1870, adresată lui I. Negruzzi. I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II.

la primarul N. Gane, în urma stăruinţelor lui I. Negruzzi, Nicu Xenopol urmase oarecare studii comerciale la Paris. Cu aspiraţii publicistice, el întreţinea prin 1878 o vie corespondenţă cu I. Negruzzi, arătîndu-se mai ales detractorul lui V. Alecsandri. „Poeziile lui V. Alecsandri, îi scria el de la Paris la 8 Februarie 1878,[1]) în general le-am găsit foarte slabe, afară de *Peneş Curcanul*, care cuprinde o istorisire bine condusă în forma populară, unde bardul nostru excelează. Celelalte trei intră şi ele în categoria sutelor de poezii patriotice ce s'au publicat şi al căror caracter general este lipsa de inspiraţie, fraze rimate. Poezia *Sergentul*, nu este de cît o anecdotă pusă în versuri. Tirada *„am rang de dorobanţ"* e foarte proastă. Nu mai puţin de nereuşită e poezia *„Plugarii"*. In concluzie, deci, „dacă ar fi trimes vreun colaborator de a *Junimii*, altul de cît Alecsandri, acele poezii (afară de *Peneş)* spre publicare în *Convorbiri*, desigur că ar fi fost respinse". Tînărul Nicu Xenopol avea atunci 19 ani şi se arăta modernist: „Arta unei epoce trebue să se inspire din ideile şi simţimîntul acelei epoci precum şi trebue să ţie seama de cunoştinţele timpului. Bazată pe acest principiu, arta a intrat pe o nouă cale şi tendinţa ei este generală." Foarte îndrăsneţ, critică cu asprime tot materialul *Convorbirilor*.[2]) Versuri ca:

De la mine pîn' la tine
Numai stele şi lumină
Dar ce sunt acele stele
Sunt chiar lacrimile mele (!)
Ce pe cer s'au aninat (!)

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, p. 52.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, p. 55.

i se păreau „blagomanii". „*Strigoii* lui Eminescu dovedesc o imaginaţie bolnavă". Dar atacurile lui se îndreaptă mai ales împotriva fadelor pastişe ale lui A. Naum. Tînărul „avantgardist", trimisese şi el, e drept, cîteva poezii ce întîrziau să apară la *Convorbiri* (cu excepţia poeziei *Banul Dragoş* din *C. L.* 1 Dec. 1877. XI); se gîndia să se apuce de nişte articole „economice, financiare" — ba mai voia să publice la *Convorbiri* şi un articol prin care să propună scoaterea limbii greceşti şi latineşti din şcoli pentru a le înlocui, probabil, cu „doppia scrittura" (dubla contabilitate), vorba lui M. Eminescu, căci, după cum am spus, N. Xenopol făcea studii comerciale.

Acesta era omul care ataca acum pe M. Eminescu, pe I. Slavici, pe T. Maiorescu.

„Cu un cuvînt, îşi încheie poetul virulentul său articol, nu în d. Xenopoulos am lovit ci în defectele înăscute rassei, care nu se pot schimba. Aceste defecte trebuesc temperate, trebuesc intimidate prin lovituri dureroase pentru a nu deveni stricăcioase vieţii noastre publice".

II

1. Dimitrie Xenopol: scrisorile lui către A. D. Xenopol. 2. Familia Xenopol.

1. Ori care va fi fost originea acestui Brunswick devenit Dimitrie Xenopol, scrisorile din 1867—1871 adresate fiului său la studii la Berlin ne cîştigă respectul prin structura lui intelectuală şi morală[1]. Deşi limba maternă era limba germană, el scrie într'o corectă franţuzească de om cultivat; e un poliglot instruit, depăşindu-şi situaţia probabilă de tîlmaciu pe vapor şi acum, în răstimpuri, de dragoman la consulatul prusac din Iaşi. Din această indeletnicire îi venea poate şi dragostea de dicţionare, pe care le avea acasă şi le studia; pe lîngă cele două limbi, mai vorbia şi limba polonă; cunoştea şi ruseasca şi ceva italieneşte. In afară de uşurinţa de expresie literară, ne mai impune calitatea lui morală, dragostea de familie, spiritul de rînduială, de economie, afecţiunea mai ales pentru fiul mai mare, în care îşi pusese toate speranţele, simţul profund religios. „Sois bon chrétien et fréquente l'église, prie le bon Dieu et il te protégera" îi

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 321 şi V.

scria el tînărului abia ajuns la Berlin (14 Oct. 1867). Iar peste trei ani: „N'oublie point, fils chéri, que c'est le 12 courant que le monde orthodoxe fête la résurection de notre Sauveur Jésus Christ; tu es de la croyance orthodoxe, donc il faut que tu fêtes de même ce jour... (ta mère) m'a prié de te dire qu'elle désire beaucoup que tu fréquentes l'église orthodoxe ce grand jour qui ranime toute la chrétienneté; fais lui ce plaisir et écris-nous si tu t'es aquitté de ce saint devoir", îi scrie la 7/19 Aprilie 1870; tot aşa şi la Paştile următor (14 Martie 1871): „aies, fils chéri, toujours la religion dans toi, devant toi et principalement devant le monde(!)". Mereu revine la Dumnezeu, la înţelepciunea lui, la providenţă.

Pînă şi maică-sa, foarte evlavioasă, insistă într'un post-scriptum al unei scrisori din 21 Martie 1868: „Alexandru dragă, nu uita eşti fiu (care trebue să facă) onoare părinţilor care să se spovedească în postu cel mare am dor (de tine): mama ta te roagă să te împărtăşeşti de paşte nu-ţi uita legea ta cea scumpă, că nici bunul dumnezeu nu te va (uita.[1])

Scrisorile conţin şi multe alte poveţe părinteşti de bună conduită în societate, cum să facă „vizita de digestie", după ce a fost primit la masă în vreo familie şi aşa mai departe. Cînd Alexandru e invitat de familia Kremnitz, la un pom de Crăciun, el îi scrie: „Tu auras appris, sans doute, que j'ai adressé une lettre à Monsieur Kremnitz, lui exprimant mes plus vifs remerciements pour le bon accueil qu'il a bien voulu t'accorder, je suis curieux de savoir quel effet a pu produire cette lettre; şi tu en sais quelque chose tu feras bien de satisfaire ma curio–

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 337.

sité (9 Ian. 1868). Cînd fiul îi trimite fotografia lui de la Berlin: „je vais faire encadrer ton portrait, dont je décorerai mon bureau pour me mirer dans tes yeux, étoiles de mon âme“. Bătrînul se sbate pentru obţinerea unei burse de la primărie, al cărei buget trebuia aprobat de Ministrul Instrucţiei publice D. Gusti (Gustea) şi o obţine cu mari greutăţi. Din toate scrisorile transpiră recunoştinţa către T. Maioroescu, dorinţa de a o întreţine în sufletul fiului său: „Ecris le plus prochainement possible à Mr. Maiorescu; nous devons beaucoup à cet ange d'homme, fais-lui tes remerciements et prie-le de te continuer sa bienveillance“ îi scrie de cum ajunsese la Berlin (14/26 Oct. 1867). Cînd află că T. Maiorescu i-a trimis fiului său cîteva rînduri, se grăbeşte să-i scrie: „Je sais le meilleur gré du monde a Mr. Maioresco, pour la phrase qu'il t'a adressée; c'est un conseil aussi éclairé que salutaire que tu dois suivre; cet ange d'homme, vraiment, te veut du bien et tu dois en tenir compte. Nous sommes bien aise d'apprendre que tu as touché ta bourse pour Janvier 1868. Mr. Maiorescu a eu la bonté de me le dire et je lui en fais mes vifs remerciements“ (19/31 Dec. 1867). Ori: „Le pauvre et brave Mr. Maioresco est poursuivi par ses ennemis qui semblent être acharnés contre lui; il a perdu son poste à l'école de Trois Saints et je crois qu'on n'en restera pas là seulement. Voilà, fils chéri, ce que vaut dans notre pays un des plus honnêtes, des plus instruits, des plus braves hommes; je suppose que c'est le gouvernement qui lui en veut et je n'en saurais deviner la cause (8/20 Martie 1868)“.

Din întreaga lui corespondenţă reiese, aşa dar, imaginea unui om de caracter leal, de un timbru sufletesc moral, profund religios, privind însă, religia şi sub ra-

portul unei atitudini sociale, de un rar simţ de familie. Scrisorile „colective", în care, pe lîngă epistola franţuzească a tatălui, se găsesc şi adaosurile scurte ale fraţilor şi surorilor în stare să scrie şi chiar ale puţin ştiutoarei de carte mame în pitoreştele ei rînduri: „răspunde cît de curînd că eu sunt foarte îngrijită de tine, vei şti că am avut onoare cu vizita Madam şi demoazela Moruzzi au făcut mi de scuze te sărut, Mama", trezesc, în adevăr, impresia reconfortantă a unei strînse solidarităţi de familie.

2. Din căsătoria lui Dumitru Xenopol cu Maria Vasiliu, romîncă după tată, dar poate grecoaică după mamă, s'au născut şase copii; trei băeţi, Alexandru, Filip şi Neculai şi trei fete Maria, Adela şi Lucreţia; din care doi au ajuns la notorietate: Alexandru şi Nicu, viitorul ministru; cu toţi s'au arătat inteligenţi, oameni de carte, dacă nu şi de talent (căci scrisul a bîntuit în familie la Alexandru, Nicu, Lucreţia şi Adela). Indeletnicirile lui Dimitrie au fost numeroase, fără să fi dovedit un spirit de afaceri pronunţat şi nici de „anvergură"; a deschis un pension francez, unde au învăţat V. A. Urechia şi Emil Costinescu; a fost apoi doi ani la Filipeni lîngă Bacău şi apoi la Bacău, preparatorul copiilor lui Iordache Ruset; întors la Iaşi la 1856, a îmbrăţişat iarăş mai multe îndeletniciri, dintre care cea de mai lungă durată, ajutor al directorului penitenciarelor Dodun de Porrières şi director al penitenciarului Păcurari.

III

1. Contactul lui A. D. Xenopol cu T. Maiorescu. 2. Trimiterea lui ca bursier al Junimii la Berlin. 3. Raporturile lui cu T. Maiorescu de la Berlin.

1. Nu urmărim anii de formaţie a lui Alexandru decît din clipa apropierii lui de T. Maiorescu şi apoi de *Junimea.* Sfîrşind clasa V. la Academie, tînărul intră în toamna lui 1866 la *Institutul academic* înfiinţat tocmai atunci de T. Maiorescu într'o asociaţie cu I. M. Melik, N. Culianu, P. Poni, Dr. L. Ciurea, P. Paicu şi D. Quinezu, avînd să fuzioneze apoi în 1879 cu *Liceul nou,* întemeiat şi el la 1871, sub denumirea de *Institutele Unite,* unul din aşezămintele culturale cele mai însemnate — alături de *Institutul de domnişoare* al Emiliei Humpel, sora lui T. Maiorescu, din vechea capitală a Moldovei. Aceste *Institute Unite* au dispărut abia în 1907, după o existenţă de mai bine de patru zeci de ani. Văzîndu-i sîrguinţa, T. Maiorescu „prinse o mare simpatie" de dînsul şi „il luă sub protecţie", invitîndu-l adese acasă la el, unde-l atrăgea în deosebi muzica. „Imi aduc aminte, însemnă A. D. Xenopol, mai ales de o serată, în care avui prilejul de a asculta din instrumentul pe care-l cunoşteam

şi eu, pianul, pe D-ra Hrisoverghi acuma d-na Binna".[1])

2. In Iunie 1867, la 20 de ani, trecu bacalaureatul tocmai atunci înfiinţat la Iaşi; despre clasa VII nu ştim cum a trecut-o, de oare ce în anul bacalaureatului era în clasa VI.

Interesul lui T. Maiorescu pentru hărnicia, cultura şi inteligenţa tînărului crescu atît în cît propuse cercului *Junimea* să-i acorde o bursă ca să-şi urmeze studiile în străinătate. Societatea îi fixă suma de lei 150 galbeni pe an: e cea dintîi bursă dată de *Junimea*, punînd începutul unei tradiţii ce s'a continuat, prin M. Eminescu, I. Slavici, Samson Bodnărescu, sub formă mai mult de ajutoare. Singur A. D. Xenopol avea să-şi îndeplinească obligaţiile. Plecat în Sept. 1867 la Berlin, el se întoarse în toamna lui 1871, cu două diplome: doctoratul în drept de la Berlin magna cum laude, şi cel în filozofie de la Universitatea din Giessen, unde şi-l luase şi T. Maiorescu.

3. Din această epocă studioasă de patru ani, raporturile lui cu T. Maiorescu sunt consemnate doar printr'o singură scrisoare, două luni după plecarea lui.[2]) Iat-o:

Jassy le 2/14 Décembre 1867.

Monsieur,

J'ai reçu votre lettre il y a longtemps, et je vous en remercie. Il fallait toute mon antipathie contre cette espèce de littérature (probabil literatura epistolară) pour ne pas vous avoir répondu jusqu'à présent. Du reste nous sommes réciproquement au courant de ce qui nous arrive par ma famille de Berlin.

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV p. 379.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, V, p. 23.

Je vous envoie votre bourse pour le mois de Janvier 1868 — 12 galbeni, j'ajoute 3 galbeni des 6 supplémentaires que vous avez à recevoir de la somme de 150 galbeni. Vous aurez l'obligeance de m'accuser réception des 51 (?) galbeni pour la justification des comptes de la société *Junimea.*

Je suis votre très dévoué
Maiorescu"

Ecrivez-moi quelque-chose sur l'impression que les professeurs vous ont faite, surtout pour la philosophie. Je trouve que vous avez pris un peu trop de leçons. C'est du reste une précipitation qui caractérise les étudiants de talent".

Abia ajuns, tînărul îi scrisese lui T. Maiorescu din îndemnul tatălui său[1]), încîntat şi de răspunsul lui T. Maiorescu şi de faptul că T. Maiorescu îi anunţase personal trimiterea „bursei". Criticul era ţinut în curent despre bursier de familia Kremnitz, unde tînărul se prezintase, tot din îndemnul tatălui, şi fusese chiar invitat şi la pomul de Crăciun.[2])

Altă corespondenţă nu pare să fi fost între dînşii. S'au întîlnit totuşi la Berlin prin 1870, după cum reiese şi dintr'o scrisoare a lui către Negruzzi: „Tu mi-ai trimis 24 (de galbeni) prin Maiorescu"[3]) sau: „am vorbit cu Maiorescu, cînd a fost aici ca *Junimea* să-mi mai acorde subvenţia pe un semestru, pentru a lua doctoratul în filozofie şi mi-a promis."[4])

1) I. E. Toroutiu, *op. cit.*, IV, p. 322. Scrisoarea din 14 Oct. 1867.
2) I. E. Toroutiu, *op. cit.*, IV, p. 346. Scrisoarea din 19 Dec. 1867.
3) I. E. Toroutiu, *op. cit.*, II, p. 82. Scrisoarea din 5 Iunie 1870.
4) I. E. Toroutiu, *op. cit.*, II, p. 71. Scrisoarea din 23 Febr. 1870.

IV

1. Corespondența lui I. Negruzzi: chestiunea „recunoștinții". 2. Importanța acestei corespondențe. 3. Recapitularea încercării lui N. Iorga de a-l substitui pe A. D. Xenopol lui T. Maiorescu; discuția în jurul articolelor Cultura națională.

1. Adevăratul lui agent de legătură cu *Junimea* și cu viața culturală din țară a fost însă Iacob Negruzzi. Timp de patru ani el i-a trimes cu un devotament remarcabil „bursa" repede votată dar foarte greu de adunat de la subscriitorii recalcitranți. In urma recitirii corespondenței sale, două zeci de ani după aceia, în momentul redactării *„Amintirilor"*[1], I. Negruzzi nota: „Scrisorile lui Xenopol eu le păstrez încă toate și am recitit cu interes o mare parte din ele acum. Insă ceiace nu băgasem seamă atunci dar m'a lovit astăzi, după trecere de două zeci de ani, este lipsa de căldură și simțire cu care scria totdeauna. Chiar mulțumirile ce-mi adresa pentru grija ce aveam de dînsul erau reci."

E poate și oare care exagerare. Scrisorile lui A. D. Xenopol nu-s lipsite cu totul de căldură, de simțire, de re-

---

1) I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 193.

cunoştiinţă. Tînărul vorbia, e drept, de „subvenţia mea" ca de ceva cuvenit, în timp ce I. Negruzzi se trudea amarnic ca să adune banii de la subscriitori; deşi nu chiar indiscrete, solicitările studentului erau numeroase; contabilitatea i se încurca mai ales şi prin viaţa de risipă şi de datorii a tînărului Gheorghiţă, fratele lui Iacob, care stătea împreună cu A. D. Xenopol şi era administrat, oarecum, de dînsul. Tonul e cam acesta: „Ca post scriptum puţin despre interese. Aş vrea să ştiu cît mai am de primit pe trimestrul acesta (pînă la Iulie). Mi se pare că încă 11 galbeni".

Ori:

„Tu mi-ai trimes 24 — prin Maiorescu; apoi 10, 3 pentru 3 abonamente, pe urmă 30 şi în fine 12, împreună 79. Din 90 pe două trimestre mai rămîn 11. Spun 90, căci mi-ai spus că primesc 150 pe anul acesta. Dacă cumva s'ar fi schimbat lucrul, apoi e *faul!* (expresie junimistă: lînced) rămîn în deficit. In orice caz spune-mi, căci trebue să ştiu să mă economisesc. Nu uita".

„Despre subvenţie spune *Junimii* că sunt hotărît a termina pînă la 1 Iulie studiile mele. Pentru aceste trei luni aş voi să pot dispune de suma de 150 taleri. Dacă s'ar putea să primesc în loc de trimestrul obicinuit acesta, aş fi mulţumit". Cererile sunt delicat prezentate, recunoştiinţa pare totuşi mai mult subînţeleasă. Rar se poate găsi o formulă ca: „Incep prin a-ţi mulţumi pentru bunătate şi iubirea ce-mi arăţi".[1])

Despre această lipsă de recunoştinţă, I. Negruzzi mai adaugă tot cu impresia, credem, tîrzie, din epoca de ostilitate: „se vede că femeile au pentru caracterul oa-

---

1) Scrisoarea din 27 Mai 1869.

menilor un instinct mult mai pătrunzător de cît noi bărbaţii, căci îmi aduc aminte că maică mea care pe la 1869 se afla la Berlin pentru creşterea fratelui meu mai mic şi a surorii mele şi avusese ocazia să vadă pe Xenopol, mi-a zis în mai multe rînduri să mă feresc de acel om că nu are încredere în caracterul lui. Eu n'am crezut-o şi am apărat cu căldură pe protejatul şi colaboratorul meu, dar, aproape 20 de ani mai tîrziu, am trebuit să mă conving, că avusese dreptate"[1])

2. Corespondenţa dintre A. D. Xenopol şi I. Negruzzi are o deosebită importanţă culturală, întru cît nu ne dă numai putinţa de a asista la formaţia intelectuală a lui A. D. Xenopol, ci şi de a reconstitui atmosfera *Junimii* în cei patru ani 1867—1871 cît a durat. A. D. Xenopol n'a fost un scriitor; corespondenţa lui nu se poate, aşa dar, compara cu cea a lui Duiliu Zamfirescu, cel mai de seamă „epistolier" al nostru; a fost în schimb un om de idei şi cu fibra „epistolară"; nu trimetea scrisori de afaceri ori de informaţii, ci desbătea probleme şi ridica chestiuni de interes general.

3. Asupra acestei corespondenţe ne-am oprit în volumul *„T. Maiorescu şi posteritatea lui critică"*, pentru a anula pretenţia lui N. Iorga din *Istoria literaturii contimporane*[2]) de a-i substitui lui T. Maiorescu pe A. D. Xenopol, formulatorul „doctrinei nouei generaţii".

Structural, A. D. Xenopol aparţinea, în bună parte, generaţiei anterioare „naţionaliste", „liberale", culturale, anestetice, numai cu oarecare infiltraţii de criticism; por-

1) I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 196.
2) N. Iorga, *op. cit.*, 1937, I, p. 82.

nită de mult şi fără să se purifice prin filtrele junimiste, doctrina lui avea să se continue prin N. Iorga, recrudescenţă a unui generaţii mai vechi.

Nu vom reveni asupra citaţiilor şi dovezilor aduse în studiul indicat; nu ne vom repeta, de cît în cazuri indispensabile.

Corespondenţa cu Iacob Negruzzi începe la 1 Aprilie 1868 protocolar cu „Domnule Negruzzi" şi cu „am onoarea a fi al d-voastră prea devotat amic şi serv"; pentru a ajunge în Mai „iubitul meu Domn"; iar în Decembrie la „Iubite Negruzzi" rămînînd pînă la urmă în această intimitate. Plecase din Iaşi în Sept. 1867 şi prima scrisoare venia după vreo şase luni; în răstimp, îi trimisese un articol ce nu s'a publicat. Intîrzierea venea poate din încurcătura de a-i mărturisi că, trimis de *Junimea* ca să urmeze filozofia, el urma dreptul; pretextul era „lipsă de cunoştinţi destul de serioase în limba latină şi elină", pe cînd în realitate de limba greacă nu prea avea nevoe, iar în limba latină avea să-şi treacă şi doctoratul în drept. E mai sinceră declaraţia: „tendinţa naturală a spiritului meu a fost totdeauna studiile istorice, am crezut că cel mai simplu lucru e de a îmbrăţişa o carieră specială ceva mai uşoară spre a avea timp de a mă deda şi aplicării mele favorite; studiul dreptului îmi oferă aceasta şi încă mai mult un avantaj special, acel de a lumina atît de adînc ochirea istorică". Nu va urma însă nici istoria, va cerceta doar metodologia ei, „pentru a căpăta o ştiinţă solidă despre isvoarele de unde curge şi mijloacele de a le cerceta apoi, întorcîndu-mă în ţară, voi căuta să aplic ceia ce voi fi adunat la istoria scumpei noastre ţări". Cu alte cuvinte: T. Maiorescu voise să scoată din el un filozof; cunoscîndu-se mai bine, el voia

să devină avocat, adică să aibă o carieră asigurată (se punea — e drept — sub protecţia vorbei lui Ortolan: „tout historien doit être jurisconsulte), avînd apoi să se ocupe în ţară de studii de istorie romînă, spre care-l îndemnau înclinările manifestate încă de pe cînd era elev de clasa V la liceu, prin înfiinţarea unei *„Societăţi studioase"*, la care ţinuse la 22 Aprilie 1866 o conferinţă asupra „importanţei şi utilităţii istoriei".[1]) Scrisoarea răspundea unei invitaţii a lui Negruzzi (13 Martie 1868[2]) de a colabora la *Convorbiri*, socotindu-l că face „o părticică din Societatea *Junimea"*. Prin Mai (3 Mai 1868) A. D. Xenopol îi trimise partea întîi a studiului intitulat *Cultura naţională*, cu care îşi începe activitatea la *Convorbiri*[3]*)*, pusă la adăpostul principiului că: „Trebue bine să ne însemnăm noi Romînii că orice pas pe calea propăşirii nu poate avea însemnătate pentru noi de cît în măsura în care reflectează (?) asupra naţionalităţii noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi". Articolul fu citit la *Junimea* şi primit cu căldură; el constitue actul lui de botez mai mult convorbirist de cît junimist — deoarece accentul lui „naţionalist" (nu naţional) nu se topeşte în de ajuns în criticismul junimist. Din aceiaş epocă, ne dăm seama de profundul sentiment religios al tînărului[4]): „Este în mine o credinţă adîncă că numai ştiinţa nu poate aduce fericirea, ci că ea ne face să uităm nefericirea, că omului îi trebue şi credinţă în ceva, etc".

1) A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în I. I. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 377.

2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, 364.

3) *Convorbiri Literare*, 15 Iulie 1868, II, 159, 181, 210, 231 247, 261, 280.

4) I. E. Torouţiu *op. cit.*, II, p. 13.

La Berlin, spre sfîrşitul lui 1868, Xenopol se trudeşte să înjghebeze o *„Societate literară şi ştiinţifică română"*, unde îşi propune să primească şi „doi Romîni de rit israelit (sic) ba „pentru a le unge inima" le va citi nuvela *Evreica* a lui Leon Negruzzi. In acea epocă A. D. Xenopol nu se arăta încă „antisemit". Respingerea unui articol despre „portret şi fotografie" nu aduce nici o răceală între dînşii.

V

1. Obiecțiile lui A. D. Xenopol la articolul lui T. Maiorescu; In contra direcțiunii de astăzi a culturii romîne. *2. Alte protestări în sînul* Junimii; *St. G. Vîrgolici.*

1. Apariția articolului lui T. Maiorescu: *In contra direcțiunii de azi a culturii romîne*[1]), care, după I. Negruzzi, „făcea grozavă sensație, mai ales la București și în Transilvania", A. D. Xenopol o întîmpină cu rezerve, care încep de pe acum să-i desineze poziția[2]). Observațiile lui A. D. Xenopol sunt judicioase, ele s'au făcut și de alții după aceia, și au fost expuse pe larg și în *Istoria civilizației romîne moderne,* din 1924, adică mulți ani înainte de a apare scrisoarea lui A. D. Xenopol din 1869, fără ca prin aceasta să-și fi închipuit cineva că a creeat ideologia unei generații. „Intregul articol, scrie A. D. Xenopol în 1869, este pornit din adînca convicțiune că țara noastră este incapabilă de progres, că programul aparent cu care ne fălim este neadevărat, ca unul ce nu e pornit din impulsul poporului ci vine de la influențe ex-

1) *Convorbiri Literare,* II, p. 301.

2) Scrisoarea din 17 Ian. 1896 în I. E. Torouțiu, *op. cit.,* II, p. 20.

terioare, nu porneşte de jos în sus, ci de sus în jos, că un popor poate mai degrabă să existe fără cultură, aşteptînd momentul natural al desvoltării acesteia, de cît să se'mbrace cu o cultură „falsă" venită din afară, care nu prezintă de cît formele fără de fondul ei şi prin aceasta chiar le depreţiază"... Şi mai departe: „Toate cele spuse sunt consecvenţe logice ale principiului că progresul la noi e din capul locului falş. E vorba acum, dacă această premisă e adevărată, dacă progresul nostru ar fi putut fi altmintrelea şi dacă starea noastră actuală, care de sigur nu este bună, este consecvenţa unei baze rele sau rezultă din alte cauze şi nu este de cît o stare necesară prin care trebue să trecem pentru a ajunge la bine. Intrebarea deci stă aici: Este progresul nostru dintr'un început falş şi de aceia e starea noastră azi rea, sau progresul nostru e în sine normal, de cît în această regularitate şi legitimitate a sa trebuia să se producă stări anormale ca acea de astăzi? Mi se pare că, numai cînd se formulează astfel întrebarea, se presimte că ipoteza din urmă este, în admisiunea ei, explicarea stării noastre de astăzi, şi că deci consecinţele ce se pot trage sunt cu totul altele, căci, dacă se produc bureţi şi muşchi pe trunchiul încă verde, nu trebue să conchidem că măduva însăşi e deja putredă".

Iată acum un pasagiu esenţial:

„In două chipuri poate să se civilizeze un popor: sau civilizaţia este productul său propriu, este pornită deadreptul din interiorul său şi ramurile de cultură se desvoltă treptat cu necesităţile ce apar pe rînd în acel popor, sau un popor e pus de odată în faţă cu o cultură deja existentă şi prin influenţa acesteia el se simte atras spre a ieşi din starea în care se află şi a mulţumi necesităţile ce se desvoltă atunci în el. Care din aceste două

moduri de civilizaţie este preferabil, nu voi să determin, fiecare are bunurile şi relele sale. Dacă ramurile de cultură se desvoltă în cazul dintîi în mod mai original, desvoltarea însăşi este mai unilaterală, nu rezultă acea universalitate a desvoltării ce este productul frecării elementelor străine".

Aceste idei exprimate în 1869, dar apărute în 1932, constitue, după cum am spus, unele din argumentele de la temelia *Istoriei civilizaţiei romîne moderne*, din 1924 şi sunt exprimate incidental şi prin unele din articolele mele din 1920. Există totuşi o oare care nuanţă: A. D. Xenopol arată că popoarele „se pot" civiliza în două feluri: adevărul este că ele se civilizează efectiv în două chipuri şi nu în mod deliberativ; el se întreabă care din aceste două feluri e preferabil, arătînd avantagiile şi dezavantagiile fiecăruia; în realitate nu e nici o discuţie că progresul evolutiv, organic, normal este cel sănătos şi „preferabil", — dacă ni s'ar îngădui putinţa unei preferinţe. Volumul al treilea al *Istoriei civilizaţiei romîne moderne* se ocupă tocmai cu această problemă, dovedind că există, în adevăr, două procese de formaţie a civilizaţiei, dar ele sunt determinate de condiţii istorice şi legi sociologice; unele popoare şi-au format o civilizaţie proprie pe cale de elaboraţie lentă, seculară şi chiar milenară; altele mai tinere, venite tîrziu de tot la civilizaţie, în pragul veacului al XIX, nu au avut de ales, cum credea A. D. Xenopol, între cele două metode de a se civiliza, trebuind să suporte legea implacabilă a sincronismului, care, prin forme, ne pune alături de popoarele civilizate, deşi, prin fond, suntem departe de a fi alături de dînsele. Toate constatările lui T. Maiorescu asupra stării de fapt a civilizaţiei noastre sunt excelente; progresul prin creş-

tere de la formă la fond e şi el adevăratul progres sănătos; din nefericire s'a realizat la popoarele apusene şi nu şi la noi; formaţia civilizaţiei noastre nu e de natură evolutivă ci revoluţionară; nu ne rămînea deci de cît să ne acomodăm fatalităţii istorice a unui proces invers de la fond la formă — în care T. Maiorescu şi Junimiştii n'au crezut, dar la care ne-a obligat necesitatea sociologică fără ca să fi putut, de altfel, înlătura pînă astăzi contrastele dintre fond şi formă. Acţiunea junimistă a fost teoretic îndreptăţită; ea şi-a închipuit însă că poate schimba mersul fatal al procesului de formaţie a civilizaţiei noastre, — ceia ce era imposibil; în realitate, ea n'a înlăturat „formele", pe care le credea primejdioase, ci s'a ridicat numai teoretic împotriva lor, căutînd să le consolideze şi colaborînd cu legea istorică ce ne-a impus procesul invers, atît cît e posibil, de la formă la fond, sub semnul căruia se desvoltă civilizaţiile întîrziate.

Fără să fi întrezărit fatalitatea legii sincronismului, care ne împiedică libera alegere, A. D. Xenopol se arăta optimist: „Cum am spus-o de la început, scria el[1]), nu neg că suntem în o stare care nu e de dorit ca să rămînă astfel, neg însă că această stare ar fi efectul unui progres greşit şi că, prin urmare, ar trebui să aibă de consecvenţă pieirea noastră. Starea noastră, cum este ea, este foarte legitimă cu toate că prezintă multe nelegimităţi. Răul care există va trece, întrucît aceasta este posibil. Ceea ce trebue unui popor pentru a se desvolta, impulsul spre viaţă, acela l-avem. Fie încercările manifestării lui cît de slabe, destul că există! etc".

1) I. E. Torouţiu, *op.* cit., II, p. 25.

Şi ca încheiere:

„Ceea ce este periculos este adormirea, este lipsa de interes fie pentru bine, fie pentru rău. Aceasta, desigur, dispare, din ce în ce şi aceasta e semnalul progresului nostru. Ceia ce apare ca neadevăr, va dispare cînd spiritul nostru va fi în stare să pătrundă mai adînc în natura lucrurilor, cînd gustul nostru se va fi curăţit. Aceasta este însă treaba timpului; a pretinde ca un popor din momentul chiar cînd începe a se desvolta să nu producă de cît lucruri bune, să aibă instituţii bune, libertate adevărată, arte care dovedesc un gust estetic, etc., este a transporta la început rezultatul final al desvoltării. A cere însă ca acel popor să nu aibă şcoli pentru că nu poate avea de cît şcoli rele, să nu aibă pinacoteci pentru că nu poate pune în ele monumente de artă străină, a nu avea libertate pentru că aceasta e des călcată în picioare, a nu face poezii rele, a nu scrie istorie pentru că ştiinţa şi mijloacele necesare pentru aceasta sunt slabe, şi că, prin urmare, nu se poate ajunge la adevăr .... a pretinde aceste, zic, este a ucide chiar posibilitatea progresului, a cărui natură cere de a merge de la rău la bine, de la neştiinţă la ştiinţă". Observaţii de bun simţ, judicioase, practice. A susţine însă că: „mediocrităţile să fie acuma lăsate în pace .... că o luptă sistematică pentru stîrpirea lor n'ar produce altceva, de cît pieirea poporului însuşi, etc." reprezintă însă o exagerare prin spirit de toleranţă, în sens contrar exagerării — de altfel teoretice — a lui T. Maiorescu, care nu mergea practic la desfiinţarea instituţiilor culturale, cum o afirma teoretic, ci la lupta atît de salutară împotriva mediocrităţilor pentru promovarea elementelor sănătoase şi consolidarea culturii noastre.

Observaţiile lui A. D. Xenopol încearcă o mlădiere a rigurozităţii criticei maioresciene pornită din logică şi intransigenţă filozofică prin anumite consideraţii de oportunitate sau de realităţi istorice. Lui sau altor „împăciuitori“ de extreme avea să le răspundă T. Maiorescu în *Observările polemice:* „adevărul nu admite transacţiuni şi dacă „o stare de lucruri se poate explica istoriceşte, nu rezultă că se poate justifica“. A. D. Xenopol îşi continuă însă acţiunea de împăciuire, cea mai comodă şi mai ineficace, chiar şi în *Convorbiri literare* „justificînd“ şi latinomania ardeleană. „Dacă nu se pretindea că suntem curat Romani, scria el în *Studii asupra stării noastre actuale,* că toţi Dacii au fost stîrpiţi, că elementele străine cu care au venit în contact au fost numai un rău, de ale cărui urmări trebue să căutăm a ne curăţi, iar nu un fenomen istoric natural, dacă, zic, nu s'ar fi pretins astfel de lucruri cu consecvenţă şi energie, atunci ideea că suntem o naţionalitate de viţă latină, iar nu un amestec de oameni fără legătură naturală nu ar mai fi ajuns a fi un adevăr recunoscut. Prin această înfăţişare excluzivă a ideei, noul adevăr atrase asupra-şi atenţia. Pînă aici excluzivitatea era la locul ei şi trebue justificată“. Afirmaţia pe care redacţia revistei o întîmpină cu această respingere: „Dacă (teoria) excluzivităţii ideilor noi expusă mai sus nu ne pare a fi absolut adevărată mai puţin ne unim cu explicaţia ei la cazul special, despre care vorbeşte autorul aici“. Rămîne în picioare vorba lui T. Maiorescu: a explica istoriceşte nu înseamnă a îndreptăţi şi a permanentiza. Marea luptă a lui T. Maiorescu se dă împotriva supravieţuirii unor stări de fapte

1) *Convorbiri Literare,* IV, 15 Iunie 1870, no. 8, p. 124.

învechite, împotriva neadevărului, luptă intransigentă depăşind ţelul ca să-l poată ajunge, cum se întîmplă în astfel de împrejurări.

2. Păreri de conciliaţie a extremelor s'au produs şi în scrisorile altora sau chiar în discuţiile din sînul *Junimii,* (fără să mai vorbim de public); dar în această latură de activitate ideologică, ele n'au, în genere, nici o valoare de originalitate şi se bucură de caracterul gratuităţii.

Vom cita, de pildă, şi cazul lui St. G. Vîrgolici, alt cultural, care protestează la fel, într'o scrisoare din Paris — 8 Martie 1869 — adresată lui Iacob Negruzzi, împotriva excluzivismului lui T. Maiorescu din: *In contra direcţiunii de astăzi a culturii noastre (Conv. lit.* 1 Dec. 1869), de unde scoatem cîteva crîmpeie: „Mai cu seamă Eliade şi Mureşeanu nu au nici de cum fericirea de a vă plăcea. Vă acord că aceşti poeţi n'au fost totdeauna de o potrivă de inspiraţi. Dar care e omul, fie şi cel mai mare geniu, ce a produs numai capodopere în viaţa lui? Eu unul nu cunosc nici într'o literatură şi prin urmare nu pot nici într'un mod admite concluzia dv. că, dacă Bolintineanu, bunăoară, a scris în timpurile din urmă poezii rele, el e rău poet şi că n'a putut nici odată să facă ceva de merit... Imi place să văd protestaţiile ce faceţi în favoarea lui Alecsandri, însă cînd gîndesc că acel poet aşa de iubit de societatea Dv. n'a făcut de cît vreo cîteva bucăţi care să satisfacă delicatul ei gust; cînd îl văd pe Maiorescu strigînd că am fundat un teatru naţional, fără a avea o singură piesă dramatică (se vede că d-lui nu şi-a dat osteneala să citească repertoriul dramatic al lui Alecsandri), atunci zău mă întreb în ce consistă admiraţia d-voastră şi pe ce motive se bazează ea? Iată pentru

ce nu mă mir de loc că presa romînă în genere a primit cu indiferenţă(!) articolul d-lui Maiorescu. Asemenea exagerări, vă mărturisesc, mai că nu meritau un răspuns scris. Ele se nimiceau de sine, ori cît de competentă e pana d-lui Maiorescu."[1]) E de ajuns să citim cîteva din poeziile lui St. G. Vîrgolici pentru a înţelege că el, viitorul „Io-Spako" al *Convorbirilor* nu putea avea alte păreri de cît cele exprimate mai sus; nu era un „estetic" — şi trăgea mai mult spre Sancho de cît spre Don Quijote.

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, I, p. 379.

VI

1. Discuții în jurul articolelor „Studii asupra stării noastre actuale. 2. *Refuzul* Junimii *de a publica articolul* „O privire retrospectivă asupra „Convorbirilor literare'. *3. Apariția articolului după 66 de ani. 4. Considerații generale.*

1. Asupra discuțiilor, pe care le-a trezit în ședințele *Junimii* seria articolelor lui A. D. Xenopol *„Studii asupra stării noastre actuale"*[1]) culegem cîteva informații din scrisorile lui I. Negruzzi către A. D. Xenopol[2]).

„Articolul tău, scria Iacob Negruzzi, la 21 Dec. 1869, despre „starea actuală a țării noastre" a ridicat o adevărată furtună în *Junimea.* Ai fost combătut cu cea mai mare violență. Tu îl imparți oarecum în trei părți: 1) Demonstri analogia între redeșteptarea noastră prin contactul cu civilizația occidentală, cu renașterea occiden-

---

1) Partea I în *Conv. Lit. 1870,* IV. Partea a doua, *Raportul nostru cu Românii* în *Conv. Lit.* 1870, IV—121; Partea III, *Reformarea așezămintelor noastre* în *Conv. Lit.,* 1871, V, 117 Partea IV: *Despre învățământul școlar în genere și în deosebi despre cel al istoriei* în *Conv. Lit.,* 1871, V, 233, 255 și 316). Republicate în E. Lovinescu: *Antologia ideologiei junimiste,* ed. Casa Școalelor, 1942.

2) I. E. Torouțiu, *op. cit.,* III.

tului prin desmormîntarea antichităţii — 2) Defavoarea poziţiei noastre în comparaţie cu poziţia Europei occidentale, — 3) Indicaţii în modul cum trebue îndreptat răul. Partea a doua a fost admisă ca justă, a treia a fost combătută întru cîtva, dar cea dintîi a fost declarată falşă şi antiistorică. S'a susţinut următoarele: aşa numita Renaştere a Europei este un cuvînt istoriceşte greşit: n'a fost nici o Renaştere, ci o perpetuă continuitate de desvălire.

Studiul antichităţii a urmat în Europa neîntrerupt (urmează o serie de consideraţii asupra Renaşterii). Toată expunerea părţii întîi a articolului tău ar fi în faţă cu ştiinţa de astăzi „ein ueberstandener Standpunct" şi tu te ai afla încă în faşe din cauza necunoştinţei celor mai de pe urmă scrieri literare, critice, mai cu seamă engleze. Carp, Pogor, chiar şi Burghelea te-au combătut. Cu toate acestea pe propria mea răspundere, articolul va apărea în *Convorbiri literare*. Iţi dau numai consiliul să cugeţi bine în viitor, la orice scriere critică vei trimite, căci ai în *Junimea* judecători cu multe cunoştinţe şi cu multă subtilitate. Este drept că poziţia ta ca absent era dezavantagioasă, neputînd răspunde la argumentele celor ce atacau, de cît prin mine şi Ganea, care amîndoi nu suntem oameni critici".[1]) Acestei lungi scrisori şi invinuiri, îi răspunse A. D. Xenopol printr'o tot atît de lungă scrisoare din 19 Ian. 1870, care şi ea a intrat în discuţia *Junimii*:[2]) „Apărarea ce ai făcut teoriei tale despre influenţa antichităţii necombătută în privinţa faptelor, e respinsă în privinţa deducerilor. Dar să lăsăm aceste,

1) I. E. Torouţiu, *op. cit*, III p, 394, 395.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit*, II, p, 60.

care pot fi în viitor teme interesante de discuţie; articolul tău se va publica în unul din cele dintîi numere ale anului IV al *Convorbirilor,* care începe la 1 Martie 1870. Aştept urmarea şirului. Carp neputîndu-se hotărî a lua la derăpănat (dărăpănat?) pe Şincai, Maiorescu s'a însărcinat cu aceasta".[1]) Discuţia urmează şi pentru continuarea articolului: „Iţi trimit articolul al doilea, îi scria la 18 Aprilie 1870 A. D. Xenopol lui Iacob Negruzzi.[2]) Imi vei spune cum îţi va plăcea ţie şi *Junimii.* Te rog de un lucru numai de cît să-l publici în un singur număr — conditio sine qua non. Nu te speria de opt coli căci sunt foarte rar scrise. Apărare de mai înainte nu-mi fac. Voi vedea ce va zice *Junimea.* Atît pot să-ţi spun că principiile, pe care mă bazez sunt convingeri căpătate pe cale ştiinţifică, în fine că articolul meu e scris în deplină convingere despre cele spuse. Poţi să vezi din aceasta şi din cele trei alte lucrări de pînă acuma principiile mele istorice, cel puţin rudimentele lor". La aceasta I. Negruzzi răspunde la 18/30 Aprilie 1870: „Am primit scrisoarea ta, împreună cu articolul trimis. El este bine scris, *Junimea* a contestat oarecare teorii puse de tine înainte. Ca orice idee nouă, apare întîi exagerată şi trebue să apară astfel pentru a fi folositoare. Unii au mers pînă a zice că ai creat o teorie ad-hoc — pentru cele ce erau să urmeze. Alţii că dai lui Petru Maior o însemnătate ştiinţifică ce nu are, de vreme ce tot s'a făcut serios în literatura noastră (Alecsandri, etc.) a fost departe de a împărtăşi părerile lui Maiorescu (e aici o incoerenţă stilistică). Adevărul e că tu vezi de departe lucrurile cam alt-

1) I. E. Torouţiu *op. cit,* III, p. 309.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit,* II, p. 74.

fel de cît cum sunt, şi multe nimicuri îţi par importante, văzute prin ocheana care de aproape apare cu totul altmintrele, căci ocheana măreşte. Ori cum, articolul tău respiră seriozitate şi convingere şi se va publica curînd".[1])

2. Aceste păreri oarecum eterodoxe, faţă de poziţia critică a *Convorbirilor* şi a lui T. Maiorescu trebue să fi slăbit, probabil, poziţia tînărului bursier al *Junimii* la Berlin. Acestui motiv i se datoreşte poate, dar numai într'o mică măsură, refuzul *Convorbirilor* de a-i publica un articol ce urma să apară în fruntea numărului anului V din 1 Martie 1871, sub motivarea lui I. Negruzzi din scrisoarea din 31 Martie/12 Aprilie 1871: „Articolul tău trimis pentru no. 1 ca introducere, a ajuns după pornirea mea. Deşi cu totul în armonie cu ideile noastre şi mai cu seamă cu discursul ţinut de Maiorescu despre formă şi fond, totuşi *Junimea* a găsit cu cale a nu-l tipări, de părere fiind, pe de o parte, că nu e bine a pune punctele pe *i*, că publicul trebue să priceapă singur, pe de alta".

Amănunte asupra tonului şi articolului se găsesc tot în corespondenţa Xenopol — Negruzzi: „Aş vrea să fac pentru numărul întîi al anului al V o privire retrospectivă asupra *Convorbirilor* în formă de profesie de credinţă a foaei.. Dacă o voi face-o, atunci o voi trimite la *Junimea,* căci tu poate nu vei fi la Iaşi".[2]) Iar după ce nu apăru, îi scrie la 10 Aprilie 1871: „Ştii sau nu ştii că articolul, cu care voiam să începem anul al V a fost respins de Areopag *(Junimea)* — ia seama că nu zic

1) I. E. Torouţiu, *op. cit,* III, p. 407.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit,* II, p. 102.

ostrazismus — pentru că drept să-ţi spun nu înţeleg. Sentinţa, după comunicarea ce mi-a făcut Bodnărescu, este că articolul nu poate figura ca profesiune de credinţă pentru o foaie literară, mai mult nimica. Dacă cumva îţi va cădea în mînă articolul meu citeşte-l şi spune-mi şi tu ce-i lipseşte. E drept că nu e nimic nou în el, dar eu, în deosebire de *Junimea,* cred că sunt unele lucruri vechi, care pentru publicul nostru sunt terra incognita şi că o foaie trebue să răspîndească nu numai idei noi, care nu se prea întîlnesc pe toate cărările, ci şi adevăruri, principii, puncte de vedere, care în ţările mai culte au trecut acuma în avuţia intelectuală comună a poporului şi pe care, prin urmare, ar fi cu totul de prisos a le repeta, care însă la noi pot fi spuse şi răspuse, fără teamă de a spune ceeace ştiu toţi. Alt defect nu cred că se poate imputa articolului celui nenorocit. Şi aici este o urmare a obiceiului implîntat la noi, de a ne socoti pe aceeaş treaptă cu alte popoare. Vezi cît de deşanţat e lucrul! Acei care-l combat, pe de o parte, fără să vrea, îl aplică pe cealaltă".[1])

3. Refuzat de *Convorbiri* pentru 1 Martie 1870 articolul a apărut după 66 de ani tot în *Convorbiri* sub titlul *„O privire retrospectivă asupra „Convorbirilor literare"* aşa că-l putem judeca.[2]) A. D. Xenopol arată acţiunea critică a revistei. „Tendinţa foaiei este în orice caz de a da elementului critic o valoare mai mare"; o apără de învinuirea de „cosmopolitism", de „antinaţionalism". „Ce este o literatură naţională? Este ea cuprinsă în declama-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* II, p. 104.
2) *Conv. Lit.,* număr jubilar 1867 — 1937 LXX — 1 — 5 Ianuarie — Maiu 1937.

ţii patriotice asupra naţionalităţii? De loc. Literatura naţională este exprimarea ideilor naţionale ale poporului sau chiar a unor idei universale în forme originale. Poate să nu fie într'o literatură întreagă nici o singură dată pronunţat cuvîntul de patrie şi cu toate astea literatura să fie eminent naţională, pe cînd declamaţii comune, în o formă şi mai comună asupra patriotismului, naţionalităţii nu vor constitui nici odată umbra unei literaturi naţionale". Urmează citarea unor nume ca Goethe, Schiller, La Fontaine, Cervantes, Molière, care n'au speculat asupra patriotismului. Din aceste citate vedem că, deşi, în scrisori şi chiar articole, manifesta oarecare disidenţă culturală „patriotică", dîndu-şi seama de rolul reprezentativ de a vorbi în numele *Convorbirilor,* A. D. Xenopol făcea notabile sforţări de a-şi însuşi caracterul ortodox al nouei revoluţii estetice, împingînd pînă la parafraza propoziţiilor şi argumentelor bine cunoscute ale lui T. Maiorescu, exprimate doar de acesta cu un sunet mult mai plin. Şi apoi încheia, rezumînd principiile fundamentale ale *Convorbirilor* la:

1) Răspîndirea spiritului de critică adevărată.

2) Incurajarea progresului literaturii naţionale şi combaterea şarlatanismului literar îmbrăcat sub masca unui falş patriotism.

3) Susţinerea neatîrnării intelectuale a poporului nostru şi deci combaterea imitaţiei de la străini.

3. Incercarea lui A. D. Xenopol de a se pune în ritmul „revoluţiei" junimiste, cu toate legăturile lui cu „tradiţionalismul" şi cu spiritul lui mai mult cultural şi istoric de cît estetic, cum am spus, e meritoriu, dar nu-l îndreptăţia să devină purtătorul de cuvînt al *Convorbirilor*

la vîrsta de 24 de ani, fiind încă student. „Ceiace de obiceiu apare în fruntea fiecărei foi, anume profesiunea de credinţă a ei, noi vom încerca a o face abia acuma după patru ani de zile de existenţă", astfel îşi începe el „privirea retrospectivă". Atît timp cît erau de faţă întemeeetorii *Convorbirilor* şi sta la îndemînă pana cu atîta autoritate a lui T. Maiorescu, adică a însuşi animatorului ideologiei junimiste, a căuta să apară el ca teoreticianul (de altfel numai pe jumătate convins) a ceia ce înjghebase alţii cu mai multă greutate era o atitudine temerară; iată poate motivul pentru care articolul a fost înlăturat de „areopag", nevăzînd lumina de cît 66 de ani de la trimiterea lui. Se mai adaugă şi faptul că peste cîteva luni apăru *Direcţia nouă* a lui T. Maiorescu, sugerat poate de iniţiativa lui A. D. Xenopol, articol de mare răsunet, care va avea să fixeze destinul mişcării ieşene.

Dîndu-şi seama de importanţa corespondenţei, treizeci de ani după aceia, A. D. Xenopol i-a propus lui I. Negruzzi să o publice; Negruzzi i-a răspuns la 30 Mai 1902 cu o serie de nedumeriri, din care principala era că: „numai după moartea scriitorilor, urmaşii judecă despre meritul corespondenţei iar nu persoanele ce au întreţinut corespondenţa".[1])

Propunerea nu s'a realizat, în adevăr, de cît după moartea celor doi scriitori.

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, p. 426.

VII

1. „Studii asupra stării noastre actuale". 2. *Obiecţiile lui A. D. Xenopol la articolul lui T. Maiorescu* „Invăţămîntul primar ameninţat". 3. *Obiecţiile lui la* „Direcţia nouă". 4. *Obiecţiile lui la eventuala revizuire a Constituţiei.* 5. *Alte caracterizări ale personalităţii lui.*

1. Deosebirile destul de marcate dintre A. D. Xenopol şi *Junimea* nu se străvăd numai în corespondenţa particulară ci şi în ultima serie de *„Studii asupra stării noastre actuale"*. Punctul convergent al atacurilor *Junimii* era democraţia cu „marele ei principii" cristalizate în constituţie. Punctul de vedere al lui A. D. Xenopol e că nu-s de vină „marele principii" ci defectul aplicării lor, nu fondul ci formele traduse prin legi inaplicabile. „Nu introducerea principiilor celor mari de viaţă a timpurilor moderne, scrie el[1]), este cauza adîncă a tulburărilor vieţii noastre publice ci împrumutarea formelor şi legilor speciale, sub care acele principii căutau a fi realizate la popoare străine. Răul deci stă în împrumutarea legilor speciale şi nu în aceea a principiilor generale de viaţă publică. In contra aplicării acestor principii trebue să

1) *Conv. lit.*, V, (1871) p. 108.

îndreptăm silinţele noastre, nu în contra principiilor însăşi. Cine deci învinuind „Constituţia“ ţării de relele ce ne bîntue, înţelege prin ele principiile generale de ocîrmuire pe care le-am enumerat mai sus, acela se află într'o mare înşelare. Cine însă înţelege sub acel cuvînt aşezămintele speciale, care caută să realizeze la noi aceste principii, acela a nimerit unde stă cauza răului şi deci care este calea ce trebue apucată spre îndreptarea lui.

In lume însă astfel se compromit cauzele cele mai bune şi mai drepte. Pentru că se aplică rău sistemul constituţional apoi se atribue acestuia relele ce bîntue viaţa publică, ce a reclamat numai numele lui. Pentru că se aplică rău juriul, apoi aşezămîntul însuşi e de vină şi să-l lepădăm! Pentru că se proclamă libertatea presei, fără a se lua şi măsurile de trebuinţă, pentru ca această libertate să rămînă în marginile dreptului şi ale moralei, singura libertate demnă de om, se atribue libertăţii însăşi, degenerarea ei şi s'ar cere ca să fie suprimată. Pentrucă se ridică pedeapsa cu moartea fără a se lua măsurile de trebuinţă spre îmbunătăţirea sistemului penitenciar, se atribue ridicării acelei pedepse barbare, înmulţirea crimelor şi crearea nesiguranţei şi s'ar cere reînfiinţarea ei! Oamenii sunt însă astfel. Setoşi de bine, de fericire, se alungă după ele, împlinesc însă din lene sau nedibăcie numai o parte din condiţiunile ce le cere realizarea lor şi apoi se minunează că aşteptarea le dă de greş“.[1])

2. La apariţia articolului *„Invăţămîntul primar ameninţat“* A. D. Xenopol ia aceeaşi poziţie potrivnică

1) *C. L.*, 1870 — IV — p. 33.

faţă de părerea lui T. Maiorescu că, din pricina incompatibilităţii dintre religie şi ştiinţă, trecerea pe mîna preoţilor a învăţămîntului primar, cum propunea amendamentul generalului I. Em. Florescu, ar constitui o primejdie pentru libera desvoltare a inteligenţii copiilor. „Dacă Maiorescu, susţine el, ar fi să organizeze instrucţia primară, ar da desigur rolul cel mai mare ştiinţelor naturale şi ar neglija celelalte. Ar greşi rău, căci ştiinţa nu e treaba maselor, ele se folosesc numai de rezultatele ei practice, pentru cultivarea sufletului lor trebue alte elemente".[1]) Libera cugetare a lui T. Maiorescu se loveşte de profunda credinţă religioasă a lui A. D. Xenopol Adevărul e că însuşi T. Maiorescu a renunţat mult mai tîrziu la punctul lui de vedere laic expus atît de dîrz în discursul lui din 12 Martie 1872, pe timpul lui Chr. Tell. Schimbarea s'a întîmplat cu proectul lui de lege de sub guvernul generalului G. Manu în Februarie 1891, cînd s'a rostit astfel în Senat: „Şcoala nu trebue înstrăinată de biserică ci s'o alipim de ea, dînd posibilitate ca preotul să fie pedagogiceşte pregătit".

Sau: „Neaflînd dar alt interes ideal la ţăran cu care să-l putem atrage spre şcoală trebue să ne întemeem pe ceea ce găsim, pe sentimentul lui religios şi cu el împreună să deşteptăm şi să intărim interesul pentru învăţămînt".[2]) Contrazicerea o recunoaşte şi T. Maiorescu în articolul său *„Contrazicerі?"* din 1892: „La o distanţă de două zeci de ani, după experienţa dobîndită în administraţia generală, părerea din 1870 se vede acum modificată şi se arată de ce". Nu era, deci, vorba de o schim-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 76, scrisoarea din 17 Mai 1870.
2) T. Maiorescu, *Discursuri Parlamentare*, IV, p. 519.

bare în convingerile intime ale lui T. Maiorescu, ci de disjungerea acestor convingeri personale de o politică a şcoalei ce trebuia legată de biserică prin necesitate de stat.

3. Intrucît porneşte din acelaş criticism absolut, nici articolul *Direcţia nouă* (1872[1]) a lui T. Maiorescu nu scapă obiecţiilor lui A. D. Xenopol şi învinuirea de cosmopolitism atît de deasă sub pana adversarilor revine oarecum şi sub pana lui A. D. Xenopol într'o scrisoare din 14 Iunie 1871[2]): „Maiorescu în articolul său merge prea departe cu cosmopolitismul, cînd spune în articolul său din urmă „ce este rău pentru alte popoare, este rău şi pentru noi şi frumoase şi juste nu pot fi decît acele scrieri romîne care ar fi frumoase şi juste pentru orice popor cult". In privinţa adevărului, adică a ştiinţei, i-o recunoştea, nu şi în privinţa artei: „Ceia ce vreau să spun este că un element esenţial al artei este de a fi naţională, adică de a se mişca în acea sferă de idei care formează bogăţia specială a unui popor". Ori: „Trebue să căutăm a întări direcţia naţională a spiritului nostru în ceiace priveşte literatura, dacă voim să producem, în adevăr, ceva mare. O susţinere însă energică că frumosul este unul şi acelaş la toate popoarele, detrage spiritul de la această direcţie şi-l lasă indiferent". Argumentul nu e serios.

4. La venirea guvernului Lascar Catargi 1871, T. Maiorescu şi Iacob Negruzzi fiind în Parlament, se a-

1) *Convorbirii literare*, 1871, V, p. 85, 201, 217.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 113.

gită ideia revizuirii Constituţiei mai ales în grupul conservatorilor de la Iaşi, din jurul principelui Grigore Sturdza, ajungînd la elaborarea aşa zisei „petiţii de la Iaşi“ iscălită şi de Junimiştii locali (P. P. Carp se afla agent la Viena şi Th. Rosetti la Berlin). Caracterul reactiv al acestei „petiţii“ nu putea fi pe placul lui A. D. Xenopol. El nu vedea necesitatea revizuirii masive a unei constituţii votate tot masiv. „Oare nu va fi, scrie el la 31 Mai 1871[1]), şi modificarea ce se propune ceva pripit!... Cînd mă gîndesc la greutatea cu care se face o simplă lege, la greutatea cu care la noi îşi poate da cineva seama de starea adevărată a lucrurilor, mă tem ca planurile de reformă să nu fie pripite“. Şi după lungi critici încheie atît de categoric: „dacă însă se vor mărgini la alungarea unor principii prea liberale proclamate la noi, nu se va face pentru mersul lucrurilor nici cel mai mic pas“. De unde se vede poziţia liberală a tînărului A. D. Xenopol, după cum se vede şi din alte multe pasagii ale scrisorilor; deşi îşi făcea studile la Berlin, în plin război franco german se simţia mult mai apropiat de mentalitatea franceză. „Eu cred un lucru, scria el la 10 Noembrie 1870[2]), că, dacă republica se va putea stabili în Franţa, atunci tot ţara aceasta va avea înrîurirea cea mai însemnată asupra mersurilor lucrurilor. Franţa este în ceeace priveşte instituţiile politice sau măcar aptitudinea pentru îmbunătăţirea lor mult înaintea Germaniei. Instituţiile politice şi sociale sunt însă acele forme de viaţă, care au înrîurirea cea mai mare asupra comunului oamenilor, pentru că stau mai strîns în legătură cu interesele lor vi-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 110.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 66.

tale. Sub regimul lui Napoleon, în adevăr, libertatea gîndirii era mai mică de cît în Germania, dar această stare de lucruri era simţită ca o apăsare, ca ceva anormal, în Germania nu guvernul împiedică atîta pe profesori a vorbi cum gîndesc cît spiritul public".

5. In întreaga lui corespondenţă respiră, de altfel, optimism, încredere în viitor, în neam, liberalism şi nemulţumire faţă de starea de spiritul de „blazare" de la *Junimea*, de scepticism, de pesimism chiar. Cînd Negruzzi se arată desgustat de situaţia politică de la Bucureşti (intrase atunci în Parlament), el îi răspunde: „Văd că şi tu mergi unde a ajuns Maiorescu. Dacă se vor retrage, însă, toţi oamenii buni, oneşti, capabili, ce mai rămîne? A combate cu speranţa reuşitei e frumos, dar nu mai puţin şi fără nici o speranţă".[1]) Iată şi dragostea lui pentru popor din aceeaşi scrisoare: „Fără voia mea m'am născut, am crescut în sînul unui popor anumit, am adunat în sufletu-mi toate aspiraţiile lui spre bine. Trebue să-i consacru tot ce natura mi-a dăruit: inima şi spirit, putere de răbdare, pentru că natura prin legile ei de fer a legat existenţa şi fericirea mea de existenţa şi fericirea întregului din care fac parte. Mă vei trata, poate, cum a făcut-o odată *Junimea*, de copil". Aceleaşi aprecieri asupra lui T. Maiorescu şi a spiritului *Junimii* se repetă şi în scrisoarea din 4 Iunie 1871[2]): „Mai ales tu îmi pari de o bucată de vreme că pleci din ce în ce spre dispoziţia de spirit, în care Maiorescu a intrat de mult . . . Omului îi e dat prin activitatea lui a îndrepta lucrurile. O direcţie mai optimistă

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II, p. 84.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 94.

întîi, o organizare a elementelor bune, al doilea, iată mijlocul de a îndrepta mersul lucrurilor. In toate aceste inițiativa individuală joacă un rol din cele mai însemnate. Aceasta e profesiunea mea de credință... *Convorbirile* și societatea *Junimea* sunt o probă pentru aceasta. Totuși, cînd în *Junimea* n'ar predomina spiritul nepăsător și pesimist care o caracterizează, cred că alte rezultate s'ar putea dobîndi".

VIII

1. Cuvîntarea lui A. D. Xenopol la serbarea de la Putna.
2. Intoarcerea la Iaşi: debuturile în carieră.

1. După luarea doctoratului la Berlin şi înainte de a se întoarce la Iaşi, A. D. Xenopol participă la serbarea de la Putna, din August 1871, cu ocazia împlinirii a 400 de ani de la naşterea lui Ştefan cel mare, cu sarcina de a rosti cuvîntarea festivă.[1]) Comitetul central studenţesc din Viena hotărîse ca această cuvîntare să fie ţinută de un student, aşa că printr'un apel „tuturor fraţilor juni romîni academici" le cerea să-şi prezinte manuscrisele, care aveau să fie citite de Vasile Alecsandri. Poetul propuse un comitet compus din T. Maiorescu, Iacob Negruzzi, şi Vasile Pogor ca să aleagă discursul cel mai bun, I. Negruzzi fu înlocuit prin însuşi Vasile Alecsandri. Nu s'a primit de cît discursul lui A. D. Xenopol, student la Berlin. La mirarea lui T. Maiorescu, M. Eminescu îi răspunse că la lectura discursului lui A. D. Xe-

1) Ioan Gramadă, *Societatea academică socială literară, „Romînia Jună"* din Viena (1871 — 1911), Arad, 1912.

nopol ceilalţi candidaţi şi-au retras discursurile lor.[1])

A. D. Xenopol şi-a rostit cuvîntarea la 15 August 1871, apărută apoi în *Convorbiri literare*[2]), sub titlul „cuvîntare festivă rostită la serbarea naţională pe mormîntul lui Ştefan cel mare, Putna în 15/27 August 1871", cu nota „această cuvîntare a d-lui Xenopol a fost judecată de Comitetul central al serbării naţionale ca cea mai bună dintre cele prezentate la concurs şi opinia comitetului a fost aprobată de d. Alecsandri, Maiorescu şi Pogor constituiţi în juriu literar".

Cu excepţia prolixităţii şi a lipsei de pregnanţă de expresie şi de formulare sintetică de totdeauna, cuvîntarea lui A. D. Xenopol e însufleţită şi plină de îndrăsneală. O îndrăsneală, de pildă, e declaraţia: „Pe mormîntul lui Ştefan cel mare, pe astă amintire comună tuturor venim noi astăzi cu credinţa în un viitor comun". Ori: „Că toţi Romînii care simt în sine un suflet mai osebit, o inimă mai nobilă, fie ei din orice sferă, fie ei din orice ţară, să lucreze neobosit, fie care în parte şi cu toţi împreună, spre aflarea şi răspîndirea mijloacelor care vor putea să înlesnească înrădăcinarea credinţelor, năzuinţelor şi speranţelor noastre comune în unul şi acelaş viitor şi să asigure împlinirea acelui viitor însuşi.

Iată programul de viitor al neamului nostru: „Să lăsăm pe cît se poate timpului şi împrejurărilor a lucra pentru noi în această privinţă, iară noi să ne silim a fi

1) Teodor Bălan, *Serbarea dela Putna,* 1871, publicată în *„Şaptezeci de ani de la înfiinţarea „Societăţii pentru cultura şi lit. rom. în Bucovina* (1862 — 1932. Conferinţă ţinută în cadrul serbărilor jubilare, Cernăuţi, 1932.

2) *Conv. Lit.,* 1871, II, No. din 15 August, p. 186.

gata prin puterea şi înălţarea din lăuntru a primi cea ce viitorul ascunde în sînul său. Viaţa întreagă a lui Ştefan cel mare şi testamentul său politic conţin această învăţătură. Lucrarea înceată în interesul poporului, concentrarea elementului bun, luminarea părţii pasive a naţiunii noastre, înţelegerea asupra mijloacelor de propăşire, asupra mijloacelor de îndepărtare a desbinărilor ce ne sfîşie, a relelor materiale şi îndoiala ce se lăţesc molipsitoare în lăuntru nostru, iată lucrarea ce este menită a aşeza temeliile, pe care timpul va ridica odată viitoarea Romînie".

Tolerate pe pămîntul Austriei, astfel de cuvinte constitue o indicaţie asupra stării de spirit dinăuntrul monarchiei habsburgice.

Prezenţa lui A. D. Xenopol, ca exponent al tinerimii romîne la serbarea de la Putna, avea să atragă fulgerele opoziţiei antijunimiste din Bucureşti şi cu deosebire a lui B. P. Hasdeu, ce nu-l scotea din Xenopulos în *Columna lui Traian*. Puţin după aceea avea să bage de seamă că era „naţionalist", în deosebire de „cosmopoliţii" de la *Junimea*. „Articolul d-lui A. D. Xenopol despre ultima operă a d-lui Ion Ghica şi mai ales un studiu al d-lui Alecsandri despre răposatul Costache Negruzzi, avea el să noteze în *Columna* din 27 Aprilie 1872 (III. No. 16, p. 127), ambele publicate zilele trecute în *Convorbirile literare*, ne fac a recunoaşte cu fericire noul avînt francamente romînesc al revistei trans-milcovene şi a-i întinde pe viitor o mînă de frăţie pe această fecundă cale".

2. Intors la Iaşi în toamna lui 1871, după serbarea de la Putna, A. D. Xenopol intră în magistratură „după stă-

ruinţa noastră", apasă I. Negruzzi, numit în acelaş timp profesor la *Institutul Academic,* adică acolo unde învăţase cu cîţiva ani înainte.

Ales deputat de Piteşti şi Mehedinţi în alegerile din 1871, împotriva deciziunii ministrului Chr. Tell, care voia să împiedice întoarcerea profesorilor în parlament prin neacordare de concedii, la 2 Octombrie 1871, T. Maiorescu îl recomandă pe A. D. Xenopol ca suplinitor pe timpul sesiunii parlamentare printr'o petiţie plină de ironie maioresciană la adresa Ministrului.

„In urma convocării Adunării Legiuitoare pentru ziua de 17 Oct. a. c., scria el, şi a invitării ce guvernul întreg, prin urmare şi dv. face tuturor deputaţilor, prin urmare şi mie, de a veni la Cameră, sunt silit a întrerupe în timpul sesiunii prelegerile mele de la Universitatea din Iaşi. Pentru ca să nu sufere învăţămîntul, am onoare a vă propune de suplinitor, pînă la reîntoarcerea mea, pe d. Alex. Xenopol, doctor în filozofie şi în legi dela Universitatea din Berlin, autorul mai multor scrieri importante publicate în timpul din urmă şi pe care dv. le cunoaşteţi, fără îndoială, etc, etc." Considerîndu-l însă demisionat, T. Maiorescu a rămas în afara Universităţii 12 ani; — A. D. Xenopol n'a ajuns nici el la Universitate, de cît tot după 12 ani, în 1883.

IX

1. A. D. Xenopol în cadrele Junimii: *secretar al societăţii. 2. Reconstituirea adevăratei lui poziţii ideologice în sînul* Junimii. *3. Diferenţieri.*

1. Membru prezent şi activ al *Junimii,* cu marea lui hărnicie, A. D. Xenopol luă asupra-şi una din atribuţiile lui Iacob Negruzzi, anume serviciul de secretar al societăţii. Rău voitor, ca de obiceiu, Iacob Negruzzi spune în *Amintirile* lui: „Cei întîi ani după intoarcere, Xenopol păstra încă interes *Junimii,* nu tocmai cum îmi închipuiam eu, dar, în sfîrşit, era un membru care arăta oare care zel. Pentru a-mi uşura din sarcină, îl numirăm pe dînsul secretar al societăţii în locul meu; el primi, dar aşa de puţin se ocupă de treaba aceasta, că în curînd am reluat eu vechia mea funcţiune". In realitate, activitatea lui A. D. Xenopol e una din cele mai mari, dacă nu cea mai mare, în toate laturile (şedinţe, colaboraţie la *Convorbiri literare,* „prelecţiuni" populare) şi ca o ironie n'au rămas posterităţii de cît procesele lui verbale, singurele, după care se poate redacta istoricul şedinţelor junimiste.

In colecţia de *„Studii şi Documente"* a lui I. E. Toronţiu s'a publicat anume:

Procesele Verbale ale „Junimii“

1865/6 şi 1871—1874

cu următoarea indicaţie: „Intr'un registru legat la cotor în piele şi restul în pînză de culoare cafenie deschisă, format 25×35, avînd pe scoarţă imprimat în semicerc, cu litere gotice aurii *Societatea Junimea*, iar mai jos în linie dreaptă cu litere latineşti *Prescripte- Verbale*, se redă cuprinsul şedinţelor din 1865/6 şi 1871/1874. Intregul text este scris de mîna lui A. D. Xenopol. Rezumatul şedinţelor între 1867—70 lipseşte, deoarece A. D. Xenopol se găsea în acest interval la studii, la Berlin“.

Ar reieşi din aceste rînduri că A. D. Xenopol ar fi început să redacteze procesele verbale încă din 1865 (exact 19 Oct. 1865—4 Ianuarie 1866) întrerupîndu-şi apoi sarcina din pricina studiilor la Berlin, pentru a şi-o relua la 13 Oct. 1871, de data aceasta în calitatea oficială de secretar al *Junimii*.

In studiul său „*A. D. Xenopol şi Junimea*“ D. Bodin e şi mai categoric:[1]) „Incepînd cu anul 1865 Xenopol scrie procesele verbale ale *Junimii*, semn că o frecventa“.

Adevărul e altul. In Oct. 1865 A. D. Xenopol era elev de clasa V, aşa că nu era cu putinţă să redacteze procesele verbale ale unei Societăţi ca *Junimea*.

Cuvintele scrise chiar de mîna lui A. D. Xenopol din fruntea acestor „*Prescripte Verbale*“ ne dau deslegarea chestiunii: „Copii de pe procesele verbale a şedinţelor societăţii *Junimea* cîte s'au mai găsit din anii trecuţi, pînă la 13 Oct. 1871, de cînd cu începerea an. VII a So-

1) D. Bodin, *op. cit.*, în *Conv. Lit.*, No. jubilar 1867 — 1937 LXX — 1 — 5 — Ianuarie — Mai 1937, p. 237.

cietăţii s'a decisu a se înfiinţa condica de faţă pentru înscrierea proceselor-verbale".

Nu aparţin, aşa dar, lui A. D. Xenopol de cît procesele verbale începînd de la 13 Oct. 1871. cînd, în urma propunerii lui Melik, intră la *Junimea* cu rol de secretar; cele de dinainte, de la întemeerea societăţii, au fost redactate, probabil, de Iacob Negruzzi. In registrul, în care îşi inaugurează noua lui atribuţie, A. D. Xenopol a copiat tot ce mai rămăsese din vechile procese verbale, adică cele cincisprezece din 19 Oct. 1865 — 4 Ian. 1866.

2. Fizionomia morală a lui A. D. Xenopol în epoca tinereţii lui, înainte de nenorocirea ce l'a izbit, a fost schiţată în interesantele, descusutele şi rău scrisele *Amintiri* ale lui G. Panu. Era un tînăr de o inteligenţă scăpărătoare şi de o hărnicie exemplară, ce aducea ca element esenţial al personalităţii dragostea de trecut, preocuparea de istorie, naţionalismul. Atmosfera de la *Junimea* era, în genere, departe de a fi „naţionalistă"; o vedem, între altele şi din ciclurile de „prelecţiuni" luate mai toate din ordinea gîndirii generale omeneşti. Ciclul din 1867, de pildă, trata despre *„Cărţile omenirii" (Pentateucul, K'hagiur, Critica raţiunii pure);* cel din 1871 despre *„Semnele de cultură în popoare"* şi aşa mai departe, zece ani de a rîndul de probleme filozofice, pedagogice, estetice, de istorie generală, etc. Vasile Pogor, „l'enfant terribile" al *Junimii,* arunca netulburat paradoxe în felul acestora:

— „Ce umblaţi cu istoria *Romînilor?* Nu vedeţi că nu avem istorie? un popor, care n'are o literatură, o artă, o civilizaţie trecută, acela nu merită ca istoricii să se ocupe de el.

Cărora A. D. Xenopol le replica:

— „Un popor trebue să-şi cunoască trecutul lui, ori care ar fi acel trecut.[1])

Aceeaşi atitudine de neîncredere faţă şi literatura populară. „In aceste împrejurări — scrie G. Panu[2]), în *Junimea* s'a creat un fel de aforisme. Nu avem literatură, n'avem istorie, nu avem artă. Şi cînd noi, a doua formaţie, venirăm la *Junimea* cu alt spirit, mai bine înarmaţi din punct de vedere naţional, evident că trebui să se întîmple ciocniri în credinţe şi în doctrine". Cum se manifesta T. Maiorescu faţă de scepticismul cu care era privit trecutul şi literatura populară? Trebue să-i recunoaştem aici lui G. Panu prezenţa unui sentiment de imparţialitate: „Numai d. Maiorescu, scrie el[3]), înţelegea importanţa acestor studii. Dealtmintrelea şi atunci ca şi acuma, sub aparenţa rece şi argumentaţia didactică, d. Maiorescu, cu toate criticile şi diatribele pe care le-a stîrnit, era şi a rămas în fond un naţionalist cald în felul său însă".

Intemeetorii *Junimii,* P. Carp, T. Maiorescu, Th. Rosetti, I. Negruzzi şi V. Pogor erau toţi de formaţie intelectuală străină, germană mai ales, T. Maiorescu crescut la Theresianum iar P. P. Carp şi I. Negruzzi la Liceul francez din Berlin, toţi cu preocupări filozofice, sociale, juridice încadrate în curentul ideologiei apusene, adevăraţi „Europeni", de unde învinuirea de cosmopoliţi, în sensul rău al cuvîntului. Conservatismul lor era însă

1) G. Panu, *op. cit.,* I, p. 99.
2) G. Panu, *op. cit., I, p. 198.*
3) G. Panu, *op. cit.,* I. p, 49.

de natură doctrinară şi nu tradiţionalistă. Nici unul nu avea rădăcini în istoria şi cultura neamului; cu toţii aveau ştiinţă germană şi franceză. Paradoxalii şi „fronđeurii" ca V. Pogor îşi mascau ignoranţa prin dispreţ faţă de acest umil trecut. Mult mai chibzuit, T. Maiorescu îşi dădea seama de importanţa cunoaşterii lui şi a contactului cu realităţile naţionale în toate domeniile, de aici şi preferinţa lui pentru poezia populară manifestată încă din 1868. Nu-i lipsia aşa dar bunăvoinţa ci cunoştinţa; într'însul domina apoi sentimentul estetic; în lupta dintre absolut şi relativ, în el biruia absolutul. Cu tot conservatismul doctrinar, acţiunea lui reprezintă, astfel, mai mult un caracter revoluţionar, un fel de soluţie de continuitate faţă de trecut, pornind de la criteriul valorii în sine şi nu relative, în ştiinţă a adevărului, în literatură a frumosului, de unde, de pildă, trecerea sub tăcere a cronicarilor moldoveni şi deprecierea activităţii lui Petru Maior, a lui Gh. Şincai, sau, în parte, a lui Timotei Cipariu, în literatură, a lui Eliade, a lui Mureşeanu, etc. de unde şi limitarea antologiei de la anexa lucrării sale *O cercetare* la puţine poezii din Gh. Alexandrescu, D. Bolintineanu, V. Alecsandri, etc. Menţinîndu-se în cadrele unor principii, alegerea era fireşte judicioasă. De la această lucrare începe critica romînă şi însăşi revoluţia estetică. Numai din titlul studiului său *Direcţia nouă* reiese, de altfel, conştiinţa unei misiuni istorice, conştiinţă întărită însă şi prin puţină ignoranţă disimulată printr'un oarecare dispreţ faţă de activitatea înaintaşilor. T. Maiorescu a proclamat: „*Convorbirile literare* „singura revistă critică ce am avut" fără să amintească de *Dacia literară* (1840), de *Romînia literară*, de *Revista romînă*. Avea desigur dreptate: *Convorbirile li-*

terare sunt întîia revistă critică; s'ar fi cuvenit totuşi şi puţină aducere aminte a revistelor, care, cel puţin în materie de limbă, le-au precedat atitudinea.

In atmosfera de scepticism ori de indiferenţă a fundatorilor *Junimii*, dintre care nici unul nu era istoric ori filolog, ci doctrinari filozofici ori politici, apariţia activă a lui A. D. Xenopol a adus un ferment de preocupări istorice şi naţionaliste. Tînărul, care, elev de clasa a cincea a Academiei, întemeiase o *„Societate studioasă"* unde ţinuse la 22 Aprilie 1866 o conferinţă asupra „importanţei şi utilităţii istoriei",[1]) paralel cu *Junimea* întemeia acum la sosirea lui la Iaşi, în 1872, o *„Societate istorică* împreună cu Alexandru Lambrior, tînărul bucovinean Cernescu, magistratul Vasile Tassu, toţi membri al *Junimii* dar mai ales cu G. Panu, neintrat încă la *Junimea,* dedicat pe atunci polemismului istoric; şedinţele *Junimii* aveau loc Vineri seara; cele ale societăţii istorice Sîmbătă.[2]) In sînul *Junimii* se schiţa astfel repede un curent naţionalist al „celor trei Romîni (G. Panu, A. Lambrior, V. Tassu), A. D. Xenopol jucînd rolul de trăsura de unire între „cosmopolitismul" fundatorilor şi „romînismul" unei generaţii — căreia avea să i se adauge la 1874 personalitatea extremistă a lui M. Eminescu.

---

1) Reprodusă în *„Arhiva"* din Iaşi, XII, 1901, p. 424.
2) G. Panu, *op. cit.,* I. p. 43.

X

1. „Prelecțiunile" lui în cadrul Junimii. 2. Naționalizarea acestor „prelecțiuni" la 1874.

1. Cîteva luni după sosirea de la Berlin, cu hărnicia lui obișnuită, A. D. Xenopol se incadră și în activitatea „prelecțiilor populare" ale *Junimii,* ținînd 11 prelecțiuni din cele 12 cîte figurează în programele anilor 1872—1881 cu un succes recunoscut și de Iacob Negruzzi în *Amintirile* lui.[1]) Succesul pare a fi fost chiar atît de mare în cît ar fi cumpănit pe cel al lui T. Maiorescu. A. D. Xenopol nu era un orator, ci un vorbitor, „un causeur", de o vervă sclipitoare, ce avea însă să decadă mai tîrziu în familiaritate comunicativă.

Intîia „prelecțiune" cu titlul *„Cele cinci simțuri"* din ciclul *Elemente de educațiune,* a avut loc Duminecă 13 Februarie 1872, cu o *Introducere* (6 Febr.) și o încheere *Viața practică* (2 Aprilie) ale lui T. Maiorescu; V. Pogor ținuse două „prelecțiuni": *Familia* și *Religiunea;* I. Negruzzi vorbise despre *Elementul estetic,* Șt. G. Vîrgo-

1. I. Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, p. 194 și 244.

lici despre *Şcoală;* înlocuindu-l pe V. Pogor, A. D. Xenopol mai ţinuse încă o „prelecţiune“ despre *Naţionalitate;* despre *Rzligie* vorbise T. Maiorescu iar despre *Familie,* G. Roiu. Rezumatul „prelecţiunii“ lui A. D. Xenopol despre cele cinci simţuri s'a publicat în *Convorbiri literare,*[1]) după cum şi cel al prelecţiunii“ despre *Naţionalitate*[2]).

In anul următor 1873 ciclul de „prelecţiuni“ se grupă pe ideia propusă de V. Pogor, *Omul şi Natura.* T. Maiorescu începu şi sfîrşi ciclul prin *Privire teoretică şi Morala şi ştiinţa;* lui A. D. Xenopol îi reveni *Focul* (11 Februarie); în acest ciclu îşi făcuseră debuturile G. Panu, Al. Lambrior şi am zice şi V. Burlă, dacă, dîndu-se la o parte, nu l-ar fi lăsat tot pe A. D. Xenopol să vorbească despre *Locuinţă* (4 Martie). Amănunte despre acest ciclu ne-a lăsat G. Panu[3]) în *Amintirile* lui, rezumate astfel: „Au fost poate prelegerile cele mai slabe din cursul şirului de ani al prelegerilor *Junimii,* slabe şi seci“. Rezumatul „prelecţiunii“ despre *Foc,* s'a publicat în *Convorbiri*[4]) ca şi cel despre *Locuinţă*[5]).

2. Anul următor (1874) se întîmplă o adevărată revoluţie în sînul *Junimii.* Folosindu-se de mutarea lui T. Maiorescu la Bucureşti şi de numirea lui ca Ministru (7 Aprilie 1874), folosindu-se şi de faptul că Junimiştii cei mai însemnaţi erau preocupaţi de politică, „naţionaliştii“,

---

1) *Convorbiri literare,* VI, (1872) p. 36.
2) *Convorbiri literare,* VI (1872), p. 80.
3) G. Panu, *Amintiri dela Junimea din Iaşi,* I, 116.
4) *Convorbiri literare,* VII (1874) p. 31.
5) *Convorbiri literare,* VII (1874) p. 129.

„Romînii", rămaşi stăpîni pe situaţia locală, impuseră un ciclu „naţional", cu următorul program:

Prelecţiuni Populare
Elemente Naţionale

1.	Duminecă	10	Febr.,	*Privire teoretică,*	I. Negruzzi
2.	„	17	„	*Originea şi caracterul limbii romîne*	V. Burlă
3.	„	24	„	*Artele plastice*	P. Verussi
4.	„	3	Martie	*Limba cronicarilor şi limba de astăzi*	A. Lambrior
5.	„	10	„	*Poezia populară*	G. Panu
6.	„	17	„ .	*Studiul istoriei*	G. Roiu
7.	„	24	„	*Teatru*	Şt. Vîrgolici
8.	„	7	Aprilie	*Muzica populară*	A. D. Xenopol

G. Panu îşi atribue meritul iniţiativei unei revoluţii ce „constituia triumful junimiştilor noi asupra celor vechi, izbînda ideilor naţionale faţă cu cele vechi ale culturii umanitare. Noi Romînii reuşiserăm în fine ca să dăm o notă nouă *Junimii*".[1]) Recunoaşte şi participarea entuziastă a lui A. D. Xenopol dar care, dealtfel, nu şi-a ţinut conferinţa anunţată, din cauză de boală, căci în acel an i s'a întîmplat catastrofa intimă, de care ne vom ocupa mai tîrziu. El s'a refăcut, totuşi, de oarece în anul următor (1875), într'un ciclu excluziv de istorie naţională, e însărcinat cu *„privirea teoretică"* şi cu altă „prelecţiune". Iată programul acelui an.

---

1) G. Panu, *op. cit.*, I, p. 130.

Prelecțiuni Populare

Influențe consecutive asupra poporului romîn.

1.	Duminică	9 Febr.		*Privire teoretică*	A. D. Xenopol
2.	„	16	„	*Bizantinii*	P. Verussi
3.	„	23	„	*Slavonii*	G. Panu
4.	„	2 Martie		*Turcii*	A. Lambrior
5.	„	9	„	*Polonii*	Șt. Vîrgolici
6.	„	16	„	*Fanarioții*	V. Pogor
7.	„	23	„	*Austriacii*	A. D. Xenopol[1])
8.	„	30	„	*Francezii*	I. C. Negruzzi
9.	„	6 Aprilie		*Germanii*	M. Eminescu

Din dorința de a fi complecți enumerăm și celelalte „prelecțiuni" ale lui A. D. Xenopol:

Criticismul, la 13 Februarie 1877[2])

Panteismul, la 29 Februarie 1877[3])

In 1878 în ciclul *Deșteptarea națională la începutul secolului XIX* el a ținut două „prelecțiuni":

Privire teoretică, la 12 Februarie 1878

Direcția istorică, la 19 Februarie 1878

In anul următor găsim o intervenție ciudată a lui T. Maiorescu într'o scrisoare către I. Negruzzi din 16 Iunie 1879: „A propos, o rugăminte să nu cumva să vorbească Verussi în prelecții împreună cu voi. Ce tot afișăm pe acest incapabil în mijlocul nostru? Nici Xenopol nu e la locul lui".[4]) Incercarea de a-l înlătura pe A. D.

1) A cedat subiectul lui M. Eminescu

2) S'a tipărit în *Convorbiri literare,* XI (1878), p. 260.

3) S'a tipărit în *Convorbiri literare,* XII, (1878), p. 248.

4) I. E. Torouțiu, *op. cit.,* I, p. 13.

Xenopol nu se motiva prin incapacitate, ci pentru faptul că istoricul în 1879 se înscrisese în partidul liberal. Junimiştii din Iaşi n'au ratificat indicaţia lui T. Maiorescu, de oarece în 1879 A. D. Xenopol vorbeşte *„Despre Moarte“*[1] (18 Februarie 1879) alături de T. Maiorescu *(Deosebirile Adevărului,* 11 Martie 1879) iar la 22 Februarie 1881 — despre *„Patriotism“*[2]*)*, a unsprezecea şi ultima sa „prelecţiune“.

1) *Convorbiri literare*, XII, (1879), p. 424.
2) *Convorbiri literare*, XIV, (1881), p. 444.

XI

1. Considerații asupra boalei lui A. D. Xenopol: afirmările lui I. Negruzzi și T. Maiorescu. 2. Precizarea datei boalei. 3. Deprecierea lui A. D. Xenopol la Junimea. *4. Cum explică A. D. Xenopol dușmănia Junimiștilor.*

1. Unii istorici au împărţit viaţa lui Ludovic al XIV în două epoci: *avant et après la fistule,* caracterul şi umoarea şi chiar politica regelui schimbîndu-se după o simplă infirmitate fizică; la fel, Junimiştii i-au împărţit viaţa lui A. D. Xenopol înainte şi după boala de care a suferit. In articolul său din 1886 *„S'a prins",* insuşi T. Maiorescu făcea aluzie la această întîmplare: „Din nenorocire pentru el, o modificare l-a izbit la începutul carierei, şi de atunci . . . Dacă „se menţinea?"; dar îşi pierduse putinţa de a se menţine".

Apărute după moartea lui A. D. Xenopol, I. Negruzzi nu mai era reţinut în *Amintirile* lui de nici o „discreţie"; numeşte deci lucrurile pe numele lor:

„De altminteri el se deosebi şi ca scriitor şi ca conferenţiar în prelecţiunile populare ce ţinu cu noi împreună şi de sigur ar fi devenit cu timpul un autor însemnat, dacă o boală care luă proporţii îngrijorătoare nu ar fi oprit desvoltarea normală a talentului său. In despe-

rarea de a se mai îndrepta cu doctorii, Xenopol se puse în salce la o babă unde stătu 6 săptămîni într'o căldură constantă de aproape 30 grade, ceea ce-i pricinui un fel de transport la creeri. El se ridică de pe această boală, dar cu desăvîrşire schimbat. Ochii săi erau stinşi, el clipea fără întrerupere din pleoape, vorbea îngăimat, era totdeauna de părerea orişicui, pe scurt avea aşa de evidente simptome ale unei boli mintale, în cît îl crezurăm pierdut. Insă încetul cu încetul Xenopol se îndreptă din starea aceasta. El redobîndi cunoştinţa vorbirii, se puse din nou pe lucru cu vechea sa hărnicie, dar nici odată n'a putut redeveni omul ce fusese odată. Ce deosebire între discursurile şi scrierile sale de odinioară şi cele de acum! Mai trist este că din cauza slăbirii inteligenţei, el nu mai putea masca oarecare manifestări ale caracterului; el deveni rău camarad, invidios şi doritor de cîştiguri materiale. Vîrîndu-se în politică şi mergînd, se înţelege, cu aceia ce aveau succesul zilei, el se lepădă de noi cu totul, la început mai pe ascuns, apoi chiar făţiş. Fără alt motiv de cît de a fi bine văzut de cei tari, el se puse să scrie articole anonime îndreptate contra *Junimii* şi chiar contra lui Maiorescu personal, precum a dat-o pe faţă jurnalul *Romînia liberă,* fără contestare din partea lui Xenopol.[1])

Pe la 1886 fiind eu deputat, mă aflam odată lîngă tribuna Adunării, pe care sta Alexandru Xenopol ţinînd un discurs lung întru lauda guvernului de atunci, pe care noi îl combăteam. In cursul vorbirii sale el atinse şi cuvîntul *Junimea* în atacurile sale contra diferitelor grupuri ale opoziţiei. Intrerupt de un deputat, care îi zise

1) A protestat autorul adevărat N. Xenopol.

că şi el ar fi Junimist, Xenopol nu se sfii să facă cruce exclamînd: „Eu Junimist în politică, mă ferească Dumnezeu să fiu ori să fi fost vreodată!" Aşa mi-a fost dat să văd pe cel mai iubit şi mai alintat copil al *Junimii!*

In portretul virulent ce-i face în *Amintiri* lui A. D. Xenopol, Iacob Negruzzi înglobează şi cu mai multă cruzime şi pe N. Xenopol, de la *Romînul* şi de la *Voinţa naţională,* care devenise, în adevăr, un duşman al Junimiştilor. Cînd apăruse, totuşi, romanul *Brazi şi putregai,* el întrebase pe M. Eminescu într'o scrisoare de la 2/19 Oct. 1880[1]) „Cine este autorul romanului *„Brazi şi putregai"?* Că este scris de un moldovean, nu mai este îndoială, chiar frumuseţea limbei dovedeşte aceasta, dar de cine? Imi bat capul zadarnic şi nu mă pot dumeri. Am citit numai începutul din *Timpul* din 1 Oct. şi, afară de prea lungi descripţii, acesta mi-a părut foarte bun. Nu-i vorba că începe cam ca Mihai Vereanu. Boerul şi cocoana la ţară, fata bine crescută în casă, fiul în străinătate dar, în sfîrşit, toate pot fi altfel pînă încolo — aştept urmarea cu mare interes".

2. Fiind că boala istoricului ieşean, ca şi cea a lui M. Eminescu, a prins o importanţă în considerarea desvoltării activităţii lui, nu e inutil de a o situa în timp. Ea s'ar putea fixa cam la sfîrşitul lui 1873 şi în anul 1874, din indicaţiile unor scrisori ale lui I. Slavici către I. Negruzzi. „Am înţeles, îi scria el la 3 Decembrie 1873, că şi Xenopol a trecut prin necazul meu (o boală similară) Ei bine! cu asemenea tovarăş calea îmi pare mai uşoară. Pe unde el a trecut, nici eu nu mă ruşinez a trece. Vorba

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IV, p. 272.

este — numai să trec".[1]) Şapte luni după aceia: „Mă bucur de însănătoşirea lui Xenopol, adaugă el ca postcriptum la o scrisoare din 6 Iulie 1874"[2]) Exact epoca în care A. D. Xenopol nu şi-a putut ţinea „prelecţiunea" din cauză de boală.

3. De la această dată istoricul începe să fie depreciat în cercul *Junimii.* In tabloul de personal utilizabil într'o eventuală guvernare, T. Maiorescu nota la 1878 şi pe A. D. Xenopol — mai tîrziu (cînd?) l'a şters însă punîndu-i şi nota „idiotizat". După obiceiul junimist al aplicării unui epitet homeric sau a unei porecle semnificative, după care I. Caraiani era „bine hrănitul" ori P. Paicu „mîrşăvitul" etc., pentru T. Maiorescu A. D. Xenopol devenise „ruinatul", după cum îl numeşte în scrisoarea lui către Şt. Vîrgolici din 7 Octombrie 1875.[3]) Cînd T. Maiorescu era Ministru şi A. D. Xenopol nu evoluase încă spre liberali, dacă n'a făcut nimic pentru dînsul, ne-o putem explica, aşa dar, mai degrabă printr'o convingere intimă de cît printr'un resentiment politic. Chiar şi M. Eminescu într'o scrisoare către I. Negruzzi din Februarie 1878 îl numeşte „tout-à-fait ramolli par les petites modistes".[4]) Schimbarea în A. D. Xenopol trebue să fi fost, în adevăr, izbitoare de oare ce opiniile asupra sa concordă. Ea nu i-a stins totuşi hărnicia şi forţa de creaţie, întru cît după boală a scris cele şase tomuri ale *Istoriei Romînilor* ce l'au consacrat ca istoric naţional şi *les Principes*

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II. p. 222.
2) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, II. p. 258.
3) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, V. p. 3.
4) I. E. Torouţiu, *op. cit.*, V. p. 135.

fondamentaux de l'histoire, ce i-au dat o circulaţie europeană de teoretician al filozofiei istoriei. Despre relaţiile lui cu T. Maiorescu ne vom ocupa mai tîrziu. Replica lui în parlament răspunde însă cel puţin, în fond, adevărului. Structural, A. D. Xenopol a fost un liberal paşoptist evoluat şi prin cultură germană, prin contact junimist; locul lui firesc era, aşa dar, alăturea de liberali nu pentru „a merge cu acei ce aveau succesul zilei" ci din convingeri intime; am văzut-o din analiza scrisorilor către Iacob Negruzzi încă din 1869. Cu toată hărnicia şi strălucita lui contribuţie şi în desbaterile literare ale şedinţelor şi la *Convorbiri,* A. D. Xenopol a reprezentat chiar şi o nuanţă culturală deosebită de cea a *Junimii;* ideologic era în continuă contradicţie cu T. Maiorescu. Faptul de a fi fost ajutat material în debuturile vieţii nu implică o servitute intelectuală, ci doar recunoştinţa de ordin moral, pe care A. D. Xenopol şi-a arătat-o oarecum testamentar şi în *Istoria ideilor mele* în aceste cuvinte[1]):

„In tot timpul cît am stat în Berlin, Iacob Negruzzi casierul societăţii *Junimea* mi-a trimis regulat banii şi cu ceia ce mai putea rupe tatăl meu de la întreţinerea familiei noastre, am trăit în Berlin, 4 ani pînă la 1871. Fiind că recunoştinţa niciodată n'a fost străină de sufletul meu, aduc şi aici prinosul ei către aceşti doi bărbaţi: Maiorescu, iniţiatorul, şi Negruzzi, îngrijitorul carierei ce mi-am făcut-o. Acuma relaţiile cu Maiorescu s'au cam răcit, pentru ce se va vedea mai la vale. Cu Negruzzi, deşi mai puţin străin, ele nu s'au rupt".

Nu putea bănui bătrînul că septuagenarul Iacob Ne-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IV, p. 380.

gruzzi îi rezerva postum pumnalul unui portret atît de sumbru. Motivul duşmăniei Junimiştilor, A. D. Xenopol îl lămureşte astfel în *Istoria ideilor mele*[1]: „Colaborarea mea la *Steaua Romîniei* organul „liberalilor moderaţi" în 1879, se explică prin izolarea mea în acest partid, în care intrasem în 1878, îndată după ieşirea mea din postul de procuror de curte. Acest partid se formase în Iaşi sub presiunea reformei constituţiei din 1878, de la care se cerea, după tratatul din Berlin, împămîntenirea în masă a Evreilor. Capii *Junimii* Carp, Pogor, Maiorescu şi alţi cîţiva erau de părerea a se primi condiţia cu care ni se dădea neatîrnarea (se ştie că, rupîndu-se de P. Carp, T. Maiorescu s'a raliat apoi la „naţionalişti" împiedicînd împămîntenirea în massă a Evreilor). Singur Iacob Negruzzi dintre Junimişti nu voia să cedeze nimic din antisemitismul său neîmpăcat, dar el rămase în *Junimea,* pe cînd un grup întreg între care Vasile Conta, Grigori Buicliu şi eu părăsirăm partidul *Junimii politice,* rămînînd numai în societatea literară, care însă primi o grea lovitură prin desbinarea politică şi apoi, desfiinţată prin strămutarea lui Iacob Negruzzi în Bucureşti, care luă cu el şi organul societăţii *Convorbirile literare* (1885). Această despărţire a Societăţii *Junimea,* din cauza introducerii politicei în ea, aduse răcirea mea cu Maiorescu, căci liberalii moderaţi, desfăcîndu-se în curînd prin atragerea lui Conta de către Brătianu în minister[2]), eu trecui la liberali, ceia ce mă induşmăni politiceşte cu *Junimea* politică, din care unul din cei mai de vază era Maiorescu şi care rămăsese în tabăra conservatoare".

---

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IV, p. 395.
2) La 20 Iulie 1880 — 10 Aprilie 1881.

XII

1. Cum l'am văzut pe A. D. Xenopol. 2. Lauda de sine. 3. Consideraţii asupra vanităţii.

1. Deşi l'am cunoscut puţin, nu-i pot ocoli imaginea din cîmpul viziunii mele interioare. Acum mai bine de patru zeci de ani figura lui era bine cunoscută Bucureştenilor şi mai ales roiului de tineri studioşi din jurul Bibliotecei Academiei Romîne. Din lanul de stînjinei violeţi ai curţii se desprindea zilnic, în după amiezile lui Mai, silueta originală a bătrînului cu umbrela petrecută pe braţ; un omuleţ mai mult gras fără să fie revărsat, împletecit la mers, cu încheieturile moi ale genunchilor şi într'o veşnică frecare a părţii de jos a picioarelor, cu privirea în adevăr stinsă, cum o descrie Negruzzi, în sensul unei miopii totale; nu recunoştea şi nu vedea pe nimeni; barbetele lui, în care părul roşcat era cu anii tot mai anulat de cărunteţe, îi alcătuise de mult o fizionomie particulară, lui ca şi prietenilor săi ieşeni Gh. Mîrzescu şi Şt. Vîrgolici, — toţi scurţi, plinuţi, joviali, raşi la mustăţi dar cu „favorite". Ca să ţină contact cu tinerimea bucureşteană în timpul sesiunii de Mai, l'am auzit de cîtva ori în sala de jos a universităţii. Nu era T. Ma-

iorescu! o, nu! nu era nici N. Iorga, care de pe atunci ne inunda sub şuvoiul intemperanţei verbale, al cărei suprem efect era sensaţia unei laborioase improvizaţii; prin ecoul muncii lăuntrice ce o precedase, asistai cu uimire, în acelaş moment şi la punerea formelor în cuptor şi la ieşirea pînei calde. Nu ştiu cum se va fi prezentat A. D. Xenopol la primele *„prelecţiuni populare"*, turnate în tiparele elocinţei maioresciene; se spune că isbutise pînă a trezi susceptibilitatea „geloasă" a marelui orator; în 1900 nu i-se putea găsi în conferinţe nici o urmă de elocinţă, (în sens clasic, n'a avut-o, de sigur, nici odată). Totul se desfăşura în planul unei convorbiri fără fraze rotunde, ample, solemne, fără ascendent asupra ascultătorului, fără petrificarea caracteristică elocinţei maioresciene. Ca notă esenţială, bonomia, familiaritatea descusută, împinsă pînă la oarecare vulgaritate. Tecnica elocinţei lui T. Maiorescu consta în reducerea ideilor, sistemelor filozofice la sîmburele lor elementar, pe înţelesul oricui, şi în ridicarea lui apoi prin elementele expresiei la o solemnitate plină de bucuria participării la mari ospeţe ideologice. Expresia lui A. D. Xenopol era ştearsă, banală, însoţită de o eternă clipire din pleoape, tic nervos; fraza descusută, măcinată, neterminată, sărind dela una la alta, fără să-ţi dea impresia că venia dintr'o bogăţie de idei prea năvalnică ci din incapacitatea de a duce ceva pînă la capăt; argumentaţie banală, ca la colţ de stradă; singur se întreba şi singur îşi răspundea, cu mărturia provocată a celor de faţă. Oratoria lui fără oratorie avea totuşi o oarecare insufleţire, trezind satisfacţia ascultătorului de a fi egalul cuvîntătorului; din pricina prestigiului lui, măgulia oarecum. Cu toate lipsurile, între care nu trebue uitată şi absenţa oricărei distincţii, cu-

vintele învălmăşindu-se, încălecîndu-se şi suportînd adese amputarea silabelor finale, — cu toate lipsurile, fără să impună, o astfel de dialectică era acceptată cu simpatie de tinerime. L'am auzit mai tîrziu la Sorbona cu aceiaş bonomie familiară, în care descusutul propoziţiilor trunchiate în precipitaţia debitului verbal se agrava, de data asta, cu dificultăţi de limbă escamotate dezinvolt, cu erori elementare ce nu păreau a-l stînjeni: „ça, Messieurs, voilà, ça c'est une question *très lourde* à résoudre" se precipita el, bătînd pe umăr chestiunile cu familiaritatea cu care ai bate un prieten, pentru a le face accesibile unor francezi amabili, printre care se aflau Émile Boutroux, Gabriel Monod, Arthur Chuquet şi alţi profesori şi membri ai Institutului, al cărui corespondent devenise; la Paris ca şi la Bucureşti, cu tot ticul lui nervos şi cu toată vulgaritatea precipitaţiei lui verbale, răspîndea în jurul lui simpatia şi cordialitatea. Reputaţia lui de istoric şi de teoretician al istoriei nu era ştirbită acolo ca la noi de aventuri literare. Nu e vorba de lipsa simţului estetic în proza sa, evidentă din începuturi, nici de poeziile fără valoare publicate ani dearîndul sub pseudonime transparente (I. Laur, Rama, etc), în *Arhiva,* ci de frenezia admirativă pentru o muză matură, pe care, înainte de a-i deveni soţie, o proslăvia în tot felul de exhibiţii publice; polemicile în care se implicase, tocmai cînd suflau vînturile mari ale sămănătorismului şi fulgerele Nefelegeritului momentan N. Iorga îl proectaseră într'o regretabilă disconsiderare.

2. In scurtul popas al carierei mele la Universitatea din Iaşi, l'am regăsit pe bătrînul cu clipiri nervoase, cu privirea ştearsă şi cu vorba precipitată; într'un mediu, în

care autorul unor deslînate manuale didactice, Petre Răşcanu, lua figură de istoric şi trona scorţos şi important, cordialitatea bonomului, în spatele căruia se afla o imensă activitate reconforta. Dacă isbutise să fie familiar şi la Sorbona, se poate închipui pînă unde îşi împingea familiaritatea în conversaţia particulară. De cum mă cunoscu pe stradă, mă duse acasă ca să-mi ofere operele „poetei geniale“, de care trebuia să mă ocup (uitase că mi le trimisese la Paris cu o lungă scrisoare), mă încărcă cu fel de fel de extrase din revistele franceze, cu articole despre *Les principes fondamentaux* şi cu răspunsurile lui, din care urma să fac dări de seamă în presa noastră, ori să-mi public părerile în presa franceză. Ardea de vanitate măruntă ca pe un rug; trăia din elogiile scrise şi solicita altele fără demnitate. Nu era totuşi odios; din pricina enormităţii naivităţii, îl găseai simpatic; nu te loveai de o vanitate ce se ascunde şi pîndeşte, vroind să pară altceva de cît ceea ce e, ci de o vanitate pe faţă, de o ingenuitate admirabilă, nearogantă şi nepretenţioasă, ci cordială, generoasă şi cu alţii; fără urmă de infatuare îţi dădea şi ţie ceva ca să-i dai şi lui mai mult. Trezia zîmbetul, dar un zîmbet complice. Vuia de tot ce s'a scris de el şi de ce ar fi voit să se mai scrie; sfîrşia prin a te îngloba în svonul notorietăţii lui; îl găseai meschin, dar nu-i rezistai poate şi prin simţul egalităţii ce ţi-o acorda el şi al superiorităţii ce ţi-o acordai tu ca tînăr solicitat şi nu solicitator. Candoarea încîntătoare prin puerilitate părea adevăratul lui climat sufletesc, nu numai în vorbă ci şi în scris, unde fiecare îşi impune totuşi o disciplină. Cum i-ai fi putut rezista omului care scria de sine în *Istoria ideilor mele*, în 1913, la 66 de ani, adică la vîrsta înţelepciunii: „Inzestrat cum am arătat

mai sus, cu darul de a-mi întrupa cugetarea în icoane, descrierile acestor călătorii precum şi alte întipăriri din natură mai mici şi mai concentrate, îmi dădură prilejul de a arăta o altă parte a însuşirilor mele intelectuale acele de scriitor şi de stilist (el cel lipsit cu desăvîrşire de stil!), care răsar şi din scrisul consacrat istoriei, ba chiar şi din acele de filozofie sau mai bine zis de ştiinţa a istoriei. Asupra acestui din urmă, observ că o antologie a prozatorilor francezi sau străini ce au scris franţuzeşte, m'a cuprins şi pe mine în numărul acelora vrednici de a fi citaţi ca exemplu de proză limpede şi frumoasă în limba franceză (cum să-i rezişti, unei vanităţi ce se satisface cu atît de puţin?).

„Volumul meu *Amintiri din călătorie* (Iaşi) şi multe mici tablouri din natură publicate în *Romînul literar* şi în *Arhiva* dovedesc această destoinicie a mea în încrederea (sic) descriptivă şi mai ales este însemnată o altă însuşire ce se observă la una din aceste descrieri *O excursie la Karlsbad,* în care predomneşte un humoresc şi un comic din cele mai puternice".

Sau în urma alegerii lui ca membru corespondent la *Institut de France:* „Prin această alegere mă înălţai în proprii mei ochi şi mă convinsei că natura pusese în creerii mei o putere de cugetare neobişnuită". Sau vorbind de poeziile lui (monumente de banalitate): „Dacă notez însă această trăsătură a inteligenţei mele este pentru că totdeauna am avut şi darul de a întrupa gîndirea şi icoana şi, dacă scrierile mele istorice au şi însuşiri stilistice, ele sunt datorite acestei plecări a mele către poezie, care totdeauna a dat fără de voe rostirii concepţiilor

mele, fie din viu grai, fie în scris, un colorit deosebit."[1])

Iată, de asemeni, cum îşi apreciază singur o conferinţă despre *„Importanţa şi utilitatea istoriei"* ţinută în 1866, la *„Societatea studioasă"* pe care o întemeiase ca elev al clasei V-a a Academiei (Liceul Naţional de azi): „Stilul în care am scris această a mea primă încercare pe cîmpul ştiinţei, însemna el 47 de ani după aceia, şi asupra căruia de aceia şi stăruesc mai mult, este încă încărcat cu neologisme, dar se observă în el un avînt al gîndirii şi frumoase asemăluiri. Aşa spui într'un loc: „Mintea este o undă limpede, în care se reflectă faptele şi obiectele ca în o oglindă. Imaginea e pură cît timp unda e liniştită, şi dacă arunci în ea o piatră, o bucată de ţărnă şi îndată imaginea va apărea tremurîndă, şi difuză ochilor noştri. Aruncaţi în mintea noastră acea piatră, acea ţărnă, pasiunile şi ignoranţa, n'ar deveni imaginea faptului, şi, prin urmare exprimarea — istoria lui?" Şi aiurea, unde vorbesc de caracterele istoriei mai vechi care cunoşteau mult mai puţin evenimentele cum le cunosc cercetările mai noi cu toate că erau mai apropiaţi de ele., închei cu minunata comparaţie: „Şi soarele deşi este vara mai departe de pămînt de cît iarna, totuşi vara el încălzeşte mai mult".

„In această întîia a mea încercare de autor se văd însuşirile care vor desvolta pe acele de mai tîrziu, precumpănirea ideilor în expunerea trecutului şi stilul meu limpede şi colorat".

Cum să-i rezişti acestei candori? Omul îşi avea sufletul în mînă şi ţi-l prezinta sincer fără frîna civilizaţiei

1) A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 397.

şi a ipocriziei. Cînd îmi solicita articolaşe despre dînsul la prima noastră cunoştinţă, o făcea fără gînd rău, în chip natural. In aceeaş epocă o făcea, de pildă, şi lui Luigi Luzzatti economistul şi fostul prim ministru italian ce-i făgăduise (nu-l solicitase oare?) să scrie un articol despre *Les Principes fondamentaux de l'histoire.* „Văzînd însă — scrie el în *Istoria ideilor mele*, că trec mai multe luni fără să apară nici o dare de seamă din partea lui, îl întrebai, dacă avea de gînd a-şi împlini făgăduiala, pe care o aşteptam cu cea mai mare nerăbdare. Nici un răspuns, precum nici la alte două-trei scrisori ce-i adresai."

Demersurile nu pot de cît stînjeni şi ruşina pe oricine; a le mărturisi cu atîta candoare, neobligat de nimic, ridică însă faptei gravitatea intenţiei şi oblicităţii; îi acceptăm spontaneitatea cu o simpatie indulgentă.

3. Trăsăturile morale schiţate aici nu se deosebesc simţitor de cele ale portretului lui Iacob Negruzzi. El mai avea şi ambii termeni ai comparaţiei: cunoscuse pe A. D. Xenopol „înainte" şi „după fistulă". I se poate totuşi obiecta că, în afară de „fistulă", se mai punea şi chestie de poziţie: „înainte", Xenopol era o forţă literară junimistă şi o speranţă politică; „după", el se izolase de politica junimistă şi îşi întemeiase o acţiune literară mediocră dar proprie la *Arhiva.* Aceste trăsături nu privesc de altfel inteligenţa, ci caracterul; deşi părea stins şi mai mult clipia de cît sclipia, boala nu-i sdruncinase de loc energia, hărnicia şi nici chiar inteligenţa; opera istorică, ce i-a fixat un nume şi un loc în cultura noastră, nu vin din epoca *Junimii* ci din acea maturitate, pe care T. Maiorescu şi Iacob Negruzzi o credeau „ruinată", „idio-

tizată". Cît despre caracter, latura morală, termenul de comparaţie îmi lipseşte aproape cu desăvârşire; G. Panu ne prezintă un Xenopol de o cordialitate şi chiar de o naivitate egale cu cele ale maturităţii şi ale bătrîneţii; lipsa de autocritică literară şi, în genere, de gust era la fel. Işi supraveghea poate mai mult vanitatea; cu timpul ea şi-a slobozit orice frîu, adevărată erupţie — dar tocmai din această prezentare elementară, fără premeditare şi ipocrizie, iese, după cum am spus, elementul simpatic. Deficienţele de caracter, de umoare şi chiar lipsurile morale nu sunt imputabile lipsei de inteligenţă; caracterul nu e un produs al facultăţilor intelectuale, ci o constantă individuală. O putem dovedi nu numai cu exemple celebre culese din istorie ci şi cu exemple prezente, recunoscute de toţi. Sub ochii noştri, de pildă, s'a desfăşurat marea personalitate a lui N. Iorga, mai înzestrată de cît cea a lui A. D. Xenopol, cu contraste încă şi mai izbitoare. Alături de o inteligenţă puternică, de o ştiinţă şi activitate universale şi de un talent incontestabil, cele mai grave povîrnişuri de caracter, şi, pentru a rămîne în cadrele exemplului citat, o vanitate, pe lîngă care cea a lui A. D. Xenopol era o simplă candoare de copil: o vanitate însă sumbră plină de suspiciuni şi susceptibilităţi, agresivă, răsbunătoare, urmărind pretinsele jigniri pînă la desfiinţare, o vanitate sîngerîndă ca o rană. Orgoliul poate căli şi înălţa un caracter, chiar dacă l'ar izola în propria-i conştiinţă, dessocializîndu-l; vanitatea îl scoboră însă micşorîndu-l, cum era cazul lui A. D. Xenopol ori împingîndu-l la reacţiuni vehemente nestăpînite, cazul lui N. Iorga. Pe amîndoi i-a făcut însă accesibili linguşirii sau abilităţii de a se servi de slăbiciunea lor; în jur n'au putut trăi, astfel, de cît lipsa de caracter şi mediocritatea.

XIII

1. Diversele aprecieri ale lui T. Maiorescu asupra lui A. D. Xenopol: în Observări polemice *(1869). 2. In* Direcţia nouă. *3. In* „Literatura romînă şi străinătate", *1881; schimbul de scrisori. 4. Nota din 1893 şi alte aprecieri. 5. „Adaos 1908".*

1. Numele lui A. D. Xenopol, apare întîia oară sub pana lui T. Maiorescu, în *Observări polemice* (1869). B. P. Haşdeu scrisese în revista *Traian:* „Sub pomposul titlu din *„Istoriile civilizaţiunii"* de A. D. Xenopol, începe prin nişte „consideraţiuni generale", un lung studiu care promite de a fi şi mai obscur în „consideraţiile sale speciale". Ne-a fost peste putinţă de a înţelege ceiace vrea autorul. In adevăr, însuşi Edip n'ar fi în stare să priceapă o frază, ca aceasta bunăoară: „Se sfarmă forma specifică de înţelegere a lumii cu creerii celor din care ea porneşte". Citindu-l, T. Maiorescu adaugă: „Şi acest articol din *Traian* e ne subscris.

Cum stă acum intrebarea? D. Pogor sub numele său publică o poezie, A. D. Xenopol asemenea un studiu istoric. Vine un anonim şi declară, că nu le înţelege pe amîndouă. Aceasta o credem fiindcă o spune. Dar ce urmează de aici? Lăsînd cu totul la o parte meritul sau nemeritul poeziei şi al studiului citat şi privind numai la buna cu-

viinţă literară, ne pare evident că ar trebui să fie cineva de o inteligenţă şi competenţă recunoscută pentru a putea conchide de la neînţelegerea lui la confuziunea altora. Dar un anonim? Aceasta o ştim cu toţii, că o poezie şi un studiu, fie chiar din cele mai lămurite şi populare, vor găsi totuşi capete, peste al căror grad de inteligenţă au trecut. Prin urmare, în faptul că cineva vine şi mărturiseşte că nu le-a înţeles, singurul lucru interesant este publicarea acestei mărturisiri".

Caracterul obiecţiei îndreptăţite este pur formal, deoarece, de fapt, T. Maiorescu ştia că autorul aprecierii din *Traian* se numia B. P. Haşdeu. O ştia şi A. D. Xenopol de la Berlin, care-i scria lui Iacob Negruzzi la 4 Iulie 1869: „Cred că ai citit în *Traian* critica lui Hajdeu a articolului meu. Nici n'aştepta (aşteaptă?) oamenii ceia sfîrşitul unei lucrări, măcar a unei părţi pentru a se pronunţa[1])".

Despre acest pasagiu al său din *Observări polemice* (1869) pomeneşte T. Maiorescu în articolul *S'a prins!* din *Romînia liberă,* din 18 Noembrie 1886, cînd i se păruse că prinsese în cursa de lup, pe care o întinsese, pe A. D. Xenopol ca autor al articolului din *Voinţa Naţională,* pe cînd în realitate era fratele său N. Xenopol.

2. Intre motivele refuzării articolului lui A. D. Xenopol. *O privire retrospectivă asupra „Convorbirilor literare",* ce urma să apară în fruntea revistei la începutul anului al V (1 Mart. 1871) trebue să fi fost şi faptul că T. Maiorescu se pregătia să scrie el un astfel de articol, care şi apăru două luni după aceia (15 Mai 1871)

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* II, p. 45.

sub titlul memorabil de *Direcţia nouă*. In partea închinată prozei publicată peste un an la 1 Septembrie 1872, T. Maiorescu pomeneşte şi numele lui A. D. Xenopol alături de cele ale lui: Dionisie Marţian, Al. Odobescu, I. Strat, I. Slavici, V. Burlă, St. Vîrgolici. I. Negruzzi, — adică: cinci junimişti, doi simpatizanţi (I. Strat, Al. Odobescu) şi unul din afară (Dionisie Marţian). Pasagiul e acesta: „D. D. Odobescu, Marţian, Strat şi ceilalţi sunt doar reprezentanţii literaturii noastre ştiinţifice, numai în marginile restrînse, în care o asemenea activitate a fost cu putinţă pe treapta de cultură pe care ne aflăm. Dar în aceste margini scrierile lor, în deosebire de celelalte analoage din literatura noastră, se razimă pe fundamente solide şi sunt însemnate prin două însuşiri bune ale autorilor: cunoştinţa ce au despre starea ştiinţei de azi în privinţa materiei de care se ocupă şi sinceritatea, cu care spun rezultatul cercetărilor lor".

Atît, adică simpla citare a numelor şi numai din raţiuni polemice împotriva învinuirii de cosmopolitism, amintirea, între alte argumente, a faptului că în *Convorbirile* din 15 Iulie 1868 (p. 243) publicase A. D. Xenopol o disertaţie despre *Cultura Naţională,* care începea cu cuvintele: „Trebue bine să ne însemnăm noi Romînii că orice progrese pe calea civilizaţiei, nu are pentru noi o adevărată valoare, de cît întrucît reflectează asupra naţionalităţii noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi". Sobrietatea aprecierii întră în sobrietatea firească a lui T. Maiorescu în laude, ceeace dă tocmai atîta greutate ori cărui cuvînt al lui. Cînd, ceva mai departe, vorbeşte de „proza estetică în juna direcţie, adică la proza privită în forma ei, în limbă şi stil" aminteşte de *Copiile de pe natură* ale lui Iacob Negruzzi, de *Nuvelele istorice* ale lui

A. Odobescu, de *Nuvelele* lui Nicu Gane, ceia ce e firesc, adaugă însă, ceea ce e mai puțin firesc, și „studiile d-lor Virgolici și Lambrior" — fără să-l pomenească pe A. D. Xenopol.

3. Articolul *Literatura romînă și străinătatea* din 1882 a fost probabil scris mai mult pentru a servi pe Mite Kremnitz și pe Carmen Sylva, care scoseseră *Die Rumänische Dichtungen* (Lipsca 1881); Mite Kremnitz mai publicase (probabil prin T. Maiorescu) *Rumänische Skizzen* (1877) și *Neue Rumänische Skizzen* (Lipsca) (traducerile sunt firește, făcute din literatura junimistă: I. Slavici, N. Gane, Iacob Negruzzi, etc., iar din poezii mai mult din V. Alecsandri, M. Eminescu, Iacob Negruzzi, Th. Șerbănescu. Iată ce-i scria T. Maiorescu lui Iacob Negruzzi în privința acestui articol în scrisoarea de la 23 Septembrie 1881: „Pe lîngă acestea am gata de tipar și al treilea articol *„Literatura romînă și critica străină"* (Carmen Sylva), care însă a ajuns a fi o lungă polilogie asupra întregei noastre literaturi științifice (Hasdeu) pe lîngă cea literară. Articolul are 90 pagini, este de două ori mai lung de cît „neologismele" (alt articol trimis), poate prea lung. Dar și de altminteri este riscat în unele din părerile sale, și eu doresc să-l citesc întîi *Junimii* în Iași înainte de a-l publica. Poate se vor modifica în urma acestei citiri cîteva pasagii, precum am schimbat altele după citirea în cercul nostru din București".[1])

In partea privitoare la studiul istoriei T. Maiorescu scria: *„Știința Istoriei* (dacă putem numi Istorie o știin-

1) I. E. Torouțiu, *op. cit.*, I, p. 15.

ţă) este aproape părăsită în generaţia romînă de astăzi". Ataca pe profesorii de istorie, pe Petre Cernătescu, Nicolae Ionescu, V. A. Urechia, şi Andrei Vizanti „care nu s'au arătat la înălţimea chemării lor". Pomeneşte cu laude de „cîteva cercetări arheologice" ale lui Al. Odobescu, de „cîteva notiţe numismatice ale lui Mihail Suţu şi Dimitrie Sturdza, de *Dacia înainte de Romani* a lui Gr. Tocilescu şi de *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgern und der Bukowina* (1881) a lui I. Slavici; despre A. D. Xenopol nu pomeneşte de loc. Tăcere, pe care A. D. Xenopol o comentează astfel în *„Istoria ideilor mele:"*[1])

„Răceala lui T. Maiorescu pentru mine se văzu în curînd. In un articol inserat în *Convorbiri*, intitulat *Literatura romînă şi străinătatea,* Maiorescu aminteşte mai multe scrieri istorice apărute în Romînia (Şincai, Petru Maior, N. Bălcescu, Laurian, Kogălniceanu) pînă la 1881, răstimpul în care tocmai apăruse cartea mea: *Războaiele între Ruşi şi Turci*[2]), pe care i-o dedicasem lui, fără ca Maiorescu să pomenească în acel articol nici un cuvînt despre scrierea mea. Adînc jignit prin această trecere cu vederea, eu, care, cu toată desbinarea politică, îi rămăsesem adînc recunoscător, pentru tot ce făcuse pentru mine, îi trimisei o scrisoare, în care mă jeluiam pentru lipsa de băgare de seamă a unei lucrări ce nu putea fi trecută cu vederea tocmai de acela căruia i-o închinasem. Intr'un răspuns îngăimător, Maiorescu cătă să-i explice această omitere prin faptul că scrierea mea nu ar fi intrat în cadrul arătării sale. De atunci relaţiile în-

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* I, p. 390.
2) Apărută întîi în C. *L.* XIII, (1879) p. 51, 125, 190, 235, 385.

tre mine şi Maiorescu merseră tot înrăutăţindu-se, cu toate că eu m'am silit întotdeauna să-l reţin depe povirnişul desbinării".

4. Explicaţia lui T. Maiorescu e, într'adevăr, numai formală, căci, deşi articolul se intitula *Literatura romînă şi străinătatea* (şi cartea lui A. D. Xenopol nu avea ce căuta sub acest titlu), în articol se enumera şi alte cărţi, în nici o legătură cu „străinătatea" considerate doar ca lucrări de valoare. Ca o dovadă de reaua lui voinţă faţă de A. D. Xenopol este nota adaugată unsprezece ani după aceia (1893) la articolul său. „Dl. Al. Xenopol numit mai tîrziu (1883) profesor la Universitatea din Iaşi, a terminat în 6 volume *Istoria Romînilor,* o dovadă cel puţin de mare stăruinţă" — apreciere avară faţă de cea dintîi Istorie monumentală a Romînilor — e drept că în acea epocă T. Maiorescu îl trata de „idiotizat". In acelaş an îl îndemna pe S. Mehedinţi într'o scrisoare să se lase de studiul geografiei pentru a face istorie „în sensul şcoalei lui Ranke, nu fantasmagorism à la Hasdeu, Xenopol, N. Densuşianu", privind ca „un scandal cultural", faptul că tinerimea universitară aşteaptă apă îmbelşugată din sticla de doftorii sifilitice ale lui Xenopol"[1]) — într'un moment cînd marea operă a istoricului era pe deplin înălţată.

O altă mărturie asupra părerii lui T. Maiorescu despre A. D. Xenopol, cam din aceiaş epocă, din 2 Ian. 1895 o avem în acest crîmpei de conversaţie cu Teohari Antonescu, reprodus de acesta într'un memorial publicat nu de mult: „Apoi prin concluzii sau gradaţii treptate a

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* IX, p. 249.

venit vorba despre Xenopol, autorul istoric. Are o idee foarte rea, de cînd o parte a creierului s'a dezorganizat prin boala, de care Xenopol a suferit şi calităţile rare ale acestuia s'au nimicit şi nu i-a mai rămas acestuia decît o licărire. „Vezi, d-le A., ce inteligenţă extraordinară a trebuit să aibă omul ăsta, ca, după o asemenea catastrofă, tot să-i mai rămîie ceva? Impărţirea schematică şi planul cărţii şi sistematica orînduire a materiei după norme logice sunt resturi din vechea inteligenţă".[1])

5. T. Maiorescu îl urmăreşte implacabil şi după alţi unsprezece ani. In „*Adaos la 1908*" — într'un postscriptum, în care se pune în lumină meritele generaţiei noi ştiinţifice, din care nu e uitat nici tînărul junimist Teohari Antonescu „care începe să-şi publice temeinicile sale studii", nici Al. Tzigara-Samurcaş, care „se distinge prin zelul şi prin gustul cu care ştie să scoată la iveală partea frumoasă din produsele artelor şi meseriilor indigene", nici, „interesantele scrieri şi lecţiuni universitare ale d-lui S. Mehedinţi", etc... despre A. D. Xenopol se exprimă în aceşti termeni nedrepţi: „d. Al. Xenopol a mai publicat între altele două volume despre *Cuza Vodă,* fără nici o însemnătate (mult mai bună este o scurtă broşură a d-lui Petru Răşcanu, scrisă cu prilejul aniversării de patru zeci de ani de la abdicarea lui Cuza), şi se vede încurcat în formularea unei pretinse legi istorice".

---

1) Teohari Antonescu, *Insemnări*, în *Conv. lit.*, LXXIII, no. 7 — 12, Iulie — Dec. 1940, p. 770.

XIV

Contraziceri? Mic studiu de strategie literară.

Articolul *Contraziceri? Mic studiu de strategie literară* apărut în 1892, răspunde după şase ani, unei broşuri intitulată *Contrazicerile d-lui T. Maiorescu,* apărută anonim în 1886, care la rîndul său reproducea, în parte, nişte articole publicate întîi în *Voinţa Naţională,* organul partidului naţional liberal. Posteritatea nu va cunoaşte, de sigur, de cît „micul studiu" al lui T. Maiorescu; ea nu cunoaşte de cît pe invingători, — nu pe invingătorii chestiei în discuţie ci ai intregei lor activităţi: e cazul lui T. Maiorescu. Istoricul literar are datoria de a intra şi în amănuntele unei polemici, din care posteritatea nu va şti de cît o parte; cealalta s'a scuturat în giulgiul uitării invinşilor.

In *Voinţa Naţională* din 19 Oct. 1886 apărea un editorial intitulat *Contrazicerile d-lui T. Maiorescu,* anonim dar scris de o pană ascuţită.

Intîia contrazicere era de ordin politic: contrazicerea ce ar exista între afirmaţia lui T. Maiorescu dintr'un articol al lui din *Romînia Liberă* din 2 Oct. 1886: „Oare distanţa care desparte (pe junimişti) de generalul Manu

şi Alex. Lahovari este aşa de greu de păşit? Au avut vreodată asemenea distanţe barierele închise?"' — şi altă afirmaţie a lui din Cameră că Junimiştii recunoaşteau legalitatea Camerelor, pe cînd Conservatorii făceau o politică de abţinere şi atacau Capul Statului.

Sub forma stilizată, răspunsul lui T. Maiorescu este cunoscut din „micul studiu" *Contraziceri?*. Model de argumentaţie pur formală, avînd o dreptate logică ce nu anulează faptul brutal în sine că Junimiştii făceau o politică de basculă între liberali şi conservatori, colaborînd cu unii sau cu alţii după oportunitatea momentului: după ce susţinuse pe liberali întrucîtva, intrînd şi în parlamentul din 1884, acum în 1886 se năpusteau asupra regimului, pe care îl simţeau în lichidare apropiată.

A doua contradicţie era tot de ordin politic: se punea faţă în faţă o afirmaţie dintr'un .discurs al lui T Maiorescu, că ideile politice trebue susţinute de un curent de opinie publică din jos în sus, cu alta din eseul *Asupra progresului adevărului în judecarea valorilor literare,* în care geneza adevărului ştiinţific sau artistic e în mintea unuia singur şi că procesul lui de difuziune se face din sus în jos. Ii era uşor lui T. Maiorescu să arate că una e politica şi alta ştiinţa sau arta.

A treia contradicţie, de ordin estetic, punea faţă în faţă articolele *Comediile d-lui Caragiale* din 1885 şi *Poeţi şi Critici* din 1886 — din care ar fi reieşit că poetul e cînd „impersonal", cînd „personal". Teoria lui T. Maiorescu că poetul trebue să fie în acelaş timp şi impersonal în recepţia impresiilor şi personal în expresia lor e prea cunoscută pentru a mai insista asupra ei. Autorul anonim îşi încheie astfel articolul:

„Contrazicerea aceasta a d-lui T. Maiorescu ar găsi

deci şi dînsa o explicare deşi cam deziluzionată asupra caracterului d-sale, în faptul că ilustrul orator posedă două constanţe, una filozofică, pe care o îmbracă împreună cu halatul său de filozof şi alta politică ce se ascunde în cozile fracului său politic. Noi credem însă că boala de care suferă d. Maiorescu este mai adîncă, căci variază chiar şi gîndirea rece.

Ne vom ocupa aici de unele teorii estetice ale d-lui Maiorescu şi vom vedea cum d-sa ca şi în politică îşi schimbă teoriile după scopul ce-l urmăreşte, adică după interesul — fie şi ideal — ce-l are în gînd".

Şi pe urmă:

„Apoi care din două este adevărul? poetul impersonal sau cel personal, adevărul pornit de sus în jos sau de jos în sus, barierele deschise între conservatori şi junimişti, sau cele închise pentru nerespectarea dinastiei şi lupta extralegală?

Inţelege, credem, şi d-l Maiorescu, ori cît ar întinde coarda filozofiei, că asemenea contradicţie nu trebue să fie permisă în mintea unui om, care vrea să pozeze în faclă intelectuală şi că ar trebui, înainte de a-şi da aerul de a propovădui adevărul, să aibă pentru el mai mult respect şi mai multă considerare".

Acestui articol îi răspunse T. Maiorescu în *Romînia Liberă* din 23 Noembrie 1886 printr'un articol intitulat *Contraziceri?*, formă primă nestilizată definitiv, a micului studiu din *Critice*, căruia anonimul îi replică în *Voinţa Naţională* din 8 Noembrie 1886, prin *Răspuns d-lui T. Maiorescu.* Criticul reveni printr'un vehement şi biruitor articol intitulat *S'a prins!*, nereprodus din fericire în *Critice*. Duşmănia lui se revarsă asupra lui A. D

Xenopol în următoarele retrospecţiuni istorice şi indis creţii biologice:

„Printre tinerii de talent, încurajaţi (în multe feluri) de societatea literară *(Junimea)* era şi unul, care printr'o rară inteligenţă şi prin o mare silinţă da speranţa unui viitor strălucit. Cetea multe, studia destul, vorbea uneori în public, scria din cînd în cînd şi noi îl susţineam pe această cale. L'am susţinut în deosebi şi eu, fiindcă mi-a fost şcolar.

Din nenorocire pentru el, o modificare l'a isbit la începutul carierei, şi de atunci...

Despre el, cu privire anume la el, am scris în articolul din *Romînia liberă* de la 7 Noembrie. Omul se vede că a cetit ceva, că a fost deprins a mînui unele forme ale gîndirii logice, că ar fi fost capabil, dacă se menţinea într'o direcţie mai bună, să continue o lucrare intelectuală de oarecare merit.

Dacă se menţinea; dar îşi pierduse putinţa de a se menţine...

Incă din timpul înfloririi sale, cînd începuse a scrie şi scria lucrări de merit, a fost îndată atacat de presă, ca toţi oamenii de valoare.

Printre aceste atacuri era în anul 1869 şi unul de la un anonim, care zicea că nu-l înţelege şi din această „neînţelegere" lua un motiv ca să-l batjocorească. Şi atunci eu, pentru a-l apăra pe el, anume pe el, şi citindu-l pe el în această apărare, am scris în *Convorbirile* de la 1869 şi am retipărit în *Critice* (la p. 302) pasagiul: „Vine un anonim şi declară că nu înţelege. Dar ce urmează de aci? etc...

Şi atunci la 1869, cînd am scris acest articol şi l'am

citit în *Junimea* de la Iaşi, rîdeam împreună cu el de naivitatea anonimului.

Şi acum, cînd acelaş om se ascunde sub masca anonimului şi mă atacă pe mine cu aceleaşi cuvinte că „nu înţelege", i-am citat în *Romînia Liberă* textual (introducînd numai cuvîntul „naivitate" pentru mai mare haz) tocmai pasagiul în care respingeam atunci în favoarea lui, un asemenea atac greşit.

Căci calculul psihologic era uşor de făcut: celelalte scrieri ale mele le va fi uitat astăzi scriitorul *Voinţei Naţionale,* dar acea pagină, în care am vorbit anume de el şi care i-a măgulit amorul său propriu, aceia nu a putut-o uita. Şi dacă este, în adevăr, el scriitorul guvernamental al articolului în contra mea, atunci poate se va prinde în această cursă, va ţipa în public „recunosc acest pasagiu! pe acesta nu l'am uitat! Iată-mă sunt eu!"

Ei bine!

Guvernamentalul s'a prins în cursă, a ţipat în public şi în *Voinţa Naţională* din urmă, de la 18 Noembrie, recunoscîndu-şi faimosul pasagiu din *Critice,* are „naivitatea" de a-l reproduce textual alăturea cu cel identic din *Romînia liberă,* pentru a-mi imputa această „reeditare" a proprielor mele lucrări şi pentru a-mi zice că nu mai sunt „scriitor îndemînatec". Fiindcă astfel anonimul guvernamental s'a dat singur pe faţă, nu mai rămîne nici un motiv de a-i ascunde noi numele, ci trebue să i-l scoatem în public, aşa cum se afla deja tipărit la 1874 în pasagiul „identic" de la p. 302 a *Criticelor*... este domnul Alexandru Xenopol.

Ţara noastră nefiind mare, ne cunoaştem unii pe alţii. Credem dar, că oamenii cu minte mă vor aproba, dacă zic: Acum s'a închis discuţia".

Şi Olimpienii ni se pot prezenta uneori nesupravegheaţi. Să „demaşti" un autor, pe care îl ştie toată lumea! N. Xenopol (şi nu Al. D. Xenopol) era primul redactor al *Voinţei Naţionale* şi autor al mai tuturor editorialelor — articolele lui apăreau fără iscălitură pentrucă editorialele mai tuturor ziarelor sunt anonime (prin urmare teoria „anonimului" nu-şi mai avea rostul). E evident, de altfel, că pana ce scrisese articolul era mult mai fină de cît cea a lui A. D. Xenopol. N. Xenopol era un polemist mai ascuţit de cît fratele său. T. Maiorescu susţine că a reprodus un pasagiu ca o cursă de lup, în care urma să prindă sălbăticiunea anonimă, dîndu-i posibilitate de a triumfa cu un surprinzător *„S'a prins!"* deşi, în realitate, nu prinsese pe adevăratul vinovat Nicu Xenopol, ci pe nevinovatul A. D. Xenopol. Cursa întinsă nu dovedea, de altfel, nimic: pasagiul din *Observări polemice* putea fi cunoscut de orice cititor şi cu atît mai mult de Nicu Xenopol. Suntem în drept de a ne întreba, dacă T. Maiorescu nu se prefăcea că îşi închipue că autorul e A. D. Xenopol (cu două zile înainte de a apărea articolul *„S'a prins!"*, pretinde N. Xenopol, fusese în redacţia *Voinţei Naţionale* unde îl putuse afla pe autor). El stabilise o teorie olimpiană în primul articol *(Contraziceri?* din *Romînia liberă* de la 7 Noembrie 1886) că sunt oameni cu care se discută şi alţii cu care nu se discută şi că printre aceştia se află şi N. Xenopol. Plecaţi de la astfel de excluzive se poate, de sigur, ajunge foarte departe; sunt sentinţe fără motivare. Viitorul s'a răsbunat; cu N. Xenopol nu numai că a discutat, dar l'a avut ca ministru în guvernul său de la 10 Oct. 1912—4 Ian. 1941 impus de Take Ionescu.

Inlăturat, din fericire, din *Critice*, atacul e dur şi ne-

drept. Faptul de a-i aminti cuiva motivele recunoştinţei, pe care o pretinzi, e inelegant. E şi parţial de a-i spune cuiva: aveai merite cînd erai cu noi, cînd scriai la noi; nu mai ai acum cînd nu mai eşti cu noi. Şi dece nu mai ai? nu pentru că ne-ai părăsit, ci pentru că ai avut o boală care ţi-a redus facultăţile intelectuale: „Din nenorocire pentru el, o modificare (?) l-a izbit la începutul carierei şi de atunci... ar fi fost capabil, dacă se menţinea într'o direcţie mai bună, să continue o lucrare intelectuală de oarecare merit. Dacă „se menţinea", dar îşi pierduse putinţa de a se menţine".

După ce a prins pe un om nevinovat, încheie: „Ţara noastră nefiind mare, ne cunoaştem unii pe alţii. Credem dar că oamenii cu minte mă aprobă, dacă zic: Acum s'a închis discuţia".

Adică după ce afirmase că nu discută cu N. Xenopol, iată-l că nu discută nici cu A. D. Xenopol, după ce-l înfierase într'un articol plin de jigniri.

Declarîndu-se drept autorul polemicii de pînă acum, avea dreptate N. Xenopol să închee astfel articolul intitulat *O lămurire*[1]):

„Această declaraţie ar fi de ajuns pentru a ridica orice valoare articolului de Dumineca trecută din *Romînia liberă,* unde d. Maiorescu caută să răspunză unei persoane care cu mirare a trebuit să se vadă tîrîtă în desbaterea de faţă".

Şi apoi:

„D. Maiorescu nu poate nici într'un chip — fără a-şi

1) *Voinţa Naţională.* III, 690, din 2 Noembrie 1886.

bate joc şi de d-sa şi de grupul literar al *Junimii* să declare că cu ăsta nu discută!

Pe lîngă alte însuşiri d-l Alex. Xenopol mai are şi pe aceia de colaborator la *Convorbiri literare*. Chiar ultimul număr al acestei reviste cuprinde un studiu al fratelui meu şi nu sunt nici două săptămîni, de cînd însăşi *Romînia Liberă* îi aducea cele mai mari laude".

A declara că nu discută cu A. D. Xenopol e, în adevăr, excesiv. A. D. Xenopol fusese unul din cei mai străluciţi membrii ai *Junimii*, era profesor la Universitatea din Iaşi, lua conturul singurului nostru istoric, colaborator chiar în anul acela la *Convorbiri literare*, cu un studiu *Ţăranii sub Mihai Viteazu*[1]) şi anul următor *Justiţia sub Fanarioţi*[2]).

Din articolul *Contraziceri?*, refăcut, aşa cum se găseşte în *Critice*, reproducem această pagină:

„Tema broşurii cu coperta roşie, este următoare:

„Ne-am propus să facem astăzi un studiu mai interesant nu asupra contrazicerii în purtarea grupului *junimist*, ci asupra celei în părerile unuia din cei doi luceferi ai *Junimii* — par nobile fratrum — d. T. Maiorescu. Aceste contraziceri au ajuns aşa de caracteristice încît merită fără îndoială o cercetare patologico-psihologică" ... Ne permitem o primă observare de strategie literară. In rîndurile citate se vede un fel de unitate, inversiuni şi cuvinte, de care ne-am servit mai ales noi în criticile literare (de exemplu: au ajuns aşa de caracteristice în cît merită fără îndoială etc. paranteza *par no-*

1) *Convorbiri literare*, no. 8 din 1 Noembrie 1886 (XX) p. 695.
2. *Convorbiri literare*, no. 12, 1 Martie 1887 (XX), p. 1059.

bile fratrum . . . ; cercetare patologico-psihologică . . .)

A plăti cu aceeaş monedă este o greşală de strategie literară. Moneta poartă semnul suveranităţii celui ce a introdus-o în circulaţie, cine o întrebuinţează, pare a recunoaşte această suveranitate şi prin chiar aceasta devine inferior . . . . In orice caz imitarea este o dovadă de mediocritate, etc".

Există însă altă explicare. Intrebuinţarea unor anumite elemente formale ale altuia nu reprezintă numaidecît o servitute imitativă ci poate fi şi o încercare de parafrazare ironică, cum e şi cazul. Nu e vorba, deci, de recunoaşterea unei inferiorităţi, ci de o intenţie de superioritate. Să-i fi scăpat lui T. Maiorescu această figură stilistică?

Aşa că din concluzia lui:

„Se vede că autorul sau autorii anonimi ai broşurii (în curînd s'au descoperit a fi fraţii Xenopol şi astfel în adevăratul înţeles al cuvîntului *par nobile fratrum),* şi-au făcut şcoala literară în cercul *Junimii* şi acum vin să ne plătească, după vorba franceză, cu aceiaş monedă" — nu reţinem de cît faptul că după ce scrisese *„S'a prins!"* „Este *domnul Alexandru Xenopol",* mai prudent, afirmă acum în carte că „s'au descoperit a fi fraţii Xenopol" — deşi avem numai în N. Xenopol un *reum confitentem.* Mai reţinem şi docilitatea lui A. D. Xenopol de a colabora şi în acest an (1892) la *Convorbiri literare!* Ne avînd scrupulul demnităţii personale, îşi merita poate jignirea.

XV

Concluzii asupra raporturilor, dintre A. D. Xenopol şi T. Maiorescu şi Junimea.

Inaintea lui M. Eminescu şi a lui I. Slavici, A .D. Xenopol a fost cea dintîi „achiziţie" a *Junimii,* şi una strălucită: luat de pe băncile şcoalei, trimis în străinătate cu bani personali ai membrilor societăţii şi cu subvenţii obţinute de la Primărie, devenit apoi, după întoarcerea de la Berlin, unul din cei mai asidui şi mai activi colaboratori ai şedinţelor *Convorbirilor,* ai „prelecţiunilor populare", ai tuturor iniţiativelor, introdus în magistratură şi în învăţămînt (la institutul Academic) prin mijlocirea membrilor influenţi ai societăţei, se poate spune că pentru A. D. Xenopol *Junimea* n'a reprezentat numai un climat sufletesc ci şi un fel de asistenţă împinsă pînă în pragul bărbăţiei. Toate mărturiile contemporane converg prin a ni-l arăta ca pe un tînăr de o rară inteligenţă, vioiciune, mobilitate sufletească şi mai ales de o mare hărnicie. Pînă la boală, adică pînă la 1874 (avea numai 24 de ani) este adevărata lui epocă de strălucire intelectuală, epoca studiilor de la Berlin, de pe urma căreia ne a rămas foarte interesanta lui corespon-

dență cu Iacob Negruzzi, și o serie de studii publicate în *Convorbiri literare:*

Cultura națională[1])

Istoriile civilizațiunii[2])

Studii asupra stării noastre actuale[3])

Unul din ele, *Studii asupra stării noastre actuale*, l'am reprodus parțial în *Antologia ideologiei junimiste;* prin importanța lor culturală și pentru A. D. Xenopol și pentru epocă, ele ar trebui adunate în volum în integralitatea lor.

Din analiza corespondenței cu I. Negruzzi și a acestor studii din însăși epoca formației lui spirituale, am ajuns la încheerea că structura lui sufletească nu era junimistă; de aici, conflict ideologic cu atitudinea absolută, sceptică față de valorile trecutului a lui T. Maiorescu din articolele lui: *O cercetare critică asupra poeziei romîne* (1867); — *In contra direcțiunii de astăzi* (1868). *Direcția nouă* (1872). Ea aparținea trecutului și interesul îl îndrepta spre cercetarea lui. Climatul *Junimii* ca și studiile urmate în Germania i-au dat doar, mai multă dragoste de adevăr și de disciplină științifică pusă în serviciul lui, prin înlăturarea deformărilor patriotice pașoptiste. Crezul lui era naționalist, tradiționalist, relativist, nu judeca valorile de cît în timp și funcțional. După aceleași mărturii contemporane, mai ales a lui G. Panu, era de o fire optimistă, entuziastă, de o naivitate copilă-

---

1) *Convorbiri literare*, II, (1868) p. 159, 181, 194, 200, 231, 247, 261, 280.

2) *Convorbiri literare*, III, (1869), p. 105, 121, 145, 164, 203, 217, 235, 251, 281, 293, 309.

3) *Convorbiri literare*, IV, (1870), p. 1, 121; V, (1871), p. 117, 233, 285, 316; XI, (1877), p. 7, 41, 182, 107.

rească, sub toate formele, rămasă pînă la bătrîneţe. Portretul moral ce şi şi-a făcut singur în *Istoria ideilor mele* e veridic[1]): „Din această notă sentimentală a fiinţei mele se explică mai multe din însuşirile gîndirii mele, precum şi din faptele săvărşite de mine. Sunt un optimist cu neputinţă de urnit din gîndurile lui spre bine. Nu-mi pot închipui că răutatea oamenilor să meargă atît de departe cum a mers tocmai cu mine, care n'am căutat de cît să fac binele şi obştesc şi individual. De cîte ori caut a-mi arăta în adevărata lor fire pe acei pe care îi socot prieteni, nu pot crede şi apoi cînd faptele mă aduc la adevărata convingere, rămîn ca trăsnit, dar tot pare că mai rămîne o speranţă, că poate să fie vreo înşelare sau în orice caz vreo aiurare a celui rătăcit. Această părere prea bună despre oameni mi-a făcut mult necaz; dar nu-mi pare rău de dînsa, mi-a menţinut totdeauna sufletul deasupra mizeriilor omeneşti."

In afara de asta, revoluţia lui T. Maiorescu nu era numai o revoluţie culturală, ideologică, o soluţie de continuitate faţă de un trecut ignorat şi dispreţuit, ce nu se incadra în mentalitatea istoricului tradiţionalist ci era cu deosebire o revoluţie estetică, străină mijloacelor sufleteşti ale lui A. D. Xenopol. Cu toată încrederea ce şi-o arăta mereu în calităţile lui de expresie stilistică de la debuturi pînă la urmă, stilul lui e lipsit de concentrare, de pregnanţă, e invadat de prolixitate. Idealul lui stilistic constă în ocolirea cu orice preţ a neologismului; e un „neaoş", un agent de romînizare. „Cu mare neaşteptare primii scrisoarea dvs", îi scria el lui I. Negruzzi într'o scrisoare de la 1 Aprilie 1868, ţinînd să evite în orice

1. I. E. Torouţiu, *op. cit.*, IV, p. 398.

chip cuvîntul „surpriză"[1]), un memorial de călătorie apărut pe vremuri în *„Arhiva"* se intitula *„Un suiş pe Ceahlău"* în loc de „o ascensiune" — fără să-şi dea seama că suişul nu traduce acţiunea mişcării ci numai locul pe unde se face. Incă din epoca tinereţii lui sănătoase scria în studiul său *Cultura naţională* (1869). „Trebue bine să ne *însemnăm noi* Romînii că orice pas pe calea propăşirii nu poate avea *însemnătate* pentru *noi* de cît în măsura în care reflectează (!?) asupra naţionalităţii *noastre"*. Adică într'o scurtă propoziţie: *„însemnăm"* şi *„însemnătate"*, doi *„noi"* şi un *„noastre"*, şi o impreciziune verbală: „reflectează[2])".

Lipsa lui de simţ estetic şi de talent de expresie literară nu-l putea face să înţeleagă revoluţia estetică a lui T. Maiorescu.

In 1874 intervine boala, după care Junimiştii şi mai ales T. Maiorescu l'au privit ca pe un om „ruinat". Deşi nu avem la îndemînă amîndoi termenii de comparaţie, judecata pare sumară, privind mai ales unele laturi ale vioiciunii inteligenţei lui şi mai ales unele aspecte morale raportate la caracter, faţă de care T. Maiorescu se arăta necruţător. Boala nu i-a redus însă nici hărnicia, nici entuziasmul şi nici chiar inteligenţa în elementul ei constructiv, arhitectonic, dacă nu şi în cel sclipitor. In această epocă de „ruinare", el a publicat cele şase tomuri ale *Istoriei Romînilor,* cele două volume asupra lui *Cuza Vodă,* studiul său teoretic *Les principes fondamentaux de l'histoire,* operă monumentală ce-i dau locul de întîiul nostru istoric. De la boală (1874) şi mai ales dela

1) I. E. Torouţiu, *op. cit.,* II, p. 9.
2) *Cultura naţională,* în *Conv. Lit.* II, 1869, p. 159.

înscrierea lui în partidul liberal (1879), unde nu-l chema numai „interesul" ci şi adevărata lui structură sufletească, foştii lui prieteni l'au privit cu asprime nemeritată, iar T. Maiorescu, atît de sobru în exprimarea judecăţilor sale şi priceput în mascarea resentimentelor, l'a tratat cu o duritate implacabilă, nu numai micşorîndu-i situaţia ştiinţifică dar amintindu-i chiar şi „ruina" şi ipotecile de recunoştinţă ce-i grevau tinereţea.

POST-FAȚĂ

Ca şi *T. Maiorescu şi posteritatea lui critică,* volumul acesta trebuia sfîrşit printr'un *Indice al numelor proprii,* pentru a fi mai lesne consultat de cercetători în anumite amănunte ce-i interesează. Trebuind să intru într'o clinică, nu mi-am putut împinge forțele de cît pînă la facerea corecturilor. *Interrupta pendent.*

TABLA DE MATERIE

TABLA DE MATERIE

I

V. ALECSANDRI

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

XIII

XIV

XV

XVI

XVII

XVIII

XIX

II

M. EMINESCU

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

XIII

XXI

XXII

XXIII

XXIV

XXV

XXVI

III

A. D. XENOPOL

VIII

IX

X

XI

XII

XIII

XIV

XV

E. Lovinescu

Ciclul de studii „junimiste„

T. Maiorescu, tom. I (1840—1876)

T. Maiorescu, tom. II (1876—1917)

Ed. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II"

P. P. Carp, critic literar şi literat

Biblioteca pentru toţi

Antologia ideologiei junimiste

Ed. Casei Şcoalelor

T. Maiorescu şi posteritatea lui critică

Ed. Casei Şcoalelor

T. Maiorescu şi contemporanii lui

Vol. I. V. Alecsandri, M. Eminescu, A. D. Xenopol

In preparaţie:

Vol. II. B. P. Hasdeu, G. Panu, I. Negruzzi

„C. E." Institut de arte grafice şi editură S. A.
Str. Mitropolitul Ghenadie Petrescu, 116 — Bucureşti IV
Reg. Com. 356/1932 — Com. 32, IV. 1943 Ed. I. 2000 ex.

Prețul 300 lei